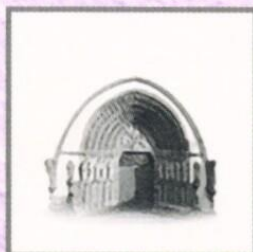

2

2010

1094.180

Muzeum Brněnska

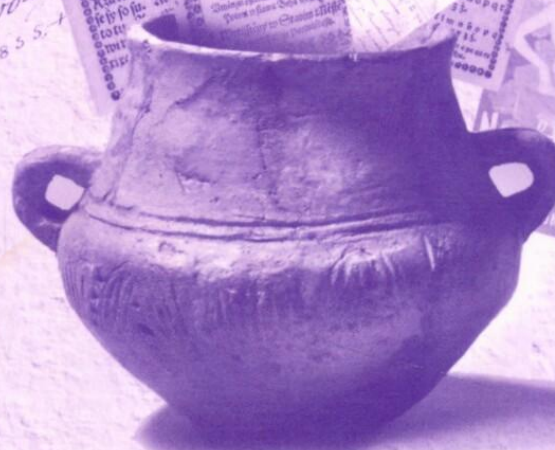
SBORNÍK 2010

ZEMSKÉ DIVADLO v BRNĚ

Jaromír Weinberger

propó,
dělá
ndula.

Muzeum
Brněnska
SBORNÍK
2010

Muzeum Brněnska

PAMÁTNÍK PÍSEMNICTVÍ NA MORAVĚ V RAJHRADĚ

PODHORÁCKÉ
MUZEUM

MUZEUM
V IVANČICÍCH

PAMÁTNÍK
MOHYLA MÍRU

MUZEUM
VE ŠLAPANICÍCH

SBORNÍK 2010

Předklášteří
2010

2-1094, 180, 2010

MZK – UK Brno

2610451000

SLOVO ÚVODEM	7
CESTA PŘEDMĚTU OD UŽITÍ K MUZEJNÍ PREZENTACI (PŘÍSPĚVKY ZE SEMINÁŘE K 80. VÝROČÍ PODHORÁCKÉHO MUZEA)	
JUBILEJNÍ ROK PODHORÁCKÉHO MUZEA	9
<i>Josef Zacpal</i>	
ŠERKOVICE Č.P. 47, OKRES BRNO-VENKOV – JAK SE PRACUJE S VĚCÍ V PAMÁTKOVÉ PÉČI	13
<i>Jitka Matuszková</i>	
TVORBA A PREZENTACE SBÍREK PRACOVNÍHO NÁŘADÍ V ETNOGRAFICKÉM ÚSTAVU MORAVSKÉHO ZEMSKÉHO MUZEA	20
<i>Jarmila Pechová</i>	
CESTA PŘEDMĚTU DO MUZEJNÍCH SBÍREK (NA PŘÍKLADU PRÁCE SBORU PRO SBÍRKOTVORNOU ČINNOST MUZEA BRNĚNSKA)	28
<i>Irena Ochrymčuková</i>	
TŘI FOTOGRAFICKÉ PŘÍRŮSTKY DO SBÍREK PODHORÁCKÉHO MUZEA	34
<i>Josef Zacpal</i>	
CESTA KNIHY OD UŽIVATELE DO MUZEJNÍCH DEPOZITÁŘŮ	39
<i>Jindra Pavelková</i>	
JAK (TAKÉ) PŘICHÁZEJÍ DO MUZEA SBÍRKOVÉ PŘEDMĚTY	46
<i>Miroslava Menšíková</i>	
NEČEKANÝ ZISK IVANČICKÉHO SBÍRKOVÉHO FONDU – MORAVSKÁ SVATBA	49
<i>Kateřina Svobodová</i>	
SBÍRKOVÝ PŘEDMĚT JAKO PROSTŘEDEK VZDĚLÁVÁNÍ ANEB MUZEJNÍ PEDAGOGIKA ...	51
<i>Josef Večeřa</i>	
PODHORÁCKÉ MUZEUM 2005–2009 VE STATISTICKÝCH ÚDAJÍCH	54
<i>Josef Zacpal</i>	
SBÍRKA UMĚNÍ PODHORÁCKÉHO MUZEA	65
<i>Hana Fadingerová</i>	
VZPOMÍNKY PAMĚTNÍKŮ	
PRVNÍ KROKY	71
<i>Karel Krejčí</i>	
ROZVOJ TIŠNOVSKÉHO MUZEA V 60. A 70. LETECH 20. STOLETÍ.	72
<i>Alena Houšťová</i>	
PODHORÁCKÉMU MUZEU	73
<i>Ilona Lázníčková</i>	

V PODHORÁCKÉM MUZEU PŘED OSMADVACETI LETY	74
<i>Ludvík Belcredi</i>	
OHLASY SPOLUPRÁCE.	77
<i>Vojtěch Hanus</i>	
<i>Osvald Trtílek</i>	
<i>Zdeněk Thoma</i>	
<i>Jan Bradna</i>	
SBÍRKOVÉ PŘEDMĚTY Z OBDOBÍ LIDU POPELNICOVÝCH POLÍ V KATASTRU TETČIC VE STARÉM SBÍRKOVÉM FONDU MUzea V IVANČICÍCH	82
<i>Jaroslav Hudec</i>	
ARCHIVNÍ MAPA WALD ALTBERGEN – LES VE STARÝCH HORÁCH NA IVANČICKU	93
<i>Dušan Adam</i>	
LITERÁRNÍ A HUDEBNÍ DÍLO VÁCLAVA NOVOTNÉHO, ŘEDITELE HLAVNÍ ŠKOLY V IVANČICÍCH V LETECH 1862–1873	98
<i>Jaroslava Hoffmannová</i>	
CESTA ŘADOVÉHO IVANČICKÉHO VOJÁKA FRONTAMI PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY	111
<i>Ludvík Mucha</i>	
NÁLEZ SLOVANSKÉ SEKERY - DALŠÍ LOKALITA Z DOBY HRADIŠTNÍ VE ŠLAPANICÍCH? ..	122
<i>Klára Sovová</i>	
ALOIS KALVODA A DIVADLO	129
<i>Martina Krajičková</i>	
BRNĚNSKÁ DIVADELNÍ LÉTA FRANTIŠKA KOŽÍKA	141
<i>Vojen Drlík</i>	
SBÍRKOVÁ KNIHOVNA PAMÁTNÍKU PÍSEMNICTVÍ NA MORAVĚ	162
<i>Petra Křivová</i>	
PRVNÍ UČEBNICE ČTENÍ V PAMÁTNÍKU PÍSEMNICTVÍ NA MORAVĚ	166
<i>Romana Macháčková</i>	

Vážení čtenáři,

Sborník Muzea Brněnska 2010, který držíte v ruce, přináší téměř třicet příspěvků od odborných pracovníků muzea a jeho externích spolupracovníků a badatelů.

Jádro sborníku tvoří blok příspěvků, které byly předneseny 11. září 2009 na semináři k 80. výročí Podhoráckého muzea, jehož tématem byla „Cesta předmětu od užití k muzejní prezentaci“. Vedle úvodního vystoupení vedoucího pobočky Josefa Zácpal publikujeme v tomto bloku příspěvek o způsobu práce v památkové péči od Jitky Matuszkové z brněnského pracoviště Národního památkového ústavu, příspěvek o tvorbě a prezentaci sbírek pracovního nářadí v Etnografickém ústavu Moravského zemského muzea, který přednesla pracovnice ústavu Jarmila Pechová, o cestě předmětu do muzejních sbírek na příkladu práce Sboru pro sbírkotvornou činnost Muzea Brněnska hovořila na semináři Irena Ochrymčuková, cestu knihy od uživatele do muzejních depozitářů zmapovala Jindra Pavelková, zajímavý příspěvek pod názvem Jak (také) přicházejí do muzea sbírkové předměty přednesla Miroslava Menšíková z Muzea města Brna. Tři fotografické přírůstky do sbírek Podhoráckého muzea představil Josef Zácpal, který také shrnul ve statistických údajích působení pobočky v letech 2005–2009. Vedoucí sbírky starého umění Moravské galerie v Brně a svého času historička umění tehdejšího Okresního muzea Brno-venkov Kateřina Svobodová přiblížila někdejší kuriózní akvizici ivančického sbírkového fondu, kterou byl rozměrný obraz Moravská svatba ivančického rodáka Hanuše Svobody. O sbírce umění Podhoráckého muzea podala na semináři zprávu současná historička umění Muzea Brněnska Hana Fadingerová, o sbírkovém předmětu jako prostředku vzdělávání pak uvažoval ve svém příspěvku Josef Večeřa.

Blok příspěvků k 80. výročí Podhoráckého muzea uzavírá několik drobných příspěvků – vzpomínek pamětníků, někdejších pracovníků Podhoráckého muzea Karla Krejčího, Aleny Houštové, Ilony Lázníčkové a Ludvíka Belcrediho, a ohlasy spolupráce od Vojtěcha Hanuse, Osvalda Trtílka, Zdeňka Thomy a Jana Bradny.

V druhé části sborníku publikujeme příspěvky pracovníků a spolupracovníků ostatních poboček Muzea Brněnska. Archeolog Regionálního muzea v Teplicích Jaroslav Hudec, který pracoval v letech 2005–2009 v Muzeu Brněnska, věnuje pozornost sbírkovým předmětům z období lidu popelnicových polí v katastru Tetčic ve starém sbírkovém fondu Muzea v Ivančicích. Také další tři příspěvky jsou dílem externích spolupracovníků a badatelů. Geoinformatik a kartograf Dušan Adam, který se profesně věnuje geografickým informačním systémům a zabývá se výzkumem starých cest, především na Ivančicku a Brněnsku, popisuje ve svém příspěvku archivní mapu Wald Altbergen – les ve Starých horách na Ivančicku. Někdejší vědecká pracovnice Masarykova ústavu a Archivu Akademie věd ČR Jaroslava Hoffmannová rekapituluje v rozsáhlém textu životní osudy a literární a hudební dílo významného ivančického rodáka a někdejšího ředitele tamní školy Václava Novotného. Bývalý učitel Přírodovědecké fakultě Karlovy univerzity v Praze Ludvík Mucha, jehož badatelský zájem se soustřeďuje na dějiny Ivančicka, píše v příspěvku o životních peripetiích svého otce – řadového vojáka během první světové války.

Poslední čtyři příspěvky v tomto sborníku jsou výsledkem badatelského úsilí odborných pracovníků Muzea Brněnska. Archeoložka Muzea Brněnska Klára Sovová se zmiňuje o někdejším nálezu slovanské sekery, který by mohl být interpretován jako doklad další lokality z doby hradištní ve Šlapanicích. Historička Muzea ve Šlapanicích Martina Krajíčková se zaměřuje na to, jakou roli sehrálo divadlo v životě a tvorbě šlapanického rodáka malíře Aloise Kalvody. Vedoucí Památníku písemnictví na Moravě v Rajhradě Vojen Drlík vypovídá v obsažném příspěvku o brněnských divadelních létech spisovatele Františka Kožíka, který je spíše znám jako autor historických románů a románů věnovaných slavným osobnostem. Petra Křivová, knihovnice Muzea Brněnska, podává zprávu o sbírkové knihovně muzea. Poslední příspěvek v řadě je věnován historii českých slabikářů a prvních učebnic čtení a je dílem literární historičky rajhradského Památníku Romany Macháčkové.

Věříme, vážení čtenáři, že příspěvky uveřejněné v tomto ročníku Sborníku Muzea Brněnska Vás zaujmou a že budou pro Vás přínosem. Jen ještě poznámka na závěr: Na rozdíl od předchozích tří ročníků jsme se rozhodli, v zájmu jednodutosti obsahu, publikovat dosavadní přílohu věnovanou literární soutěži pro mladé autory Skrytá paměť Moravy odděleně; ta bude napříště publikována spolu se sborníkem, ovšem v samostatném svazku.

Redakce, říjen 2010

JUBILEJNÍ ROK
PODHORÁCKÉHO MUZEA

9

Josef Zacpal

Celý rok 2009 žilo Podhorácké muzeum a jeho pracovníci ve znamení 80. výročí založení této muzejní instituce. Jednotlivé akce byly plánovány a směřovány tak, aby připomínaly široké veřejnosti tuto pro tišnovský region mimořádnou událost.

Všechno začalo už v předcházejícím roce, kdy byla 30. září otevřena výstava „Restaurované předměty ze sbírek Podhoráckého muzea“. Představila široké spektrum sbírkových předmětů, které se podařilo v uplynulých letech restaurovat. V muzejní galerii ji do 11. ledna 2009 shlédlo 1 119 návštěvníků.

Další akce už probíhaly v průběhu jubilejního roku. První z nich, komorní výstava džbánů „Tak dlouho se chodí se džbánem... aneb putování keramického džbánu od výrobce k uživateli a od uživatele do muzea“, vlastně doplňovala předcházející výstavu restaurovaných předmětů. Návštěvníci se na ní totiž mohli seznámit s kolekcí keramických nádob, kterou se podařilo restaurovat v uplynulém roce zásluhou finanční dotace, poskytnuté Jihomoravským krajem. Rozdíl byl ale v původu džbánů, nebyly jen z depozitáře Podhoráckého muzea, ale i z dalších dvou poboček Muzea Brněnska, a to z Muzea v Ivančicích a z Muzea ve Šlapanicích. V průběhu čtyř týdnů od 29. 3. do 26. 4. si výstavu prohlédlo 360 návštěvníků.

Hlavním výstavním projektem k 80. výročí muzea byla 23. května otevřená výstava „Letem muzejním světem“, která představila činnost této instituce v konkrétních historických etapách vývoje od založení po současnost včetně muzejního zázemí a velkého množství vybraných sbírkových předmětů. Ve třech velkých výstavních sálech byly instalovány dobové interiéry kancelářů kustodů ze 30. let, z poválečného období a z prvních let nového tisíciletí. Ve vstupu do expozice byly připomenuty i první snahy o muzejní práci v Tišnově, které se objevily už v 90. letech 19. století pod dojmem konání okresní národopisné výstavy v roce 1893. Jednotlivým obdobím odpovídaly muzejní vitríny s exponáty a nechyběla ani napodobenina skutečného depozitáře s regály zaplněnými sbírkovými předměty. Závěru výstavy dominovala velkoplošná plastická mapa Tišnovska, akvizice z 90. let 20. století, která vzhledem k rozměrnosti a složitosti spojení jednotlivých dílů byla veřejnosti představena vůbec poprvé. Výstava, původně plánovaná do 8. 11., byla nakonec prodloužena až do konce února roku 2010. Prohlédlo si ji 3 676 návštěvníků.

Výročí muzea byla rovněž věnována Muzejní noc, která v Předklášteří proběhla v sobotu 16. května. Komponovaný program začínal dramatickou scénkou o založení Podhoráckého muzea v podání členů divadelního souboru „Vichr z hor“ z Lomnice a i další čísla programu zaváděla návštěvníky do atmosféry 20. a 30. let 20. století. Zazněly písně v podání brněnského souboru Black Uganda Choir, dobový tanec charleston předvedli členové tanečního souboru Katolické vzdělávací jednoty v Tišnově a populární melodie zahrála tišnovská HA – kapela. Nechyběl ani třikrát opakovaný průjezd automobilových veteránů z Autoklubu Tišnov. Akci v průběhu několika hodin navštívil rekordní počet 2 121 osob.

Vyvrcholení celoročního úsilí muzejních pracovníků bylo směřováno na hlavní

den oslav výročí muzea, který se uskutečnil v pátek 11. září 2009. Dopolední pracovní část vyplnil odborný seminář na téma „Cesta předmětu od užití k muzejní prezentaci“ ve společenském sále Obecního úřadu v Předklášteří. Zúčastnilo se ho dvaatřicet odborníků a příznivců muzea a zaznělo na něm osm referátů. Na úvod představila PhDr. Jitka Matuszková, Ph.D. z Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště Brno památkově chráněný objekt bývalé sušárny v Šerkovicích a PhDr. Jarmila Pechová z Etnografického ústavu MZM v Brně pohovořila o tvorbě a prezentaci sbírkového pracovního nářadí. Dalšími přednášejícími externími spolupracovnicí byly PhDr. Kateřina Svobodová z Moravské galerie v Brně se vzpomínkou na jednu zajímavou akvizici v době jejího působení v Muzeu v Ivančicích a PhDr. Miroslava Menšíková, která přiblížila účastníkům semináře cestu některých pamětních desek do sbírek Muzea města Brna. Zbývající čtyři referáty přednesli odborní pracovníci z poboček Muzea Brněnska: o cestě knihy od majitele do muzejního depozitáře pohovořila PhDr. Jindra Pavelková z Památníku písemnictví na Moravě v Rajhradě u Brna a Mgr. Josef Večeřa z Památníku Mohyla míru se věnoval sbírkovému předmětu jako prostředku vzdělávání. Za domácí Podhorácké muzeum přednesli referáty PhDr. Irena Ochrymčuková, která shrnula sbírkotvornou činnost této pobočky Muzea Brněnska za posledních pět let, a PhDr. Josef Zacpal, jenž představil tři cenné fotografické muzejní přírůstky.

Odpoledne pokračoval program vernisáží obnovené a doplněné stálé expozice „Lapidárium“ v křížové chodbě kláštera Porta coeli. Stávající a přidané kamenné fragmenty byly ošetřeny odbornou restaurátorkou Michaelou Mrázovou a celá expozice dostala nový důstojný charakter podle scénáře historičky umění Muzea Brněnska Mgr. Hany Petlachové. Zbývající hodiny celodenního programu již byly ponechány volným společenským kontaktům a přátelským setkáním současných a bývalých zaměstnanců muzea. Prohlídka výstav a expozic v muzejní budově, včetně právě v tento slavnostní den otevřené květinové výstavy jiřin, byla milou samozřejmostí a završením úspěšného dne.

Jubilejní rok přinesl i celou řadu dalších akcí, které ve svém souhrnu propagovaly Podhorácké muzeum a Muzeum Brněnska mezi nejširší veřejností. Za všechny lze na závěr zmínit popularizační články v denním tisku, relace v televizních a rozhlasových pořadech nebo soutěž „Co je to?“, která probíhala v měsíčních intervalech od března do prosince roku 2009 v muzejní pokladně. Byla určena všem návštěvníkům, kteří měli identifikovat záhadné sbírkové předměty z muzejního depozitáře. Každý měsíc vylosovaní výherci byli odměněni volnou vstupenkou nejen do výstav a expozic jubilujícího muzea a kláštera Porta coeli, ale i do všech ostatních poboček Muzea Brněnska. Pomyslnou „třešničkou na dortu“ byla oficiální návštěva prezidenta České republiky Václava Klause, který muzeum a klášter Porta coeli navštívil v doprovodu hejtmana Jihomoravského kraje Michala Haška ve středu 10. června 2009.

PhDr. Josef Zacpal je dlouholetý vedoucí Podhoráckého muzea.

DOPOLEDNÍ ČÁST SLAVNOSTNÍHO DNE K 80. VÝROČÍ ZALOŽENÍ PODHORÁCKÉHO MUZEA V PÁTEK 11. ZÁŘÍ 2009
VYPLNIL ODBORNÝ SEMINÁŘ NA TÉMA „CESTA PŘEDMĚTU OD UŽITÍ K MUZEJNÍ PREZENTACI“
(FOTO MILAN HOLZAPFEL)

HLAVNÍM BODEM ODPOLEDNÍHO PROGRAMU OSLAV BYLA VERNISÁŽ REKONSTRUOVANÉ A DOPLNĚNÉ STÁLÉ
MUZEJNÍ EXPOZICE „LAPIDÁRIUM KAMENNÝCH FRAGMENTŮ“ V KŘÍŽOVÉ CHODBĚ KLÁŠTERA PORTA COELI.
(FOTO MILAN HOLZAPFEL)

VÝSTAVU K 80. VÝROČÍ MUZEA „LETEM MUZEJNÍM SVĚTEM“ SI BĚHEM SVÉ NÁVŠTĚVY 10. ČERVNA 2009 PROHLÉDL I PREZIDENT ČESKÉ REPUBLIKY VÁCLAV KLAUS. (FOTO KRISTINA KUČEROVÁ)

ŠERKOVICE Č.P. 47, OKRES BRNO-VENKOV JAK SE PRACUJE S VĚCÍ V PAMÁTKOVÉ PÉČI

13

Jitka Matuszková

Obdobné jako v muzejní praxi, kde musí předmět projít zákonem stanoveným procesem, aby se stal sbírkovým předmětem, je to i s památkami. Představím tento postup na příkladu konkrétní památky. Především, že cílem příspěvku je jen představení doposud zjištěných údajů k této památce, nikoliv jejich analýza a výklad.

LEGISLATIVNÍ MINIMUM

Proces, kterým se prohlašuje kulturní památka, je dán zákonem. Do konce roku 1987, tedy v době platnosti zákona č. 22/2958 Sb., o kulturních památkách, se do státních seznamů zapisovaly kulturní statky na základě rozhodnutí příslušného výkonného orgánu - okresní nebo krajské školské a kulturní komise. Od účinnosti zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, v platném znění, prohlašuje památky Ministerstvo kultury. Památkami se mohou stát věci nebo soubory věcí, které jsou významnými doklady historického vývoje, životního způsobu a prostředí společnosti od nejstarších dob do současnosti, jako projevy tvůrčích schopností a práce člověka z nejrůznějších oborů lidské činnosti, pro jejich hodnoty revoluční, historické, umělecké, vědecké a technické, nebo mající přímý vztah k významným osobnostem a historickým událostem. Kulturními památkami jsou podle zákona č. 20/1987 Sb. rovněž kulturní památky vedené z evidenčních důvodů ve státních seznamech kulturních památek podle zákona č. 22/1958 Sb.¹⁾ Návrh na prohlášení může podat kdokoli. Pro zkvalitnění podávaných návrhů vydalo MK ČR Metodický pokyn č. j. 6.525/2000, jímž se stanovuje jednotný postup posuzování a předkládání návrhů na prohlášení věci za kulturní památku. Ministerstvo kultury současně citovaným metodickým pokynem zavázalo památkové ústavy k zřízení územních komisí, které jako poradní orgán ředitele posuzují jednak návrhy na prohlášení za kulturní památku, jednak návrhy na zrušení památkové ochrany. Každý návrh musí podle této metodiky obsahovat identifikační údaje: název věci, lokalitu, číslo popisné, parcelní číslo, jméno vlastníka, zakres v katastrální mapě, popis, časové a autorské určení, zdůvodnění návrhu a vypovídající fotodokumentaci. Ministerstvo kultury rozhodne po posouzení všech náležitostí, mezi něž obligatorně patří vyjádření vlastníka věci, o prohlášení či neprohlášení a oznámí to vlastníkovi a památkovému ústavu.

Evidence kulturních památek se skládá z rejstříku, z kartotéky a sbírky příloh (ta obsahuje zakres v katastrálním snímku, kopii prohlášení, dokumentaci fotografickou, měřičskou, mapovou apod.). Ústřední seznam kulturních památek (ÚSKP) shromažďuje údaje o památkovém fondu z celého území České republiky a vede jej ústřední pracoviště Národního památkového ústavu v Praze.

PAMÁTKA

Dům čp. 47 v Šerkovicích byl zapsán jako kulturní památka na základě rozhodnutí osvětové komise JM KNV Brno ze dne 20. 12. 1982 jako sušírna ovoce na parcele 223 v katastrálním území Šerkovice a je evidován v ústředním seznamu kulturních

1. Obec Šerkovice	2. Okres Brno-venkov	Hodnota I	Zachování	Využití
EVIDENČNÍ LIST NEMOVITÉ KULTURNÍ PAMÁTKY		3. Kraj: Jihomoravský	4. Poř. číslo: 7081	
		5. Název (označení) památky: sušárna ovoce		7. Ochranné pásmo:
		8. Blízké označení umístění památky: osada (čtvrť): ulice (náměstí), popř. místní traf. č. parcely aj:		8. Vlastník (správce, trvalý užívající): Místní národní výbor
9. Popis památky (včetně suchafaké, malířské, popř. i jiné výzdoby): Drobná hospodářská stavba situovaná na okraji obce při cestě do zahrad a polí reprezentuje způsob hospodaření s ovocem v podhůří českomoravské vrchoviny. Stavení je roubené, boční stěny zpevněny podpůrnými sloupky. Deskové štíty opatřeny dvířky do půdního prostoru. Střecha sedlová, krytá bobrovou krytinou, komínové těleso opatřeno osmi větracími průduchy. Ke stavení je dobudována malá kolna a chlívky jako dodatečné přístavby z prken a kamene. Vnitřní zařízení sušárny je porušeno.				
10. Časové, slohové a umělecké určení: 19. století		11. Památkové movité zařízení:		

ST 41, 4518-45

OBR. 1: EVIDENČNÍ LIST PAMÁTKY, AVERS

památek pod rejstříkovým číslem 19782/7–7081. Všechny podstatné informace včetně popisu jsou na evidenčním listu (obr. 1 a 2) a další se, jak již bylo řečeno, vkládají do tzv. sbírky příloh. To jsou základní evidenční a dokumentační činnosti. Současně je v hlavní spisovně pro každou památku založen spis, do něhož se vkládají příslušné písemné dokumenty, zejména odborná vyjádření a závazná stanoviska k opravám, zápisy z konzultací a z kontrolních dnů a veškeré další písemnosti. Případná plánová dokumentace, zaměření a stavebně historické průzkumy se archivují zvlášť ve specializované spisovně. Oba typy dokumentace jsou přístupné badatelům.

Další zájem o památku se dělí do dvou rovin, které jsou ovšem navzájem provázány a vzájemně se doplňují. Tou první rovinou je prohlubování vědomostí o památce, druhou je výkon praktické památkové péče.

AD 1

Počátečním zdrojem poznávacího procesu jsou mapy stabilního katastru, umožňující datování staveb, určení jejich dobového půdorysu a stavebního materiálu i určení vlastníka. Indikační skica Šerkovic z roku 1826 (obr. 3) dokládá, že v tom roce stavba, kterou sledujeme, ještě nestála. Dalším krokem jsou rešerše literární²⁾ a archivní. V šerkovické obecní kronice se o domě píše k roku 1935: „Je to malá dřevěná chaloupka, světnička s dvěma malými okny, kuchyň s ohništěm – obecní domek. Chaloupka byla kdysi sušárnou lnu, který se zde pěstoval a také na kolovratech předl... Potom v chaloupce bydlil dlouhá léta Ludvík Štefán s manž. Marií. Štefan byl hajným obec. lesů a ponocným, po něm od r. (údaj není uveden) tutéž službu zastával a bydlí zde p. Frant. Bednář s manž. Marií Bednářovou naroz. 1851. Mají děti Marii Bednářovou a Julii (provd. Krpalovou v Nedvědici). Pan Frant. Bednář zemřel r. 1934 dožív se 86 (přeškrtnuto a nadepsáno 83) let. Vdova po něm pí. Marie Bednářová žije.”³⁾

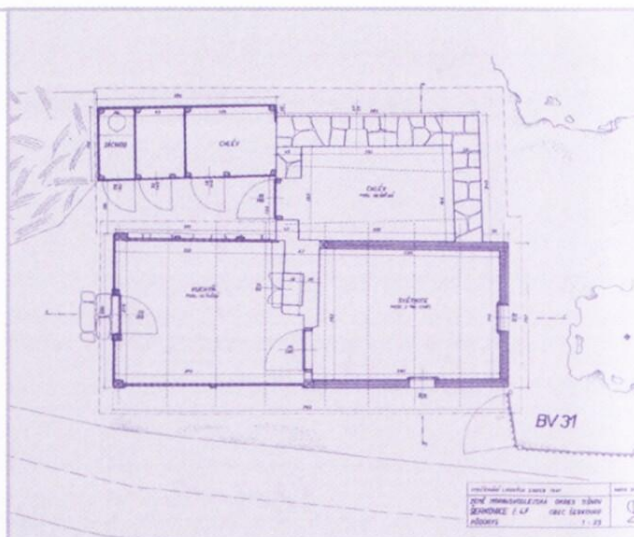
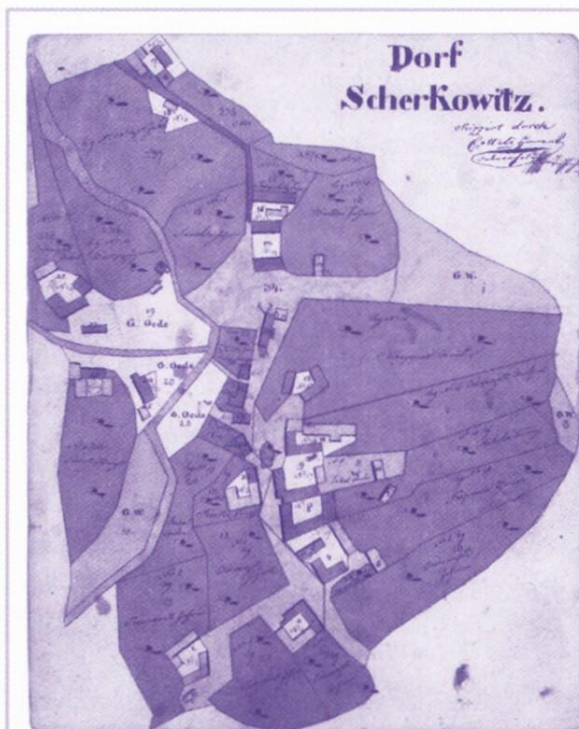
Poznání stavebního vývoje domu umožňuje plánová dokumentace. Zde je třeba

12. Zhodnocení a kulturně politický význam památky, zdůvodnění ochrany: Sušárna je zcela ojedinělým dokladem doplňkové činnosti na Tišnovsku, neboť většinou k sušení ovoce sloužily pece ve vlastních obytných domech	15. Odkaz na literaturu:
13. Stav zachování památky a příp. návrhy opatření: Památka je udržována a současným majitelem zhodnocována podle pokynů státní památkové péče	16. Odkaz na fotografickou dokumentaci: neg.čís.: 52 719, 52 720, 52 721, 52 722
14. Dřívější i současný způsob využití a příp. návrhy opatření: Původně sušení ovoce, později přechodné bydlení, nyní rekreační využití	17. Odkaz na měřičkou a jiné dokumentaci:
20. Poznámky, záznamy změn a doplňků:	18. Evidenční list zpracoval (jméno, datum, podpis): V.Kovářů, 28.8.1979
	19. Záznam doplňkových listů:

OBR. 2: EVIDENČNÍ LIST PAMÁTKY, REVERS

uvést cenné zaměření z roku 1947, které provedla v rámci výuky na Vysokém učení technickém v Brně Marie Svobodová. Zaměření v měřítku 1:25 bylo publikováno v katalogu lidových staveb Antonína Kuriala, vysokoškolského pedagoga a autora projektu zaměřování lidových staveb na Moravě. Je v něm otištěno osm výkresů - celková situace, půdorys, řezy, pohledy a tento komentář: „*Nejstarší chalupa v obci přežila nejméně dvě století jako obydlí obecního pastýře, který z pokolení na pokolení dědil i službu ponocného. Archaická dispozice nese zřetelné znaky dvojdielného prátupu. Nejstarší částí chalupy je roubená jizba, úzká a hluboká (250×350 cm), nezvykle nízká (172 cm pod trámy) a skrovně osvětlená dvěma okenními průzory (40×50 cm). Síně-kuchyň stejných proporcí a poněkud rozměrnější (270×370 cm a 193 cm pod trámy) je ojedinělým případem štítové adice jak prodloužením hloubky stavby, tak rozdílnou kolovou konstrukcí i štítovým vchodem v podélné ose - jediným otvorem do tmavého nosvětleného vnitřku. Jeho zastaralost přežívá i v mísovité hliněné podlaze a v pozůstatku kohabítace. Novějším prvkem je ohniště v kuchyni s předpecím a komínem; pec v jizbě byla zbourána v květnu 1947. Hambalkový krov nad starými trámovými stropy, bobrová krytina, prkenné štíty, zhlaví komína a podlaha z pálených cihel ve světnici i překližkové domovní dveře jsou výsledkem postupné obnovy. Její poslední zásady – přístavky kamenného chléva a prkenných kotců pod neforemným pultem nasazeným od hřebene zcela znetvořily prostý stavební objem. Původní vzhled tohoto ojedinělého dokladu starého lidového stavitelství Horácka lze vytušit jen z roubení jizby a prkenných stěn v kolové kostře síně, dnes zastřených hliněným pačokem obíleným vápnem.*“⁴⁾ (obr. 4 – půdorys)

Významným zdrojem poznání je ikonografie, tedy soubor datovaných vyobrazení, v našem případě fotografií. Nejstarší fotografie, uložená ve fotoarchivu Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Brně, pochází z roku 1947 (obr. 5). Srovnání s mladšími fotografiemi z roku 1973 výstižně dokumentuje stavební

OBR. 3, VLEVO:
INDIKAČNÍ SKICA, 1826, MZA BRNO, SIGN. 2387

OBR. 4, NAHOŘE:
PŮDORYS, ZAMĚŘENÍ Z ROKU 1947

proměny, jež památka za ta léta prodělala (obr. 6 a 7).

Uvedená dokumentace je nápomocna při výkonu praktické památkové péče, která zase umožňuje doplňování informací o památce.

AD 2

Každý stavební zásah na památce se může uskutečnit jen na základě závazného stanoviska územně příslušného správního orgánu. Ten si jako podklad pro své rozhodnutí vyžádá odborné vyjádření územního odborného pracoviště Národního památkového ústavu (NPÚ). Všechny tyto písemnosti se ukládají ve spisovně památkového ústavu ve složce samostatně vedené pro každou památku. Při opravách památky se dále prohlubuje naše poznání, neboť pro archiv NPÚ získáváme aktuální zaměření a plány prováděných oprav a také se pořizuje fotodokumentace z průběhu oprav.

„Maruščina chaloupka“, jak se památce někdy říkalo podle její poslední stálé obyvatelky, byla v roce 1979 upravena pro rekreační účely. Práce spočívaly ve statickém zabezpečení cihlovou podezdívkou v interiéru, odizolování stavby, vyspravení roubeného zdiva, přeložení a doplnění krytiny, výměně vadných trámů v krovové konstrukci a vybudování kopie stávajícího komína.⁵¹ Z pozdějších písemností z roku 1998 vyplývá, že krov zůstal při rekonstrukci v roce 1979 nedotčen a je narušen hnilobou a dřevokazným hmyzem a že střecha o sklonu 45° a 30° je krytá dožilou bobrovkou.⁶¹ Předložený projekt neodpovídal zcela zásadám památkové péče, obsahoval např. plánované použití železobetonového věnce, prosvětlení přístavku oknem VELUX, použití plynosilikátových tvárnic, odstranění stávající stropní konstrukce a otevření průhledů do krovů, vybourání kamenné příčky mezi obytným prostorem a přístavkem nebo zateplování a používání sádrokartonových desek.⁷¹ V roce 2002 předložili majitelé památky nový projekt, který i tentokrát zpracovala kuřimská firma Atelier ZETA, s. r. o. Návrh sanace obsahuje mimo jiné popis objektu a konstrukcí, kteréžto informace přispívají k poznání historie stavby: Samostatně stojící objekt při bývalé úvozové cestě, která zanikla výstavbou afaltové komunikace, došlo k navýšení její nivelety a stavba se ocitla pod úrovní

OBR. 5, VLEVO NAHOŘE: STAV DOMU V ROCE 1947, NPÚ ÚOP V BRNĚ, SIGN. 44 093

OBR. 6, VPRAVO NAHOŘE: ULIČNÍ PRŮČELÍ V ROCE 1947, NPÚ ÚOP V BRNĚ, SIGN. 44 094

OBR. 7, DOLE: ULIČNÍ PRŮČELÍ V ROCE 1973, NPÚ ÚOP V BRNĚ, SIGN. 52 721

terénu cca 50 cm. Objekt byl postaven ve třech etapách:

1) Původní část obdélníkového půdorysu o rozměrech $3,88 \times 2,90$ m byla postavena z prken, kdy nosnou konstrukci tvoří rámy z dřevěných hranolů, které jsou oboustranně obity prkny na sraz s přelištovanými spárami. Prostor mezi prkny byl zřejmě vyplněn pazdeřím. Dvě obvodové zdi byly kvůli hnilobě nahrazeny cihelným zdivem. Stavba nemá základy, nosné stěny byly posazeny přímo na hliněný terén. Střešní plášť z bobrovky není doplněn klempířskými prvky – okapnicemi, závětrnými lištami, svody a žlaby. Komínové těleso nad otevřeným ohništěm bylo kamenné, nad střešním pláštěm bylo zakryté stříškou. (Jak již víme, v roce 1979 byl komín dle dochovaných fotografií znovu postaven a omítnut.) Původní sušárna dnes slouží jako obytný prostor o podlahové ploše $14,38 \text{ m}^2$. Vnitřní prkenné bednění je omítnuto na rákos, vnější obíleno vápnem, podlaha je palubová.

2) Později přibyla k přednímu štítu přístavba šířky $3,14$ m a délky $3,89$ m, opět prkenná a bez základů. Rozšiřovala objekt, který sloužil jako rodinný dům, nachází se v ní kuchyňka o podlahové ploše $8,08 \text{ m}^2$. Vnitřní bednění je omítnuto na rákos, vnější obíleno vápnem. Podlaha je betonová s keramickou dlažbou. I v této přístavbě byla

později jedna ze zdí, napadená hnilobu, nahrazena cihelným zdivem.

3) V další fázi byly k podélné stěně přístavěny chlívky a kotce pro králíky. Ty byly pro dezolátní stav v roce 1979 odstraněny, chlívek o rozměrech $2,32 \times 4,14$ m byl využíván jako sklad a propojen s obytným prostorem, který se tím zvětšil o $6,04 \text{ m}^2$.⁸⁾

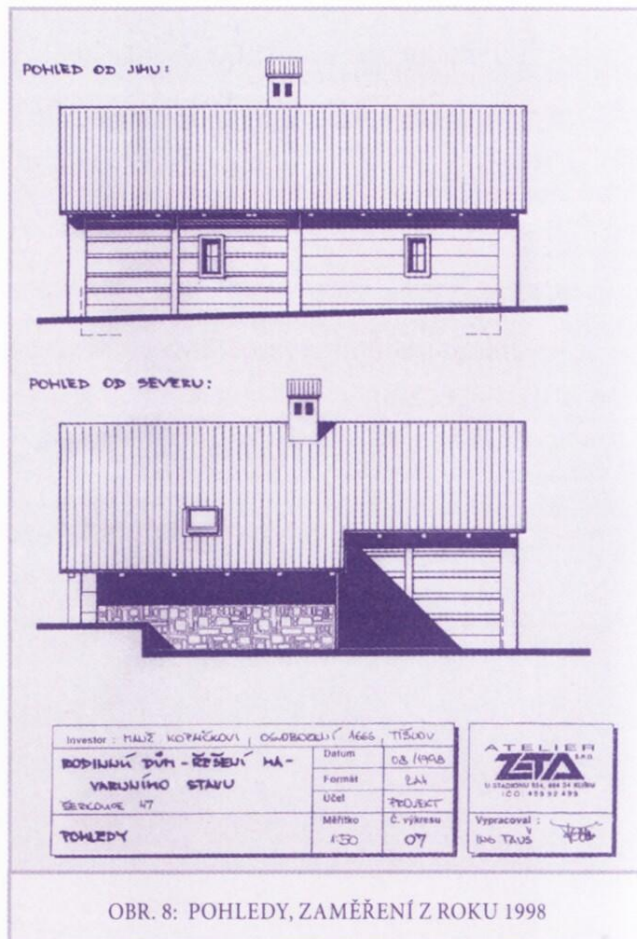
Projekt popisuje aktuální fyzický stav a vzhledem k památkové ochraně navrhuje kombinovat při obnově restaurování a rekonstrukci. Metodou přísné odborné selekce vyměnit jen ty prvky, které již nemohou plnit svou statickou funkci. Odborná památková složka s předloženým řešením souhlasí, budou-li dodrženy tyto podmínky: nově vyměňované prvky budou pořízeny jako repliky, trámy budou opracovány tesařsky, nebude otevřen strop do hřebene nad obytným prostorem.⁹⁾ Poslední bod vyjádření opsál příslušný útvar Okresního úřadu Brno-venkov v závazném stanovisku ze dne 29. 5. 2002 čj. 1163/2002/259 RRR takto: „Úpravy v interiéru objektu nenaruší vnější vzhled objektu.“ Opravy byly uskutečněny až v roce 2006, kdy Ministerstvo kultury ČR poskytlo na opravu komína, krovu a střechy účelový finanční příspěvek z Havarijního programu. Závěrečný kontrolní den se konal 1. 11. 2006 a výsledek obnovy byl všemi zúčastněnými shledán v souladu s podmínkami závazného stanoviska.¹⁰⁾ (foto 8, 9, 10)

Předložený přehled chtěl ukázat, že proces poznávání památky je trvalý a podílí se na něm řada odborností.

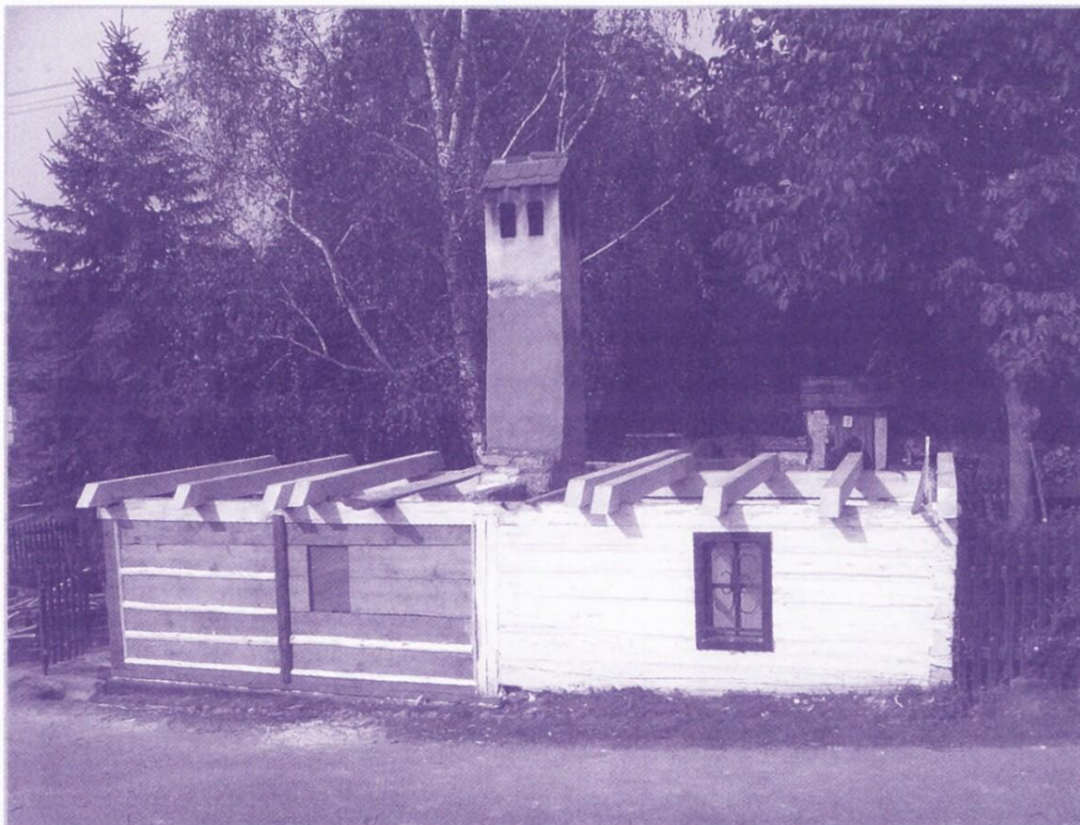
Jitka Matuszková, Ph.D. pracuje na územním odborném pracovišti Národního památkového ústavu v Brně a zabývá se lidovým tancem a lidovým stavitelstvím (sakrální a vinohradnické stavby).

Poznámky:

- 1) Srov. *Metodika obnovy identifikace nemovitých kulturních památek v České republice*. Praha, 18. srpna 2000, zn. SÚPP: č. j. 3.947/2000.
- 2) FIC, Karel – ZACPAL, Josef: *Tišnovsko*. Vlastivěda kraje od Pernštejna k Veveří. Tišnov 1999, s. 153-154.
- 3) SOKA Brno-venkov se sídlem v Rajhradě, N-66 inv. č. 9a, zápis na s. 46 z roku 1935.
- 4) KURIAL, Antonín: *Katalog lidové architektury*. Část 3. Okres Brno-venkov. Brno, Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody v Brně 1979, s. 60.
- 5) Viz spisovna NPÚ úop v Brně, zápis z jednání dne 2. 4. 1979, č.j. 2257/1979.
- 6) Viz spisovna NPÚ úop v Brně, řešení havarijního stavu, projekt Atelier ZETA, s. r. o., U stadionu 954, Kuřim.
- 7) Viz spisovna NPÚ úop v Brně, odborné vyjádření ze dne 24. 11. 1998 čj. 13036-OS 2601/98.
- 8) Viz archiv map a plánů NPÚ úop v Brně, signatura 4-4-11907/7.

OBR. 8: POHLEDY, ZAMĚŘENÍ Z ROKU 1998

OBR. 9: OPRAVA V ROCE 2006 (FOTO MAREK FAJMAN)

OBR. 10: STAV PO OPRAVĚ, 2009 (FOTO JITKA MATUSZKOVÁ)

- 9) Viz spisovna NPÚ úop v Brně, odborné vyjádření z 24. 5. 2002 č.j. 5120–OS 1060/2002.
- 10) Viz spisovna NPÚ úop v Brně, zápis č.j. 14017/2006/ga/OPP.

TVORBA A PREZENTACE SBÍREK PRACOVNÍHO NÁŘADÍ V ETNOGRAFICKÉM ÚSTAVU MORAVSKÉHO ZEMSKÉHO MUzea

Jarmila Pechová

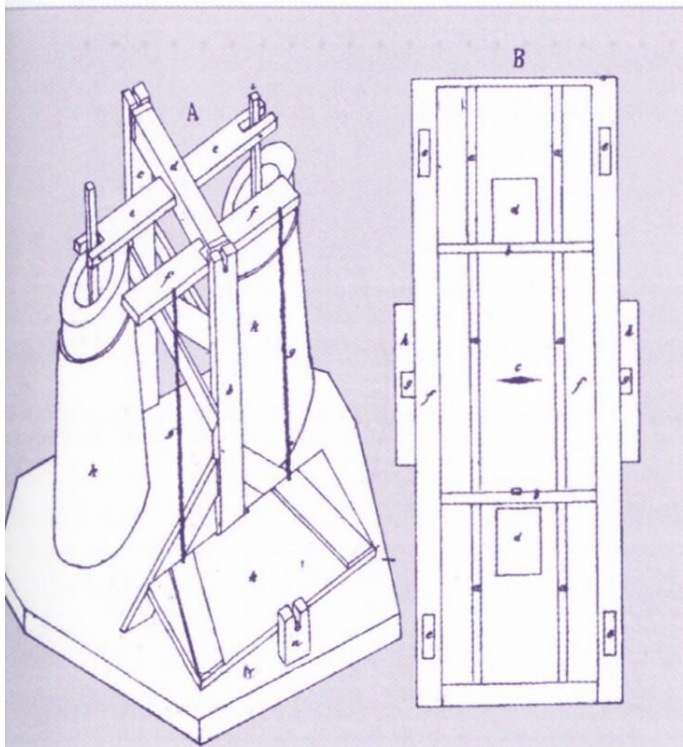
Fond pracovního nářadí, nebo také lidových zaměstnání, patří se svými necelými sedmi tisíci kusů sbírkových předmětů v rámci Etnografického ústavu Moravského zemského muzea v Brně k menším fondům a nemůže se přirovnat např. k fondu lidového textilu, který má přes padesát tisíc inventárních čísel. Současně ale náleží k fondům nejrozmanitějším. Sběrka je členěna do těchto kategorií:

- Lov a sběr
- Zemědělství
- Strava
- Výroby
- Domácnost
- Transport

Každá skupina má své podkategorie, což se týká zejména skupiny Zemědělství, kam spadá záprah dobytka, kultivace půdy, sklizeň, vinohradnictví, salašnictví, chov domácích zvířat a zpracování obilí. Podobně rozmanitá je i skupina Lidových řemesel a výrob, kam řadíme zpracování textilních vláken, dřeva, železa, hlíny, kůže, barvířství spolu s barvířskými (modrotiskovými) formami, výrobu oleje a kolomazi a skupinu dalších blíže nespecifikovaných pracovních pomůcek. Do třetice lze jmenovat skupinu Domácnost, kam spadají nejen výrobní nástroje, ale i řada různých výrobků, které tvořily vybavení obydlí. Podkategoriemi této skupiny jsou lidová hygiena, svícení, hodiny, míry a váhy a konečně všeobecné vybavení domácnosti, které se dále opět člení do několika oblastí dle druhu lidské činnosti.

Naskýtá se otázka, jak se všechny tyto předměty do Moravského zemského muzea dostaly. Nejdéle z nich jsou zde uloženy a také vystaveny originály a modely jednoduchých hospodářských strojů. Právě ty měly ve své době, tedy na počátku 19. století, velký význam, neboť nebyly přežitými pracovními pomůckami, ale nejnovějšími vynálezy, které chtělo muzeum propagovat v řadách rolnictva. Ve svých počátcích bylo totiž tehdejší Františkovo muzeum vzdělávacím ústavem, plnicím posláním své zakladatelky, Moravskoslezské společnosti pro povznesení orby, přírodo- a zeměvědy. Tak se v muzeu octly pluhy, kultivátory a brány, modely secích strojů a mlátiček, úly, zařízení na krmení ovcí a na měření vlny, ruční mlýnky na obilí, nově patentovaný vinný lis, nová stloukačka másla, vrtačky, modely propíracích strojů na brambory a řepu, ale i různých typů kamen, stavebního materiálu (např. ohnivzdorné šamotové parkety) apod. Tyto věci byly do muzea zakoupeny většinou přímo od výrobců či vynálezců. Zatímco zemědělské nářadí se většinou ve sbírkách dochovalo do současnosti, modely byly po roce 1920 předány Vysoké škole zemědělské (a nyní je bohužel nelze dohledat).

Před koncem 19. století se v muzeu ocitly také modely kultivovaných druhů ovoce, sbírka umělých hnojiv, různé chemické a fyzikální přístroje, model pily a pálenice, ale už také „nářadí starší doby“. Trend ukládat v muzeu především historický materiál postupně zcela převládl. V roce 1862 získalo muzeum do svého vlastnictví slavný pluh, kterým sto let předtím oral u Slavíkovíc (dnes součást Rousínova) císař Josef II. Po svě-

MODEL NOVÉ STLOUKAČKY NA MÁSLU,
PŘEDLOŽENÝ V ROCE 1850 TOVÁŘÍKEM J. STROHALEM
A ULOŽENÝ VE SBÍRKÁCH MZM
(VŠECHNY FOTOGRAFIE K TOMUTO ČLÁNKU
POCHÁZEJÍ Z FOTOARCHIVU ETNOGRAFICKÉHO ÚSTAVU
MORAVSKÉHO ZEMSKÉHO MUZEA V BRNĚ)

tové výstavě ve Vídni (1873) byl pluh v muzeu definitivně uložen. Z Trappova inventáře jsou patrné snahy o vytvoření vývojové řady oradel a o zdokumentování mlékařství, vinohradnictví, lnářství apod.

V roce 1897 bylo pracovní nářadí přiřčeno k oddělení moravské lidovědy. To ještě posílilo tendence zajímat se i o nářadí archaické a charakteristické pro odlehlé horské oblasti, například pro Valašsko. Muzejní fond se rozšiřoval o kadluby, kratiknoty, křiváky, dýmky i o výrobky tzv. domácího průmyslu, získané většinou nákupy od sběratelů, například profesora Domluvila z Valašského Meziříčí. Zdobené pracovní nářadí, kupříkladu mandlovací písty, se do fondu dostalo ze sbírek brněnského spolku Vesna, několik předmětů pochází i z Kretzovy sbírky.

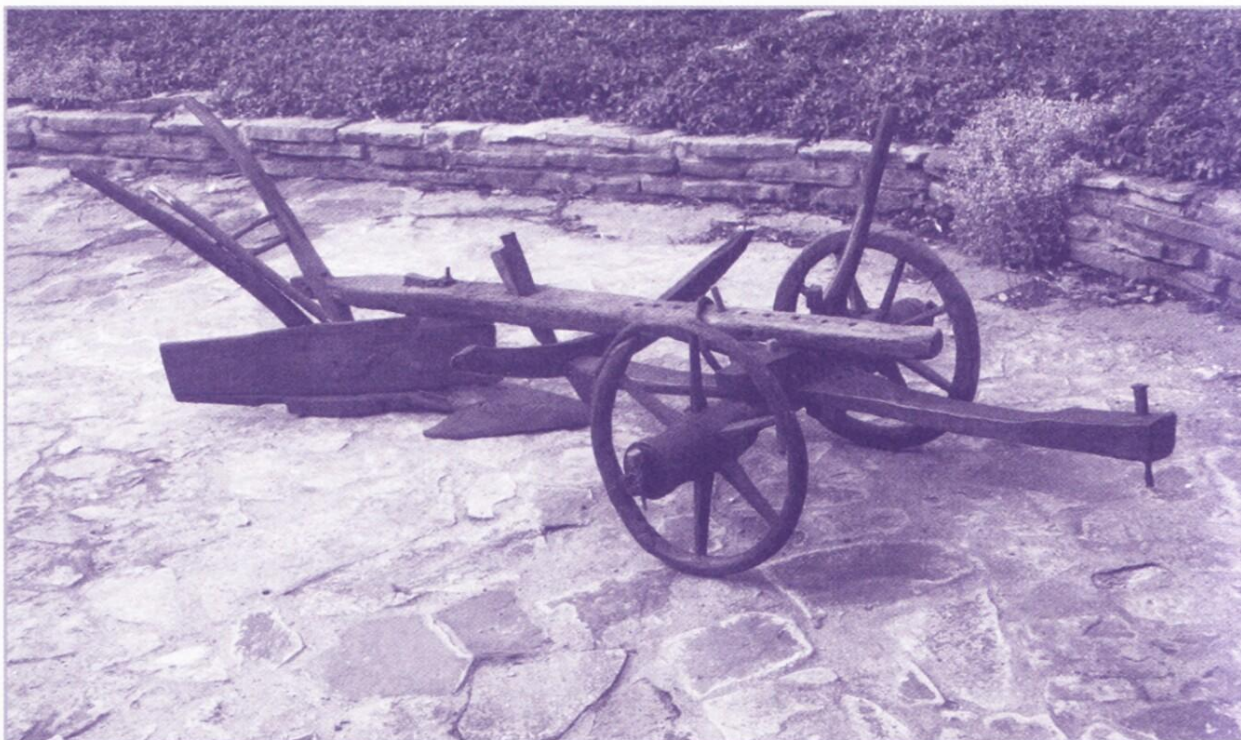
Velký přínos znamenalo pro fondy Moravského zemského muzea založení Zemědělského muzea v Brně v r. 1907 a následné splynutí jeho obsáhlých sbírek se sbírkami lidovědného oddělení v roce 1920. Tím se v lidovědném (národopis-

ném) oddělení zformoval tzv. selský oddíl. Jeho vedoucí dr. František Pospíšil, pozdější přednosta celého národopisného oddělení, se rovněž nemalou měrou zasloužil o nárůst sbírkového fondu, zejména díky svým kontaktům na moravském venkově. Jeho zásluhou byla získána např. hanácká barvírna z Ivanovic či orné nářadí ze sbírek hospodářské školy v Přerově.

Po polovině dvacátého století se tradiční způsoby rolnické práce rychle vytrácejí a nastává poslední období, kdy bylo možno získat do muzea obsáhlejší kolekce tradičního zemědělského nářadí. Muzeum v této době získalo také vybavení několika zrušených řemeslnických dílen. Pokračovalo cílené získávání předmětů do muzea pomocí sběrů, zahájené už za dr. Pospíšila. Kromě kurátorů muzea v šedesátých a sedmdesátých letech přispěl k obohacení muzejních sbírek významnou měrou také konzervátor Ferdinand Pernica, který se zaměřoval zejména na sběr zdobeného vozového kování.

Od osmdesátých let se sbírka lidových zaměstnání rozšiřuje zejména nákupy ve Starožitnostech či prostřednictvím nákupní komise, ale také dary do sbírek. Především v posledních letech tematicky převažují předměty z oboru stravy a vybavení domácnosti. Zdobené a výtvarně hodnotné předměty si majitelé většinou nechávají pro vlastní potřebu, nebo se je snaží prodat finančně výhodněji na různých aukcích a burzách. Do sbírek se dostávají i relativně novější věci, které tvoří další článek vývojové řady žehliček, praček, šlehačů či vysavačů.

V oblasti prezentace dostávají sbírky z oboru lidových zaměstnání přiměřený prostor. V poslední době proběhlo několik výstav, kde bylo možno ukázat bohatství

PLUH CÍSAŘE JOSEFA, KTERÝM JOSEF II. ORAL V ROCE 1769 NA POLI U SLAVÍKOVIC (DNES SOUČÁST ROUSÍNOVA)

VINNÝ LIS Z ROKU 1813 VE STARÉ INSTALACI
NÁRODOPISNÝCH SBÍREK V DIETRICHSTEINSKÉM PALÁCI

OKUTÁ ČÁST OJE, BRNĚNSKO,
POČÁTEK 20. STOLETÍ

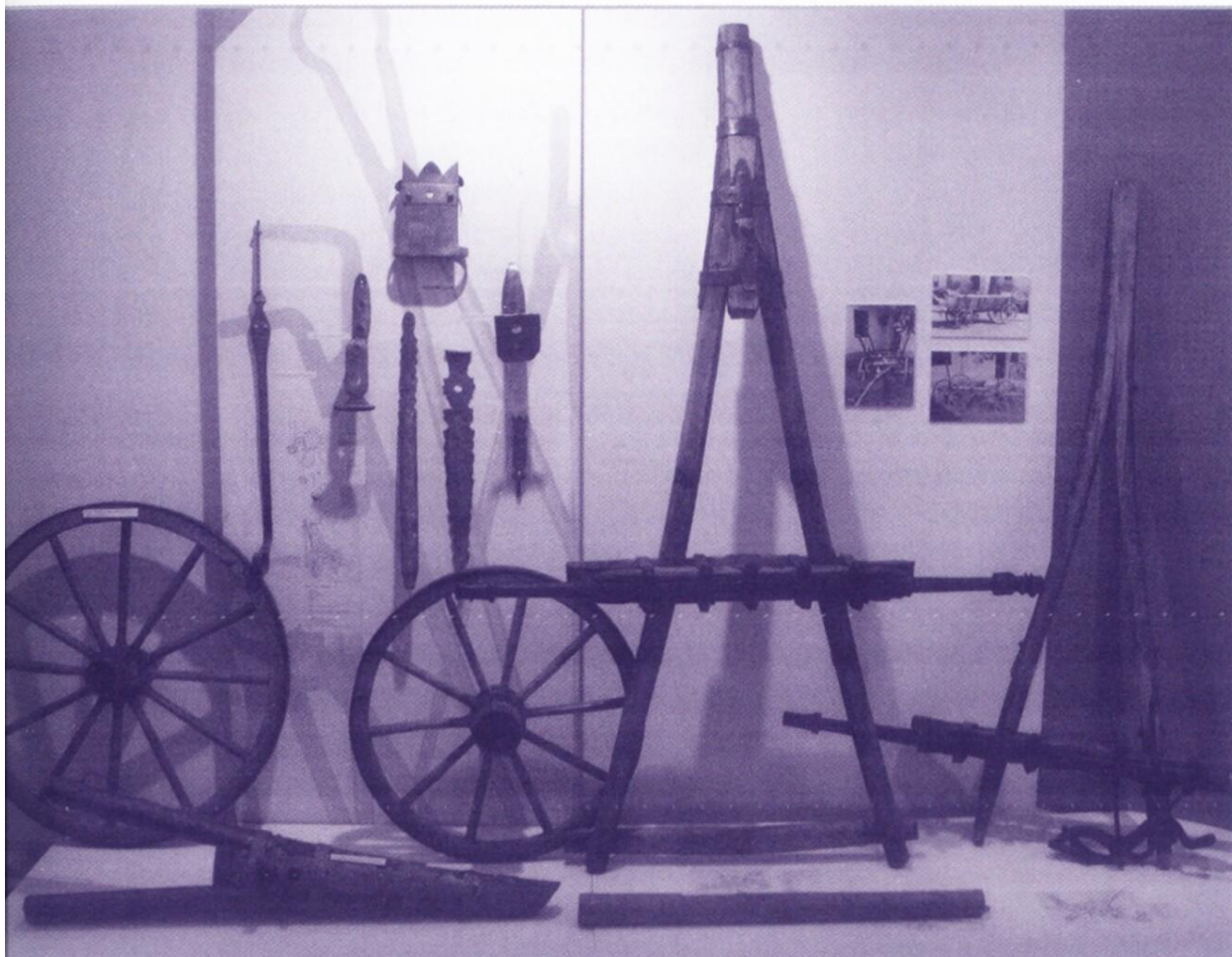
ULOŽENÍ „JOSEFSKÉHO“ PLUHU VE STARÉ EXPOZICI MORAVSKÉHO (FRANTIŠKOVA) MUZEA PŘED R. 1918.
PLUH JE ULOŽEN NA MRAMOROVÉM PODSTAVCI POD BALDACHÝNEM

PERNIKÁŘSKÁ FORMA S MOTIVEM VEVERKY Z DÍLNY PEKAŘE SRNY Z BRNA,
ZÍSKANÁ DO SBÍREK EÚ MZM V ROCE 1934
MODROTISKOVÁ FORMA Z BARVÍRNY V IVANOVICÍCH NA HANĚ, ZRUŠENÉ V ROCE 1924,
NYNÍ VE SBÍRKÁCH EÚ MZM V BRNĚ
ZDOBENÝ MANDLOVACÍ PÍST, DATOVANÝ 1899, ZÍSKANÝ ZE SBÍREK VESNY

HOLANCOVA BARVÍRNA Z IVANOVIC NA HANĚ VE STARÉ INSTALACI
NÁRODOPISNÝCH SBÍREK V DIETRICHSTEINSKÉM PALÁCI, 1931

SOUČÁSTI VOZU A VOZOVÉ KOVÁNÍ NA VÝSTAVĚ „ČERNÉ ŘEMESLO ANEB NENÍ MUŽE NAD KOVÁŘE“, ETNOGRAFICKÝ ÚSTAV MZM V BRNĚ, 2004

POHLED DO VÝSTAVY „A TA KRÁVA MLÉKO DÁVÁ“. ETNOGRAFICKÝ ÚSTAV MZM V BRNĚ, 2006

sbírkových fondů, ať už se jednalo o perníkářství, chov dobytka a mlékařství, kovářství či tradiční zemědělství. Samostatná výstava byla věnována výrobám v současnosti a v brzké budoucnosti plánujeme výstavu zaměřenou na lidovou hygienu. Předměty z fondu pracovního nářadí doplňují také celou řadu jiných výstav a dokreslují představu návštěvníků o jednotlivých jevech. Stejně tak je ale důležité, aby i výstavy zaměřené na prezentaci lidových zaměstnání nezůstávaly jen u konstatování faktů, ale zapojily je do širších souvislostí a především pomohly návštěvníkovi udělat si představu, jak jednotlivé nástroje a přístroje fungovaly, jak se s nimi pracovalo a jakých výsledků bylo dosaženo. Zde je důležitá, tak jako ve všech oborech lidské činnosti, multidisciplinární spolupráce a také vhodný způsob prezentace. V některých případech se vystavení ve vitrínách nevyhne, mnohem divácky atraktivnější je však vytváření dioramat. Velké možnosti skýtají také filmové ukázky a počítačová animace.

PhDr. Jarmila Pechová pracuje v Etnografickém ústavu Moravského zemského muzea v Brně, kde se zabývá zejména lidovými řemesly. Studie vznikla v rámci institucionálního záměru Moravského zemského muzea MK00009486202.

Literatura:

- Lidovědné sbírky Moravského muzea zemského. *Časopis Moravského muzea zemského* IV, 1904, 92–93.
- NEKUDA, V.: *150 let Moravského musea v Brně*. Moravské muzeum v Brně, 1969.
- POSPÍŠIL, F.: *Etnografické oddělení Moravského zemského muzea v Brně. Stav sbírek 1924–1927*. Brno 1928.
- Průvodce po sbírkách Mor. zemského musea v Brně*. Red. J. Helfert. Brno 1924.
- TRAPP, M.: *Františkovo museum v Brně*. Brno 1882.
- Zemské zemědělské museum na Moravě*. Pravěk III, 1907, 189–190.
- Zprávy o činnosti Moravské musejní společnosti – Moravská lidověda (1901–1916)*.

VLEVO NAHOŘE KOVÁNÍ Z OJE VOZU, TZV. ZDĚŘ. OCHOZ U BRNA, DAT. 1901
VPRAVO NAHOŘE FORMIČKY NA CUKROVÍ. PLUMLOV, 20.–30. LÉTA 20. STOLETÍ

ODDÍL VČELAŘSTVÍ VE VÝSTAVĚ „VÍTE-LI PAK, JAK SEDLÁČEK OBILÍČKO SEJE“.
ETNOGRAFICKÝ ÚSTAV MZM V BRNĚ, 2009

CESTA PŘEDMĚTU DO MUZEJNÍCH SBÍREK (NA PŘÍKLADU PRÁCE PORADNÍHO SBORU PRO SBÍRKOTVORNOU ČINNOST MUZEA BRNĚNSKA)

Irena Ochrymčuková

Metodologie nabývání a zejména nákupu sbírek je v současných muzeích dostatečně známá a odborně zpracovaná, včetně zákonů, vyhlášek apod. V příspěvku se budeme věnovat stránce praktické. Jaká je tedy cesta předmětu do sbírek regionálního muzea?

Muzeum Brněnska nabývá do svých sbírek předměty v souladu se zřizovací listinou a sbírkotvornými programy jednotlivých poboček. Muzeum spojuje tři vlastivědná muzea a dva památníky. Charakter práce a složení sbírek v nich jsou rozličné, ale všude mají sbírky hodnotu historickou, uměleckou, dokumentační a všude jsou nadále doplňovány.

Tradiční vlastivědná muzea se starají o mnohooborové sbírky, nepříliš rozsáhlé počtem předmětů, převážně orientované na určitou a přesně určenou sběrnou oblast. V našem případě se jedná o Podhorácké muzeum v Předklášteří, Muzeum v Ivančicích a Muzeum ve Šlapanicích. Oba památníky jsou specializované. Sbírký a expozice Památníku Mohyla míru v Praci vycházejí z tématu napoleonských válek, jmenovitě bitvy u Slavkova 1805. Památník písemnictví na Moravě v Rajhradě soustřeďuje materiál zahrnující tvorbu nejvýznačnějších osobností literatury na Moravě od 9. do 20. století a prezentuje historickou benediktinskou knihovnu.

Muzejní práce se opírá o výzkum společnosti a přírody v těsné spjatosti s regionem, což je východisko i pro jednání Poradního sboru pro sbírkotvornou činnost Muzea Brněnska. Rozšiřování a kompletace sbírkových a dokumentačních fondů se daří při dobrých vztazích s veřejností, představiteli obcí a obecními kronikáři. Oboustranně prospěšná je provázanost s územně dosažitelnými školami všech stupňů a zaměření. Znalost místních historicko-sociálních souvislostí a vztahů pomáhá při určování původu a funkce předmětů (např. před několika lety pruh z úvodní plachty od určité rodiny z určité vesnice – mimořádný archaický doklad lidové kultury na Podhorácku). V osobní práci při získávání předmětů pro muzeum, kdy se spolupracuje s jednotlivci, jsou ve hře kromě specializované odborných i psychologické faktory, získávání důvěry, sledování úrovně hodnotového cítění dárce, do určité míry se posoudí osoba dárce a jeho případná další spolupráce s muzeem, samozřejmě i možnosti splnění jeho požadavků. Vědeckovýzkumná činnost úzce souvisí s činností akviziční, kdy zjištěné údaje doplňují získané předměty (v roce 2009 hudební nástroje lidové kapely z podhůří Českomoravské vrchoviny).

Poradní sbor pro sbírkotvornou činnost Muzea Brněnska odborně zajišťuje kvalitu nákupu předmětů do sbírek všech poboček muzea. Finanční částka pro nákup sbírek je každý rok navržena vedoucími poboček, posouzena a předběžně schválena vedením muzea. Sbor se schází dvakrát do roka, v některých letech jedenkrát. Zasedají zde kromě odborných pracovníků z poboček také externí kolegové, specialisté na jednotlivá odvětví sbírkotvorné činnosti. Zasedání Sboru se nekoná pro jednotlivé vědecké disciplíny zvlášť, ani pro jednotlivé pobočky. Zástupci poboček představí nabídkovými listy položky nabízené ke koupi. Z každého jednání se pořizuje protokol, v němž jsou uvedeny základní údaje o jednotlivých předmětech. Ty, které jsou Sborem potvrzeny

ZÁBĚR Z JEDNÁNÍ PORADNÍHO SBORU PRO SBÍRKOTVORNOU ČINNOST MUZEA BRNĚNSKA,
KTERÉ SE KONALO 13. LISTOPADU 2007 V PODHORÁCKÉM MUZEU
(FOTO JOSEF ZACPAL)

i s výší nákupní ceny, procházejí na základě kupní smlouvy uzavřené ředitelem muzea účetní evidencí.

Kromě nákupů jednání eviduje i dary a sběry, o jejichž zařazení do sbírek rozhodují správci sbírek nebo podsbírek. Sbor se vyjadřuje k vyřazování a výjimečně rovněž k dlouhodobému nákladnějšímu restaurování předmětů určených jinak k vyřazení (v posledních letech se takto podařilo zachránit dva ze tří kočárů ze sbírek Muzea ve Šlapanicích). V takových případech se může požádat o vyjádření a radu případný další specializovaný subjekt.

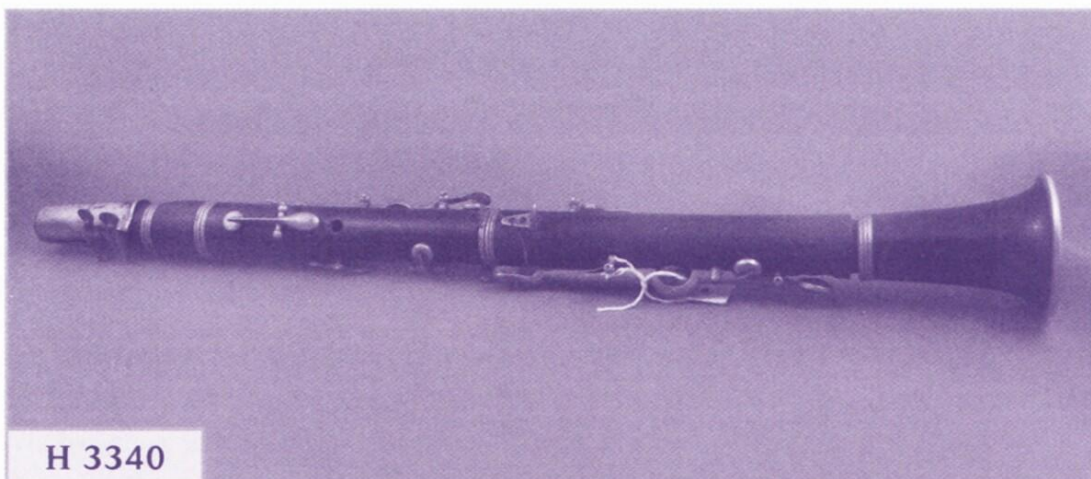
Koupěmi, sběry a dary se sleduje koncepce systematického doplnění sbírek každé pobočky do chronologických a typologických řad, a to z mnoha hledisek: podle regionální příslušnosti a sběrné oblasti, za účelem doplňování kolekcí a kompletů, nabývání prestižních exponátů, zastoupení díla autorů a umělců zemřelých i žijících ve sběrných oblastech poboček.

Díla umělců jsou plánovitě do muzeí získávána alespoň v několika kusech, popř. z různých období tvorby, stejně jako katalogy výstav, dokumentace a s osobnostmi související knihy. Občas se objeví rozsáhlý soubor literárních či výtvarných prací s místní tematikou.

Z posledně jmenovaného okruhu pro zajímavost uvádíme:

Pamětní medaile od ak. sochaře Petra Bortlíka, který tvoří ve sběrné oblasti Podhoráckého muzea a své práce věnuje významným osobnostem, majícím k regionu nějaký vztah.

Podhorácké muzeum se snaží v základních směrech podchytit dílo ak. mal. Emanuela Ranného st., kresby, obrazy, podklady pro filatelistické materiály. Podobný postoj

H 3340

KLARINET Z KONCE 19. STOL., PODHORÁCKO, SBĚR MUZEA, PŘINESL ČLEN MUZEJNÍHO KROUŽKU R. ŠTĚPÁNEK, ŽÁK ZŠ PŘEDKLÁŠTEŘÍ. PODHORÁCKÉ MUZEUM PŘEDKLÁŠTEŘÍ, 2008

KERAMIKA VĚRY KUČEROVÉ, ZAKOUPENO PRO MUZEUM V IVANČICÍCH, 2007

zastává i při získávání prací Michala Ranného, zde se jedná o velmi hodnotné akvizice předčasně zesnulého umělce tvorbou daleko přesahujícího nejen hranice regionu. K oběma umělcům se přiřazuje i osoba Zdenky Ranné-Samsonové. Rozsáhlý byl nákup děl a modelů prací sochaře V. H. Macha.

Vzhledem k zaměření Muzea v Ivančicích také na osobnost malíře A. Muchy je kladen důraz na doplňování sbírkového a dokumentačního fondu týkajícího se slavného rodáka. Muzeum ve Šlapanicích takto přistupuje zase k dílu malíře Aloise Kalvody a dokumentaci o něm.

Nejčastějšími akvizicemi jsou dobové předměty z vybavení domácností, hospodářství, řemesel a živností, hračky, nábytek lidový i stylový, jídelní servisy, oděv rozličných stylů a doplňky. Následují obrazy a podobizny, jednotlivé pohlednice a jejich série, fotografie, filatelistické materiály s regionální tematikou, všemožné dokumentace

DÍVČÍ TROJDÍLNÝ KOMPLET VE STYLU „SVÉRÁZ“, 30. LÉTA 20. STOLETÍ,
MUZEUM VE ŠLAPANICÍCH, KOUPE 2005

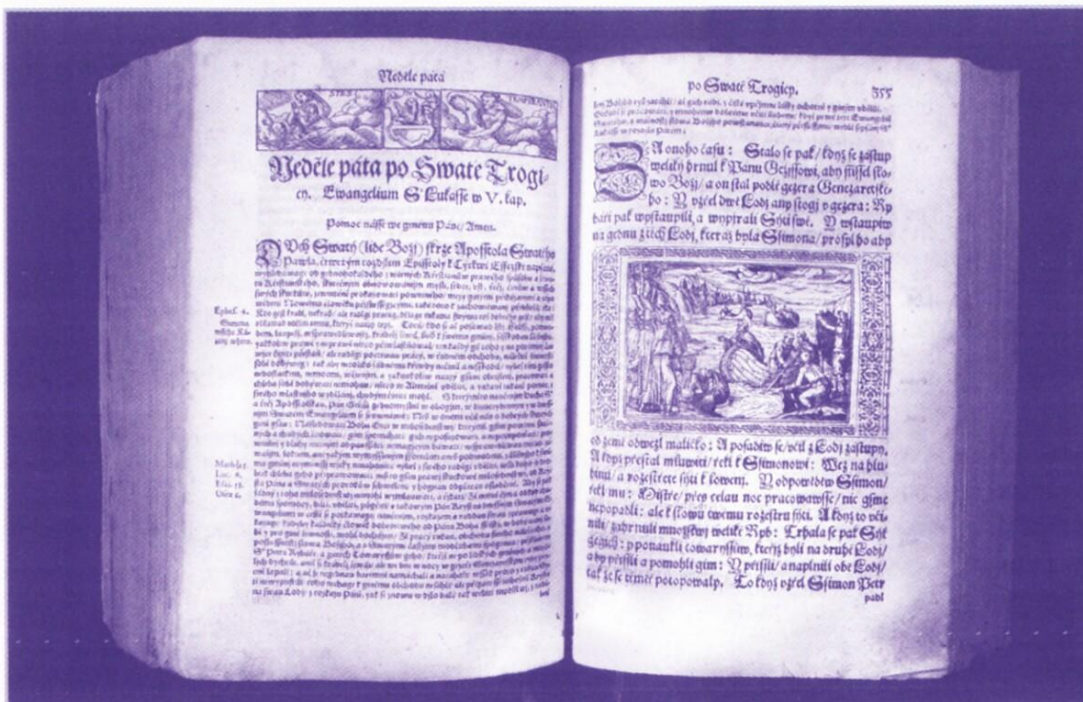
a pozůstalosti významných osob. Vytváření nových expozic na Mohyle míru je spojeno se snahou o co nejkompletnější vybavení dobovým mobiliářem, doplňky, knihami, obrazy, plastikami, zbraněmi, oděvy, mincemi apod. Z důvodu nedostatku originálů je muzeum nuceno zadávat zhotovení replik, z nichž některé se po zvážení Sboru registrují do sbírek. Pro obohacení sbírek Památníku písemnictví na Moravě procházejí jednáním Sboru návrhy na zakoupení knih, korespondence mezi literárními umělci, vědci a jejich příznivci, související bibliofilie, dokumenty, ex libris a rozličné tisky.

V nabývání sbírek se zpětnou vlnou ozývají historické události spojené s kulturně společenským vývojem a politikou. Sem můžeme zahrnout památky na vlastenecké slavnosti, svérázové hnutí, stejnokroje a jejich doplňky, součásti divadelních představení, předměty ze spolků, organizací a ze socioprofesionálních skupin. Nezanedbatelné jsou upomínkové předměty z různých akcí, úzkého a širšího významu, z většího či omezeného území. K disponování s nimi nastupují potomci přímých účastníků takových událostí, kteří, pokud věci rovnou nezlikvidují, nabízejí je muzeu. Nepomíjejí se ani typické předměty z nedávno uplynulého období, neboť je majitelé nepovažují za hodnotné a často je bez milosti likvidují. V současnosti se věci už pietně nedědí z generace na generaci. Počtem velmi bohaté jsou archeologické materiály z Ústavu Archeologické památkové péče Brno, předávané muzeu po ukončení určité fáze výzkumů. Někdy bývá přínosný a cenný i zcela náhodný sběr. Občas jednotlivý předmět nebo jeho část nesnese časové prodlení do dalšího zasedání Sboru, zejména pokud se jedná o koupi (ojedinělý historický doklad, vzácná oděvní součástka, rozprodávání díla autora). Pak se provedený nákup, schválený ředitelem muzea, předkládá na dalším jednání k dodatečnému schválení. Stejně tak, chce-li muzejník předběhnout podomní výkupčí hlavně historického nábytku nebo zúčastní-li se aukce či burzy (v případě napoleonik). Několikrát jsme zaznamenali silný monotematický příliv nových přírůstků do sbírek sběrem a dary návštěvníků a příznivců muzea po výstavách (Hajej, dadej, Praní, Železnice, zvykoslovné výstavy aj.). Naopak chystá-li se výstava, muzeum ve zvýšené míře mapuje možnosti doplnění sbírek podle aktuální potřeby, aby předešlo půjčování předmětů od jiných muzeí a osob (výstava Domácnost našich babiček v Ivančicích).

Pokud je tedy předmět schválen do sbírek a zaplacen, začíná evidence: přikročí se k ošetření a uložení, dalšímu průběžnému ošetřování, konzervování, popř. restaurování. Jeho stav se pravidelně kontroluje revizemi. Sbírkové fondy všech poboček procházejí dvojím stupněm evidence (chronologická do přírůstkové knihy, systematická do speciálních tiskopisů – karet a do počítačového programu), revizemi a jsou celostátně podchyceny Ministerstvem kultury ČR v Centrální evidenci sbírek.

Užitek ze sbírek je prohlouben badatelským zkoumáním a rovněž vystavením v expozicích, na sezónních výstavách a při různých akcích. Je naší snahou, aby příběh věcí uložením v muzeu neskončil, aby předměty dále vypovídaly co nejvíce o době, lidech a vztazích.

PhDr. Irena Ochrymčuková je etnografka, působí v Podhoráckém muzeu.

POSTYLLA EWANGELISTSKÁ, ANEB WEYKLADOWÉ NA EWANGELIA NEDĚLNÍ A SWÁTEČNÍ ... Z PERA MARTINA PHILADELPHA ZÁMRSKÉHO, TISK DRÁŽDANY, 1602, DÍLNA PRAŽSKÉHO MĚŠTANA JERONÝMA ŠICE. CELOKOŽENÁ VAZBA, VELKÉ MNOŽSTVÍ DŘEVOŘEZŮ. PAMÁTNÍK PÍSEMNICTVÍ NA MORAVĚ, RAJHRAD

SOUČÁSTÍ SBÍRKY PAMÁTNÍKU MOHYLA MÍRU SE STALY V MINULÝCH LETECH MEDAILE GRAFIKA A MEDAILÉRA KARLA ZEMANA, KTERÝ SE VE SVĚ TVORBĚ ČASTO VĚNUJE TEMATICE SLAVKOVSKÉ BITVY A NAPOLEONSKÝCH VÁLKY

Prameny:

Protokoly z jednání Poradního sboru pro sbírkotvornou činnost Muzea Brněnska z let 1995–2009
Nabídkové listy z let 1995–2009 s odůvodněním nákupu od odborného pracovníka
Kupní smlouvy z let 1995–2009

Literatura:

Zákon č. 122/2000 Sb., o ochraně sbírek muzejní povahy
Vyhláška č. 275/2000 Sb.
Metodický pokyn Ministerstva kultury ČR č. 53/2001
Směrnice ředitele Muzea Brněnska č. 3/2003

TŘI FOTOGRAFICKÉ PŘÍRŮSTKY DO SBÍREK
PODHORÁCKÉHO MUZEA*Josef Zacpal*

Fotografie sice nejsou pro svůj dvojrozměrný charakter typickým sbírkovým předmětem, na druhé straně jsou ale v nejrůznějších formách evidence zastoupeny ve všech muzeích. Ono to totiž ani jinak nejde. V každém se najdou snímky sbírkového charakteru a bez dokumentačního fotoarchivu si dnes nelze představit jakoukoliv práci muzejníků. Nejinak je tomu v Podhoráckém muzeu, kde máme samostatnou podsbírku historických fotografií – pozitivů, zapsanou v Centrální evidenci sbírek, a vedle toho rozsáhlý dokumentační fotoarchiv, roztríděný do několika souborů a podskupin. Je ovšem také pravda, že dnes už se tak lehce historické fotografie do sbírek nedostávají. Vyplývá to alespoň z našich zkušeností ze sbírkotvorné činnosti za poslední dvě desetiletí. Určitě to ale není tím, že už by nebylo kde brát, že by bylo vše v muzeích či archivech. Spíše si dnes lidé a obnovené firmy a spolky ponechávají fotografie k vlastní potřebě, historické paměti a propagaci. A nesmíme zapomenout ani na sběratele, kteří jsou aktivnější a většinou i finančně pohotovější, a zejména v posledních letech také na moderní digitální techniku některých fotografů a fotoateliérů, kde jsou schopni zákazníkům z často již nečitelných zažloutlých snímků vytvořit kvalitní pozitivy. Tady si přiznejme, že většina našich muzeí nemůže v tomto směru podobným aktivitám konkurovat. Odsuzovat je by ale nebylo na místě, naopak je třeba je s ohledem na zachování historického dědictví i podporovat.

Vraťme se ale k mému původnímu záměru. Po roce 2000 se dostaly do Podhoráckého muzea tři kvalitní fotografické soubory různého obsahu, vždy spojené se sběrnou oblastí muzea alespoň osobou jejich autora. V chronologickém pořadí to byly negativy a pozitivy z pozůstalosti astronoma a polárníka *Doc. RNDr. Antonína Mrkose, CSc.* (1918–1996), negativy z pozůstalosti tišnovského fotografa *Františka Wágnera* (1901–1982) a negativy z pozůstalosti učitele a příslušníka československých legií v Rusku *Aloise Škárý* (1893–1983). Okolnosti a způsob jejich přijetí do muzejního depozitáře byly pokaždé jiné, proto se jim nyní budu věnovat podrobněji.

Na začátku spolupráce s panem Mrkosem byl nápad uspořádat v muzeu výstavu o Antarktidě a dát jí v jeho osobě trochu regionální charakter. *Docent Antonín Mrkos*, rodák ze Střemchoví u Tišnova, se totiž na přelomu 50. a 60. let 20. století zúčastnil dvou sovětských polárních výzkumných expedic a stal se tak druhým Čechoslovákem, který vstoupil na tento kontinent. V průběhu první poloviny 90. let jej proto dvakrát navštívili muzejní pracovníci v jeho domě v Praze a pokaždé se tam setkali s vlídným přijetím. Po prvotní váhavé reakci, ovlivněné jeho skromností a uzavřeností od okolního světa, rozhodly ve prospěch muzejníků oprášené vzpomínky na tyto expedice a láska k rodnému kraji. Pan Mrkos nakonec souhlasil a na výstavu zapůjčil celou řadu předmětů a mezi nimi také velkoplošné černobílé fotografie a černobílé a barevné negativy formátu 6 x 6. Výstava pod názvem „Antarktida v expedicích konce 50. a začátku 90. let“ se uskutečnila v termínu od 28. dubna do 8. září roku 1996. Docent Mrkos se osobně zúčastnil vernisáže, na které také promluvil. Byla to současně jeho poslední návštěva rodného kraje, protože o několik týdnů později 29. května v Praze nečekaně

zemřel. Po skončení výstavy zůstala celá zápůjčka uložena v depozitáři muzea až do vyřešení pozůstalostního řízení. Po podpisu darovací smlouvy mezi tehdejším Okresním muzeem Brno-venkov a novou majitelkou paní Jitkou Benešovou 24. dubna 2002 se stala původní zápůjčka součástí sbírkového fondu Podhoráckého muzea. Fotografická část pozůstalosti Antonína Mrkose obsahuje 40 velkoformátových černobílých pozitivů z pobytu v Antarktidě, zařazených pod příslušnými inventárními čísly do podsbírký Fotografie. Negativy v počtu 169 kusů byly zpracovány formou inventáře, byly k nim vyhotoveny náhledy a jako samostatný celek se staly součástí muzejního fotoarchivu. Většina záběrů pochází rovněž z Antarktidy, zbývající byly pořízeny na africkém kontinentu a během plavby lodí.

Druhá pozůstalost již obsahuje výhradně fotografický materiál a je spjata s regionem Tišnovska jak osobou *Františka Wágnera*, tak i obsahem získaných negativů. Její cesta do muzejních sbírek ale byla oproti předcházející zcela opačná. V březnu roku 2001 přivezl do muzea celý soubor skleněných negativů, uložený v několika krabčích a v nich v dobových krabičkách od fotografických desek, fotografův syn pan František Wágner z Tišnova. Jeho návštěva byla výsledkem rodinné rady, která rozhodla věnovat negativy do muzejních sbírek. Ovšem s jednou podmínkou, či spíše přáním, aby jako výraz poděkování za tento dar muzeum uspořádalo jejich tatínkovi z tohoto souboru výstavu. Proto také po příslušné dohodě převzali zaměstnanci muzea negativy zatím pouze do dočasné úschovy. Už prohlídka prvních, náhodně vybraných skel ukázala, že jde o mimořádně cennou kolekci snímků Tišnova a okolních obcí, která výrazně pozvedne kvalitu v muzeu uložených fotografických sbírek. Z tohoto pohledu se i uspořádání výstavy jevilo jako nejen žádané, ale i potřebné. Rok 2001 ale nepřipadal v úvahu, výstavní plán byl již dávno hotov a proti byly i časové možnosti. Uvedený rok byl totiž pro muzejníky spojený s celou řadou akcí u příležitosti 100. výročí obnovení řeholního života v klášteře Porta coeli. Nezanedbatelnou roli hrálo také velké množství převzatých negativů a náročnost jejich zpracování včetně identifikace a časového zařazení. To všechno probíhalo v roce 2002 a na začátku roku 2003, přičemž přednostně byly vybírány nejkvalitnější záběry pro výstavu. Ta se uskutečnila pod názvem „Tišnovsko na fotografiích Františka Wágnera“ ve všech třech výstavních sálech v patře budovy Podhoráckého muzea od 20. října 2002 původně do 26. ledna a po prodloužení pro velký zájem veřejnosti do 2. března roku 2003. Návštěvníci si mohli prohlédnout 215 pozitivů, což byla asi třetina z celkového počtu předaných skel. Výstava, která se stala doslova výstavní a kulturní událostí regionu, nakonec také pomohla osvětlit autorství u některých do té doby anonymních snímků, kolujících v ceněných kopiích v mnoha tišnovských domácnostech.

Fotografování bylo pro vyučeného knihaře a knihkupce Františka Wágnera vpravdě životní vášní. Věnoval se mu od počátků ve 20. letech až do 70. let 20. století. V dějinách tišnovské fotografie dnes proto zaujímá jedno z nejpřednějších míst nejen jako její zanícený průkopník a celoživotní propagátor, ale i pro velmi vysokou dokumentární a výtvarnou hodnotu dochovaných fotografií. Současně s výstavou pokračovalo zpracovávání zbývajících částí předané pozůstalosti. Soupis, dokončený k 11. březnu 2003, je také inventářem celé kolekce. Obsahuje kromě několika drobnějších položek 629 negativů a 10 diapositivů. Na jeho základě pak byla 18. dubna 2003 podepsána darovací smlouva, kterou Muzeum Brněnska převzalo celou pozůstalost do sbírek Podhoráckého muzea. Za dárce smlouvu podepsali společně dcera a oba synové Františka Wágnera.

ANTONÍN MRKOS: ČÁST POLÁRNÍ STANICE V ANTARKTIDĚ, KONEC 50. LET 20. STOLETÍ,
FOTOARCHIV PM, FOND ANTONÍN MRKOS, INV. Č. 53

Třetí pozůstalost je spojena se jménem *Aloise Škály*. Narodil se v Předklášteří a jako učitel českého jazyka a dějepisu působil na školách v Deblíně, Drásově, Veverské Bítýšce a ve Žďarci. Později byl také inspektorem Zemské školní rady v Brně. Také jeho okouzlil fotografický aparát, který používal nejen v místech svého učitelského působení, ale i v zákopech první světové války. Byl příslušníkem československých legií v Rusku a zúčastnil se bojů na Sibiři i následné strastiplné jízdy domů do nové svobodné republiky. To všechno zachycoval na skleněných negativech a část z nich dnes tvoří kolekci uloženou v Podhoráckém muzeu.

Cesta tohoto souboru do sbírkového fondu ale byla zase úplně jiná než u dvou předešlých. S trochou nadsázky lze říci, že na jejím úplném začátku stojí tišnovské občanské sdružení Společnost Anny Pammrové, které od poloviny 90. let minulého století úspěšně usiluje o rehabilitaci této dříve skoro zapomenuté spisovatelky a filozofky. V řadách Společnosti se postupně sdružovali lidé se zájmem o kulturní dějiny tišnovského regionu a v rámci spolupráce sílily i vazby na Podhorácké muzeum. Právě v těchto souvislostech se obrátila na vedení muzea jedna ze členek Společnosti a současně dcera

ALOIS ŠKÁRA: OBSLUHA BOMBOMETU NA SIBIŘSKÉ FRONTĚ, NEDATOVÁNO,
FOTOARCHIV PM, FOND ALOIS ŠKÁRA, INV. Č. 62

FRANTIŠEK WÁGNER: POHLED NA TIŠNOV Z KVĚTNICE, PO ROCE 1935,
FOTOARCHIV PM, FOND FRANTIŠEK WÁGNER, INV. Č. 270

Aloise Škárý paní RNDr. Milada Škárová, která výše uvedené negativy vlastnila jako dědictví po svém otci. Nabídla je muzeu a 2. srpna 2002 je tam i předala za účelem následného prodeje do sbírkového fondu. Nákup byl projednán a schválen Poradním sborem pro sbírkotvornou činnost tehdejšího Okresního muzea Brno–venkov dne 17. září 2002 a realizován podepsáním kupní smlouvy dne 31. října 2002.

Soubor skleněných negativů z let 1913–1928 v počtu 140 kusů obsahuje většinou snímky z míst školního působení Aloise Škárý a asi 65 kusů zachycuje jeho účast v československých legiích na Sibiři včetně zpáteční cesty na lodi „President Grant“. V lednu až dubnu roku 2003 byly vyhotoveny náhledové pozitivy a v červnu a červenci téhož roku byl zpracován inventář. Byl vytvořen soubor, který je pod příslušným inventárním číslem zařazen do Centrální evidence sbírek a současně jako samostatný celek uložen ve fotoarchivu muzea.

Všechny tři zmiňované pozůstalosti se velmi brzy staly nedílnou součástí celkové nabídky Podhoráckého muzea badatelům, studentům a všem ostatním zájemcům o regionální historii Tišnovska a v případě snímků z Antarktidy a ze sibiřské anabáze i širším zájemcům. Vedle toho samozřejmě velmi dobře slouží i odborným pracovníkům muzea a jsou podle potřeby využívány při přípravě výstav.

Prameny:

Sbírka Podhoráckého muzea

Podsírka Fotografie, inv. čísla F 2 551 – F 2 590

Archiv Podhoráckého muzea

Inventář negativů z pozůstalosti Doc. RNDr. Antonína Mrkose, CSc.

Inventář negativů a diapositivů z pozůstalosti pana Františka Wágnera

Inventář skleněných negativů z pozůstalosti učitele a ruského legionáře Aloise Škárý

CESTA KNIHY OD UŽIVATELE
DO MUZEJNÍCH DEPOZITÁŘŮ

39

Jindra Pavelková

V dnešní době máme možnost si v muzejních či knihovních sbírkách prohlédnout a prostudovat bohatě zdobené i nepoměrně prostší rukopisy či staré tisky. Jsou společným vlastnictvím nás všech, vypovídají o kulturním dědictví lidstva. Předměty knižní kultury nahlížíme jako předměty cenné pro jejich stáří či umělecké ztvárnění, mnohdy pro obojí. Takovýto pohled na knihu – jakožto na sbírkový předmět hodný uchovávání – je ovšem starý jen zhruba 250 let, což je poměrně krátká doba s přihlédnutím k času, po který je kniha společníkem člověka na jeho pouti dějinami. Pojdme se nyní v krátkosti zamyslet nad tím, jak se z knihy jakožto užitečného předmětu stal předmět sbírkový.

První knihy vznikaly z ryze praktických důvodů potřeby zachytit úřední dokumenty, účty, či soupisy majetku. Mnohdy ani neměly formu knihy jako takové, jednalo se o volné, na sebe nenavazující záznamy. Postupem času se takovéto jednotlivé záznamy začaly přidávat k sobě a vznikaly první knihy. Ovšem vzhledem k psací látce, kterou byl papyrus, měly knihy podobu rotulů, neboť z papyru nebylo možno sestavovat knižní bloky v takové podobě, na kterou jsme zvyklí dnes my.¹⁾

Nedlouho poté se vedle úředních záznamů písemné podoby dočkala i první literární díla – příběhy, které jejich autoři považovali za natolik důležité, že jim dali písemnou formu.

Vzhledu, na jaký jsme dnes zvyklí my, se knihám dostalo v okamžiku, kdy se psací látkou stal na místo papyru pergamen. Kožené listy již bylo možné rozřezávat a skládat na složky a svazovat do konvolutů. Změna psací látky však nic nezměnila na tom, že knižní svazek byl stále na pořízení velmi nákladným předmětem, který pro svého majitele představoval součást domácího či chrámového pokladu.²⁾

Zatímco ve starověku byly knihy ceněny především kvůli svému obsahu, ve středověku svoji roli sehrála i forma a způsob zpracování knihy. Kniha se stala jedním z prostředků reprezentace moci a bohatství – stala se vhodnou investicí či adekvátním darem. Bohaté kláštery si do knihoven ukládaly své jmění, neboť si nechaly zhotovovat bohatě zdobené a zlatem malované rukopisy. Obsahově byly opisovány především knihy Bible a spisy církevních otců – skladba klášterních či kapitulních knihoven byla více méně totožná. Co do obsahu literatury se tedy jednotlivé knihovny příliš nelišily, rozdíly byly spíše v bohatosti provedení jednotlivých konvolutů. Jen opravdu bohatý klášter si mohl nechat napsat významné spisy zlatou barvou na purpurem nabarvené pergamenové listy či mohl zaměstnat iluminátora – malíře knižních obrazů, který týdně a měsíce doplňoval pečlivě sestavený text vhodně vybranými obrazy.

Tato praxe v nás ovšem nesmí vzbuzovat představu, že knihy byly v této době pouze cenným předmětem ležícím v kovem obitých truhlách klášterních archivů. Opak je pravdou. Každá, ať sebelépe a sebepečlivěji zhotovená kniha (a to byla prakticky každá, neboť psaní a výzdoba knih bylo uměním, které se neodbývalo), byla používána k denní potřebě. O tom vypovídají ve starých konvolutech částečně umaštěné rohy stránek na místech, kde byly listy otáčeny. Vedle tohoto neklamného znamení o používání knih

bylo dalším důkazem též množství přípisků, které se do knih za staletí nashromáždily.

Vedle zápisů ryze majetnických s prostým uvedením, kdo případně kdy knihu získal, se ve svazcích objevují též obsáhlejší záznamy. Na konce Biblí či jednotlivých liturgických knih bývalo dopisováno kalendárium se zvýrazněním významných svátků pohyblivých či zasvěcených jednotlivým, především lokálním, světcům. Brzy se do těchto soupisů dostávali i významní klášterní ochránci a donátoři a v dobách novějších i fundátoři jednotlivých kaplí, dárci oltářních obrazů a podobně. Mezi původní řádky těchto kalendárií a posléze nekrologií byly postupně dopisovány i důležité historické události – o mnohých z nich se dovídáme pouze z těchto záznamů.

Velký rozmach knižní produkce přinesl samozřejmě vynález knihtisku. Ačkoliv kniha tištěná nebyla stále ještě levným a pro každého dostupným artiklem, přesto byly tištěné knihy na svou výrobu méně nákladné a dostávaly se tak mezi širší vrstvy obyvatelstva. Knihotisk ovšem nevytlačil rukopisnou knihu zcela, v klášterních skriptoriích byly spisy opisovány i nadále, postupně se ale vytrácela bohatá výzdoba. Ta se naopak objevila na přelomu 15. a 16. století v knihách tištěných, které se snažily svou formou rukopisy napodobovat. Výzdoba byla samozřejmě ještě několik desetiletí ruční. Barevná výmalba pak v rukodělné formě setrvala několik staletí.

Ačkoliv se tištěné knihy rozšířily i mezi laické obyvatelstvo, jejich funkce zůstala stejná. Ať se jednalo o sebezdobnější exemplář, stále to byl užitný předmět. A i v této době stále platí, že kniha byla dobrým artiklem pro ukládání financí.

Vedle prostého užitku se ovšem v počátcích 16. století začíná objevovat nový aspekt – sběratelství. Nesmíme si jej ovšem představit jako sběratelství dnešní. Pokud jsou knihy objektem sběratelského zájmu, jedná se o raritní exempláře. Zprvu ovšem neplatilo, že je kniha sběratelským předmětem kvůli svému stáří. Důvody rozšiřování šlechtických a posléze měšťanských knihoven tak můžeme spatřovat spíše v oblasti zájmu o vzdělanost a spisy antických autorů než vysloveně ve sběratelství. Vlastnit bohatou knihovnu bylo známkou adekvátní a společensky významné úrovně.

Další změnu zaznamenává i kniha rukopisná. Staré konvoluty, vzhledem k používanému písmu již špatně čitelné, začínají být druhotně používány v knihách nových. Stále převládá pohled na pergamenovou knihu jakožto na předmět nákladný na výrobu. Proto nejsou knihy vyhazovány, ale rozřezávány a jejich velice kvalitní a pevný pergamen používán při opravách především vazeb nových tisků.

Změnu v tomto pohledu na knihy přinesl až závěr 17. a pak především 18. a 19. století. V 17. století jsou poprvé zaznamenány zisky celých knihoven významných osobností na poli politickém a vědeckém. Tento způsob shromažďování knih a rozmnožování knihoven se začíná objevovat především v církevních – klášterních – kruzích. Do klášterních knihoven se v tomto období dostávají především celé pozůstalosti po významných osobnostech, se kterými udržoval daný klášter kontakt.

Na poli světských knihoven převažuje v této době stále oborový zájem nad sběratelstvím. Ačkoliv patřilo k dobrým mravům mít rozsáhlou knihovnu, sestávaly rodové knihovny z oborů, kterými se zabývali jednotliví členové rodu. Obsah knihy stále převažuje nad formou. Kolekce jsou v těchto knihovnách tvořeny jako výsledek zájmu a praktické potřeby a ne souvislé sběratelské činnosti.

V následujícím století se však pohled na knihu postupně proměňuje. U knihy již není důležitý pouze obsah, ale také forma či stáří. První jsou na tomto poli opět klášterní knihovny, ve kterých začínají být cíleně shromažďovány svazky ne již tak z hlediska

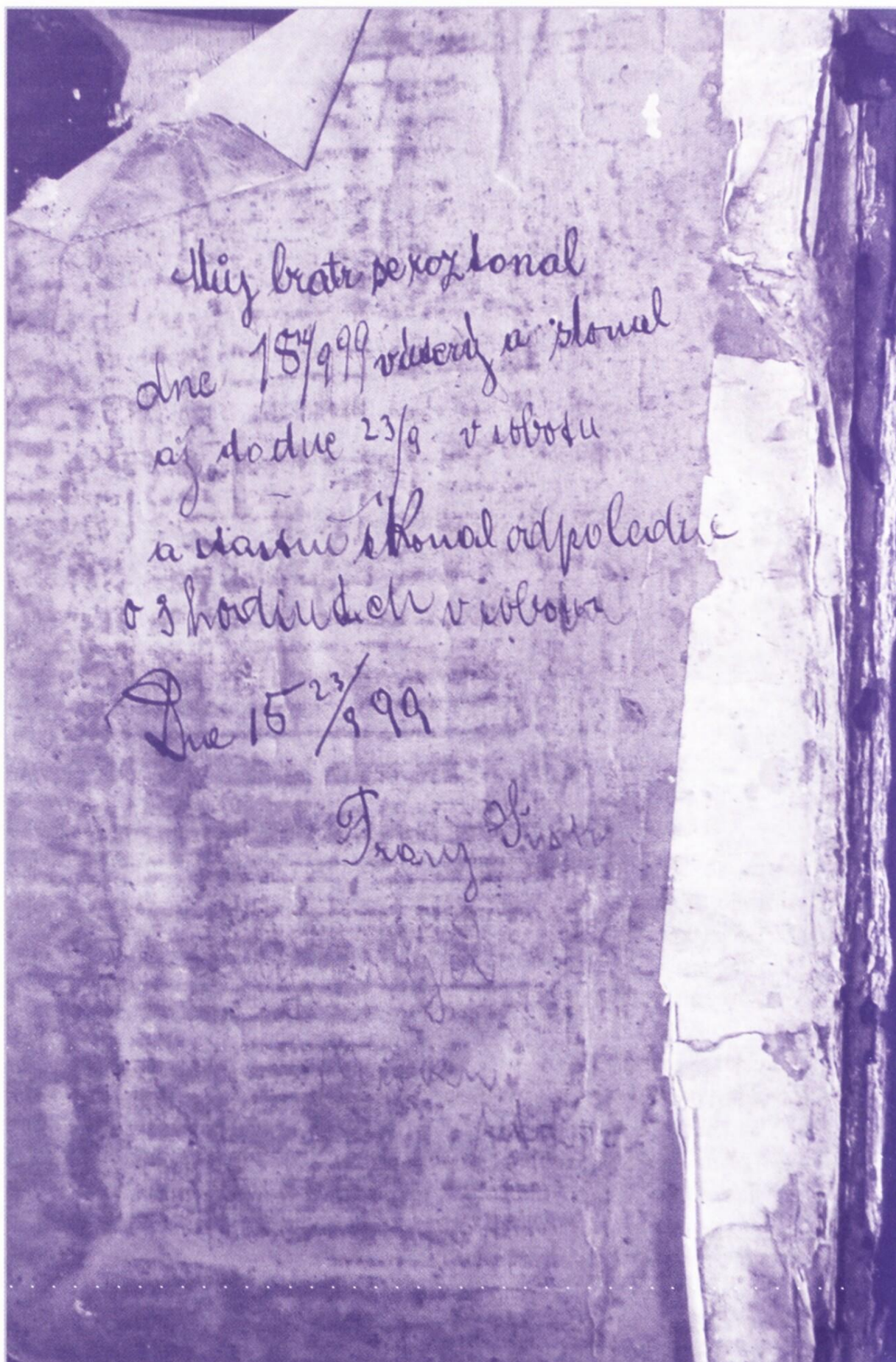

NEJROZŠÍŘENĚJŠÍMI MODLITEBNÍMI KNIHAMI BYLY PRÁCE NĚMECKÉHO KNĚZE MARTINA Z KOHEMU, KTERÉ VYCHÁZELY TÉŽ V ČESKÝCH PŘEKLADECH. NAPŘ.: ZLATÝ NEBE-KLJČ, ANEB, WRAUCNÉ KATOLICKÉ MODLITBY NA SŠESTNÁCTE DJLŮ ROZWRŽENÉ: S KRÁSNĚ OZDOBENAU SWATAU KŘJŽOWAU CESTAU K OBZWLÁSSTNJMU UŽJWÁNJ POBOŽNÉHO ŽENSKÉHO POHLAWJ WYDANJ. W GINDŘICHOWU HRADCI: W KNIHOSKLADU ALOISIA LANDFRASA, 1852.

obsahu jako spíše formy – výzdoby, stáří, původu knihy. Mnohdy se tak již do knihoven nedostávají celé pozůstalosti jako předtím, ale pouze výběr z nich. Stále častěji přicházejí také do knihoven relativně obsahově nezajímavé knihy, jejichž sběratelskou hodnotu zvyšuje část pergamenového rukopisu, kterým byla v předchozí době zpevněna vazba knihy. Ustupuje se též od „ničení“ starých pergamenových rukopisů. Ty se opět stávají cennými předměty a prostředkem pro ukládání výnosů z panství. Tímto artikulem se pak stávají i knihy tištěné – významné místem tisku, výzdobou či stářím (prvotisky, postinkunabule, tisky 16. století, paleotypy).

Ke konci 18. století se tento sběratelský zájem objevuje i u světských sběratelů. Jejich zájem soukromý pak dává vzniknout prvním muzeím.

Jinak se vyvíjí poměr ke knize v lidových vrstvách. V prvních stoletích se setkávají s knihou pouze v kostelích jako s pomůckou při bohoslužbě. V ranném novověku, kdy se knihy značně rozšiřují, vzniká tendence opisovat si především modlitební knihy pro svou potřebu. Tyto opisy vznikají jako téměř věrné kopie svých předloh, včetně barevného provedení, velikosti nadpisů apod. Na začátcích a koncích těchto knih a na jejich příděstích jsou pak zachycovány rodinné kroniky. Nejprve se jedná o kratinké záznamy významných událostí, jako bylo narození či úmrtí osob blízkých majiteli svazku. Později, jak byly knihy děděny v rámci rodiny, rozšiřují se i tyto záznamy, až se z nich stává rodinná kronika obsahující vedle dat a záznamů o narození a úmrtí jednotlivých členů rodiny i další významné rodinné události či události širší historie.³⁾

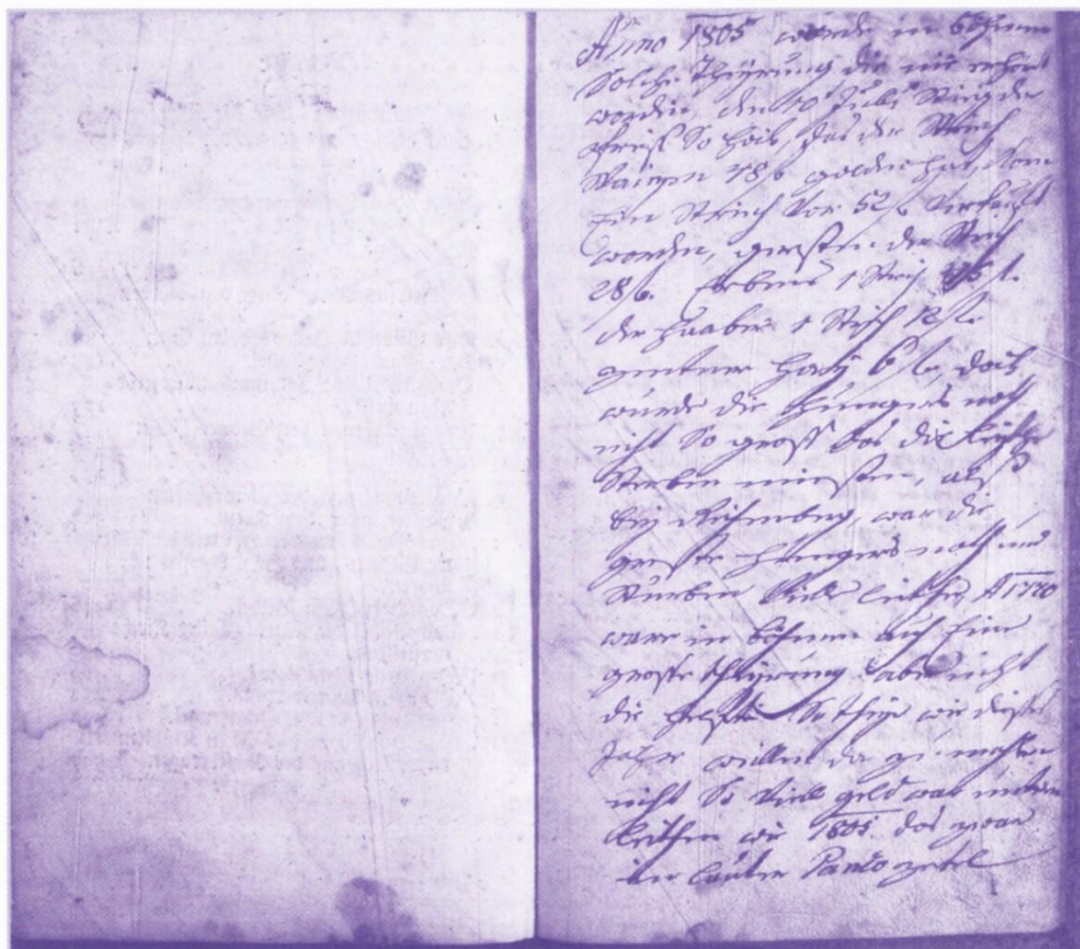
UKÁZKA Z MAJETNICKÉ POZNÁMKY V KNIZE MARTINA Z KOCHEMU ZLATÝ NEBE-KLJČ ... V EXEMPLÁŘI DOCHOVANÉM VE SBÍRKOVÉ KNIHOVNĚ PODHORÁCKÉHO MUZEA V PŘEDKLÁŠTEŘÍ, SIG. H 1458. TEXT ZNÍ: MŮJ BRATR SE ROZTONAL DNE 18 14/9 99 V ÚTERÝ A STONAL AŽ DO DNE 23/9 V SOBOTU A ŠTASTNĚ SKONAL ODPOLEDNE O 3 HODINÁCH V SOBOTU DNE 18 23/9 99 FRANZ ŠUSTR.

IRREGGER, R.: WISSENSCHAFT DER HEILIGEN: DAS IST: ALLERHAND HEILSAME LEHREN UND TUGENDSÜBUNGEN, WIE MAN NACH DEM BEYSPIELE DER HEILIGEN SEIN LEBEN MIT CHRISTO JESU SOLLE VEREINIGEN, FÜHREN UND ENDEN : DAMIT DER RAMEN GOTTES MEHRERS GEHEILIGET, UND SEIN WILLEN ERFÜLLER WERDE. NEBEN EINER ANMÜTHIGEN ERKLÄRUNG, WEUSE UND ANDACHTEN ÜBER DIE FESTE DES HERRN, MARIA SEINER ALLESELIGSTEN MUTTER, UND ANDERER LIEBEN HEILIGEN, SAMMT ZWEYFACHEN NEUEN MESS=WALLFAHRT= UND VERSCHIEDENEN GEBETHERN : AUCH VON DEM URSPRUNGE DES WEITBERÜHMTE GNADENORTS MARIÄ=CELL EINGERICHTET ZU JEDERMANN'S TROST UND NUTZEN, ABSONDERLICH JENER, WELCHE MIT GEWISSENSÄNGSTEN BEHAFTET SIND, UND EIN VERLANGE HABEN GOTT MIT RECHTER FREYHEIT UND EIFER DES GEISTES ZU DIENEN : AUF DASS SIE EWIGE HEIL DESTO SICHERER ERWERDEN MÖGEN / GEMACHT UND AUF DAS NEUE VERBESSERT DURCH R.P. RAYMUNDUM IRREGGER, ORDENS DES H. BENEDICTI IN DEM FREYEN UND EXEMPTEN STIFTE ST. LAMBRECHT IN ODER STEYERMARK, PROFESSEN. IN MARIA=CELL: VERLEGTS JOHANN ADAM HOLZMAYER, 1764.

V 19. století se pak mezi lidové vrstvy dostává ve větší míře i kniha tištěná. Na venkově sice dále pokračuje opisování modlitebních knih, v městech a městečkách se však čím dál tím více rozšiřují modlitební knihy tištěné. I ty ovšem doprovázejí stránky popsané informacemi vztahujícími se k rodině majitele.

Tak jak vznikala jednotlivá muzea, dostávaly se knihy i do muzejních sbírek. Nejprve se jednalo o sběratelsky významné kusy - cenné svým stářím, obsahem, výzdobou. V okamžiku rušení klášterů, far apod. se tyto knihovní fondy rovněž přesouvají do péče muzeí či archivů nebo knihoven. V průběhu 20. století se pak, v souvislosti se stále upadajícím zájmem o knihy, dostávají do muzeí i knihy modlitební obsahující rodinné zápisy, tedy knihy, které měly pro své dřívější majitele zcela osobní charakter, pro jejich dnešní dědice ovšem ztrácejí na významu.

UKÁZKY MAJETNICKÝCH PŘÍPISKŮ V MODLITEBNÍ KNIZE RAIMUNDA IRREGGERA WISSENSCHAFT DER HEILIGEN. ZÁZNAMY OPISUJÍ JAK RODINNOU KRONIKU, TAK TAKÉ NĚKOLIK OBECNĚ HISTORICKÝCH POZNÁMEK.

PhDr. Jindra Pavelková je vedoucí knihovny Památníku písemnictví na Moravě a Muzea Brněnska.

Poznámky:

- 1) Pro zájemce o detailnější informace doporučuji z nejnovější literatury zejména VOIT, P.: *Encyklopedie knihy – starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Bibliotheca strahoviensis. Series Monographica II. Praha: Libri, 2006. Zde je u každého hesla uvedena též další literatura.
- 2) Pro základní informaci o vývoji knih lze nahlédnout do titulu Pravoslava KNEIDLA: *Z historie evropské knihy. Po stopách knih, knihtisku a knihoven*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1989.
- 3) Nejnověji se problematice rukopisných a tištěných modlitebních knih věnují práce Lenky Horákové (BARUČÁKOVÁ, L.: *Katalog rukopisů MZK v Brně*. Brno 2005. Netištěná diplomová práce na FF MU, HORÁKOVÁ, L.: *Vývoj novověkých rukopisně tradovaných modlitebních knih na území jižní Moravy*. I., II. svazek. Brno 2010. Netištěná doktorská práce na FF MU.)

JAK (TAKÉ) PŘICHÁZEJÍ DO MUZEA SBÍRKOVÉ PŘEDMĚTY

Miroslava Menšíková

Lidé se snažili od nepaměti uchovat vzpomínku na osobnost či událost vymykající se průměru všedních dnů. Tato snaha měla od počátku mnoho podob, od nejrozličnějších „pamětních kamenů“, jejichž smysl někdy dodnes zůstává obestřený tajemstvím, přes triumfální oblouky a stavby starověku, náhrobníky, rozcestníky a boží muka středověku, až k novodobým pomníkům a pamětním deskám.¹⁾ Všechny tyto památky představovaly také jistou hodnotovou stupnici své doby, proto se zvláště při zlomových historických událostech stávaly cílem odporu a bohužel velmi často i ničení. S odstupem let takové počínání nechápeme, někdy je i odsuzujeme, jsme smířlivější k osobnostem či událostem, ale na dané skutečnosti dnes již nemůžeme nic změnit (a obávám se, že podobné chování nemůžeme vyloučit ani dnes). Z dlouholeté muzejní praxe i znalosti archivních pramenů jsem pro dnešní seminář vybrala příklad dvou, vlastně tří pamětních desek a jejich cesty do sbírkového fondu Muzea města Brna.

Vznik Československé republiky v říjnu 1918 provázely projevy nadšení nad získanou samostatností, ale docházelo také k ničení mnohého, co připomínalo nenáviděnou rakousko-uherskou monarchii. Zvláště vojáci, vracející se z fronty a projíždějící Brnem, procházeli městem a za „účelem očisty brněnských ulic od německých tabulek a orlíčků“ strhávali německé reklamní tabule, odráželi říšským orlům hlavy s korunou, ničili uliční tabulky atd.²⁾ Také legionáři, kteří směřovali na Slovensko k ochraně hranic nového státu, ničili při svých vycházkách do města německé tabule zejména ve středu Brna. Policejní ředitelství dokonce vojenskému velitelství 19. prosince 1918 k zabránění výtržností doporučovalo, aby „v době, kdy se vojsko zdržuje na rosickém nádraží, nemělo povolený odchod do města“.³⁾ Situace se nelepšila: 23. prosince 1918 si několik legionářů chtělo prohlédnout město a během cesty na Velkém náměstí (dnes náměstí Svobody), Zelném trhu, v Radniční ulici a na Nádražním náměstí strhlo a rozbilo 100 tabulí.⁴⁾ Výtržnosti pokračovaly i v prvních týdnech roku 1919, ale vedle uličních orientačních tabulek či vývěsních štítů německých obchodníků se začaly objevovat i zprávy o rozbíjení pamětních desek. Tak 2. února 1919 odpoledne „rozbilo 9 legionářů 23. pluku mramorovou pamětní tabulku na obecné škole v Čechyňské ulici číslo 14. Pachatelé nebyli vypátráni.“⁵⁾

Na tomto místě se pomyslně zastavíme a připomeneme si ženu, která se dokázala i ve vypjaté dobové atmosféře důrazně postavit vojákům a ochránit majetek, o který se měla starat. Dejme slovo archivnímu dokumentu: „Marie Knirschová, domovnice v Brně, Panenská ulice číslo 3 bytem, učinila městskému strážníkovi Antonínovi Sigmundovi oznámení, že tři neznámí legionáři dne 4. února 1919 po 6. hodině večer odstranili svémocně na domě Panenská ulice č. 3 upevněnou mramorovou pamětní desku s následujícím nápisem: „In diesem Hause wurde am 11ten Mai 1777 Vincenz Eduard Milde, Erzbischof von Wien, der vortreffliche Pädagog und würdige Priester geboren“. Knirschové byla na její žádost legionáři deska k uchování vydána. Místní vojenské velitelství bylo o tomto případě zpraveno.“⁶⁾ Mramorová deska byla v roce 1936 předána do městského muzea a dnes je uložena pod inventárním číslem 7 363 v lapi-

VLEVO: ALOIS GÖDEL, RODNÝ DŮM V. E. MILDEHO, PANENSKÁ 3. KRESBA TUŽKOU NA PAPIŘE, PŘED R. 1900.

SBÍRKY MUZEA MĚSTA BRNA (DÁLE JEN MUMB), INV. Č. 2586

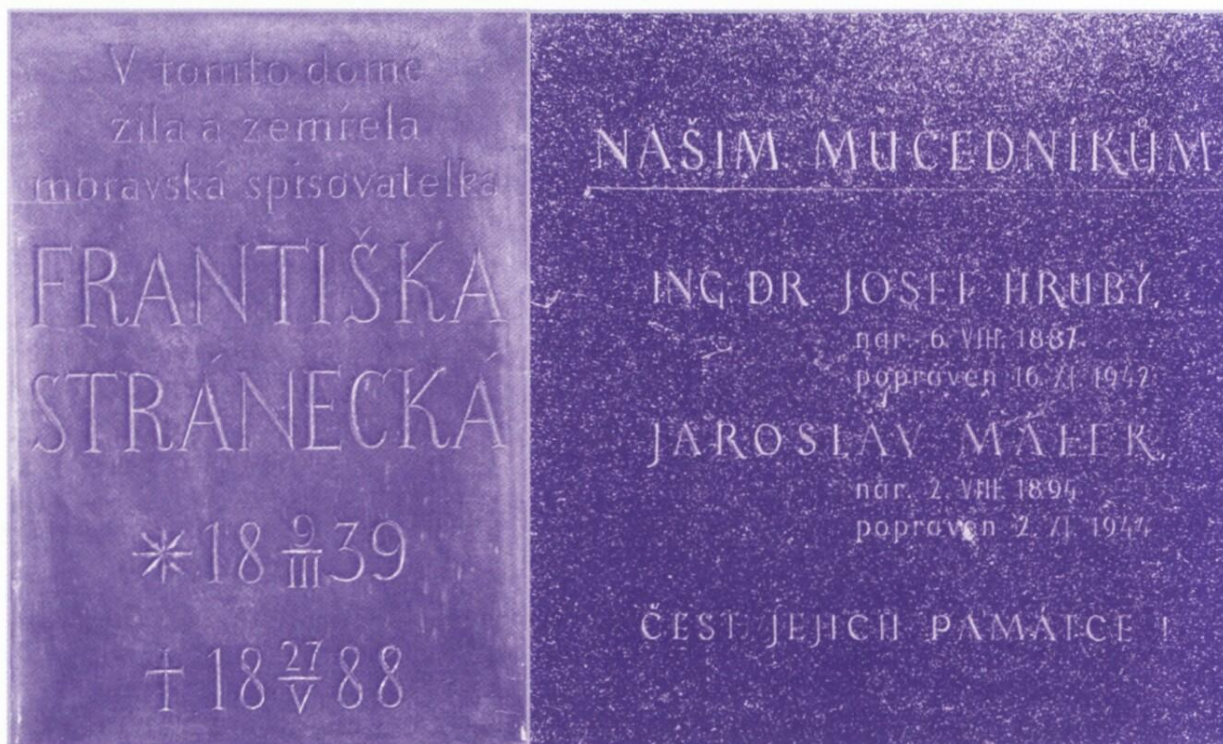
VPRAVO: PAMĚTNÍ DESKA V. E. MILDEHO Z DOMU NA PANENSKÉ ULICI Č. 3 V BRNĚ.

SBÍRKY MUMB, INV. Č. 7363

dáriu Muzea města Brna. V muzejních sbírkách najdeme s inventárním číslem 2 586 kresbu tužkou Aloise Gödela z doby před rokem 1900, která ukazuje podobu domu v Panenské ulici číslo 3; na ní můžeme spatřit i malý obdélníček, pamětní desku. Rázná paní Marie Knirschová nám tak, zřejmě nevědomky a jen v úsilí uchránit svěřený majetek, zachovala památku na brněnského rodáka, ve své době velice oceňovaného kněze a pedagoga, pozdějšího vídeňského arcibiskupa Vincenze Eduarda Mildeho.⁷⁾ Pamětní deska na Mildeho rodném domě byla odhalena v roce 1877 ke 100. výročí narození.⁸⁾

Také příklad druhý je dokladem zodpovědnosti a vztahu k historickému dokumentu. V září roku 2004 přivezl osobně do Muzea města Brna pan ing. Vladimír Mandáček dvě pamětní desky z domu na Veverí ulici číslo 5. Dům musel ustoupit stavbě nového objektu Městské správy sociálního zabezpečení, jehož výstavbu firma Mandáček z Kroměříže prováděla. Muzejní pracovníky čekalo překvapení. Pamětní desku připomínající bydlíště národní buditelky, etnografky, autorky oblíbených povídek z venkovského prostředí, dobovými dokumenty nazývanou „moravská Božena Němcová“ či „moravský Turgeněv“, Františky Stránecké, jsme znali. Byla odhalena v roce 1928 péčí Zemské organizace pokrokových žen moravských při 40. výročí úmrtí spisovatelky.⁹⁾ Nečekaná byla deska druhá, připomínající dva odbojáře, kteří zahynuli za nacistické okupace. Dr. Ing. Josef Hrubý (1887–1942) byl popraven za ilegální práci v Obraně národa v Berlíně – Plötzensee 16. listopadu 1942, Jaroslava Mála stáli v Breslau dne 2. listopadu 1944 pro odbojovou činnost v komunistické organizaci.¹⁰⁾ Dodnes se nám nepodařilo vypátrat, proč byla tato deska uložena ve sklepení budovy, kde a kdy ji původně odhalili, co ještě spojuje oba muže na desce uvedené. Nebýt všímavosti a zodpovědnosti stavební firmy, možná bychom se o existenci druhé desky z Veverí ulice nikdy nedověděli. Pro mě osobně je příběh pamětních desek z Veverí ulice číslo 5 svázán i se vzpomínkou na muže, který ji onoho zářijového dne kolem poledne do muzea přinesl. O tři měsíce později, 26. prosince 2004, se stali Ing. Vladimír Mandáček s manželkou Marií a synem Vladimírem při dovolené na jihu Thajska obětí katastrofy tsunami...

Dnes, kdy jsme se sešli při příležitosti 80. výročí založení Podhoráckého muzea, si přejeme, aby se muzea při své práci i nadále setkávala s lidmi, kteří někdy statečně a rázně, jindy obětavě a nezištně, možná i bez povědomí, že konají záslužný čin, jim pomáhali shromažďovat doklady o naší historii.

VLEVO: PAMĚTNÍ DESKA FR. STRÁNECKÉ Z DOMU NA VEVEŘÍ ULICI Č. 5 V BRNĚ.
SBÍRKY MUMB, LAPIDÁRIUM, BEZ INV. Č.

VPRAVO: PAMĚTNÍ DESKA OBĚTÍ PROTINACISTICKÉHO ODBOJE JOS. HRUBÉHO A JAR. MÁLKA Z DOMU
NA VEVEŘÍ ULICI Č. 5 V BRNĚ. SBÍRKY MUMB, LAPIDÁRIUM, BEZ INV. Č.

(VŠECHNY FOTOGRAFIE K TOMUTO ČLÁNKU POCHÁZEJÍ Z ARCHIVU MUZEA MĚSTA BRNA.)

Miroslava Menšíková (* 1948) pracovala v letech 1971–2005 jako historička v Muzeu města Brna a věnovala se zde zejména historii Brna v 18 až 20. století.

Poznámky:

- 1) FLODOVÁ, Milena – MENŠÍKOVÁ, Miroslava: *Pamětní desky a pomníky v Brně*. Brno 2004, s. 3. Zde lze najít i některé údaje o pamětních deskách na ulici Panenská 3 (s. 123) a Veverí 5 (s. 177–178).
- 2) Moravský zemský archiv, fond B 40, Zemský úřad v Brně, presidiální registratura, kart. 9, čj. 14 653/19, *Souhrn zpráv o událostech v Brně od prosince 1918 do února 1919*. Zpráva policejního ředitelství v Brně moravskému místodržitelství 2. 12. 1918.
- 3) Tamtéž. Policejní ředitelství v Brně vojenskému velitelství 19. 12. 1918.
- 4) Tamtéž. Policejní ředitelství v Brně vojenskému velitelství 23. 12. 1918. Později, v květnu roku 1919, ministerstvo vnitra sdělilo, že „i když stát nemá žádný právní závazek, přispěje na náhradu škod způsobených živnostníkům v Brně legionáři, kteří projížděli Brnem od prosince 1918 do února 1919 při demonstracích – rozbíjení tabulek a vývěsních štítů“. Presidium ministerstva vnitra presidiu zemské správy politické v Brně, Praha 19. 5. 1919.
- 5) Tamtéž. Policejní ředitelství moravskému místodržitelství, 3. 2. 1919.
- 6) Tamtéž. Policejní ředitelství moravskému místodržitelství, 11. 2. 1919.
- 7) Podrobnější životopis lze najít na www.encyklopedie.brna.cz.
- 8) B. K.: *Verschundene Brünner Gedenktafeln*. In: *Volksdeutsche Zeitung*, Brünn 7. 1. 1940, s. 3.
- 9) ŠÍDLOVÁ, Fr.: *Spisovatelka Františka Stránecká*. In: *Vlastivědný věstník moravský*, 13, 1958, s. 129–130.
- 10) Životopisné údaje spisovatelky Františky Stránecké a odbojářů Ing. Dr. Josefa Hrubého a Jaroslava Málka viz www.encyklopedie.brna.cz.

NEČEKANÝ ZISK IVANČICKÉHO
SBÍRKOVÉHO FONDU – MORAVSKÁ SVATBA

49

Kateřina Svobodová

Cesty předmětů do muzejních sbírek bývají různé – od prostého daru či koupě přes náročné přesvědčování majitele či autora, aby se vzdal svého pokladu, až ke složitému pátrání, jehož výsledkem může, ale také nemusí být nový zisk. Téma tohoto semináře okamžitě vyvolalo v mé paměti vzpomínku na snad nejkurióznější průběh akvizice, jaký jsem kdy absolvovala. Jde o rozměrný obraz Moravská svatba (olej, plátno, 130×376 cm) ivančického rodáka Hanuše Svobody (1878–1917).

Jako začínající historička umění tehdejšího Okresního muzea Brno-venkov jsem připravovala výstavu ke 100. výročí umělcova narození. Jeho zastoupení v muzejních sbírkách bylo velmi skrovné – dvě malé krajinky, několik pohlednic s reprodukcemi vedut Piešťan a útlá publikace Pražské motivy, soubor deseti perokreseb, vydaný Hanušovým přítelem Otto Parmou ve prospěch osiřelé malířovy rodiny. Informace o takřka zapomenutém autorovi nabízelo pouze stručné heslo v Tomanově slovníku a v něm citované nekrology a Parmův úvod k Pražským motivům. Bylo nezbytně nutné nejen doplnit biografické údaje, ale především najít další práce Hanuše Svobody, aby výstava alespoň trochu přiblížila osobnost autora a připomněla jeho tvorbu. Jednou z možností byl inzerát zveřejněný v denním tisku, na nějž však zareagovali jen dva lidé. Prvním z nich byl malířův prasynovec, žijící v Praze, majitel jediného obrázku, který se velmi iniciativně zapojil do pátrání. Díky němu se později – bohužel už po výstavě – podařilo navázat kontakt s umělcovou rodinou. Mimochodem, svůj obraz tehdy nejen zapůjčil, ale také do sbírek muzea věnoval. Ten druhý, kdo odpověděl, byla podivínská osamělá stará paní, majitelka obrazu představujícího krajinu ve žních, která bohužel zemřela dříve, než bylo možno dohodnout zapůjčení díla pro výstavu. Zdlouhavý a nejasný průběh pozůstalostního řízení jakékoliv další pokusy jednat s dědicem, jímž byl stát, zcela vyloučil.

Opravdu hubený výsledek v danou chvíli. Ale tonoucí se i stébla chytá, a protože Prokop Toman ve svém slovníku uvedl jedno konkrétní dílo – již zmíněnou Moravskou svatbu (s názvem Moravské tance), vydala jsem se mimo jiné také po jejích stopách. Obraz byl vytvořen pro Moravskou vinárnu u Šuterů (jak se ukázalo později, nebyla to jediná Svobodova práce pro tento podnik, byl rovněž autorem drobných propagačních tisků) a údajně byl umělcovým dílem posledním. V roce 1977, tedy šedesát let po smrti Hanuše Svobody, vinárna naštěstí ještě existovala a dokonce pod jen lehce pozměněným původním jménem U Šuterů. Při obhlídce jejího interiéru se však na první pohled zdálo, že na rozdíl od ní obraz do současnosti nepřežil – temné klenuté prostory se začernalými zdmi se jevily zcela umění prosté. Až po delším zkoumání se na jedné stěně daly rozeznat jakési mlhavé obláčky, jen vzdáleně připomínající lidské tváře. Byl to skutečně onen hledaný „šedév“, avšak pocity radosti z objevu značně kalila představa nadcházejících nemalých problémů. Dílo totiž nebylo na zdi zavěšeno, jak jsem očekávala, ale namalováno na holém plátně celoplošně přilepeném na její plochu, vymezenou obloukem klenby. Bez restaurátorského zákroku byla jakákoli manipulace

HANUŠ SVOBODA, MORAVSKÉ TANCE (MORAVSKÁ SVATBA), 1917, OLEJ, PLÁTNO, 130 × 376 CM,
NESIGNOVÁNO, INV. Č. U1372, ZÍSKÁNO V R. 1978

vyloučena a prezentace na výstavě i vzhledem ke stavu malby nemožná. Následovalo jednání s majitelem – podnikem Restaurace a jídelny Praha 1, který ústy svého obchodního náměstka nejprve projevil značný údiv nad přítomností tak významného uměleckého artefaktu v daném provozu RaJ, aby posléze vyslovil souhlas se sejmutím plátna ze stěny a jeho zapůjčením do Ivančic.

Nesnadného úkolu oddělit plátno od stěny se ujali restaurátoři Petr Bareš a Jiří Brodský a při tom ke svému překvapení zjistili, že tak nemohou učinit beze zbytku. Část vrcholu lunety totiž Hanuš Svoboda namaloval přímo na zeď, protože plátno, které použil, bylo příliš úzké a nevyplnilo plochu úplně. Těžko spekulovat, zda špatně měřil, nebo zda jiné prostě neměl. V každém případě fragment díla, byť nevelký, zůstal na místě a na obraze, nažehleném na nové plátno, ho pak nahradila neutrální pohledová retuš. Ani samo restaurování neprobíhalo úplně hladce: šedesátiletý nános špíny, prachu a především dehtu z cigaretového kouře vzdoroval velmi vytrvale, a protože obraz navazoval na desku jídelního stolu, nebyly řídkým jevem ani pozůstatky nejružnějších omáček a polévek. Dalším technicky i finančně náročným úkonem pak bylo vyrobení napínacího rámu pro lunetu širokou takřka čtyři metry. Nicméně výsledek byl impozantní, obraz s nyní upřesněným titulem byl dominantou výstavní kolekce a měl v rodišti svého autora velký úspěch. Korunu celé této komplikované akci nasadil – v pozitivním slova smyslu – podnik RaJ Praha 1, když velkoryse rozhodl o darování díla Okresnímu muzeu Brno-venkov (pravděpodobně proto, že chybělo v inventurních seznamech podnikového majetku a nebylo jak je zanést do stavu). Z původní zápůjčky se tedy stala akvizice a cesta obrazu od užití – doslova – k muzejní prezentaci se uzavřela. I když se mi s odstupem několika desetiletí a s nabytými zkušenostmi jeví vyjmutí malby z prostoru, pro který vznikla, bez závažného důvodu jako přinejmenším problematické, je otázka, zda by se in situ dochovala do dnešních dnů. Byť dílo samo rozhodně nepatří k vrcholným uměleckým výkonům autora, který je v současnosti díky svým potomkům zastoupen v muzeu nesrovnatelně lépe, a bezpochyby vzniklo z důvodů ryze utilitárních – uživit rodinu se čtyřmi dětmi ve třetím roce války jistě nebylo jednoduché, má svou historii a „legendu“ a do muzejní kolekce jistě patří.

PhDr. Kateřina Svobodová je vedoucí sbírky starého umění Moravské galerie v Brně. V letech 1976–1979 působila v Okresním muzeu Brno-venkov.

SBÍRKOVÝ PŘEDMĚT JAKO PROSTŘEDEK VZDĚLÁVÁNÍ ANEB MUZEJNÍ PEDAGOGIKA

51

Josef Večeřa

Pohlédneme-li do minulosti, shledáme, že v samé podstatě všech sbírek umění, přírodnin nebo etnografického materiálu byla již zakódována poznávací a vzdělávací funkce. Sbírký totiž samy o sobě vždy nabízely zážitek, pobavení a poučení ze zajímavých předmětů, vedly k rozvoji estetického cítění a dokonce i někdy přímo sloužily jako badatelské pracovní. Tento jev se začal prohlubovat především s formováním tzv. kabinetů, které vznikaly jako odraz určitého životního standardu nebo se zakládaly u významných evropských univerzit, kde sloužily jako nástroj k prohloubení poznání. Zde již můžeme zcela zřetelně vysledovat jejich vzdělávací charakter. Pole pro systematické využívání sbírek ve vzdělávání širší veřejnosti se ovšem začalo rýsovat až se vznikem veřejných muzeí v průběhu 18. a 19. století. Díky zpřístupnění sbírek široké veřejnosti vyvstala obecná potřeba pomoci obyvatelům různého věku a vzdělání porozumět obsahům sbírek. Můžeme tedy mluvit o prvních náznacích pedagogických aktivit v muzeích, z nichž se postupem času vyprofilovaly i specializované edukační služby muzeí. Ty byly zaměřeny na práci s veřejností a zejména na vzdělávací činnost, jež sledovala především snahu o historické vzdělávání a o rozvoj vkusu a estetického cítění. Vznik řemeslných a umělecko-průmyslových muzeí ve 2. polovině 19. století ještě více posílil vztah orientovaný k široké veřejnosti. Tato muzea byla většinou umístěna v blízkosti uměleckoprůmyslových škol a sloužila jako zázemí pro mladé řemeslníky. Ti využívali exponáty jako názorné pomůcky a rozvíjeli své dovednosti na základě pozorování v muzeu. „Muzeum bylo schopné vyučování.“ Avšak i přes veškeré tyto snahy byla edukační funkce muzea jen okrajovou záležitostí.

Zajímavý byl vývoj na americkém kontinentu. Tam měly muzejně pedagogické snahy mnohem lepší postavení. Již od počátků zde byla edukační funkce muzea chápána jako jedna z nejpodstatnějších. V 19. století to dokládají především počátky vzniku dětských muzeí. Během první poloviny 20. století dokonce došlo i k formulaci několika koncepcí pedagogického poslání muzea.

I v Evropě se na počátku 20. století začala pozornost přece jen více upírat k výchovné a vzdělávací funkci. Od estetických zřetelů expozic se částečně upustilo a do popředí se dostaly didaktické požadavky (např. popisky exponátů, pořádání veřejných prohlídek či přednášek, bylo dbáno na větší vstřícnost k návštěvníkům). Muzea se tak pomalu ale jistě stala místem alternativní školní výuky a velká část jejich aktivit byla zaměřena na školní výpravy. V druhé polovině 20. století se pedagogická činnost muzeí začala ještě více prohlubovat a postupem času vznikla i specializovaná pedagogická pracoviště. Stále více se začalo hovořit o potřebě kvalifikovaných pracovníků, kteří by svoji činnost zasvětili práci s veřejností a edukačním aktivitám. Začala se formovat i první muzeopedagogická centra. V současnosti je již funkce muzejního pedagoga v muzeích samozřejmostí. Podílí se plnohodnotně na chodu instituce, spolupracuje na tvorbě výstav či expozic, tvoří jednotlivé vzdělávací programy, zabývá se prací s veřejností

a podílí se na edukační složce muzea. Jeho činnost se pokládá za jednu z primárních funkcí, jež by mělo muzeum poskytovat.

Jak tedy může vzdělávání v muzeu probíhat? Mnozí z nás zjistili, že muzeum není tak nudné, jak se domnívali. Shledali, že se v něm dá nalézt velké množství zajímavých informací, zakódovaných v muzejních výstavách či expozicích. Někteří dokonce vydedukovali, že muzea vznikla na základě poznání, že určité doklady skutečnosti je možno muzealizovat a uchovávat coby paměť společnosti. Paměť, kterou v tomto případě představuje muzealita, je ukryta v předmětech a přináší společnosti skryté poselství. Muzea ho musí rozšifrovat, aby se proměnilo ve skutečné informace. Získávání takových informací je jedno ze základních poslání muzejní práce. Tato činnost přispívá k lepší orientaci ve světě, v němž žijeme. Muzea tak pomocí sbírek napomáhají pochopit nejrůznější problémy společnosti a převádí je do srozumitelnější formy. Skrze vystavené předměty k nám promlouvají muzejní odborníci snažící se rozšířit náš obzor vědění. Dochází k výchově společnosti. Návštěva muzea v nás vyvolává prožitky, které se pokoušíme pochopit, zkoumat, vyhodnocovat a prohlubovat. Podněcuje se touha po vědění, kterou můžeme ukojit návštěvou dalších vzdělávacích programů či projektů, kterých probíhá v dnešních muzeích celá řada. Jsou především založeny na moderních principech konstruktivistické pedagogiky a třífázového modelu učení (EUR). Často bývá využíváno projektového či artefietického učení, pracovních listů, výtvarných dílen, dramatické výchovy a v dnešní době hojně i objektového učení neboli učení se z předmětů. To využívá předměty a jejich interpretaci k lepšímu porozumění probírané látce či obecně k pochopení dnešního světa. Během vzdělávacího procesu dochází k vnímání předmětů všemi smysly tak, aby o nich člověk získal co nejvíce informací, dále se vede diskuse nad získanými údaji, probíhá jejich spojování s již nabytými zkušenostmi a srovnávání s pohledem ostatních. Skrze předměty se osvojují nové poznatky, jejichž syntéza pak představuje vstup k dalším informacím, jež mohou podnítit příští bádání. Celý vzdělávací proces pak může být ještě ovlivněn použitím nových prvků, jako jsou fotografie, mapy, nahrávky apod. Z předmětů se stávají jakési učební pomůcky, které napomáhají mezioborovému učení a umožňují nové přístupy k výuce. Objektové učení také napomáhá k utváření kritického ducha i samostatného myšlení. Cílem by nemělo být přiblížit muzeum a jeho sbírky, ale díky nim pomoci pochopit probíranou látku.

Základem procesu učení je dobře zvolené téma a k němu vhodně vybrané předměty. Ty se pak v rukou dětí i lektora stávají nástrojem poznání a je na nich rozvíjena a cvičena metoda objektového učení. Při práci s předměty využíváme žákových dovedností a schopností, jako je schopnost dobře vidět, popisovat, zaznamenávat, klást otázky, zařazovat a třídit informace, nalézat vztahy mezi strukturou a funkcí, formulovat a ověřovat hypotézy, využívat fragmenty a v neposlední řadě také přemýšlet o věcech samých. Největší důraz při učení je kladen na formulování správných otázek, týkajících se daného předmětu. Pozorování, dotýkání se a zkoumání je prvním stupněm analýzy jakékoli věci. Při těchto činnostech vyvstává celá řada otázek. Ty by se měly týkat především klíčových oblastí předmětu, jako jsou jeho fyzické vlastnosti, konstrukce, funkce, design a hodnota. Odpovědi na takovéto typy otázek by měly vést k prohloubení poznání a jsou dobrým odrazovým můstkem pro další zkoumání předmětu, jež by mělo sloužit k celkovému pochopení látky.

Na závěr mi dovolu krátký příklad z praxe. Jednou jsem vedl skupinu asi deseti žáků, kteří se chtěli dovědět něco zajímavého o svém okolí. Byli to žáci zcela prostí zna-

lostí o bitvě u Slavkova, žáci, kterým se toto téma zdálo docela nudné a nezajímavé. Při prvních našich setkáních šlo spíše o vlastivědné vycházky a o moje dotazy a úkoly spojené s místopisnou historií. Časté bylo samostudium, různé úvahy na daná témata, kresby v terénu, interview s rodáky z vesnic, kteří se zajímali o bitvu a bojiště. Poté jsme začali více navštěvovat muzeum a učili se poznávat předměty, jenž vypovídaly o krvavé události. Skrze ně jsme se dostávali stále hlouběji. Téma se více otvíralo a vyvstávaly nové a nové otázky, na které děti samostatně hledaly odpovědi. Pochopili jsme složité souvislosti a poznali, jak zábavné může být získávání nových informací. Během našeho snažení jsme se skrze minulost dostali až k závažným problémům dneška, utvořila se paralela mezi minulostí a současností. Přenesení příběhu do dnešních dnů a úvahy nad dopady bitvy dnes, byly pro děti silným emočním zážitkem. Výstupem našeho snažení byly jejich sugestivní písemné i kreslené záznamy prožitků. Nejdůležitější však pro mne bylo, že žáci neznalí regionu ani bitvy získali velké množství nových informací. Učení probíhalo zcela samovolně, s velkým nadšením, bez stresu ze školního zvonku, učitele a známek. Chci tedy říci, že jde především o formu, s jakou se s dětmi pracuje. Jestliže dopředu odmítneme názor, že vzdělávání v muzeu není možné, jsme na špatné cestě. My bychom se přece měli ptát, jakým způsobem toho dosáhnout! Muzeum zcela jistě není škola, nemůže a ani nechce ji suplovat. Chce se jen plnohodnotně zařadit do výchovné soustavy naší společnosti.

Mgr. Josef Večeřa je vedoucím Památníku Mohyla míru, zaměřuje se na muzejní pedagogiku.

PODHORÁCKÉ MUZEUM 2005–2009 VE STATISTICKÝCH ÚDAJÍCH

Josef Zacpal

I.

SBÍRKOTVORNÁ ČINNOST

POČET PŘÍRŮSTKOVÝCH ČÍSEL

rok	sběr	staré fondy	koupě	dar	převody majetku	celkem
2005	20	3	6	1		30
2006	7	44	49			100
2007	16	5	23	4		48
2008	31	24	5	1		61
2009	79	4	2	5	9	99

(Převody majetku se týkají souborů archeologických sbírek, převzatých z výzkumů Ústavu archeologické památkové péče v Brně.)

SBÍRKOVÁ EVIDENCE II. STUPNĚ A SYSTÉM DEMUS

rok	počet invent. čísel	počet invent. čísel do systému Demus
2005	135	346
2006	150	171
2007	349	102
2008	123	370
2009	159	688 + 1 442 (archeologie)

II.

POČET ZKONZERVOVANÝCH A ZRESTAUROVANÝCH PŘEDMĚTŮ ZE SBÍREK PODHORÁCKÉHO MUZEA:

rok	konzervování	restaurování
2005	67	0
2006	104	0
2007	49	5*
	*dřevěná barokní skulptura sv. Rocha	U 19 (zadáno již v roce 2006)
	*dřevěná barokní socha světce	U 113 (zadáno již v roce 2006)
	*dřevěná truhlice	NA 15 (zadáno již v roce 2006)
	*obraz Smrt Korónidy	RA 220
	*obraz Hostina Belsazarova	RA 193
2008	49	9*
	*obraz Krajina s pastýřem	RA 219
	*soubor keramiky – 6 džbánů, 2 zásobní láhve	
	H 211, H 214, H 284, H 292, H 295, H 306, H 3162, př. č. 31/95	
2009	26	50* (z toho 8 ve vlastní dílně)
	*dřevěná truhlice	NA 16
	*kamenné fragmenty do stálé expozice Lapidária – 41 kusů	

ZÁBĚR Z VÝSTAVY „TIŠNOV. DĚJINY MĚSTA KVĚTNICÍ“, 2007 (FOTO MILAN HOLZAPFEL)

ZÁBĚR Z VÝSTAVY „KVĚTNICE HORA, BESÉNEK VODA“, 2008 (FOTO MILAN HOLZAPFEL)

Konzervátorská dílna, vybudovaná v objektu Podhoráckého muzea, slouží potřebám všech poboček Muzea Brněnska. V roce 2009 k ní nově přibyla restaurátorská dílna pro keramické sbírky, a to včetně obsazení místa odborné restaurátorky.

III.

REVIZE SBÍREK

rok	počet revidovaných sbírkových předmětů (inventárních čísel)
2005	1 200
2006	1 269
2007	1 401
2008	1 300
2009	3 274

IV.

KNIHOVNA PODHORÁCKÉHO MUZEA

Knihovna byla v letech 2008–2009 evidenčně začleněna do Centrální knihovny Muzea Brněnska. *K 31. 12. 2009 obsahuje 1884 svazků knih, z toho specializovaný fond tzv. Regionální knihovny tvoří 1058 inventárních čísel.*

V.

FOTOARCHIV PODHORÁCKÉHO MUZEA

Klasickým způsobem doplňovaný a vedený fotoarchiv negativů a diapositivů je již rozšiřován minimálně. *K 31. 12. 2009 obsahuje tyto fondy a počty (1 negativ, diapositiv, nosič záznamů = 1 inventární číslo):*

Dokumentace	2 666 inventárních čísel
Reprodukce	1 630 inventárních čísel
Výstavy	3 377 inventárních čísel
Muzeum, archeologie	426 inventárních čísel
Sklo, velké formáty	408 inventárních čísel
Diapositivy	2 725 inventárních čísel
Nosiče záznamů (MG, video, DVD)	81 inventárních čísel
František Wágner (skleněné negativy)	639 inventárních čísel
Alois Škára (skleněné negativy)	140 inventárních čísel
Antonín Mrkos (svitkové negativy)	169 inventárních čísel

Od roku 2006 je k dispozici digitální fotoaparát. *V rámci Fotoarchivu PM byl vytvořen podsystém „Fotoarchiv DIGI“, ukládající digitální fotografie na CD a třídící je podle obsahu do několika skupin (1 CD = 1 inventární číslo).*

Stav k 31. 12. 2009:

Dokumentace	12 inventárních čísel
Muzejní akce	6 inventárních čísel
Muzeum	0
Porta coeli	4 inventární čísla
Reprodukce	0
Sbírky	2 inventární čísla
Výstavy	26 inventárních čísel

FOTOGRAFIE Z VÝSTAVY „LETEM MUZEJNÍM SVĚTEM“, 2009
(FOTO MILAN HOLZAPFEL)

VI. NÁVŠTĚVNOST

rok	muzeum	klášter Porta coeli	celkem návštěvníků
2005	10 886	10 111	20 997
2006	6 776	8 048	14 824
2007	6 838	8 353	15 191
2008	8 235	8 699	16 934
2009	7 225	9 055	16 280

VII. SEZNAM VÝSTAV REALIZOVANÝCH V LETECH 2005–2009

(u společně pořádaných výstav je uveden i partner)

2005

(Uvedeny jsou i dvě poslední výstavy z roku 2004, které nejsou obsaženy v přehledu výstav, otištěném ve Sborníku Muzea Brněnska 2004.)

Chvála tradice Ohlasy folklóru v ilustraci a užité grafice
17. 10. 2004–6. 2. 2005

Jedinečné barvy přírody v suché vazbě

Vánoce s paličkovanou krajkou

28. 11. 2004–9. 1. 2005

s Domem dětí a mládeže Tišnov a s Lesní školkou a zahradnictvím Lomnice

Inspirace

prací žáků výtvarného oboru ZUŠ v Tišnově moderními uměleckými směry

6. 2.–6. 3. 2005

se Základní uměleckou školou v Tišnově

Čarování se sklem

Alice Dostálová – skleněné figurky. Radek Fical – vázy

20. 3.–17. 4. 2005

ve spolupráci s výtvarnicí a sklářkou Alicí Dostálovou

Jarní kytice

25. 3.–3. 4. 2005

se Střední zahradnickou školou, Středním odborným učilištěm a Učilištěm Rajhrad

Tišnovka a Horka

výstava k výročí železničních tratí

120 let Brno – Tišnov

100 let Tišnov – Žďár nad Sázavou

17. 4.–18. 9. 2005

Klára Adamová

a její převážně praktická keramika

28. 5.–2. 10. 2005

Milivoj Husák: Solitudo

Obrazy, kresby, videodokumenty

2. 10.–6. 11. 2005

Svět motýlů

ze sbírky Luboše Biebera

6. 11. 2005–5. 2. 2006

Vánoční stromky v proměnách času

20. 11. 2005–15. 1. 2006

s Vlastivědným muzeem v Olomouci

2006**Michal Ranný: Obrazy, kresby**

26. 2.–8. 5. 2006

Vodní a vlhkomilné rostliny a živočichové

14.–23. 4. 2006

se Zahradnictvím U Kopřivů Šebrov, firmou PRO GARDEN, s r. o. Svatá Kateřina
a chovatelem Jaroslavem Jasinkem, Brno**Antonín Mrkos: Život a dílo**Výstava u příležitosti odhalení busty A. Mrkose na jeho rodném domě
ve Střemchoví

Dolní Loučky, obřadní síň v budově Obecního úřadu

5.–9. 5. 2006

Černé řemeslo

6. 5.–24. 9. 2006

s Etnografickým ústavem MZM Brno

Lužičtí Srbové v Německu

28. 5.–10. 9. 2006

s Nadací lužickosrbského národa v Budyšině

(Založba za serbii lud, Stiftung für das sorbische Volk Bautzen)

Otilie Šuterová–Demelová: Sochařské dílo

22. 10. 2006 –7. 1. 2007

Vánoční čas a jeho prožívání v obyčejích a zvycích

26. 11. 2006–14. 1. 2007

2007

Setkávání s minulostí

Výtvarné práce žáků ZUŠ

11. 2.–25. 3. 2007

se Základní uměleckou školou v Tišnově

„Květiny bílé po cestě...“

Svatební oděv a svatební fotografie ze sbírek

Etnografického ústavu MZM Brno (1880 – 1970)

4. 3.–20. 5. 2007

s Etnografickým ústavem MZM Brno

Svatební kytice

6.–15. 4. 2007

Zprávy o blízkých světech

Ze života handicapovaných

19. 5.–2. 9. 2007

Tišnov. Dějiny města pod Květnicí

17. 6.–28. 10. 2007 (prodlouženo do 18. 11. 2007)

s Městem Tišnovem

Když dne ubývá, vezmu svícen

25. 11. 2007–27. 1. 2008

Upřímnýma očima

Tvorba neprofesionálních výtvarníků

16. 12. 2007–23. 3. 2008

2008

Svátky jara

16. 3.–4. 5. 2008 (kvůli stavebním pracem předčasně ukončeno 13. 4. 2008)

Květnice hora, Besének voda

Dva přírodní šperky Tišnovska

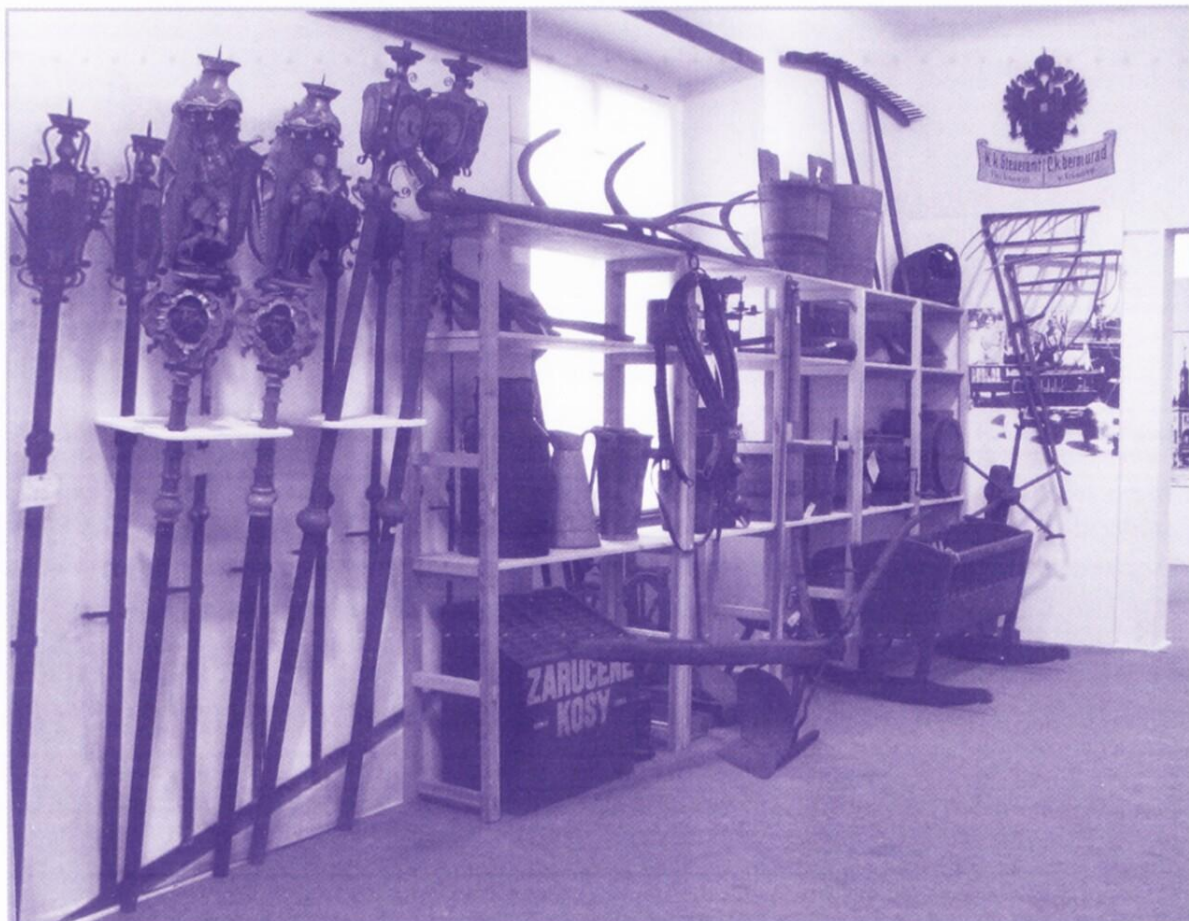
11. 5.–28. 9. 2008

Indiáni v nás

Tradiční kultura původních obyvatel severní Ameriky v podání českých Euroindiánů

8. 6.–21. 9. 2008

se Sdružením českých Euroindiánů Indian Corral

FOTOGRAFIE Z VÝSTAVY „LETEM MUZEJNÍM SVĚTEM“, 2009 (FOTO MILAN HOLZAPFEL)

Z VÝSTAVY „ČERNÉ ŘEMESLO“, 2006 (FOTO MILAN HOLZAPFEL)

Růže

vypěstované v Zahradnictví Strnad Rosice
4.–13. 7. 2008

Restaurované předměty

ze sbírek Podhoráckého muzea
30. 9. 2008–11. 1. 2009

Emanuel Ranný (1913–2008). Celoživotní dílo**Emanuel Ranný ve svém prostředí 2000–2008**

Doprovodná výstava fotografií Valeriany Kallabové et al.
19. 10. 2008–8. 2. 2009

2009**Rostliny, zvířata a lidé**

Výtvarné práce žáků ZUŠ v Tišnově
8. 2.–29. 3. 2009
se Základní uměleckou školou v Tišnově

Tak dlouho se chodí se džbánem...

aneb putování keramického džbánu od výrobce k uživateli a od uživatele do muzea
29. 3.–26. 4. 2009

Volání moře

Výstava lastur a modelů lodí ze soukromých sbírek
Fotografie Hany Hrnčířové
26. 4.–25. 10. 2009

Letem muzejním světem

Výstava k 80. výročí založení Podhoráckého muzea
23. 5.–8. 11. 2009 (prodlouženo do 28. 2. 2010)

Jiřiny**Dagmar Sochorová – fotografie**

11.–20. 9. 2009
se Zahradnictvím Langr Rájec - Jestřebí

Židle Dušana Tejkala

8. 11. 2009–17. 1. 2010

Památné stromy Tišnovska

29. 11. 2009–28. 3. 2010 (prodlouženo do 25. 4. 2010)
s Odborem životního prostředí Městského úřadu v Tišnově, EKO poradnou Tišnov
a Mateřským centrem Studánka Tišnov

VIII.

STÁLÉ EXPOZICE REALIZOVANÉ V LETECH 2005–2009

Lapidárium kamenných fragmentů

Rekonstrukce a doplnění expozice v křížové chodbě kláštera Porta coeli

Otevřeno od 11. 9. 2009

Prameny:

ARCHIV PODHORÁCKÉHO MUZEA

- Zpráva o činnosti PM 2005
- Zpráva o činnosti PM 2006
- Zpráva o činnosti PM 2007
- Zpráva o činnosti PM 2008
- Zpráva o činnosti PM 2009
- Dokumentace výstav

VPRAVO: SV. JAKUB, 18. STOLETÍ, DŘEVO, POLYCHROMIE, VÝŠKA 80CM,
AUTOR NEURČEN (FOTO JITKA BÍLÁ)

SBÍRKA UMĚNÍ PODHORÁCKÉHO MUZEA

65

Hana Fadingerová

Každá muzejní sbírka není jen pouhým součtem jednotlivých předmětů, ale tvoří celek jedinečné povahy. Sbírkou umění Podhoráckého muzea v Předklášteří je žánrově i časově pestrá a různorodá. Zahrnuje široké období od středověku po 21. století a objevují se v ní umělecké předměty různých druhů – obrazy, sochy, kresby, grafiky, fotografie i výrobky uměleckého řemesla. Ve velké většině se vztahují k regionu Podhorácka – byly vytvořeny místními autory a vznikly pro toto místo nebo byly získány od zdejších majitelů. Kvalitativně se tyto sbírkové předměty pohybují od umělecky hodnotných kusů až po řemeslné výrobky či lidovou tvořivost.

Základy sbírky umění vznikly patrně již okolo roku 1893 v souvislosti s okresní vlastivědnou výstavou konanou v Tišnově ještě před oficiálním ustavením muzea. Z počátečního období existence muzejní sbírky, po úředně potvrzeném založení v roce 1929, se bohužel nezachovaly žádné sbírkové inventáře, a tak nejstarší předměty můžeme určit jen přibližně z pozdějších záznamů. Patřila k nim s největší pravděpodobností např. kopie obrazu vlámského malíře Pietera Brueghela „Babylónská věž“ (1563, ve sbírce Kunsthistorisches Museum, Vídeň) nebo sádrová hlava starce od Josefa Břenka (1820–1878).

K nejcennějším kusům sbírky patří několik středověkých soch. Do poloviny 13. století je datována pískovcová socha Krista, která byla nalezena zazděná ve sklepení tišnovského domu. Byla prezentována na výstavě „Sága moravských Přemyslovců“ v Moravském zemském muzeu v Brně v roce 2006. Pozdně gotická dřevorezba Panny Marie Bolestné, původem nejspíše z hradu Veverí, zase byla pro svou kvalitu zařazena do expozice „Od gotiky k renesanci“ v Moravské galerii v Brně (1999–2000). Do této skupiny hodnotných sbírkových předmětů patří také kvalitní dřevorezba sv. Jana Evangelisty z 15. století pocházející z Dolních Louček.

Ve sbírce se uchovává také několik kvalitních barokních soch – za zmínku nepochybně stojí dřevěná polychromovaná socha Krista vytvořená okolo roku 1720, dřevorezba sv. Jakuba z poloviny 18. století nebo sv. Florián z tišnovského domu Na Pernštejně ze stejné doby. Vedle těchto dokladů „vysokého umění“ tvoří podstatnou část sbírky průměrnější umělecká produkce – lidové dřevorezby, zlidovělá a amatérská výtvarná práce, jako jsou krucifixy, mariánské sošky, upomínky z poutí atd. I tyto předměty však mají jako doklady dobové výtvarné kultury svůj význam. Zajímavým uměleckohistorickým dokumentem je rovněž řada portrétů tišnovských starostů pocházející z 19. a raného 20. století. Muzeum se může pochlubit také souborem cechovních postavníků či kostelních korouhví.

Tišnovsko a jeho malebná krajina byly místem působení řady umělců. Podhorácké muzeum systematicky shromažďuje tvorbu umělců souvisejících s regionem, z nichž mnozí tento horizont svým významem přesáhli. Patří k nim akademický malíř a fotograf Norbert Pokorný (1869–1954), známý oltárními obrazy a realistickými pohledy na zákoutí starého Tišnova, nebo profesor kreslení na tišnovském gymnáziu, akad. malíř Josef Zeithammel Zahoranský (1891–1952). Podhorácké muzeum vlastní také

několik obrazů a malou, ale reprezentativní kolekci leptů významného krajináře Josefa Jambora (1887–1964). K regionálním autorům se řadí také František Štěpán (1912–1986), grafik a někdejší kustod Podhoráckého muzea, který je ve sbírce zastoupen několika grafickými listy. Do sbírky Podhoráckého muzea byly získány také sochy, kresebné návrhy a fotodokumentace tvorby brněnského sochaře Václava Hynka Macha (1882–1958), který konec svého života strávil ve Štěpánovicích. Tento soubor předmětů je zvláštní podsbírkou.

Hodnotný a ucelený soubor tvoří díla Emanuela, Zdenky a Michala Ranných. Emanuel Ranný (1913–2008) a Zdenka Samsonová-Ranná (1919–1990) tvořili umělecký pár usazený v nedalekých Štěpánovicích. Zdenka Ranná, rodačka z Vohančic u Tišnova, nebyla profesionální školenou umělkyní, ale výtvarné tvorbě se z vnitřní nutnosti věnovala po celý život. Náměty jejích maleb a akvarelů vychází z hlubokého vztahu k přírodě, lidem i zvířatům a prostým věcem, které vytvářely rámec jejího života na venkově. Tato neokázalá a spontánní tvorba si nesporně zaslouží pozornost.

Malíř a grafik Emanuel Ranný, absolvent Akademie výtvarných umění a dlouholetý pedagog brněnské Školy uměleckých řemesel, věnoval celé své rozsáhlé dílo zdejšímu kraji, jeho přírodě a kulturní historii. Jeho stálým tématem byly sady a věkovité stromy, které najdeme na desítkách citlivých kreseb nebo precizních grafik. Štětcem i tužkou zachytil i další přírodní a umělecké dominanty tohoto kraje – např. horu Květnici, klášter Porta coeli, zámek v Lomnici. Dílo manželů Ranných se do sbírky Podhoráckého muzea dostalo nákupy i velkorysími dary v nedávné době.

V inspirativním prostředí domu Ranných vyrostli a rozhodli se pro uměleckou dráhu také jejich synové Emanuel (1943) a Michal (1946–1981). Muzeu se podařilo získat několik kreseb Michala Ranného, který svým abstrahovaným, ale esenciálním pojetím krajiny výrazně zasáhl do podoby českého výtvarného umění 2. poloviny 20. století. Tvorba Emanuela Ranného st. a Michala Ranného již byla v Podhoráckém muzeu prezentována na samostatných výstavách, představení díla Zdenky Ranné se připravuje.

Sbírka umění Podhoráckého muzea se stále rozšiřuje nákupy a dary. Kromě historických artefaktů tvoří nové přírůstky také díla současných umělců regionu: např. malíře Milivoje Husáka (1950) nebo Miloslava Sonny Halase (1946–2008).

Zvláštní podsbírku přidružující se k umělecké sbírce Podhoráckého muzea tvoří tzv. fond Rajhrad. Jde o předměty (převážně obrazy) pocházející z bývalé umělecké

SV. JAKUB, 18. STOLETÍ,
DŘEVO, POLYCHROMIE, VÝŠKA 80 CM,
AUTOR NEURČEN (FOTO JITKA BÍLÁ)

KRAJINA S PASTÝŘEM, PŘELOM 17. A 18. STOLETÍ, OLEJ NA PLÁTNĚ, 83,5×104 CM,
AUTOR NEURČEN (FOTO PAVEL KLIMEŠ)

SMRT KORÓNIDY, 18. STOLETÍ, OLEJ NA PLÁTNĚ, 91,5×125,5 CM,
AUTOR NEURČEN (FOTO PAVEL KLIMEŠ)

sbírky benediktinského kláštera v Rajhradě. Řádu byly při zrušení kláštera v 50. letech 20. století zabaveny a do Podhoráckého muzea se dostaly poté, co byly nějakou dobu uloženy ve Vlastivědném muzeu v Rajhradě a v Okresním muzeu v Židlochovicích (dnes již neexistujících institucích). Rajhradský klášter byl v minulosti centrem vzdělanosti a kultury, o čemž kromě obrazárny svědčí hlavně jeho rozsáhlá knihovna. Z rajhradské umělecké sbírky pocházejí například středověké deskové oltářní obrazy s pašijovými výjevy (tzv. Mistr Rajhradského oltáře) dnes uložené v Moravské galerii v Brně a v Národní galerii.

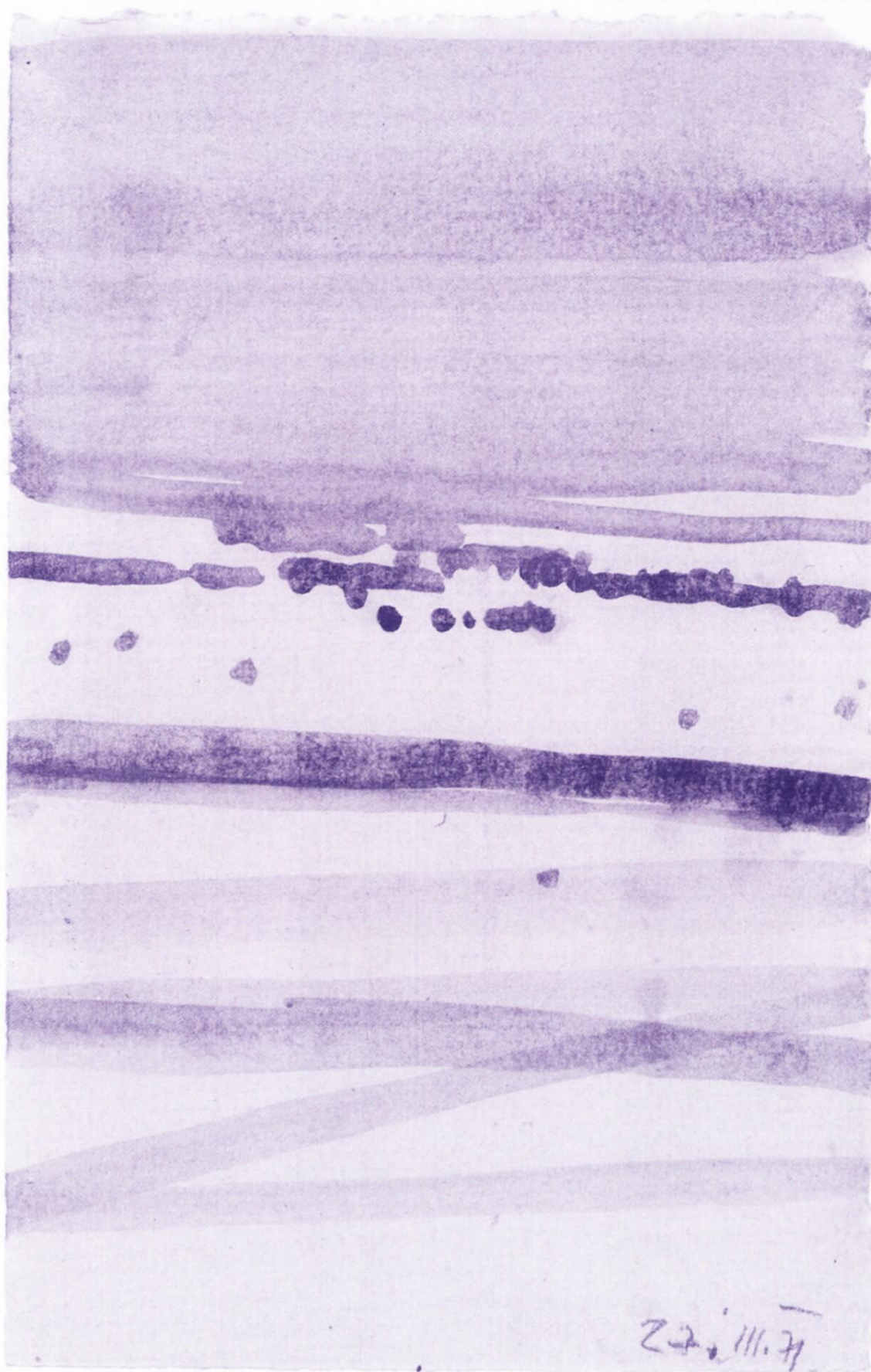
Velká část rajhradské obrazárny byla v roce 1997 vrácena řádu, několik desítek předmětů však nemohlo být pro neexistenci dokladů restituováno a zůstalo nadále uloženo v Podhoráckém muzeu. Z největší části jsou to portréty opatů a proboštů vytvořené mnoha různými autory během několika staletí (od konce 17. století do počátku 20. století). Portréty se kvalitou velmi liší, najdeme zde hodnotné barokní malby, konvenční portréty z 20. let minulého století, ale také amatérské výtvary členů řádu. Portréty většinou obsahují nápis, který určuje zobrazenou osobu, a proto jsou i přes umělecké nedostatky cenným historickým dokladem. Autoři maleb jsou většinou anonymní, teprve malby počínaje 19. stoletím jsou signovány. Objevuje se zde jméno Josefa L. Šichana (1847–1918), brněnského portrétisty a malíře obrazů s církevními náměty, nebo Josefa Zeleného (1824–1886), rajhradského rodáka a malíře historického a náboženského žánru usazeného v Brně. Zajímavostí je portrét malovaný diletantským malířem a benediktinským mnichem Řehořem Volným (1793–1871), jinak významným kulturním historikem 19. století (autorem spisů „Die Markgrafschaft Mähren“ a „Die Kirchliche Topographie“).

Kromě této velké skupiny portrétů zahrnuje podsbírka také obrazy rozličných žánrů a různorodého časového zařazení. Jsou zde hodnotné barokní malby (nejčastěji sakrální náměty a žánrové výjevy), kvalitní tvorba z 19. století, ale i řemeslné práce a výrobky lidové tvořivosti (rytiny na amalgámu, aplikované obrazy, malby na skle, lidové řezby atd.).

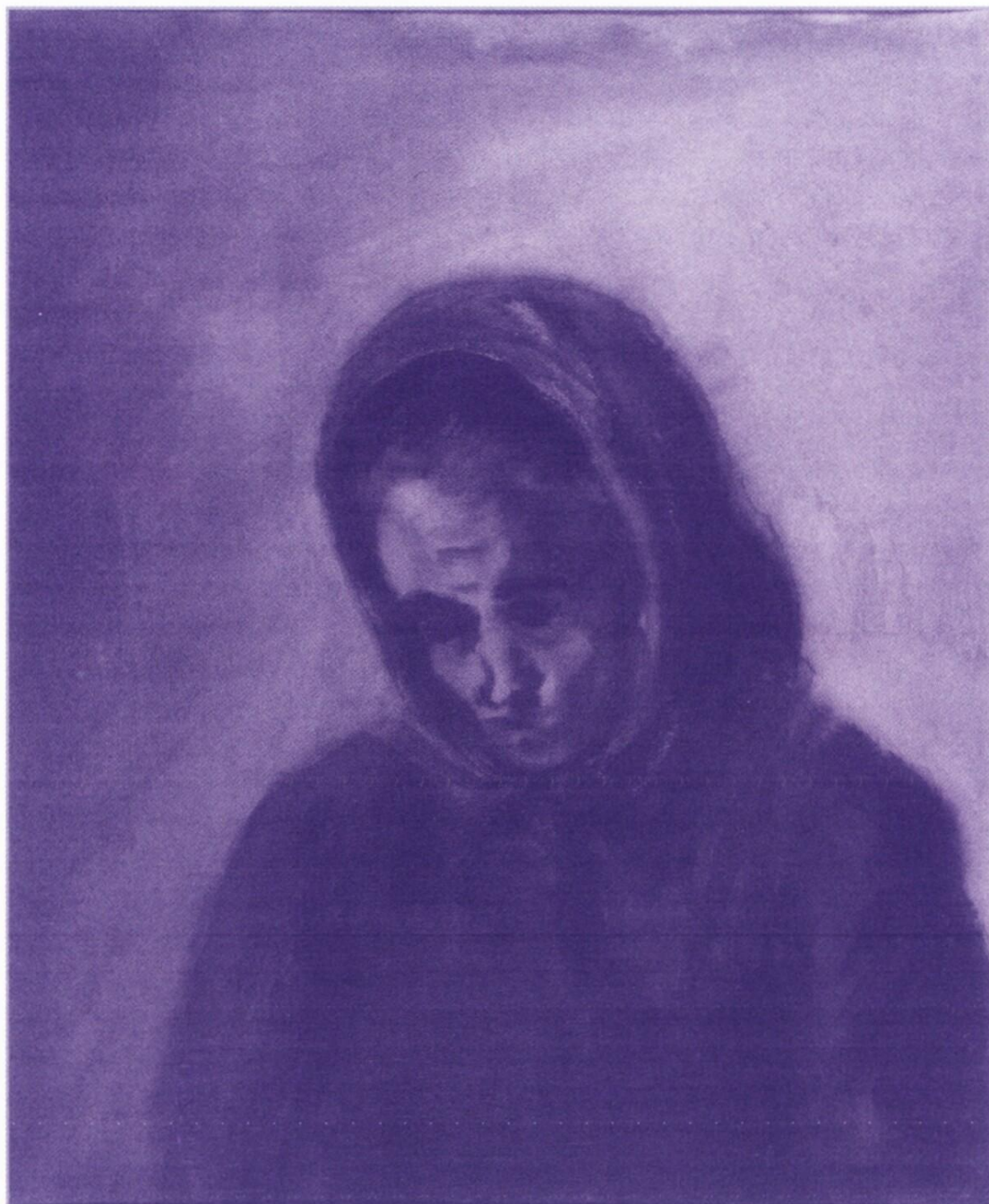
Zajímavou součástí rajhradské sbírky jsou fotografie duchovních a členů rajhradské klášterní komunity, historické fotografie klášterních interiérů, alba ocelorytin z 19. století nebo mapy a jiné tiskoviny vztahující se ke klášteru (diplomy, čestná jmenování).

V současné době se dokončuje odborné zpracování tohoto fondu a nejhodnotnější obrazy byly v nedávné době restaurovány (restaurátor PhDr. Pavel Klimeš) a vystaveny v Podhoráckém muzeu v rámci expozice „Restaurované předměty“ (září 2008–leden 2009). Restaurování potvrdilo kvalitu barokní malby zobrazující antický námět „Smrt Korónidy“ popsany v Ovidiových Proměnách. Dalším ošetřeným obrazem je plátno menších rozměrů, na kterém je vidět bohatá hostina v královském paláci. Před sejmutím tmavnoucího laku, který znejasňoval malbu, byl obraz interpretován jako „Baltazarova hostina“ s varovným výrokem „Mené, tekel ú-parsín“ psaným na zeď paláce. Po restaurování je zřejmé, že námět není tak jednoznačný a bude muset být nově určen. Zajímavým obrazem z rajhradské kolekce, který nyní čeká na restaurování, je mytologický výjev „Merkur a Argos“, zdařilá kopie podle barokní malby vlámského malíře Jakoba Jordaense (1593–1678).

Všem předmětům umělecké sbírky je věnována odborná péče – počínaje uložením v depozitáři v optimálních klimatických podmínkách, přes konzervaci a restaurování až po jejich umělecko-historické zpracování a teoretické zhodnocení. Naší snahou pak

MICHAL RANNÝ, MOŘE, 1971, AKVAREL A SMÝVANÝ TUŠ NA PAPIŘE, 17,5×11,2 CM
(FOTO MARTIN VYBÍRAL)

ZDENKA RANNÁ, TETA BOŽENKA, 1939, AKVAREL NA PAPIŘE, 28,2×23,6 CM
(FOTO MARTIN VYBÍRAL)

je, aby tyto zajímavé a krásné výtvary lidských rukou a fantazie alespoň na čas vyšly z přítmi muzejního depozitáře a ukázaly se na výstavách publiku.

Mgr. Hana Fadingerová působí jako historička umění Muzea Brněnska. Zabývá se moderním a současným uměním.

Prameny a literatura:

FIC, K. – ZACPAL, J.: *Tišnovsko*, Tišnov 1999.

Přírůstkové knihy Podhoráckého muzea.

Evidenční karty podsbírek Podhoráckého muzea „Výtvarné umění a umělecké řemeslo“ a „Rajhrad“.

Poválečný rozmach a podpora školství přivádí do Tišnova nové tváře, zejména po otevření gymnázia v roce 1920. Vedení města tyto snahy vítá, podporuje a snaží se zajistit kvalitní učitelský sbor, což se daří zejména nabídkou bytů v obecním domě u kostela na Bezručově ulici. Byty získávají rodiny profesorů a učitelů Holce, Kosteleckého, Šmardy a Krejčího, který přichází z Jevíčka v roce 1924. Poslední dva spojuje i přátelství. Starší bratr paní Šmardové, profesor brněnské konzervatoře a žák Janáčkův Josef Blatný, byl mým rodičům při svatbě za svědka. Muži v nejproduktivnějším věku pětatřiceti let připravují se také na získání doktorátu. Otec získává titul doktora filozofie v roce 1930 za disertační práci „Sochařské práce Ondřeje Schweigla na Tišnovsku“ a Jan Šmarda titul doktora přírodních věd v roce 1938 za disertační práci „Geobotanické poměry povodí Svratky a Svitavy“, v roce 1946 pak docenturu sociologie rostlin a rostlinné geografie.

Oba se často setkávají a při debatách jistě přichází na nápad na zřízení muzea. Oba jejich vědní obory by se vhodně doplňovaly. Po ověření názoru městské rady, která zřízení muzea přivítala, dochází v roce 1929 k realizaci.

Nebyl to první pokus. V roce 1893 byla pořádána v Tišnově Okresní národopisná výstava. Některé exponáty z ní zůstaly na radnici a tvořily základ okresního muzea. V roce 1898 se ujala jeho správy obec a bylo vytvořeno pětičlenné kuratorium. Činnost však byla minimální, dosud nedozrála vhodná doba. Po dlouhé odmlce dochází v roce 1928 k založení přípravného výboru a v roce 1929 k založení Podhoráckého muzea. Toho je dokladem svolání „Obyvatelům okresu tišnovského“ z 26. června 1929. Za kuratorium Podhoráckého muzea jsou podepsáni Alois Řezáč, tehdejší starosta obce, dále Ladislav Antl a za pracovní výbor pak Karel Krejčí, Vítězslav Pokorný a Jan Šmarda jako kustodové. V svolání vyzývají se občané k darování vhodných předmětů do muzejních sbírek a uvádí se jejich seznam.

Rada města dává k dispozici dvě místnosti vlevo v přízemí radnice, tehdy ještě nerozdělené na menší kanceláře. Ty se brzy zaplňují z předchozí doby dochovanými a nově darovanými předměty. Otevřeno bývalo v neděli a ve svátek dopoledne. Pamatuji, že jsem tam chodíval často s otcem a nejvíce mně zůstaly v paměti památky po legionářích. Keramiku a kroje jsem vnímal jen okrajově. O rozsáhlou sbírku legionářských památek se zasloužil zejména francouzský legionář Bohumil Mareš, který i později dlouhodobě s muzeem spolupracoval. Bohužel ani tato časová epizoda neměla dlouhého trvání. Po německé okupaci 15. března 1939 byly již poměrně rozsáhlé muzejní sbírky, jak dokazují fotografie z té doby, v roce 1941 přestěhovány a neodborně uskladněny v domku na dvoře radnice, který sloužil jako sklad uhlí. Zde vlivem neodborného uložení a volné přístupnosti dochází k jejich zničení a rozkradení. Ani po válce pro jiné důležitější úkoly nedostává se muzeu příležitosti ke znovuvzkříšení a zbylé části muzejní sbírky jsou vtěsnány do roku 1954 do malé místnosti bývalé strážnice vpravo u vchodu do radnice. Velkou zásluhou nadšence Viléma Máci, amatérského sběrate-

le fosilií, kterému není tento nouzový stav lhostejný, dochází k přestěhování sbírek do místností v klášteře Porta coeli.

Tomu předchází pro klášter tragický, pro muzeum však příznivý vývoj událostí. Klášter je v roce 1950 zrušen, některé místnosti proboštství však dosud obývají církevní hodnostáři, jako například v přední části budovy v letech 1920–1961 probošt P. L. Kober, později zde bydlí bývalá řádová sestra Wildegarda. Tyto místnosti byly pro muzeum uvolněny v roce 1967.

Válečná a poválečná léta zaznamenala na proboštství mnoho změn. Vedle probošta P. Lamberta Kobera zde bydleli vyšebrodský opat P. Tecelín Jaksch a ke konci války velitel předklásterské německé posádky. V přízemí byly byty deputátníků, zemědělských dělníků pracujících za deputát, část mzdy byla vyplácena v naturáliích. V prvním poschodí bydlel důchodní – účetní Schwarzbach. Po padesátém roce byla v proboštství zřízena internátní učňovská škola MEZu Drásov, později zde byla i geodézie. Následně a postupně zde získává prostory Podhorácké muzeum, které je pod názvem Okresní vlastivědné museum slavnostně otevřeno 15. května 1955 a Vilém Máca se stal jeho prvním poválečným správcem. V té době i později sem také často dochází můj otec a v tomto období také namaloval portrét V. Máci. V muzeu pomáhají i další nadšenci. Jaromír Zemina, František Štěpán, Jaroslav Hobl a zvláště Jan Hájek, který zůstává muzeu věrný až do důchodu.

Mladší historie muzea už není tématem mého vzpomínání.

ROZVOJ TIŠNOVSKÉHO MUZEA V 60. A 70. LETECH 20. STOLETÍ

Alena Houšťová

Většina našich menších regionálních muzeí vznikla koncem 19. století a také v prvních desetiletích 20. století. Jejich rozmístění zhruba odpovídalo tehdejšímu okresu a zakládala se na dobrovolné práci mnoha obětavých nadšenců, kteří si všímali okolních přírodních krás a oceňovali zanikající památky na naše předky. Za druhé světové války a v prvních poválečných letech mnohá muzea utrpěla ztráty, protože se dostala na okraj společenského zájmu a často přežila jen díky zoufalému úsilí kulturně založených jedinců. Zásadní obrat nastal v 60. letech minulého století. Celosvětový vývoj v oblasti muzejnictví a počínající cestovní ruch ukázaly na nutnost změny v kulturní politice směrem k rehabilitaci muzejní sféry. Již koncem 50. let začínají do muzeí přicházet profesionální pracovníci, mnohdy vysokoškolsky vzdělaní, kteří zde již absolvovali přednášky z muzeologie. Po územní reformě roku 1960 vznikly větší okresy, což vyžadovalo i úpravu muzejní sítě. Okres Brno-venkov vytvořil prstenec okolo Brna s několika muzei. Po zrušení muzea v Židlochovicích zůstala muzea v Ivančicích, Šlapanicích, na Mohyle míru a v Tišnově. Každé toto muzeum mělo své specifické zaměření a odlišné podmínky. Administrativní a ekonomické centrum bylo v Ivančicích, odborná stránka zůstala v kompetenci jednotlivých muzeí. Jednalo se o velmi těžké vývojové období pro muzea, zvyklá dosud na drobnou vlastivědnou práci, byť mnohdy daleko širšího významu. Nyní se musela soustředit na tři hlavní vytyčené úkoly:

- proměnit náhodnou sběratelskou činnost na záchrannou a výzkumnou
- zajistit uložení, systematické zpracování a konzervaci sbírek

– změnit koncepci předkládání sbírek veřejnosti, a to výběrovými expozicemi a krátkodobými výstavami.

V tehdejší době to však naráželo na nedostatek školených pracovníků, kteří by mohli uspokojivě tyto náročné požadavky plnit.

Tišnovské muzeum bylo zaměřeno na bohatou a výjimečnou sbírku minerálů i na podhoráckou historickou tematiku. Po krátkém působení malíře Františka Štěpána nastoupili do muzea dr. Anna Christová a Jan Hájek. Pan Hájek měl mimořádné znalosti z historie Tišnovska a dr. Christová mohla s nadhledem čelit stupňujícím se požadavkům na odborné zpracování sbírek. Později přibyl do muzea v Tišnově Pavel Smékal, který byl proškolen v oblasti konzervace a dokumentace. Nelze ani nevzpomenout na uklízečku Bohušku Járovou, která nejen udržovala pořádek a čistotu, ale zajímala se i o sbírkové předměty, aby mohla v případě nutnosti návštěvníky provést a podat vysvětlení. Zaměstnanci nezapomínali ani na různé akce a výstavy pro veřejnost, jako byla například výstava tišnovského malíře Josefa Jambora.

Muzejníci vcelku prožívali velmi svízelné období. Zaváděly se nové způsoby práce, nebyla podpora ze strany odboru kultury ONV a sužoval je špatný stav budovy, ideální sice pro umístění muzea, ale poznamenané již zubem času a volající po opravě a modernizaci. Se všemi vyjmenovanými úskalími se tehdejší pracovníci statečně vyrovnávali a ve výročí muzea je třeba i na ně vzpomenout. Nyní, když muzeum v Tišnově plní úlohu vzorného, vědecky fundovaného regionálního muzea, připomínám dobu, kdy byly kladeny základy jeho pozdějšího nevídaného společenského vzestupu.

PODHORÁCKÉMU MUZEU

Ilona Lázníčková

Moje vzpomínání na pracovní kontakty s jubilantem bude spíše osobním vyznáním, podělením se o setkání a hodnoty, které mi toto místo – Porta coeli a v něm schoulené Podhorácké muzeum přineslo do mého života. Konkrétní akce a pracovní problémy už zasunul čas (je to už téměř dvacet let) a zřejmě ještě nejsem v tom správném věku, kdy se prý daleké vzpomínky jasně vybavují.

Každé z muzejních zařízení tehdejšího Okresního muzea Brno–venkov bylo svým způsobem zajímavé a specifické. Za vstupní branou do areálu Porta coeli, cestou k muzeu, se mi však tady otevíral jiný svět: chůze alejí starých stromů, pak zastavení před unikátním portálem kostela (to vše vyvolávající pocit jakési pokory) a až potom zazvonit na často stávkující zvonek na dveřích muzea. Čekání, až někdo přijde otevřít ze zadních pracoven, jen příjemně prodlužovalo vnímání a poddání se atmosféře prostředí. Tehdejší ředitelka, doktorka Anna Christová, které můj šéf a učitel dr. Adolf Král říkal důvěrně Aničko, byla stejně křehká jako porcelánové šálky, ze kterých nám nabízela čaj nebo kávu (a „turek“ z nich chutnal královsky). Často u okna sedával pan Hájek, pamětník a nestor muzea, již tehdy nemocný, na první pohled nerudný, po bližším seznámení moudrý a vzdělaný člověk.

Po projednání nutných pracovních záležitostí přišla obligátní prohlídka expozice, osobité využitím historického mobiliáře; jedna z výstav se mi vybavuje – připomínka výročí kláštera a řádu cisterciáků, zajímavá a na tu dobu svým tématem odvážná.

Díky restaurátorským pracím v areálu kláštera přišlo i seznámení se vzácným člo-

věkem, ak. sochařem Petrem Bortlíkem a jeho rodinou.

Pracovně jsme nejčastěji řešili především nedostatek financí na nutné opravy chátrajícího kláštera, včetně proboštství - sídla muzea. To bylo důvodem, že se přede mnou v rámci zjištění stavu budov otevřely i některé „třinácté komnaty“ kláštera – neomluvitelně zanedbané. Poprvé jsem také měla možnost osobně se setkat se zde žijícími řádovými sestrami a s jejich světem. Nenašla bych lepší podněty k mé korekci chápání tehdejší oficiální „kulturní“ politiky.

Později do muzea přicházejí mladí – PhDr. Ludvík Belcredi, archeolog, PhDr. Josef Zecpal, historik, Pavel Smékal, nejdříve jako stolař, který se „našel“ jako výborný fotograf, etnografka dr. Irena Ochrymčuková a další – a s nimi oživení muzejní a vědecké práce, jeho větší otevření se návštěvníkům.

Od ukončení svých pracovních kontaktů s Podhoráckým muzeem jsem areál Porta coeli navštívila nemnohokrát (jak už to v životě chodí); nemohu zde ale nevzpomenout výstavu duchovních plastik sochařky Otilie Demelové-Šuterové v nových výstavních prostorách. Byla umocněním mnou zde vzpomínaného genia loci celého prostředí a nabídla návštěvníkům jemu adekvátní zážitek obohacený o další rozměr. Je svědectvím citlivého a respektujícího přístupu současného vedení muzea k jeho tradicím.

Pro tyto vzpomínky a se zvědavostí na jeho další vývoj se budu ráda do Podhoráckého muzea vracet.

S přáním všeho dobrého Ilona Lázničková

V PODHORÁCKÉM MUZEU PŘED OSMADVACETI LETY

Ludvík Belcredi

Mám-li zavzpomínat na své působení v Podhoráckém muzeu v Předklášteří, pak se mi zcela bezkonkurenčně vybaví vzpomínka na moji první návštěvu v této instituci. Bylo to v zimě roku 1982, kdy jsem jako archeolog Okresního muzea Brno-venkov v Ivančicích, jehož součástí Podhorácké muzeum bylo, přijel do Předklášteří za účelem revize evidence místních archeologických sbírek.

Starobylé prostory proboštství kláštera Porta coeli, v němž je muzeum umístěno, mu dávaly nenapodobitelnou atmosféru a nebyly to jen ony, co způsobilo, že se tento den nesmazatelně zapsal do mé paměti.

Dnes se již asi žádnému adepty muzejní práce nestane, aby vstoupil do instituce, která je muzeem po všech stránkách a v mnoha směrech připomíná historické doby muzejnictví. V muzeu v té době byla jediná odborná pracovnice, paní Anna Christová, která do této atmosféry nejen zapadala, ale ji i vytvářela. Její otec byl vysokým vojenským důstojníkem ještě za c.k. Rakouska a ona měla nastartovanou slibnou vědeckou kariéru jako asistentka profesora Šimka na katedře archeologie na Masarykově universitě, kdyby nepřišel rok 1948 a ona z ní nemusela odejít. Do Podhoráckého muzea přišla na počátku šedesátých let a od té doby ho utvářela k obrazu svému. Proto když jsem vstoupil a vyslovil své přání, nebyla z něj příliš nadšena. Po vstoupení do místnosti však náš vizuální kontakt nebyl tak jednoduchý, neboť nejdříve bylo nutné počkat, až se rozplynou oblaka dýmu z jejích startek, které zapalovala jednu od druhé. Teprve pak jsem ušel dámu, která na mě vzhlížela pohledem, který říkal, kdo ji to obtěžuje a co chce v jejím muzeu. Její kancelář nebo spíše pokoj byl zařízen starožitným nábytkem

a zdálo se, že takto mohl vypadat již za dob posledního probošta. Snad jen ten psací stůl se vymykal, ale i ten ho mohl pamatovat.

Kromě této místnosti byla v muzeu již jen jediná kancelář. Tou byla hned sousední menší místnost, kterou používala paní Hasieberová, průvodkyně v klášteře, která svojí brilantní němčinou provázela tehdy nejčastější návštěvníky areálu. Třetí z trojice místních pracovníků byla uklízečka paní Parisová a všem třem těmto dámám, které tvořily základ zdejšího muzea, bylo dohromady 200 let. Posledním ze zdejších pracovníků byl konzervátor Pavel Smékal, který se věkem zcela vymykal, neboť mu ještě nebylo třicet let. A neměl bych zapomenout na pracovní četu umístěnou na opačném konci budovy, tvořenou několika důchodci a Pavlem Bortlíkem, která zde v dalších letech udělala velký kus práce.

Ale nyní zpět k důvodu mé návštěvy. Když si paní Christová vyslechla, čeho si žádám, poslala mě s panem Smékalem do depozitáře, což byly dvě místnosti v prvním patře opatřené mříží, že tam to naleznu. Na širokých policích zde leželo všechno možné a já záhy zjistil, že z archeologických nálezů se zde nacházejí jen poválečné předávky Archeologického ústavu Akademie věd, ale žádné původní sbírky, které byly v přírůstkových knihách muzea především z první republiky. Toto své zjištění jsem oznámil paní Christové, která však na to nijak nereagovala, takže jsem dospěl k závěru, že z původních sbírek se v muzeu již nic nenachází. Tuto skutečnost také obsahovala moje zpráva o revizi místních sbírek, která paní Christovou velmi rozčílila, neboť zároveň pochopila, že to s touto revizí myslím vážně.

Tak jsem do Podhoráckého muzea vyrazil znovu. Paní Christová se mnou jednala ještě s větším odstupem, nicméně označila na chodbách prvního patra několik skříní a prádelníků, kde by sbírky měly být uloženy. Tak se přede mnou otevřely dveře biedermeierovských skříní a zásuvky empírových prádelníků, kde se v krabičkách opravdu nacházely původní sbírky. Již po prvním seznámení s nimi bylo jasné, že jejich tvůrce měl blízko k místní prodejně galanterie, z níž pocházela naprostá většina krabiček, takže jsem brzy získal perfektní představu o jejím tehdejší sortimentu.

Jelikož na chodbě bylo v té době hodně stupňů pod nulou, nosil jsem si sbírky do místnosti před kanceláří paní Christové, kterou zjevně příležitostně využívala jako kuchyňku a kde též bylo jedno z mála umyvadel. Byl zde však problém s topením. V celém muzeu se stabilně topilo pouze v kanceláři paní Christové, kde byla naftová kamna, v ostatních byla kamna na uhlí. Když ráno v sedm hodin paní Parisová zatopila, tak teprve po poledni bylo možné se od kamen vzdálit na více než dva metry, aniž by člověku mrzly prsty.

Nutno říci, že sbírky byly v naprostém pořádku a nechyběl ani jediný předmět. Zakrátko jsem do Podhoráckého muzea přešel jako kmenový pracovník a snad mohu říci, že jsem se v dalších letech s paní Christovou sblížil. Poznal jsem v ní nesmírně kultivovanou a vzdělanou dámu ovládající několik jazyků, která navždy zůstane v mé paměti jak sedí nad knihou, nikoliv v brýlích, ale s rozměrnou lupou pohybujíc nad řádky. Teprve pak se přede mnou otevřely ty pravé taje zdejšího muzea, neboť ty nejvzácnější předměty se nenacházely v nějakých obyčejných sejfech, ale v tajných zásuvkách barokních tabernáklů, kde by je jistě žádný zloděj nenašel, ba ani nehledal. A nejen to. Poznal jsem do té doby uzavřené místnosti, kde se skrývaly omšelé preparáty živočichů, torza starého nábytku a vitrín i skříně s unikátní sbírkou minerálů jednoho z bývalých proboštů, kterou je dnes možné v muzeu spatřit.

Za sedm let mého působení v Podhoráckém muzeu se změnilo mnoho. Přišla celá řada nových pracovníků, vynikajících kolegů a přátel, na které velmi rád vzpomínám. Vytvořil se skvělý kolektiv, ve kterém bylo radost pracovat a muzeum se změnilo k neznání.

Dnes již prakticky nic nepřipomíná muzeum, jak jsem ho poznal před 28 lety za paní Anny Christové a mě napadá nostalgicky otázka, zda je to tak dobře. Jestli nemělo být zachováno pro příští generace alespoň něco z ducha, kterého muzeu vtiskla paní Christová. Ale to by pak muzeum nevypadalo tak, jak vypadá dnes.

Již 80 let působí na Tišnovsku Podhorácké muzeum v Předklášteří, které sbírá, ukládá a zpřístupňuje informace a doklady z dějin a kultury našeho regionu. Při své velmi záslužné a mnohdy ne zcela doceněné práci spolupracuje s řadou společenských institucí i soukromou sférou. Jedním ze subjektů, na které se velmi často obrací, je škola a tato vzájemná spolupráce je nesmírně potřebná pro obě instituce.

Nedílným posláním školy je vedle vzdělávání žáků i jejich výchova. Vzdělávat se žáci musí v řadě oborů a kromě jiného získat i vědomosti o světových, národních i regionálních dějinách. Tak se vytváří jejich individuální historická paměť a společně sdílené vědění o minulosti dává vzniknout národní a obecně lidské paměti. V takto sdílené paměti jsou pak obsaženy poznatky o minulosti, základní poučení o prožitých dějinách a ponaučení z jejich průběhu. Neméně důležité jsou však i osvojené hodnoty, ideály a normy, které si žák ze školy odnese a které jsou výsledkem jejího výchovného působení. Jedněmi ze základních hodnot jsou jak vlastenectví, silně prožívaný vztah k národu a rodné zemi, tak občanství, pozitivní a zodpovědný vztah člověka jednak ke státu, jehož je jako občan příslušníkem, jednak k obci, v níž žije. Na vytváření historické paměti a zodpovědného občanského přístupu k obci i regionu však škola sama nestačí. Musí se zapojit i výchovné působení rodiny, společenských organizací a institucí, mezi nimiž zaujímají kulturní zařízení, včetně muzeí, zásadní roli. Ta pak zpětně získávají v žácích budoucí návštěvníky, diváky a posluchače a to dává jejich existenci smysl.

Vzájemnou potřebu spolupráce si uvědomují jak tišnovské školy, tak Podhorácké muzeum, a proto už trvá po desetiletí. Pro tišnovské gymnázium znamená spolupráce s muzeem obohacení výuky v řadě předmětů. Na sbírkách zkamenělin si žáci rozšiřují svoje vědomosti o přírodě, areál kláštera Porta coeli je názornou učebnicí architektury pro výtvarnou výchovu, tematicky zaměřené výstavy obohacují výuku dalších předmětů. Zásadní význam má ale spolupráce s muzeem pro dějepis. Vedle výstav o dějinách Tišnova a kláštera, které navštěvuje většina žáků, se navíc účastní studenti historického semináře i odborných konferencí a seminářů pořádaných muzeem (z poslední doby mohou vzpomenout konference o dějinách Lužických Srbů, semináře k dějinám Tišnova s názvem Tišnov – město mnoha témat nebo semináře ke sbírkové činnosti muzea). Už během středoškolského studia tak mohou poznat atmosféru vědeckých diskusí, se kterými se pak setkávají na vysokých školách. V muzeu pak získávají podklady i pro svoje seminární a ročníkové práce. Zásadní význam má spolupráce s muzeem i pro řadu projektů, jež uskutečňuje gymnázium v rámci moderního pojetí výuky. Na půdě muzea nalézáme odbornou pomoc a velkou ochotu ke spolupráci. V současné době je to především u projektu Comenius, dotovaného z evropských fondů a probíhajícího v několika evropských zemích, v jehož rámci získávají studenti hlubší poznání lidové kultury svého regionu i místní kultury z oblastí ostatních zúčastněných škol. Při vzájemném setkávání a prezentaci své práce tak naši studenti úspěšně šíří povědomí o Tišnovsku a jeho

kultuře v zahraničí. Připravujeme rovněž projekt, v jehož rámci se sami studenti stanou průvodci svých spolužáků po muzejních sbírkách. Námětů pro další spolupráci je tedy více než dost a doufejme, že bude zdárně pokračovat i v budoucnu.

Veškerá tato činnost by pochopitelně nebyla možná bez lidí, jejich obětavosti, nadšení a ochoty ke spolupráci a pomoci. Chtěl bych proto na závěr poděkovat všem pracovníkům Podhoráckého muzea, s nimiž jsem se mohl po dlouhá léta svého působení na gymnáziu setkávat, a především současnému vedoucímu muzea dr. Josefu Zacpalovi, za vstřícnost k našim studentům i ochotu přispět odbornou pomocí, a etnografce muzea dr. Ireně Ochrymčukové, bez níž by naše účast v projektu Comenius byla o mnoho složitější. Věřím, že muzeum s tak kvalitním odborným i lidským zázemím bude i nadále velkým společenským, kulturním i vědeckým přínosem nejen pro Tišnov a jeho školy, ale i pro celý region a jeho obyvatele.

*PhDr. Vojtěch Hanus
Gymnázium Tišnov*

Odborní pracovníci Podhoráckého muzea v Předklášteří patří k těm vzácným lidem, kteří nelitují času ani úsilí k perfektní muzejní, archivní a výstavní práci a k pomoci obcím tišnovského regionu, hlavně obecním kronikářům. Moje vlastní zkušenosti s nimi jsou ty nejlepší. Kdykoliv jsem se na ně obrátil s jakýmkoliv problémem, vždy jsem u nich našel pochopení a všestrannou pomoc. Nikdy se mi nestalo, aby mě odmítli s tím, že nemají čas, abych přišel jindy, anebo že nemohou pomoci z jiných důvodů. Vždy byli ochotni pomoci i publikacemi z bohaté muzejní knihovny a bohatými osobními zkušenostmi, vždy našli židli a místo, kde kronikář nebo jiný badatel mohl studovat potřebné knihy a dokumenty, nehledě na stísněné podmínky v prostorách Podhoráckého muzea. Vždy byli ochotni pomoci i se stylizací případných článků a kronikářských statí.

Obdivuhodné jsou i další aktivity pracovníků muzea z Předklášteří, které by snad ani nemuseli dělat. Najdou si čas i na vlastní publikační činnost v odborných periodikách jako je Sborník Muzea Brněnska (např. PhDr. Zacpal o učitelích a kmenologovi panovi Mazáčovi z Doubravníka) i v regionálním tisku (např. seriál článků PhDr. Ochrymčukové o tišnovských trzích). Připravují a organizují přednášky, jsou aktivně činní v redakčních radách, např. doktor Zacpal v Tišnovských novinách. Velmi mnoho času zabírá i shánění muzejních artefaktů, dokumentů, fotografií apod. Je podivuhodné, co se všechno vzácného podařilo najít, aby výstavy, které s láskou připravují, byly pro laické i profesní návštěvníky co nejatraktivnější. Přitom mnoho lidí, kteří vlastní zajímavé staré předměty nebo dokumenty, není ochotno je muzeu věnovat ani zapůjčit na okopírování nebo ofotografování. Pracovníci muzea se zúčastňují mnohých zajímavých setkání tišnovské veřejnosti, paní doktorka Ochrymčuková vede a cvičí taneční soubor mladých lidí z tišnovského okolí.

Obrovskou práci pracovníci muzea odvádějí i v oblasti mezinárodní spolupráce. Nedocenitelná je např. spolupráce se spolky Lužických Srbů z Německa. Pomáhají tím udržovat jejich identitu a podporují jejich národní uvědomění a pěstování slovanské vzájemnosti a sounáležitosti.

Jsem přesvědčen, že Podhorácké muzeum bude díky stále skvělé práci jeho pracovníků ještě více vzkvétat k užitku celého Tišnova.

Osvald Trtílek

79

V Podhoráckém muzeu v Předklášteří u Tišnova jsem vystavoval hned dvakrát. Poprvé to bylo někdy v roce 1998 a jednalo se o soubor asi 80 velkoformátových fotografií z tibetských klášterů a krajiny po obou stranách Himálaje nazvaný „Doteky himálajského větru“. Vernisáže jsem se zúčastnit nemohl, a když jsem se v průběhu tříměsíční výstavy v muzeu zastavil, byl jsem mile překvapen. Místo banální instalace fotek na černém či bílém pozadí zvolili organizátoři pasparty v barvě temně rudé, korespondující s rouchy tibetských mnichů. Vše bylo ozdobeno girlandami typických tibetských praporců a spoustou drobných detailů navozujících atmosféru. Výstavní místnosti se proměnily v interiér tibetského chrámu. Nápaditá instalace mne okouzila a já jsem jen zíral.

Když jsem přijížděl do Předklášteří podruhé v květnu 2003 na vernisáž své výstavy „Cesty tažných mraků“ (Hory, moře a zahrady Japonska), už jsem tušil, že mne pan Zacpal a paní Ochrymčuková zase něčím překvapí. A také ano. Zase pečlivá instalace fotek a k tomu replika japonské čajové chýše, na které museli organizátoři strávit spoustu hodin práce. Vytvořili opravdu důstojné prostředí pro vernisáž spojenou s ukázkou čajového obřadu, i pro celou tříměsíční výstavu.

Na té druhé výstavě se mi ještě líbilo, že pracovníci muzea dali prostor lidem z regionu, kteří v minulosti nějakým způsobem navštívili Japonsko, ať už to byli obchodníci či muzikanti či sportovci. Pár vitrin s dokumenty a vzpomínkami a pak beseda s některými byla milým doplněním mé výstavy.

Rád budu v Předklášteří vystavovat do třetice.

*Zdeněk Thoma
fotograf a publicista*

V životě každého člověka jsou zážitky a životní etapy, které pominou, ale jsou i takové, které z paměti již nikdy nevymizí. Takovým krásným zážitkem je i dvouleté restaurování gotického portálu u klášterního kostela Nanebevzetí Panny Marie Porta coeli v Předklášteří u Tišnova.

V r. 1999 jsem vyhrál výběrové řízení na restaurování vnějšího kamenného pláště katedrály sv. Petra a Pavla v Brně. Moje osoba byla „generální dodavatel“. Vše jsem musel zařídit, vypracovat, zorganizovat a udělat. Když se práce s řadou spolupracovníků rozběhla, dostal jsem v r. 2000 výzvu do výběrového řízení na restaurování portálu klášterního kostela Nanebevzetí Panny Marie v Předklášteří. První etapa v r. 2000 měla být pouze průzkumem, druhá etapa v dalším roce pak restaurování. Zpracoval jsem celý návrh s největším nasazením a výběrové řízení jsem vyhrál. Restaurování gotiky pro mě již tehdy nebylo novinkou, zabýval jsem se tímto slohovým obdobím již od poloviny osmdesátých let. Už na počátku první etapy prací – průzkumu z lešení,

který trval skoro celý rok, jsem se seznámil s pracovníky muzea PhDr. Ochrymčukovou a PhDr. Zápalem. Těžko mohu vylíčit vlídnost jejich přijetí, ale snad postačí říci, že jsem zde byl přijat jako doma. Veškerou pomoc provázela vlídnost a laskavost. Vzpomínám, jak jsem ve velké zimě u portálu ještě něco zkoumal. Asi bylo vidět, že jsem úplně zmrzlý. Paní doktorka mě pozvala do kanceláře, doslova posadila k akumulacním kamnům, podala velký hrnek čaje a něco dobrého k tomu. Vše tak úplně normálně. Pohostinnost a útočiště v kanceláři muzea jsme zažívali vždy, při každém kontrolním dni. Ještě nikdy nikde dříve ani potom se mi nedostalo tolik důvěry, aby restaurátor mohl sestavit badatelský kolektiv vědců z Brna a Prahy. Scházeli jsme se asi každý druhý až třetí měsíc. Postupně každý badatel vystoupil před portál a přednesl výsledek své práce. Nechal jsem uříznout dlouhou hladkou tenkou lať jako ukazovátko, kterou jsem potom uchovával za okapovou svodovou rourou. Ukazovátko každý používal při vystoupeních, aby nedošlo k omylu, o čem hovoří. Ostatní výklady pozorně sledovali a přednášenými poznatky si ujasňovali zase problémy svého oboru. Všechny těchto debat a výkladů se vždy zúčastňovali pracovníci muzea. Po takovéto první části setkání jsme odcházeli do muzea, kde vzájemná výměna poznatků a názorů ještě dlouho pokračovala. Restauruji od r. 1972, ale nikdy jsem něco podobného nezažil. Sešel se zde mimořádně schopný a vzájemně vstřícný kolektiv, což bylo ještě umocněno milou péčí a pohostinností pracovníků muzea.

V prosinci r. 2000 provedla firma Ing. Balíka instalaci elektroosmotického odvlhčování zdiva portálu. Musel jsem být u této práce přítomen a odjížděl jsem 22. prosince až v podvečer, poté co jsem ukončil první pracovní rok zde i druhé tisíciletí. Druhý rok restaurování byl jen práce a práce. Restauroval jsem zde s kolegyní akad. malířkou Zlatou Dobošovou a kolektivem mladých restaurátorů, kteří nám pomáhali. Práce byla velmi náročná, ale zase spolupráce s muzeem, památkáři a dalšími odborníky byla výborná. Klášter Porta coeli a hlavně asi portál je místem až magicky přitahujícím každého. U portálu se zastavilo mnoho lidí, kteří řekli, že jedou okolo třeba dlouhou cestu, ale zde se alespoň krátce zastavili. Také všichni místní lidé a lidé z okolí mají k němu mimořádnou úctu. Jednoho sobotního večera jsem cestou domů odbočil na Velkou Bíteš a vzal jsem stopaře. Ptal se, čím jsem a co zde dělám. Když jsem odpověděl, začal volat: „Takový člověk, co restauruje u nás ten slavný portál, mně zastaví a veze mě! To není možné, tomu nebudou doma věřit!“

Při práci bylo úžasné slyšet z chórové kaple kláštera zpěv sester a potom je vidět jít v pracovním oblečení na pole nebo do zahrady. Vnímali jsme opravdu celým srdcem neopakovatelnou atmosféru místa. A tohoto ducha jsme se také snažili vtisknout do své práce. Na obědy jsme chodili do restaurace „V chaloupkách“, kde naším nejoblíbenějším jídlem byly smažené tvarůžky. Bydlel jsem v Brně na Petrově, kde jsem stále dohlížel na práce na katedrále a denně jsem do Předklášteří dojížděl. Víno jsem kupoval u pana Dvořáka v Čebíně, jablečný mošt pro děti u jedné paní v Hradčanech... Když toto píš, připadá mi to jako krásný sen.

V r. 2001 probíhala v muzeu výstava ke stému výročí kláštera. Dostal jsem zde sepsanou historii pronásledování sester po r. 1948. V době našeho restaurování muzeum také uspořádalo přednášku prof. PhDr. Kuthana o portálu. Byl jsem velmi vděčen, že mě Dr. Zápál vyzval k proslovení informací o naší práci. Sám bych se k tomu nikdy neosmělil. Byly zde ale i těžké chvíle. Lešení u portálu bylo zastřešené, abychom mohli pracovat i za špatného počasí. Abychom vše stihli, pracovali jsme na podzim třeba

i do deseti hodin večer. Při reflektorech, když každý už je doma, nebylo nám veselo. Skončili jsme ale včas. Na závěr byl portál znovu požehnan. Při slavnosti zpíval pěvecký sbor Moravan, jehož koncerty jsem pravidelně navštěvoval už s rodiči od útlého dětství.

Po dvou letech pak byla o portálu uspořádána v Brně mezinárodní vědecká konference. Částečně probíhala přímo u portálu. Bylo to krásné, když nám zahraniční odborníci k naší práci gratulovali. Za rok od ukončení této práce a krásných popisovaných zážitků jsem vyhrál výběrové řízení na restaurování románského portálu z r. 1170 v Záboří n.L. u Kolína. Jestliže restaurování v Předklášteří bylo náročné, zde mě opravdu přešel humor. Portál je prokazatelně z pražské opuky, 6 m vysoký, s bohatou sochařskou výzdobou. Je druhotně umístěný. Restauroval jsem jej čtyři roky, z toho první dva roky jsem jej jen zachraňoval, aby se opravdu nezřítíl. Protože jsem byl plný zážitků z Předklášteří, myslel jsem si, že to v mých rodných středních Čechách půjde stejně. Opravdu jsem se hluboce mýlil. Místní obec a farnost byly výborné. Ale o nějakém badatelském kolektivu, spolupráci a nezištné tvorbě zde nebylo ani stopy. Proto na práci u Porta coeli naproti muzeu s tak dobrými lidmi vzpomínám stále. Snad je to vidět i z textu, který píši – že vše záleží na lidech. Kdo je dobrý člověk, koná dobré věci, a ty jsem u Vás vrchovatě zažil. Každý rok nejméně jednou jezdím do Brna. Při návratu vždy jedu přes Předklášteří. Nejdříve v Čebíně koupím víno. Potom dojedu k portálu. V podvečer je nejkrásnější. Slunce zapadá, ale ještě není za střechou muzea a krásně portál osvětluje. Všude je ticho, většinou zde nikdo není. Krásu portálu si dokonale vychutnám. Někdy ale musím rozčileně dýchat, protože mnoho věcí bych už udělal jinak a lépe. A hlavně bych udělal mnohokrát navrhovanou stříšku nebo alespoň žlab u střechy nad portálem, aby voda z výšky netekla na části portálu. Snad to někdy někdo udělá. Ale stejně to u Vás bylo krásné...

Díky. V úctě

Jan Bradna
akademický sochař a restaurátor

SBÍRKOVÉ PŘEDMĚTY Z OBDOBÍ LIDU POPELNICOVÝCH POLÍ

Z KATASTRU TETČIC VE STARÉM SBÍRKOVÉM FONDU MUZEA V IVANČICÍCH

Jaroslav Hudec

První zmínka o nalezišti pochází z roku 1926, kdy místní učitel Hubert Příbyl prozkoumal při stavbě domu J. L. Lazara v poloze „Chřiby“ mohylu. Nalezená nádoba byla uložena v místní škole, v Tetčicích (Smutný, V.–Nevoral, L. 1983). Ve stejném roce bylo neodborně prozkoumáno dalších devět mohyl. V srpnu, v roce 1929, V. Práger, H. Příbyl a V. Gross prozkoumali ve stejné trati několik mohyl. H. Příbyl dostal od I. L. Červinky pověření k výzkumu čtyř hrobů pocházejících z první mohyly. Z druhé prozkoumané mohyly pocházejí fragmenty keramiky a bronzových předmětů. Nálezy byly uloženy v místní škole. Náklady průzkumů byly hrazeny Občanskou záložnou v Rosicích (Příbyl, H. 1930). V tom stejném roce byla prozkoumána skupina sedmi větších mohyl, tehdy datovaných do pozdní fáze lužické kultury (Smutný, V. – Nevoral, L. 1983).

Podle rukopisu I. L. Červinky se v další trati, „Růžičkově cihelně“, našly tři nádoby, dva srpy a bronzová sekerka. Jedná se s největší pravděpodobností o desátý hrob, nalezený po výzkumu devíti hrobů V. Prágrem v cihelně V. Růžičky v roce 1930. Inventář tohoto hrobu popisuje i J. Vávra (Vávra, J. 1931). K padesátému výročí činnosti Městského muzea v Ivančicích jsou v sumarizaci vzpomenuty i nádoby s bronzovými milodary, zakoupené od V. Prágra. Ve stejném roce byly do sbírky Muzea v Ivančicích zařazeny ojedinělé nálezy z cihelny V. Růžičky, které získal její vlastník. Nálezy z katastru Tetčic vzbudily zájem V. Prágra, který v roce 1932 provedl v cihelně V. Růžičky výzkum. Kromě toho v letech 1932 a 1933 vedl výzkum pohřebiště v poloze „Chřiby“. V roce 1937 prozkoumal V. Gross v poloze „Chřiby“ sídelní jámu s obsahem keramiky a zvířecích kostí. V roce 1939 byly 300 m západně od polohy „Chřiby“ prozkoumány v poloze „Podhorky“ hroby velatické fáze kultury středodunajských popelnicových polí (dále jen KSPP). Nálezy V. Prágra byly i vystaveny. Podle zmínky V. Grosse se údajně jednalo o 35 hrobů lužické kultury, včetně jedné mohyly s několika hroby, ze kterých byly nálezy zařazeny do sbírky Muzea v Ivančicích. Výstavu doplňovala i fotodokumentace z výkopových prací (Gross, V. 1944, s. 42; Gross, V. rukopis, s. 6). V. Gross se v ročenice muzejního spolku v Ivančicích, z roku 1947 zmiňuje také o nález většího pohřebiště s mohylami i řadovými hroby. Nálezy z něho byly získány během rozšiřování těžby hlíny u cesty z Tetčic do Rosic, v blízkosti „Křibů“. Byly datovány do období lužické kultury. Jedná se o sbírkové předměty s inv. číslly A314 až A326 (Gross, V. 1947, s. 11–12).

Nálezy získané z jednotlivých lokalit v letech 1929 až 1933, a těsně po II. světové válce, jsou v současnosti uloženy v depozitáři Muzea v Ivančicích. V období po II. světové válce provedl archeologický výzkum cihelny i A. Mikulášek. Nálezy z jeho výzkumu jsou uloženy v Národním muzeu v Praze. Datovány jsou do období velatické fáze KSPP (Říhorský, J. 1958, s. 220).

V roce 1957, při odebírání hlíny v cihelně, byla nalezena sídlištní odpadová jáma s nálezy keramiky, mazanice a popelovitých vrstev. Poslední nález pochází z roku 1964, kdy se při stavbě rodinného domu (parc. č. 725/112) našli v poloze „Chřiby“

náhodné nálezy související s pohřebištěm velatické fáze KSPP. Následující výzkum Archeologického ústavu v Brně vedl J. Říhovský. Prozkoumal 3 hroby a několik sídelních objektů. Keramika a bronzové předměty byly údajně předány do Muzea v Ivančicích. Datovány jsou do období velatické fáze KSPP.

Je možné tedy vyčlenit nálezy jak podle lokalit, tak i podle výzkumů, resp. nálezových celků.

První výzkumy pocházejí z cihelny V. Růžičky. S největší pravděpodobností souvisely s ojedinělými nálezy V. Růžičky (1930–1931), majitele místní cihelny. Keramiku tvoří kónické tvary (mísy, misky a koflíky s ouškem) a koflíky s oblou profilací i s ostrými lomy. Dále byly nalezeny okřínky zdobené okružním rytým ornamentem nad lomem výduti a klenutě profilovanou spodní částí. Z bronzových předmětů se jedná o dva obloukové srpy (obr. 2), sekerku s tulejkou a ouškem (obr. 3) a zlomky bronzové ozdoby se stopami žáru. Výzkum vedl v roce 1930 V. Práger, který odkryl 9 hrobů. Ve sbírce Muzea v Ivančicích se jedná o jediné prokazatelné nálezové celky. Není však jasné, zdali nálezy pocházejí z mohyl, nebo šlo o řadové popelnicové hroby.

Popis hrobů:

Hrob č. 1 jednoduché kónické tvary misek a oble profilovaný okřín. Jako milodary byly nalezeny tordovaný bronzový kruh a drátěný šperk (Obr. 4, 5).

Hrob č. 2 jednoduché kónické tvary misek, oble profilovaný okřín a jako bronzové milodary nožík (obr. 6), hrot kopí se stopami žáru (obr. 7) a hladký tyčinkový náramek s přesahujícími konci (obr. 8).

Hrob č. 3 jednoduché květináče, osudí, džbánky a bronzový drátěný prsten.

Hrob č. 4 osudí a hladký tyčinkový náramek s přesahujícími konci (obr. 9).

Hrob č. 5 koflík s vysokým uchem, jednoduché oblé mísy, květináče, osudí a okřín. Bronzové milodary tvoří drátěný šperk a páskový náramek s přesahujícími konci (obr. 10).

Hrob č. 6 osudí, mísa a hladký trubičkový náramek, omylem zařazený do hrobového inventáře (obr. 11).

Hrob č. 7 velká zásobnice a zlomky drátěného šperku (jehlice?) se stopami žáru (obr. 12).

Hrob č. 8 v depozitáři je uložena jen jehlice (obr. 13) a jemný drátěný šperk se stopami žáru.

Hrob č. 9 dva zlomky hladkých bronzových drátěných kruhů.

Kromě toho ze žároviště pocházejí dva deformované zlomky bronzových náramků, z toho jeden s rytou výzdobou (obr. 14) a zlomky břitvy se stopami žáru (obr. 15).

Výzkum cihelny pokračoval v další sezoně, v roce 1932. Nálezy se však od předcházející sezony hodně odlišují. Poukazují na přítomnost sídliště. Jedná se o jehlancové a kuželové hliněné závaží (obr. 16) a bronzový srp (obr. 17). Podle absence keramiky jde zřejmě jen o část z původního nálezového fondu.

Další lokalitou z katastru Tetčic, ze které pocházejí sbírkové předměty Muzea v Ivančicích, jsou „Chřiby“ (uváděno také „Křiby“, „Na Křibech“). První výzkum sedmi mohyl v roce 1929 je zachycen jen v literatuře. Nálezy jsou v současnosti již nedostupné (viz výše). Nálezy ze sbírky muzea pocházejí z výzkumů z roku 1932 a 1933.

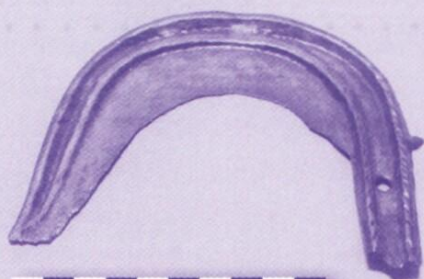

OBR. 1 MAPA S VYZNAČENÍM NALEZIŠŤ: 1 „CIHELNA V. RŮŽIČKY“, 2 „CHŘIBY“

Jednalo se o žárové pohřebiště. Soubor nálezů z roku 1932 patří k patnácti prozkoumaným hrobům. Nálezy z následující výzkumné sezony již bohužel nejsou blíže zdokumentovány. Z výzkumu z roku 1932 obsahuje inventář hrobů zlomek bronzové jehlice (obr. 18), zbytek tvoří keramika. Jedná se o jednoduché velké zásobnice s rozevřeným okrajem a plastickou promačkávanou lištou na rozhraní hrdla a výduti i pod okrajem, osudí, džbánovité nádoby, kónické koflíky, květináče, dvojkónické okřínky a mísovitě nádoby. Blíže nezařaditelné nálezy z roku 1933 tvoří typologicky shodné nádoby: velké zásobnicové tvary s plastickou páskou, jednoduché osudí, květináč, kónické mísy a okřín. Inventář hrobů z této výzkumné sezony neobsahuje bronzové předměty.

Malou skupinu ojedinělých nálezů z cihelny V. Růžičky tvoří dary J. Růžičky (správce cihelny) a V. Grosse z roku 1946. Jedná se o kónické tvary misek, koflíků a pohárů a kostěnou industrii (šídla). Z bronzových předmětů se dochoval bronzový srp (obr. 19), jehlice s dvojkónickou hlavičkou a zdobeným krčkem, a zlomky se stopami žáru. Výjimku tvoří hladký tyčinkový náramek se západkou, který byl ke kolekci nálezů přiložen omylem (obr. 20).

Poslední skupinu nálezů z katastru Tetčic tvoří blíže neurčitelné sbírkové předměty. Jde o zlomky jehlic a tordovaný bronzový kruh se spirálovitým zakončením (obr. 21). S největší pravděpodobností pocházejí z hrobových celků.

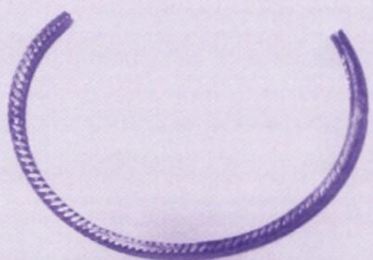
A179B

OBR. 2 OBLOUKOVÝ SRP S JAZYKOVITOU RUKOJETÍ
A S BOČNÍM TRNEM

A179A

OBR. 3 SEKERKA S TULEJKOU A OUŠKEM
A VĚJÍŘOVITĚ ROZŠÍŘENÝM OSTRÍM

A122b

OBR. 4 TYČINKOVÝ NÁKRČNÍK S TORDOVÁNÍM

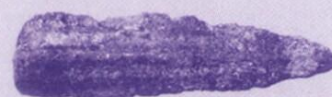
A222c

OBR. 5 ZLOMKY BRONZOVÝCH KROUŽKŮ
Z TENKÉHO DRÁTU. ZŘEJMĚ TORZO
SPIRÁLOVÉ OZDOBY

A140b

OBR. 6 BRONZOVÝ NŮŽ S ROVNÝM OSTRÍM
A OBLOUKOVÝM HRBETEM, TYPU „BAIERDORF“

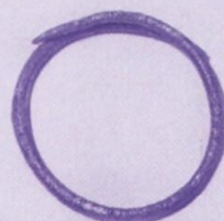
A139

OBR. 7 HROT BRONZOVÉHO KOPÍ SE STŘEDO-
VÝM ŽEBREM, SILNĚ POŠKOZENÝ ŽÁREM

A140a

OBR. 8 BRONZOVÝ TYČINKOVÝ NÁRAMEK
SE ZAHROCENÝMI PŘESAHAJÍCÍMI KONCI

A129

OBR. 9 BRONZOVÝ TYČINKOVÝ NÁRAMEK
SE ZAHROCENÝMI PŘESAHAJÍCÍMI KONCI

STRUČNÝ NÁSTIN PROBLEMATIKY OSÍDLLENÍ LIDU POPELNICOVÝCH POLÍ, V MLADŠÍ DOBĚ BRONZOVÉ VE SLEDOVANÉM REGIONU

Území katastru Tetčic se nachází v pravěké sídelní oblasti, která kulturně souvisí s Brněnskou kotlinou. Osídlení lidu popelnicových polí v regionu vykazuje od konce střední doby bronzové až do jejích pozdních fází jistá specifika. Prolínaly se zde dva kulturní okruhy. Severní lužický a jižní podunajský. K největší hustotě osídlení této oblasti došlo právě v období popelnicových polí, tedy v teplém a suchém klimatickém výkyvu v subboreálu. V mladší fázi je výraznější lužický podíl a k lokalitám se smíšeným slezsko-podolským charakterem je možné přiřadit lokality Medláňky, Veverí, Staré Zámky a Hradisko. Průnik slezské fáze kultury lužických popelnicových polí (dále KSPP) ze severu probíhal pravděpodobně přes Kuřim a Řečkovice (Salaš, M. 1994, s. 167–172). Nálezy z meziválečného období z lokality Tetčice – Růžickova cihelna spadají do konce střední, převážně však do mladšího stupně lužické fáze KSPP. Poloha „Chříby“ se vyznačuje smíšenými tvary a výzdobou lužického i středodunajského kulturního okruhu. Jde tedy o období v časovém horizontu velatické/podolské fáze – lužické/slezské fáze popelnicových polí (Říhovský, J. 1962, 1966).

Expanzí lužického lidu do středního Podunají se zabýval také J. Říhovský (Říhovský, J. 1958, s. 203–228). Proběhla v období vývojových stupňů BD až HB (konec střední doby bronzové a mladší doba bronzová). Jako centrální ohniska osídlení lužickým lidem jsou uváděna Hornomoravský úval, Dolnomoravský úval a povodí řeky Svitavy k jejímu soutoku s řekou Svratkou. K této kulturní oblasti patří i lokality, které vykazují lužické znaky, ale jsou již v podunajské oblasti. Jedná se např. o Mutěnice, Rosice a Tetčice. Na keramice jsou patrné jasné znaky lužických tvarů.

Početnou skupinu milodarů z lokality „cihelna V. Růžičky“ tvoří bronzová industrie. Naproti tomu v poloze „Chříby“ je jejich výrazná absence. Z bronzových milodarů je dochován především bronzový šperk datovaný do rozpětí stupňů HA až HB (jehlice, drátěný šperk, hladké náramky, tordované kruhy apod.) a výjimečně bronzový nožík náležící ke stupni BD. Mezi bronzovými předměty z nahodilých nálezů a sídliště v cihelně absentují šperky a s předměty běžné potřeby (hliněná závaží, kostěné šídla) se vyskytují spíše srpy a bronzová sekerka. Dají se typologicky zařadit do časového horizontu depotu Domamyslice. Analogické nálezy pocházejí z lokalit Zastávka u Brna (tordované náramky, lité náramky s rytou výzdobou, drátěné spirály), Znojmo a Marefy (bronzový nožík). Typologicky shodné nálezy pocházejí z lužické oblasti, z lokalit Tišnov (hladké náramky), Kuřim (lalokovité sekerky), Štramberk (jehlice, tyčinkové náramky, tordované kruhy, srpy), Luleč (nožiky, lité náramky). Dalším dobře datovatelným předmětem je nůž s jazykovitou rukojetí z pohřebiště v poloze „Růžickova cihelna“, z hrobu č. 2 (obr. 6). Jedná se o nůž typu „Baierdorf“, varianta B (Říhovský, J. 1972, s. 28–29, Taf. 7/80). V náleзовých celcích se vyskytuje spolu s lužickou keramikou na jižní Moravě a Dolním Rakousku. Jeho výskyt je datován do stupně BD (za konzultace děkuji PhDr. M. Salašovi, CSc). Podobné typy se vyskytují i v severních a severozápadních Čechách v prostředí knovízské a milavečské kultury (Jiráň, L. 2002, s. 30, Taf. 6/66–68). S pomocí datace bronzových předmětů a typů keramiky je tedy možné sídliště i pohřebiště z Růžickovy cihelny datovat do stupně HB, resp. HB1 (Salaš, M. 2005, I. s. 138, 149, 151; II. s. 456–457).

Specifikem lokality Tetčice – „Chříby“ je prokazatelný výskyt mohylníků patřících lužické fázi KSPP. Jsou doloženy jak v citované literatuře, tak v zápisech v pozůstalosti

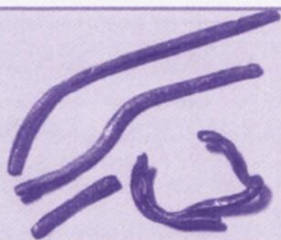
A153

OBR. 10 NÁRAMEK Z BRONZOVÉHO PLOCHÉHO PÁSKU S PŘESAHUJÍCÍMI KONCI

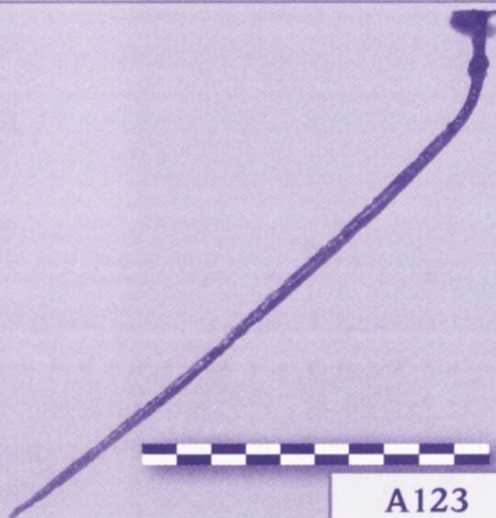
A163

OBR. 11 NÁRAMEK Z TRUBÍKOVITĚ STOČENÉHO BRONZOVÉHO PLECHU

A173

OBR. 12 ZLOMKY BRONZOVÉHO DEFORMOVANÉHO DRÁTU (JEHLICE?) SE STOPAMI ŽÁRU

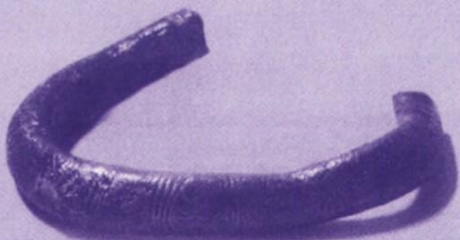
A123

OBR. 13 BRONZOVÁ JEHLICE S PEČETÍTKOVOU HLAVIČKOU. NA KRČKU JE JEDNODUCHÝ VÝVALEK

A178

OBR. 15 ZLOMKY PLOCHÉ BŘITVY S ŽEBROVITOU RUKOJETÍ UKONČENOU ZÁVĚSNÝM OUŠKEM.

A175

OBR. 14 NÁRAMEK S PŮLKRUHOVÝM PROFILEM. NESE VÝZDOBU SOUBĚŽNÝCH SVISLÝCH A ŠIKMÝCH RYTÝCH LINEK

A233

OBR. 16 JEHLANCOVITĚ HLINĚNÉ ZÁVAŽÍ

V. Grosse v archivu Archeologického ústavu Moravského zemského muzea (Humpolová, A. 1979, s. 12, 39). V přírůstkové knize sbírky Moravského zemského muzea je uváděn také nález kamenné broušené industrie z mohyly č. 2 (přírůstkové číslo 401/79 a 403/79). Lužické mohylníky tvořily menší skupiny. Byly zakládány na pahorcích, mimo centrální území. Podle J. Nekvasila (Nekvasil, J. 1978) je možné zachytit několik oblastí s jejich výskytem. Soustřeďují se především v hornatých a členitějších částech oblasti osídlení moravskou větví KLPP. Vývoj mohylníků spadá do vývojového úseku BD až HA1. Mohyly jsou bez konstrukce a s kamenným věncem. Podle analogické nálezové situace z lokality Stavenice tvoří menší mohyly v rámci pohřebiště malé skupiny. Hroby jsou buď popelnicové, nebo jamkové. Jako milodary byly kromě několika kusů keramických nádob vkládány i bronzové předměty. Hlavně pro mladší fázi mohylníků na Moravě je typické současné výskyt jak mohylníků, tak popelnicových hrobů. Kromě toho se popelnicové i žárové hroby vyskytují kolem mohyl, i v jejich pláštích. Ve hrobech a jejich okolí se nacházely skupiny střepů, vrstvy popele a žároviště. J. Nekvasil uvádí analogické situace i v severovýchodních Čechách. Ty spadají také do stupně BD až HA1 (Nekvasil, J. 1978; Vokolek, V. 1966; Vokolek, V. 1999, s. 188, Tab. 18/9–17). Pronikání dvou kulturních okruhů v hraničních oblastech bylo zachyceno také v severozápadních Čechách na Teplicku. V knovízských a štítarských nálezových celcích se objevují lužické a billendorfské keramické importy. Na obou stranách neostře hranice se vyskytují smíšené nálezové celky (Koutecký, D. 2001, s. 61). Lokalitu Tetčice – „Chříby“ je možné datovat jen podle analogických typů nádob z podobných nalezišť (obr. 22–30). Je zřejmé, že pohřebiště jeví několikafázový vývoj od pohřbívání pod mohylami s kamenným věncem kolem hrobu, až po popelnicové hroby, které se zakládaly i do pláště mohyl a kolem nich.

Mgr. Jaroslav Hudec byl v letech 2005–2009 archeologem Muzea Brněnska. V současnosti působí v Regionálním muzeu v Teplicích.

Prameny a literatura:

GROSS, V.: *Předhistorická sídliště na Ivančicku a okolí*, Ročenka krajinského muzea v Ivančicích, 1931, s. 16.

A323

OBR. 19 BRONZOVÝ OBLE SE ROZEVÍRAJÍCÍ SRP
S JAZYKOVITOU RUKOJETÍ S BOČNÍM TRNEM

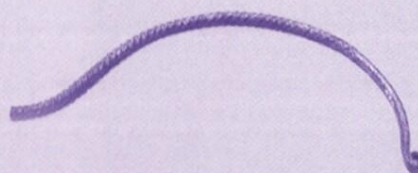
A326

OBR. 20 LATÉNSKÝ TYČINKOVÝ HLADKÝ
NÁRAMEK SE ZÁPADKOU

A198

OBR. 22 VYŠŠÍ ZÁSOBNICE S VÁLCOVITÝM HRDLEM
A PLASTICKOU PROMAČKÁVANOU LIŠTOU

A269

OBR. 21 ZLOMEK DEFORMOVANÉHO TORDOVA-
NÉHO KRUHU SE SPIRÁLOVITÝM ZAKONČENÍM

A266

OBR. 23 VELKÁ OKŘÍNOVÁ ZÁSOBNICE

A202

OBR. 24 OSUDÍ S KÓNICKÝM ROVNÝM HRDLEM,
OSTŘE ODSAZENÝM OD VÝDUTI

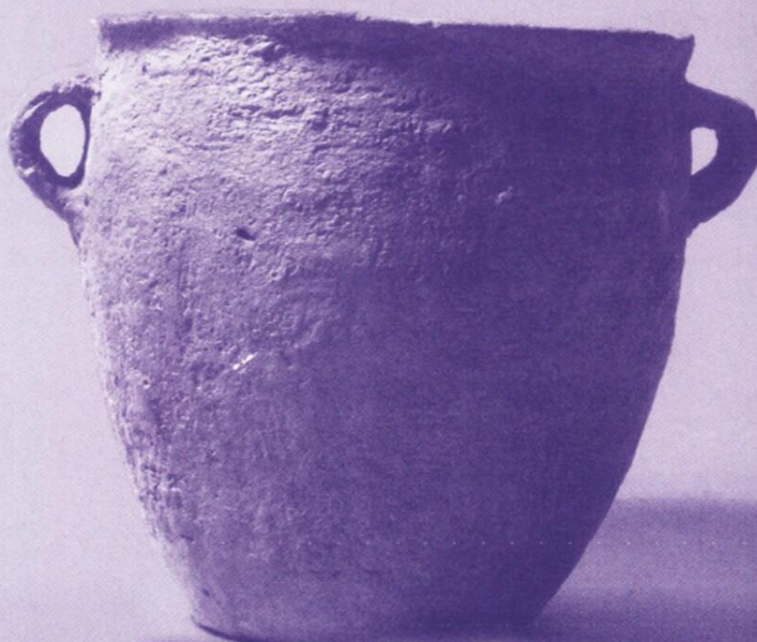
A222

OBR. 26 MENŠÍ U OKRAJE ROZEVŘENÝ
DVOJKÓNICKÝ OKŘÍN

A213

OBR. 25 MENŠÍ OSUDÍ S DVOJKÓNICKOU PROFILACÍ
A SE ZAOBLENOU VÝDUTÍ.

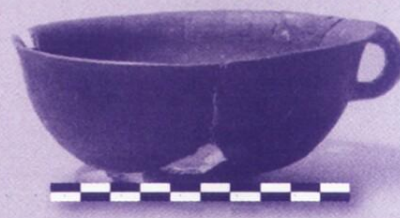
A213

OBR. 27 VEJČITÝ KVĚTINÁČ S NEVÝRAZNÝM MÍRNĚ ROZEVŘENÝM HRDLEM

A201

OBR. 28 VYŠŠÍ KÓNICKÝ KOFLÍK S MÍRNĚ ZAOBLENOU
PROFILACÍ A PÁSKOVÝM UCHEM

A229

OBR. 29 POLOKULOVITÝ MISKOVITÝ KOFLÍK
S MÍRNĚ ROZEVŘENÝM OKRAJEM A OUŠKEM.

A200

OBR. 30 NIŽŠÍ DŽBÁNOVITÁ NÁDOBA S UCHEM. VÝDUŤ JE ZDOBENÁ SVISLÝM ŽLÁBKOVÁNÍM

GROSS, V.: *Pravěké sbírky ivančického muzea*, Padesát let musejního spolku a městského muzea v Ivančicích, 1944, s. 42.

GROSS, V.: *Pravěké nálezy z Tetčic na Ivančicku*, Ročenka musejního spolku v Ivančicích, 1947, s. 11–12.

GROSS, V.: *O pravěkém osídlení Ivančic*, rukopis, archiv Archeologického ústavu Moravského zemského muzea v Brně.

HUMPOLOVÁ, A.: *Soupis archeologické sbírky V. Grosse*, rukopis, archiv Archeologického ústavu Moravského zemského muzea v Brně, 1979

JIRÁŇ, L.: *Die Messer in Böhmen*, PBF VII-5, Stuttgart 2002.

KOUTECKÝ, D.: Kulturní a etnické styky v mladší době bronzové a době halštatské, In: *Období popelnicových polí a doba halštatská*, V. kolokvium, Pardubice 2001, s. 61–77.

NEKVASIL, J.: *Popelnicové pohřebiště v Tišnově na Moravě*, Archeologické rozhledy X–1, 1958, s. 12–25.

NEKVASIL, J.: *Mohylníky lužické kultury na Moravě*, Památky archeologické LXIX–1, 1978, s. 52–116.

PODBORSKÝ, V.: *K otázce kontinuity vývoje kultury lidu popelnicových polí na Moravě*, Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity E1, V, 1956, s. 20–41.

PODBORSKÝ, V.: *Jihomoravská halštatská sídliště II*, Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity E17, XXI, 1972, s. 47.

PŘIBYL, H.: *Pravěké mohyly u Tetčic*, Z kraje pohádky máje, ročník II, s. 9.

PŘIBYL, H.: *Pravěké nálezy u Tetčic*, Věstník Občanské záložny v Tetčicích u Brna IV–1, 1930, s. 7–9.

ŘÍHOVSKÝ, J.: *Problém expanze lidu s lužickou kulturou do středního Podunají*, Archeologické rozhledy X, 1958, s. 203–232.

ŘÍHOVSKÝ, J.: *Sídliště z počátku mladší doby bronzové v Tetčicích*, Archeologické rozhledy XIV–4, 1962, s. 458–463.

ŘÍHOVSKÝ, J.: *Lužické pohřebiště v Tetčicích u Rosic*, Archeologické rozhledy XVIII–3, 1966, s. 263–269.

- ŘÍHOVSKÝ, J.: *Die Messer in Mähren und dem Ostalpengebiet*, PBF VII-1, München 1972.
- SALAŠ, M.: *Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku I., II.*, Brno 2005.
- SALAŠ, M.: *Osídlení Brněnské kotliny v době popelnicových polí*. Příspěvek ke studiu sídelní struktury, *Pravěk NŘ* 4, 1994, s. 167–172.
- SKLENÁŘ, K.: *Archeologický slovník 2*, Kovové artefakty, 1992.
- SKLENÁŘ, K.: *Archeologický slovník 3*, Keramika a sklo, 1998.
- SMUTNÝ, V. – NEVORAL, L.: *Tetčice v pravěku*, Rosický zpravodaj, 1983.
- VÁŠEK, L.: *PADESÁT LET MUSEJNÍHO SPOLKU A MĚSTSKÉHO MUZEA V IVANČICÍCH*, 1931, *Padesát let musejního spolku a městského muzea v Ivančicích*, 1944, s. 24–25.
- VÁVRA, J.: *Stav muzejních sbírek v r. 1930*, Ročenka krajinského muzea v Ivančicích, 1931, s. 3.
- VOKOLEK, V.: *Pohřebiště a sídliště lidu popelnicových polí v Třebešově*, Hradec Králové 1966.
- VOKOLEK, V.: *Východočeská halštatská pohřebiště*, Pardubice 1999, s. 188, tab. 18/9–17.
- Archiv Muzea Brněnska, pob. Muzeum v Ivančicích:
Zápisy muzejního spolku v Ivančicích z roku 1926 až 1933, 1947.
Archiv Archeologického ústavu AV ČR v Brně:
Č.j. 477, 759, 867, 883, 1091, 1259, 1496, 1789

Lidově se zde lesu říkalo (a někdy ještě říkává) „obecní“ nebo také „obecnák“. Pro přehled uvedme, jaké pojmenování nesla zkoumaná lokalita na nejdůležitějších starých mapách:

První vojenské mapování (1764–1768) – „Batuchower W.“ (Padochovský les)

Druhé vojenské mapování (1836–1839) – „Altes Gebirge“ (Staré hory)

Třetí vojenské mapování (1876–1878) – „Staré-hory“

Mapa stabilního katastru (k.ú. Ivančice 1825) – „Altbergen“ (Staré hory)

Mapa pozemkového katastru (k.ú. Ivančice 1876, 1904, 1939) – „Staré hory“

Nutno říci, že pojem Staré hory nabývá v severním ivančickém prostoru dvojího významu. Ten užší je pomístním jménem pro jednu konkrétní – lesní – trať Staré hory a je předmětem našeho zkoumání. V širším smyslu je pojmenováním také pro dvě další polní trati, a to Horní Staré hory a Dolní Staré hory, které na lesní trať navazují směrem k městu. Při generalizaci mapy nebo potřebě hrubého rozlišení se názvu užívá pro celý prostor nad Starohorskou kapličkou. V tom případě zahrnuje kromě tratí již uvedených také polní trati Nad nivou a Horní Příčky a severní výspy Lánů – viz obr.1.

POPIS MAPY A OBSAH

Rozměry originálu činí 590 x 280 mm, mapa je orientována přibližně k ZSZ. měření délek uvnitř mapového rámu ukazuje, že měřítko je 1 : 2880 (tj. sáhové a současné „katastrální“). Mapový rám tvoří souběh silnější (vnější) a tenčí linie. Uvnitř rámu najdeme kromě zobrazeného území také směrovou růžici s popisy všech světových stran (Nord, Sud, West, Ost), titulek „Mappa No.II.“ a tiráž ve znění: „Aufgenommen und gezeichnet durch D. Fischbach Ingenieurs des Herrschaft O lawann“ (Zaznamenáno a zakresleno inženýrem oslavanského panství D. Fischbachem).

Mapu lze označit jako ostrovní, přičemž mapované území (les) je kolorované, okolí pouze popsáno. Les je interpretován jako ručně kreslený rastr. Elementem rastru je strom – buď vzrostlý kmen nebo nižší, výmladkový les či pařezina, rozlišená ještě velikostí elementu podle věku porostu. Lesní pozemky jsou rozděleny do porostů a opatřeny výrazným indexem v podobě litery („L“ až „Q“) a navíc zpřesňujícím údajem o věku (viz tab. 1). Porosty jsou odděleny jednak cestami, jednak umělými dělicími liniemi. Síť cest je zakreslená velmi podrobně, některé úseky jsou dokonce i popsány: „Fuhrweeg nach Brünn“ (vozová cesta do Brna – 2x), „Fus pfad nach Brünn“ (stezka do Brna – 1x) a „Waldweege“ (lesní cesta – 3x). Umělé linie jsou naznačeny kontrastujícím ostrým shlukem rastru lemovaným pruhem bez kresby. Pravděpodobně se jednalo o průseky, které jsou tu a tam v lese patrné dodnes. Uprostřed lesního areálu je výrazná plocha bezlesí (index „R“), která přechází na třech světových stranách (kromě východu) v les pruhem louky (index „S“). Je zajímavé, že index „R“ je použit dvakrát – jednou pro jeden z porostů, jednou pro výše zmíněné bezlesí. Zda se jedná o opomenutí kresliče nebo záměr nevíme.

Použití druhé poloviny abecedy pro index a titulek v pravém horním rohu (Mappa No.II.) dává tušit, že ke zkoumané mapě existuje/existoval první díl (Mappa No. I.), na němž byl patrně zobrazen jiný lesní komplex v oslavanském panství.

Vnější hranice mapovaného lesa byla pravděpodobně zaměřena. Většina lomových bodů je označena značkou (kruh, čtverec a v jednom případě trojúhelník – zřejmě dle druhu/významu bodu) a popsána čísly (1 až 38).

MAPA „WALD ALTBERGEN“ (LES STARÉ HORY) – ZMENŠENO

Index	Druh pozemku	Popis	Vysvětlení a komentář
L	les	48 jährige Waldstrecke	48letý porost
M	les	18 jährige	18letý porost
N	les	6 bis 6 jährige Waldstrecke	6letý porost
O	les	4 bis 5 jährige Waldstrecke	4 až 5letý porost
P	les	3 jährige Mai	3letá podsadba a současně vysetá kukuřice
Q	les	2 jährige Mai	2letá podsadba a současně vysetá kukuřice
R	les	809?? Holzschlag	paseka (možná s údajem o objemu těžby?)
R	ostatní	–	patrně manipulační prostor
S	louka	–	–

POPIS PROSTOROVÝCH JEDNOTEK LESA „WALD ALTBERGEN“ (STARÉ HORY)

Vně zájmového území najdeme pouze naznačené vybíhající hranice katastrálních území a jejich popisy, vč. nadřazených správních jednotek (panství). Konkrétně jsou to:

„Herrschaft Oslawaner territorium“ (území oslavanského panství)

„Städtisch Eibentschizer territorium“ (území města Ivančic)

„Kanitzer – Fürst. Dietrichstein Herrschaft territorium“ (území kounického panství knížete Dietrichsteina)

„Fürstlich Liechtenstein. Kromauer terri...iu...“ (krumlovské území knížete Liechtensteina)

DATOVÁNÍ MAPY

Jelikož mapa postrádá letopočet, můžeme usuzovat na její věk podle některých zobrazených skutečností. Nejzazší je období 1829-1833, kdy byla stavěna tzv. komerční silnice vedoucí od Neslovic k Ivančicím. Ta spojovala císařské silnice Brno – Jihlava (od Tetčic) a Znojmo – Jihlava (od Moravských Budějovic). V prostoru Starých

hor byla nová silnice z důvodu zmírnění stoupání/klesání trasována do serpentín, které používáme dosud. Cesta opustila svoji původní přímou trasu a do dnešních dnů po ní zůstal vysoký násep. Na mapě je zakreslena nepochybně cesta ve své staré (přímé) trase, potvrzené i popisem „Fuhrweeg nach Brünn“, tedy vozová cesta do Brna.

Porovnáním s mapou stabilního katastru zjišťujeme, že mapa jako taková z katastrální nevzešla. Vnější obvodová linie vykazuje více lomových bodů, také vnitřní kresba je podrobnější (cesty). Nicméně výše uvedené lomové body téměř s jistotou odpovídají grafickým bodům katastrální triangulace (1821–1864). Znamená to, že katastrálního operátu použil autor pouze všechny hraniční body (značka bodu: plný čtverec) a tento polygon zřejmě zahustil zaměřením nových bodů (značka bodu: kruh). Vzhledem k absenci dalších geodetických bodů v mapě mimo obvodový polygon mohl být polohopis v interiéru také zaměřen ale i zakreslen neexaktní metodou.

Z uvedeného vyplývá, že nejzazšími roky konstrukce mapy zůstávají letopočet 1821 (úplný počátek triangulace) a 1833 (dokončení nové silnice se serpentínami). Mnohem pravděpodobnější je ale interval 1825–1829 (grafické body operátu jsou k dispozici; silnice je v prvním roce stavby).

ZÁVĚR

Když pomineme popsané detailní informace o stavu lesa jako primární přínos mapy, nemůžeme zanedbat ani informační hodnotu zaznamenaných cest. Díky popisu cest z Padochova k Neslovicím (vozová cesta), resp. z Oslavan k Neslovicím (stezka) se dozvídáme, že „stará Brněnka“ přímo z Oslavan už byla vozovou dopravou opuštěna ve prospěch trasy přes Padochov (dnešní silnice III/39410). Obě tyto cesty jsou v podobě mělkých úvozů patrné v terénu dodnes. Již zmíněná vozová cesta z Ivančic na Brna je navíc perfektně zobrazena ve stoupání do „neslovického sedla“ jako dvouproutá. Dost možná, že oba (ostrůvkem zeleně) oddělené pruhy byly určeny jeden pro stoupání, druhý pro sestup. Mapa je příkladem drobné archiválie, která může přinést nové zajímavé informace i z období již zdánlivě dobře zmapovaného (stabilní katastr, stará vojenská mapování).

Les ve Starých horách vydržel až do současnosti, byť asi v rozdílné struktuře a textuře. V prostoru prameniště „Lánského“ potoka (západního přítoku Městského/Mřenkového potoka), který navazuje na jižní hranici lesa ve Starých horách, docházelo k náletu a postupnému zarůstání lesem a tím jeho rozšíření oproti stavu na naší mapě. První úbytek lesa způsobily již zmíněné serpentiny při stavbě komerční silnice. Energetické dálkovody (ZVN 400 kV, VVN 110 kV, VTL plynovod), přesněji jejich ochranná a bezpečnostní pásma, znamenaly pro západní část lokality vytěžení a udržování průseku širokého 75 m. Přímou v kótě Staré hory je tento široký průsek křížován úzkým průsekem (25 m) pod vedením VN 22 kV, vedeným napříč celým lesem. Tolik úbytek.

Bude-li realizován obchvat Ivančic dle poslední verze schvalovaného územního plánu města, zmizí pod asfaltem třeshňový sad při západním okraji lesa. A ochranné pásmo nové silnice pravděpodobně ukrojí další kousek z Wald Altenberg...

*Mgr. Dušan Adam, Ph.D. (*1971) je geoinformatik a kartograf. Profesně se věnuje geografickým informačním systémům, a to jednak ve výzkumu přirozených lesů České republiky, jednak v digitálním zpracování územně plánovací dokumentace. Mimo to se zabývá výzkumem starých cest, především na Ivančicku a Brněnsku.*

Literatura

- ČEJKA, J. a kol.: *Ivančice – Dějiny města*. Město Ivančice, Ivančice 2002, ISBN 80-238-9441-2, s.348
- DEMEK, J. – MACKOVČIN, P. (eds.): *Zeměpisný lexikon ČR: Hory a nížiny*. AOPK ČR, Praha 2006, ISBN 80-86064-99-9.
- DRÁPELA, M. V. – DUREC, I. – HOLLAN, J. – KAŠUBOVÁ, M. – KOCMAN P.: *Tabulae de collectionibus archivi Raygradensis. Mapy z fondů rajhradského archivu*. Sv. I. Dvacet reprodukcí map 1573–1938. Státní okresní archiv Brno-venkov, Brno 1995, ISBN 80-85048-63-9, s. 24.
- © 1st Military Survey, Section No. 76 – Austrian State Archive/Military Archive, Vienna
- Geoinformatics Laboratory, Univerzity of J. E. Purkyne – <http://www.geolab.cz>
- Ministry of Environment of Czech Republic – <http://www.env.cz>
- © 2nd Military Survey, Sections No. W-I-10, Ö-I-10 – Austrian State Archive/Military Archive, Vienna
- Geoinformatics Laboratory, Univerzity of J. E. Purkyne – <http://www.geolab.cz>
- Ministry of Environment of Czech Republic – <http://www.env.cz>
- Topografická sekce 1 : 25 000 III. vojenského mapování. Listy 4357/1, 4357/3.
- Geoinformatics Laboratory, Univerzity of J. E. Purkyne – <http://www.geolab.cz>
- Mapa stabilního katastru města Ivančic (Oslavanské předměstí) z roku 1825. MZA v Brně, D11, zn. 1502.
- Mapa pozemkového katastru města Ivančic (Oslavanské předměstí) z let 1876, 1904, 1939. © ČÚZK Praha.

LITERÁRNÍ A HUDEBNÍ DÍLO VÁCLAVA NOVOTNÉHO,

ŘEDITELE HLAVNÍ ŠKOLY V IVANČICÍCH V LETECH 1862–1873

Jaroslava Hoffmannová

Jedna z ivančických ulic, ústící na Tesařovo náměstí, se jmenuje podle ivančického rodáka „Dr. V. Novotného“. Na průčelí domu na Komenského náměstí čp. 20/7 je kovová obdélníková pamětní deska, na níž je uvedeno: „V tomto domě se narodil 5. IX. 1869 český historik Dr. Václav Novotný, profesor vysokého učení Karlova, životopisec Husův a Blahoslavův, syn národního buditele Václava Novotného, ředitele škol v Ivančicích a Č. Budějovicích, skladatele písně „Krásný hled““. Nad textem je plastický reliéf poprsí V. Novotného ml. (1869–1932), pod ním notový začátek nápěvu zmíněné písně V. Novotného st. (1828–1895). Autorem návrhu pamětní desky byl brněnský sochař Jan Lichtág, odlita byla Františkem Pískem, profesorem české techniky v Brně. Iniciátorem této pocty byl Otakar Odložilík, žák profesora Novotného a jím vyvolený nástupce na stoličce českých dějin filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Odložilíkova námětu se ujal Ladislav Vašek, nově zvolený předseda Muzejního spolku v Ivančicích.¹⁾ Při slavnostním odhalení dne 28. září 1937, jehož se účastnili členové rodiny a příbuzní Novotných, promluvil o profesoru Novotném jeho žák Jaroslav Prokeš, ředitel Archivu ministerstva vnitra a mimořádný profesor na filozofické fakultě i Státní archivní škole.²⁾ V předvečerním shromáždění dne 27. září o otci Novotném přednášel Otakar Odložilík.³⁾ Dům na Komenského náměstí č. 7, dnes sloužící volnočasovým aktivitám, byl v roce 1937 při prvním odhalení desky⁴⁾ budovou reálného gymnázia, v němž tehdy spolu s dalšími učila profesorka Božena Komárková.⁵⁾

O ivančickou školu se z podnětu ivančického rodáka kněze Beneše Methoda Kuldy zajímal učitel Novotný už v roce 1853, ale tehdy se postavil proti děkanu Ignáci Hüpschovi.⁶⁾ Po předchozím působení ve venkovských školách v Malé Chyšce a Hodušíně na Milevsku, Nadějkově na Sedlecku a moravském Herálci tedy v roce 1853 čerstvý absolvent pražské Amerlingovy Budče zamířil z Prahy do Bystřice nad Pernštejnem. Od roku 1854 byl, na vyzvání Kuldova, několik let vychovatelem v brněnské zemské Ochranně pro mládež mravně zanedbanou, s kratší přestávkou, kdy učil ve Žďáru na Moravě (nyní nad Sázavou), v roce 1858 byl jmenován ředitelem hlavní školy v Bystřici nad Pernštejnem, rodišti své manželky Anny, rozené Tamelové. Do Ivančic přišel učitel Novotný v roce 1862. Nastoupil do právě postavené budovy farní obecné školy, v níž také se svou rozrůstající se rodinou bydlel a kde se v roce 1869 narodil i jeho syn Václav, pozdější univerzitní profesor českých dějin, v roce 1918/1919 děkan české filozofické fakulty v Praze.

Otec Novotný se ujal učitelských povinností a správy hlavní školy v Ivančicích ve svých 44 letech jako výrazná osobnost mimořádného charakteru a nevšedního nadání, vzdělaný a zkušený pedagog, veřejně organizačně i literárně a hudebně činný.

Ve své pedagogické práci měl smysl pro nové metodické postupy. Dbal o to, aby také další učitelé pečovali o své sebevzdělávání. Založil pro ně a učitele z okolí letní pokračovací vzdělávací kurs. Byl prvním starostou učitelské jednoty Budeč pro okres brněnský od roku 1869, o něco později starostou Budče pro okres ivančický. V roce 1870 byl zvolen místopředsedou prvního sjezdu československého učitelstva, na němž

Dom. Lev. Novotný + 394
A. PECH.

VÁCLAV NOVOTNÝ, ASI 1886. FOTO A. PECH V BUDĚJOVICÍCH, VÍDEŇSKÉ PŘEDMĚSTÍ Č. 2
(MUZEUM V IVANČICÍCH, RODINNÝ ARCHIV NOVOTNÝCH)

se sešlo na půldruhého tisíce delegátů z Čech, Moravy a Slovenska v Praze, a mluvil jménem moravského učitelstva.⁷⁾ Předsedou byl na druhém učitelském sjezdu, který se konal v roce 1871 v Přerově.

Vlastnímu pedagogickému působení V. Novotného st. v Ivančicích je věnována nemalá pozornost v nedávno vydaných Dějinách Ivančic, kde jsou rovněž naznačeny nacionální důvody, které ho vedly na podzim 1863 k odchodu do Českých Budějovic.⁸⁾ Rozhodnutí bylo zásadové, ale nelehké, neboť spolu s ním opouštěly Ivančice manželka, tchyně, pět nedospělých dcer a čtyřletý syn. V jihočeské metropoli úspěšně působil jako první ředitel české matiční školy,⁹⁾ brzy postátněné, a jako ředitel českých měšťanských škol chlapecké a dívčí. Po krátkém onemocnění skonal dne 12. července 1895 v necelých 67 letech.

Zůstával v paměti svých ivančických žáků, mezi nimi Alfonse Muchy. Také budějovičtí žáci, kteří se rozeběhli do světa, na svého učitele ani po dlouhých letech nezapomínali. Svědčí o tom rovněž bílá mramorová pamětní deska, odhalená 28. září 1932 v Českých Budějovicích, vlevo od vchodu do zahrady Dominikánského kláštera na Piaristickém náměstí č. 1, poblíž někdejšího sídla matiční školy, jejíž text začíná: „Zasloužilému vlasteneckému řediteli první zdejší české školy matiční vděční žáci...“

Publikované literární a hudební, ale i odborné pedagogické spisy Václava Novotného st. dnes většinou nejsou snadno a běžně dostupné, neboť s ohledem na dobu uplynulou od jejich vzniku a vydání podléhají přísnějším hlediskům ochrany knihovního fondu. Pokusím se je proto přiblížit.

Drobnější příspěvky, úzce spjaté s jeho činností vychovatelskou a učitelskou, psal do kalendáře Moravan, který byl vydáván v Brně od roku 1852, dále do periodika Škola a život, vycházejícího od roku 1855 v Praze s podtitulem Časopis zvláště pro učitele, pěstouny i rodiče a vůbec vzdělávatele národa, i do brněnského vychovatelského časopisu Pěstoun moravský, který začal vycházet v roce 1862. Přispěl rovněž do Kuldových sešitů vydaných v letech 1856–1859 v ediční řadě Horlivý a veselý budiček v rodinách křesťanských. Novotného písně zařadil Beneš Method Kulda i do své sbírky Písně a básně pro školy národní, publikované v Brně v roce 1856.

Novotný se zabýval rovněž překládáním. Zřejmě z Kuldova podnětu přeložil rozměrnou Wisemanovu *Fabiolu čili Církev v katakombách*, z níž se po brněnském vydání v roce 1857 stala i u nás oblíbená četba, na niž si pamatoval například prezident T. G. Masaryk.¹⁰⁾

V období ivančického působení založil Novotný v roce 1867 s Františkem Václavem Urbánkem, Janem Jelínkem a Josefem Kupkou Učitelské listy, vycházející s podtitulem Časopis učitelstva na Moravě a v Slezsku. V roce 1868, kdy byl po F. V. Urbánkovi i nakladatelem Učitelských listů, vyšel v nich na pokračování jeho metodický článek *Desetinné zlomky*.¹¹⁾ V prvních dvou ročnících se v tomto periodiku objevovaly na pokračování rovněž Novotného větší práce literární, které i dnes lze číst se zájmem a do nichž nepochybně vložil nemálo ze svých zážitků, zkušeností, životních postojů, názorů na vzdělání a nároků na učitelské povolání. Novotný přitom dovedl psát i o vážných věcech s humorným nadhledem a vtipem.

*Upomínky z mého dětství*¹²⁾ jsou uvozeny prvním příchodem malého žáčka do venkovské školy s mnoha školáky domácími i přespolními, kde vedle vlastního učením děti také mohly vidět, jak paní učitelová připravuje u kamen oběd, myje nádobí, v přístěnku pilně přede u vyřezávané přeslice nebo pere prádlo. Chlapec začal jako

VÁCLAV NOVOTNÝ S MANŽELKOU ANNOU, TŘEMI MLADŠÍMI Z PĚTI DCER A SYNEM VÁCLAVEM, ASI 1873,
FOTOGRAF'SCHES ATELIER DES JOH. FOLTIN, BRÜNN, UNTER ZEIL NR. 7/I. STOCK
(MUZEUM V IVANČICÍCH, RODINNÝ ARCHIV NOVOTNÝCH)

abecedník na stoličce, postoupil do lavice mezi malé slabikanty, psal na tabulku, zažíval zkoušky za přítomnosti pana vikáře, který u pana barona vymohl přesun přeplněné školy do většího panského dvora. Ve třetím roce přibyl k panu učiteli mládenec jako pomocník a k churavému panu faráři kaplan, od něhož si mohl zvědavý chlapec půjčovat knihy. Učitelský pomocník si vylepšoval svůj příjem tím, že s hudebníky hrával na veselkách v okolí i v domácí hospodě. Chlapec postoupil už mezi prostřední žáky a psal brkovým perem na papír. Dařilo se mu, po zkoušce byl zapsán do zlaté knihy. S vytouženou a zakoupenou čítankou mohl usednout do zadní lavice. Učili se také zpívat, chodili na chór. Doprovázeli pana učitele a mládence při chození na tříkrálové koledě včetně jedenácti přiškolených dědin, při níž učitel dostával peněžní dary. Také v postě obcházeli se sv. Řehořem a odříkávali průpovídky. Nejstarší žák nosil koš, kam se ukládaly pro učitele menší potravinové dary. Hrdina Upomínek lépe četl, než počítal. Dobře zpíval a učil se hrát na housle. V posledním školním roce mu pan vikář při poděkování po zkoušce daroval vázanou knihu. Ve dvanácti letech se rozloučil se školou. Hrál už vedle houslí i na klarinet a varhany a místo kněžství začal pomýšlet na učitelství.

Upomínky odrážejí skutečně autorův životní příběh. Učitel Jan Rudolf postřehl v obecné škole¹³⁾ hudební vlohy svého žáka Václava Novotného a matce doporučil jeho vstup na hlavní školu v Táboře, po jejímž ukončení Novotný absolvoval rovněž tamní učitelský kurs.

*Pravdivá pohádka o jednom učiteli*¹⁴⁾ začíná popisem příjezdu mladého, právě se oženivšího učitele do nového působiště. „*Po silnici nedosti upravené jede vůz naložený rozličným nábytkem: stolek, rozložené postele, almara, kufr, starý klavír; na vrchu upevněná jest posada s několika kuřaty, vedle ní sedí paní učitelka /.../ Není příliš zámožný; byl by rád študoval dále, avšak nemaje dosti prostředků k tomu, zvolil si stav učitelský.*“¹⁵⁾ Učení nebylo snadné, protože docházka žáků byla velmi chabá. Ale obtížnější bylo překonat nástrahu očekávaného každovečerního docházení do hospody, kterou provozoval představený obce a kde učitele čekali sousedé, aby jim přečetl došlá úřední sdělení a případně odepsal, co bylo třeba. Oporou se učiteli a jeho manželce stal přistěhovalec mlynář, vzdělaný a moudrý, s laskavou ženou. Dobrou radou, půjčováním knih, ale i materiální pomocí podpořil učitele, aby se mohl soustředit na vyučování. Když se mlynář sám stal purkmistrem, podstatně se proměnilo celkové ovzduší v obci. Před novým mladším děkanem učitel s dětmi uspěl u školní zkoušky. Škola dostala od obce pole, na němž dokázal, aniž by výuku ochuzoval, vzorně hospodařit. Učitel zatím nevyužil děkanovy nabídky, aby se hlásil do blízkého města.

*Z mých cest o letošních prázdninách*¹⁶⁾ není cestopis, jak by se mohlo zdát z názvu. Novotný využívá setkání a rozhovoru s jinými učiteli během cesty za lepším poznáním stavu školství k osvětlení významu časopisů jako jsou Učitelské listy pro povznesení učitelského stavu a uvědomění si a prosazování společných zájmů. Při večerním posezení ve škole hostitel předčítá „*sepsaný kus svého života*“¹⁷⁾ a souhlasí s anonymním otištěním. Vyprávění hostitelovo je volně inspirováno životním příběhem Novotného. Laskavostí svého venkovského učitele se učil na klavír a hlavně němčině, aby mohl nastoupit do německé hlavní školy ve městě. Překonával nesnáze materiálního rázu i potíže s porozuměním v německém prostředí, kde český vzájemný hovor žáků byl trestán. Nenechal se ponižovat. Vedle běžného učení se zdokonalil v němčině i v hudbě. Při závěrečných zkouškách prospěl výborně. Stal se vychovatelem, vzal k sobě mat-

Budova nynější měšťanské školy v Ivančicích.

BUDOVA BÝVALÉ HLAVNÍ A PAK MĚŠŤANSKÉ ŠKOLY, POZDĚJI GYMNÁZIA,
V NÍŽ BYL 1862-1873 TAKÉ BYT NOVOTNÝCH, ASI 1905 (ZE SBÍRKY MUZEA V IVANČICÍCH, HF 40)

ku a plně se věnoval povolání. Po deseti letech matka zemřela. Odhodlal se k návštěvě rodiště. Zjistil, že učitelova dcera ovdověla a osiřela, takže někdejší mladistvá láska se mohla proměnit ve šťastné učitelské manželství.

V době ivančického působení vyšly opakovaně v letech 1867 a 1868 Novotného *Písně pro školní mládež*, kde je také píseň *Krásný hled je na ten boží svět*, která zlidověla.¹⁸⁾ Vlastním nákladem v roce 1870 vydal *Školní radovánky v Ivančicích*.¹⁹⁾ Tzv. školní radovánky založil v roce 1832 kněz Tomáš Procházka, ivančický rodák a učitel Beneše Methoda Kuldy, jako vlastenecký výlet české školy. Novotný radovánky obnovil jako každoroční závěrečný školní výlet dětí ve stejnokrojích do přírody, na kopec Rénu, s recitací a hudebním programem. V parku na Réně, který vybudoval Jan Knoll, se dodnes výletnímu místu říká Radovánky. Tato tradice se udržela i po mnoha letech od odchodu Novotného do Českých Budějovic. Dne 6. srpna 1882 k němu směřoval telegram: „Omladina Ivančická slaví dnes památku radovánek na Réně a provolává Vám hřímavé Sláva. Vaši staří ctitelé.“ Jedním ze tří spolehlivých mladíků, kteří byli pověřeni telegram doručit na poštu, byl Alfons Mucha, jak se Novotný následně dozvěděl z dopisu pana Vencálka. I druhý zachovaný telegram, ze 14. července 1887, byl z této události: „Srdečný pozdrav z radovánek Vaši žáci“.²⁰⁾

Novotný vepsal do svého literárního díla *Vendelín, krejčovský učenník v Brně. Obrázek z Moravy*, jež bylo vydáno v Praze, věnování ze dne 1. února 1873 v Ivančicích: „Veledůstojnému a veleučenému Pánu Panu Beneši Metodu Kuldovi, sídelnímu kanovníku nejstarší královské kapitoly Vyšehradské, knížecímu arcibiskupskému notáři, členu výboru Dědictví sv. Prokopa v Praze a Dědictví sv. Cyrilla a Metoda v Brně, spoluoudu mnoha učených společností atd., slovutnému spisovateli a velectěnému

*příznivci“.*²¹⁾ Tato větší povídka byla „čtenářstvem i kritikou velmi vlídně uvítaná.“²²⁾

Ovdovělá matka posílá třináctiletého Vendelína se strýcem na Moravu, aby se vyučil v krejčovské dílně jeho syna. Šli pěšky nebo se svezli příležitostnými povozy. Cesta vedla do Tábora, Mladé Vožice, Pacova, Pelhřimova, Jihlavy a dále přes Měříň, Velkou Bíteš, Rosice a Ostrovačice do Brna. Při líčení chodu brněnské krejčovské dílny s deseti tovaryši se projevují Novotného názory: pozitivní vztah ke všemu novému, jako byl vynález šicího stroje, školící schůzky o zvelebení řemesel a průmyslu se souhlasem mistra konány v neděli přímo v dílně, i u němčící paní mistrové byl vzbuzen zájem o české noviny ad. Po vyučení docházel tovaryš Vendelín do zpěváckého spolku. Zpívali při bohoslužbách u kapucínů, dostaveníčkem uctili také profesora Sušila v minoritském klášteře. Po sedmi letech v Brně došel dopis od matky, že se má dostavit k odvodu v Táboře. Z Brna cestoval spolu s tovaryšem Bočkem, příbuzným archiváře Bočka. V Doubravníku se právě konaly smuteční obřady za rodinu hrabat Mitrovských. Podél řeky Svatky (Svratcavy) prošli Nedvědice a absolvovali prohlídku Pernštejna. V Bystřici se vdávala Bočkova sestra. Druhého dne po svatbě ho novomanželé s Bočkem vyprovodili do Nového Města. Pokračoval už sám, přespal v Jihlavě, pak přes Pelhřimov na noc do Pacova, minul Mladou Vožici a mířil rovnou k Táboru, kde ještě přenocoval. Blížil se k domovu. Nebyl odveden, na rozdíl od Matěje Jelena z téže vesnice. Vendelín se rozloučil s matkou i sestrou Annou a šel do Budějovic, pak železnicí do Lince, odtud na nákladní lodi po Dunaji do Vídně, kde si našel práci u churavějícího mistra, jemuž se nabídl vést knihy. Postupně se seznamoval s městem, byl pozván jako tenorista do vídeňského pěveckého spolku. V Prátru byl nebezpečně napaden Maďarem. Po dvou letech si při návštěvě Matěje našel práci ve Štýrském Hradci. Spolu s přáteli poznával tamní pamětihodnosti včetně Johannea. Při procházce se náhodně setkal s Viktorem, synem brněnského mistra, nyní kadetem, hlásícím se hrdě k češtině a vlasti. Blížila se válka v Itálii a Vendelín vyprovázel Viktora i Matěje na nádraží. Oba byli v italských bitvách raněni. Viktor se dostal do nemocnice ve Štýrském Hradci, Matěj byl uveden mezi padlými u Solferina, až později se ukázalo, že byl v zajetí v Miláně. Vendelín se vydal do Brna, kde s mistrem a dvěma dobrými přáteli uzavřeli obchodní spolek a otevřeli sklad hotových obleků. Vrátili se Viktor i Matěj. Vendelín byl zasnouben s mistrovou dcerou Marií, rok nato kočárem přijížděli oba i s Viktorem na sňatek Matěje s Vendelínovou sestrou Annou. Měsíc po svatbě zemřel starý strýc. Když se v roce 1863 slavila památka příchodu Cyrila a Metoděje na Moravu, konal se 25. srpna v Brně velký průvod. Tehdy přijeli také Matěj s Annou a sešli se u mistra i s Viktorem.

Nakladatelem Vendelína byl Jaroslav Pospíšil, u něhož byl vydán hned v následujícím roce 1974 v Praze také *Princ Mazlík. Žert i pravda k pobavení malé i velké mládeže*.²³⁾ Nejsou uvedeni ani autor, ani překladatel. Způsob, jak je tato „vychovatelská“ či „pedagogická“ povídka napsána, navozuje otázku, nebyl-li snad autorem sám Novotný. Nasvědčoval by tomu jak vtip a lehká ironie až satira, s jakou je pohádkový příběh napsán, tak názory v něm projevené. Zachované dopisy nakladatele Pospíšila však dosvědčují, že jde o překlad z vydaného německého textu, nakladatelem Pospíšilem poněkud upraveného.²⁴⁾ Odehrává se v zemi „daleko za Kavkazem a za pohořím Uralským /.../ v zeměpisech bychom ji hledali marně, aniž ji lze spatřiti na mapách.“²⁵⁾ Panoval v ní sultán Kolifišet a správu vedl vezír Pikoglan. Když se Pikoglanovi narodil syn, princ Mazlík, autor podotýká: „Musím se vám přiznati, laskaví čtenářové, že za to Bohu děkuju, že jsem se nezrodil ani příliš vysoko, ani příliš nízko; obě, bohatství

i chudoba, bývá původem mnohých pošetilostí a nepravostí.“²⁶⁾ Aby se neunavil, všechny povinnosti včetně učení za prince Mazlíka vykonával od dětských let ponižovaný Mustafa, přibližně stejně starý syn chudého drvoštěpa. Mustafa se také musil vyrovnat se zkouškami, které na již dospělého Mazlíka čekaly v sultánově paláci. Sultán to prohlédl a novým vezírem jmenoval Mustafu. Mazlík se musil vrátit k rodičům, k nimž se nechoval dobře, žil jako rozmařilý zpustlík, jeho majetek po smrti rodičů upadl do cizích rukou a on sám byl vyhnán ze země. „*Mustafa spravoval říši s velikou obezřelostí a moudrostí /.../ Požíval neobmezené sultánovy důvěry a znal se jí učiniti hodným.*“²⁷⁾ Své rodiče vzal k sobě do paláce. Když poznal v žebrákovi na prahu paláce Mazlíka, pomohl mu a napraveného prince sultán pověřil péčí o císařskou zahradu. Vezír Mustafa „*až do posledního dne života svého zůstal dobrodincem chudých a rádcem v potřebě postavených.*“²⁸⁾

V českobudějovickém období ho nejprve stálo dost sil přesídlení i zabydlení početné rodiny a budování nové školy od samého počátku. Ale poučnou a zábavnou beletristickou činnost Novotný neopouštěl. Nakladatel Fr. A. Urbánek v Praze vydal jeho *Cestování o prázdninách (Poříčí Svratcavy)* v roce 1876.²⁹⁾ Z myslivny poblíž Fryšavy ve Žďárských vrších vyšli myslivcovi synkové Mojmir a Prokop se svým strýcem, vysloužilým rytmistrem, na prázdninovou cestu s tím, že se budou přidržovat toku Svratky (Svratcavy). Mojmir cestou kreslil. Než došli do městečka Svratky, opakovaně přecházeli hranici mezi Čechami a Moravou. Šli pěšky, ale např. na cestu dlouhou silnicí od Pisárek k Brnu strýc najal vůz. Přespávali u známých, výjimečně venku, také v hostincích, kde i jedli. V cestopise je hodně přímých řečí. K výkladům o historii a přírodě se využívá každé příležitosti. Pes Nero je záminkou k poučení o císaři Neronovi, trh ve Svatce o hrncířství, o předení a o železných hamrech, v Milovech o vynálezu skla, pak o třicetileté válce včetně záminky k jejímu vzniku, tedy také o náboženství a reformaci, na hradě Dalečínu i o územně správním uspořádání, v Kunštátu o výrobě papíru, při přenocování na hradní zřícenině Zubštýně o pánech z Pernštejna apod. Cesta pokračovala přes Štěpánov, Dolní Čepy, Medvědice, Pernštejn, Černvír, Doubravník, Borač, Štěpánovice, Klášter „Brána nebes“, Horu Květnici, Tišnov, Březinu, Veverskou Bítýšku (Vytyčku), Veveří, Bystřec a Komín do Brna. Tam zůstali na několika denní návštěvě u příbuzných, kteří je provázeli městem i se sestřenicemi Miroslavou a Jaromilou. Na návrší za městem v Černých Polích navštívili ochranitelnu pro mládež mravně zanedbanou. Při příchodu „*slunce chýlící se k západu ozařovalo starožitný Špilberk a velebný chrám biskupský na Petrově.*“³⁰⁾ Z Brna vyšli v neděli 20. srpna spolu s procesím poutníků do „Marie Cell“, přespali v rajhradském klášteře. Pak sami pokračovali na Vojkovice, Židlochovice, Nosislav, Velké Němčice, Uherčice, Pouzdřany, Mušov, za špatného počasí vozem hostitele. Vystoupili i na Pálavské vrchy. Z Vranovic jeli vlakem zpět do Brna, kde na ně čekala „příležitost“, s níž se blížili k Žákově hoře a vrátili se domů. Ředitel c. k. ústavu ke vzdělání učitelů v Praze Jan Lepař (1827-1902) se o tomto Novotného literárním díle vyjádřil velmi uznale.³¹⁾

V polovině sedmdesátých let vydal u českobudějovického knihkupce L. E. Hansena nejprve *Návod k čítance dle analyticko-synthetické metody*³²⁾ a vlastní *Čítanku první pro obecné školy analyticko-synthetické metody*.³³⁾ Když se již vzpomenuť Jan Lepař k této Novotného metodě vyjádřil kriticky³⁴⁾, Novotný napsal, že „*nabyl zkušenosti, že schopný žák za tři měsíce může se naučiti způsobem tímto čísti a psát, tak totiž, jak se to od žáka I. třídy žádati může. Nechtěje vyvolávaní polemiky přestávám*

na těchto řádcích ku své obraně a přeji, aby práce má ku zdaru školství přispěla.“³⁵⁾

V publikační činnosti Novotného nastala několikaletá přestávka. Teprve vybídnutím Kuldovým se k peru vrátil, aby sepsal *Upomínky na mé působení v útulně brněnské*, jež vycházely na pokračování v roce 1881 v týdeníku *Beseda učitelská*.³⁶⁾ Když je kanovníku Kuldovi posílal, mj. mu potvrdil, že před čtyřmi lety se rozloučil se spisovatelstvím „*následkem hrubé a urážlivé kritiky Lepařovy o mé čítance*“, i když Gustav Adolf Lindner (1828–1887), univerzitní profesor filozofie a pedagogiky a zakladatel revue *Paedagogium*, metodu označil jako „*značný pokrok na poli školské literatury*“.³⁷⁾

Upomínky byly psány s více jak čtvrtstoletým odstupem od Novotného prvního příchodu do ochranovny. Beneš Method Kulda, podepsaný jako „*spiritual v mor. slez. ochranitelně pro zanedbanou mládež*“, mu dopisem z 12. února 1853 oznamoval, že byl „*jednohlasně*“ zvolen učitelem tohoto brněnského ústavu.³⁸⁾ Nového úkolu provizorního učitele se ujal 1. března 1853 a zůstal sedm měsíců do září. „*Provisorium nastalo toliko z té příčiny, že zde můj výtečný předchůdce předčasnou smrtí zemřel a kuratorium ústavu nechtělo pozůstalou vdovu s pěti dítkami nouzi a bídě v náruč vehnati, proto obsadilo uprázdněné místo učitelem svobodným; zatím zastával tehdejší pan spiritual prozatímně místo otce.*“³⁹⁾ Otec (Hausvater) signalizoval, že ochranovna byla rodinným typem ústavu. Postel prozatímního učitele Novotného byla v prostorné ložnici chovanců.

Podruhé se Novotný rozhodl pro ochranovnu, když byl odmítnut v Ivančicích. Využil Kuldovy nabídky a v roce 1855 se z Bystřice nad Pernštejnem vrátil do brněnské ochranovny (Rettungs-Anstalt) jako učitel a „otec“.⁴⁰⁾ V její budově v Brně-Černých Polích (na Cejlu, Kunzova 6/01), tehdy s krásným výhledem na město, zůstal s rozrůstající se rodinou sedm let. Bydleli v bytě určeném pro „otce“ a jeho rodinu. Paní Novotná byla chovancům „matkou“ a její výchovné působení bylo znát. Ve skromnějším příbytku byl Novotnému přátelsky nakloněný ředitel a duchovní správce spirituál Kulda.

O chlapecké chovance české i německé národnosti, kterých bylo 16–20 ve věku 8–15 let, se starali ještě další pracovníci. Noví chovanci průběžně přicházeli a po letech strávených v ústavu starší odcházeli, většinou do učení. Docházelo i k útěkům, „*neboť se za dne dům nikdy nezamýkal, an by byl jinak býval trestnicí*“⁴¹⁾, a to i od mistrů do útulny. Tento zemský ústav, který měl ještě filiálku v Plavči (Splavči) u Znojma, byl řízen kuratoriem, které rozhodovalo o přijetí každého chovance. Podrobně popisuje obvyklý denní řád a program v létě i zimě, účinné způsoby výchovy a vzdělávání, důležitost náboženství, ale také význam zpěvu. Důraz byl kladen na vlídné zacházení, neboť chovanec „*má nejprve zlé návyky v sobě umrtviti a dobrých si osvojiti.*“⁴²⁾ Vyučovalo se v obou zemských jazycích, aby chovanci vyrůstali s mateřštinou, což bylo důležité pro příznivý duševní vývoj. Mezi zařízeními nechyběla tělocvična. Chovanci byli vedeni také k pracovním povinnostem. K útulně patřily polnosti, chovány byly dvě krávy, vysazena byla štěpnice. Novotný líčí pohnuté osudy konkrétních chovanců před příchodem do útulny a jejich výchovu s dobrými výsledky, ale i neúspěchy. Zmiňuje se také o význačných návštěvách: v roce 1853 přišel z Lužánek pěšky do útulny císař František Josef I., častěji přicházel místodržitel Lažanský aj. Výchově prospívaly pravidelné domácí slavnosti, jako byly velké církevní svátky, výročí založení ústavu, jmeniny ředitele-spirituála, „otce“ a „matky“, inspektorů ad. Oslavenci dostávali vázaná veršovaná přání, napsaná a podepsaná chovanci.⁴³⁾ V závěru předkládá Novotný

na základě vlastních zkušeností konkrétní návrhy na zakládání a zlepšení práce ústavů tohoto typu.

7. listopadu 1883 datoval Novotný v Č. Budějovicích předmluvu k brožuře vydané v Praze u Aloise Hynka pod názvem *Vánoční stromek. Písňe a básně ku slavnosti této*.⁴⁴⁾ Jde o pásmo písní a básní z různých sbírek i jiných autorů. Poznámka „Kdo by sobě k některé písni nápev přál, obrať se ke spisovateli V. Novotnému, řediteli české školy v Č. Budějovicích“ je na rubu titulního listu.

V. Novotný st. byl i skladatelem četných mešních sborů a vložek, písní a sborů pro mládež, které nebyly vydány. O posledních prázdninách svého života v roce 1894, které trávil se svou rodinou poblíž poutních Klokot v Táboře, skládal nápěvy k písním pro Kulduv *Štědrovečerní dar*.⁴⁵⁾

Ještě za života Novotného byla jeho činnost literární a hudební hojně vzpomenuata v Kryšpínově *Obrazu činnosti literární učitelstva československého za posledních 100 let*, vydaném v roce 1885.⁴⁶⁾ V roce 1893 připomněl učitel Antonín Josef Zavadil čtyřicet let Novotného učitelské práce v týdeníku *Posel z Budče*.⁴⁷⁾

Zapomenut nebyl ani po své smrti. V roce 1902 zahrnul František Dušan Zenkl jeho biogram do lexikonu *Spisovatelé kraje táborského*.⁴⁸⁾ K 100. výročí narození V. Novotného st. v roce 1928 uveřejnil jeho syn jubilejní vzpomínku v hojně čteném listu *Národní politika*.⁴⁹⁾ V časopise *Česká hudba* byl mezi hudebninami uveřejněn jeho *Pochod pro 4 mužské hlasy* a v literární příloze stať jeho syna *K stým narozeninám českého písničkáře*.⁵⁰⁾ Na obojí upozornil *Věstník pěvecký a hudební*.⁵¹⁾

V souvislosti se zmiňovaným odhalením pamětní desky v Českých Budějovicích 28. září 1932 publikoval učitel a redaktor Vojtěch Jaroslav Pucherna v Jihočeských listech na pokračování stať *Václav Novotný, první ředitel českých škol národních v Č. Budějovicích v letech 1873–1895*, která byla také vydána jako zvláštní otisk.⁵²⁾ Řeči při odhalení desky v Ivančicích v roce 1937 byly již uvedeny na začátku.

V roce 1952 vzpomněl V. Novotného st. brněnský profesor dějin hudby Bohumil Štědroň ve svém článku *Jak učili naši kantoři*.⁵³⁾ 100. výročí úmrtí v roce 1995 připomněl v Československých listech tamní archivář Daniel Kovář.⁵⁴⁾ Heslo V. Novotného uváděl *Československý hudební slovník osob a institucí* vydaný v roce 1965, z něhož vychází *Český hudební slovník osob a institucí*, který je od roku 2002 přístupný na webu.⁵⁵⁾ V roce 2002 byly vydány velké Ivančice. Dějiny města, kde je na více místech věnována učiteli V. Novotnému nemalá pozornost.⁵⁶⁾ Mezi významnými osobnostmi a rodáky nechybějí Novotní otec i syn.⁵⁷⁾

PhDr. Jaroslava Hoffmannová, vědecká pracovnice Masarykova ústavu a Archivu Akademie věd ČR, v.v.i. (do konce roku 2009), se zaměřuje na dějiny vědeckých institucí a život a dílo vědeckých osobností.

Poznámky

- 1) Muzeum Ivančice, Rodinný archiv Novotných, fascikl v modrošedých deskách „Pamětní deska prof. Dr. Václ. Novotnému a jeho otci odhalena byla 28. IX. 1937. Doklady.“
- 2) PROKEŠ, Jaroslav: *Život a dílo prof. V. Novotného*. Proslov při odhalení pamětní desky prof. V. Novotnému a jeho otci v Ivančicích 28. září 1937. *Časopis Národního musea*, 111, 1937, s. 186–198.
- 3) ODLOŽILÍK, Otakar: *Václav Novotný, učitel a buditel*. Řeč na akademii v předvečer odhalení pamětní desky prof. V. Novotnému a jeho otci v Ivančicích 28. září 1937. *Časopis Národního musea*, 111, 1937, s. 177–185. Zachoval se exemplář zvláštního

- otisku z ČNM s vlastnoručním věnováním Městskému museu v Ivančicích.
- 4) Za druhé světové války byla pamětní deska sňata a odvezena jako kov k válečným účelům. Podařilo se ji zachránit, opravit a 22. června 1947 znovu slavnostně odhalit. K tomu ve zprávách správce městského muzea Ladislava Vaška v Ročence Musejního spolku v Ivančicích, 1946, na s. 3 a 1947, na s. 6.
 - 5) KOMÁRKOVÁ, Božena: *Václav Novotný*. In: Tolerance jako podmínka života. K vyd. připr. Milena a Jan Šimsovi, Heršpice, Eman 1999, s. 63–73. Spisy B. Komárkové, sv. 6. Tuto studii o prof. Václavu Novotném napsala asi v roce 1936.
 - 6) Muzeum Ivančice, Rodinný archiv Novotných, něm. psaná žádost V. Novotného st. z 27. 10. 1853 ve Žďáře městské radě v Ivančicích o učitelské místo, s poznámkou „děkan Ignác Hüpsch se vyslovil v přípise k představenstvu města proti němu, ježto neovládá dostatečně němčinu.“, k tomu něm. dopis Hüpschův z 23. 12. 1853. V. Novotný st. ovládal němčinu slovem i písmem, což prokázal opakovaně při kvalifikačních zkouškách.
 - 7) ZENKL, František Dušan: *Spisovatelé kraje táborského*. Díl 1. Tábor, vl. n. 1902 – Novotný Václav (1828–1895) na s. 306–309; k tomu též Státní okresní archiv České Budějovice, fond Václav Novotný (1828–1895), i. č. 9, kart. 2, Soukromá korespondence, dopis dr. Beránka z Prahy k tomu z 26. 8. 1870.
 - 8) ČEJKA, Jiří a kol.: *Ivančice. Dějiny města*. Vydalo město Ivančice 2002, hlavně kapitola X. Dějiny ivančického školství (Jiří Čejka), s. 571–624. Vedle dokumentů v předpokládaných a dochovaných archivních fondech se zachovalo několik dokumentů přímo z pera ivančického ředitele V. Novotného v Rodinném archivu Novotných v Muzeu Ivančice, zejména Kronika farní hlavní školy v Ivančicích vedená nadučitelem Václavem Novotným ve šk. r. 1862/3–1871/2, váz., rkp., něm, včetně přehledu počtu žáků.
 - 9) KOVÁŘ, Daniel: *První ředitel Matice školské*. Českobudějovické listy, 3. 7. 1995, s. 12.
 - 10) WISEMAN, Nicholas Patrick: *Fabiola čili Církev v katakombách*. Od Mikuláše kardinála Wisemana, arcibiskupa Westminsterského ... S povolením spisovatele Jeho Eminence Mikuláše kardinála Wisemana přeložil Václav Novotný. Brno, Dědictví sv. Cyrilla a Methodia 1857. 597, II s. Bibliotéky povídek číslo 1. Jak upozornil již Otakar Odložilík, *Fabiola* utkvěla z doby studií na brněnském gymnáziu i v paměti pozdějšího prezidenta Masaryka – srv. Čapek, Karel: *Hovory s T. G. M.* Praha, Nakladatelství Fragment 2009, s. 30. Kniha, kterou V. Novotný st. překládal, se zachovala v synově knihovně v Národním archivu, Knihovna V. Novotného, kart. 35, *Fabiola or the Church of the Catacombs*. London, Burns and Lambert 1855.
 - 11) NOVOTNÝ, Václav: *Desetinné zlomky čili desetince*. Podává Václav Novotný. Učitelské listy. Časopis učitelstva na Moravě a v Slezsku, 2, 1868, s. 37–40, 68–71. 102–105, 162–165.
 - 12) NOVOTNÝ, Václav: *Upomínky z mého dětství*. Vypravuje V. N. Učitelské listy. Časopis učitelstva na Moravě a v Slezsku, 1, 1867, s. 26–27, 41–43, 88–89, 118–120, 153–156, 169–171.
 - 13) Václav Novotný starší se narodil 21. září 1828 ve Stupčicích u Tábora. Vyrůstal v sousední farní obci Střezimíři, kam se rodiče přestěhovali a kde chodil do obecné školy. Ještě v dětském věku ztratil otce. Stupčice i blízká Střezimíř byly obcemi v okrese Sedlec (od 1850 název Střezimír), pak Sedlčany (od 1869, 1900–1910 název Střezmíř), Votice (od 1950) a Benešov (od 1961, Stupčice jako osada obce Mezno) – srov. Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1850–1970 ... II/1. Praha 1978, s. 509 a 512.
 - 14) NOVOTNÝ, Václav: *Pravdivá pohádka o jednom učiteli*. Vypravuje Václav Novotný. Učitelské listy. Časopis učitelstva na Moravě a v Slezsku, 2, 1868, s. 57–59, 71–73, 89–92, 105–107, 136–139, 218–220.
 - 15) Tamtéž, s. 57.
 - 16) NOVOTNÝ, Václav: *Z mých cest o letošních prázdninách*. Vypravuje Václav Novotný. Učitelské listy. Časopis učitelstva na Moravě a v Slezsku, 2, 1868, s. 344–346, 359–363, 372–375.
 - 17) Tamtéž, s. 359.
 - 18) NOVOTNÝ, Václav: *Písně pro školní mládež*. Složil Václav Novotný. Brno, nákladem spisovatelovým 1867. 35 s. Druhé vydání Brno, Nákladem Ant. Netše 1868. Podle Petra Macka v hesle V. Novotného v Českém hudebním slovníku osob a institucí revidoval vydání 1867 Pavel Křížkovský, srv. www.ceskyhudebnislovník.cz.
 - 19) NOVOTNÝ, Václav: *Školní radovánky v Ivančicích*. S dějepisným jich přehledem sestavil

- Václav Novotný. Brno, nákladem spisovatelovým 1870. 29 s. Slavnému obecnímu zastupitelstvu vlastenskými dějinami proslulého města Ivančic ve vší úctě věnuje spisovatel. Následují na s. 31–43 Básně a písně k radovánkám složil Václav Novotný. K tomu MUCHA, Jiří: *Kankán se svatozáří. Život a dílo Alfonse Muchy*. Praha, Obelisk 1969, o školních radovánkách na s. 11.
- 20) Státní okresní archiv České Budějovice, fond Václav Novotný (1828–1895), i. č. 9, kart. 2, Soukromá korespondence, telegramy i Vencálkův dopis z 26. 9. 1882.
 - 21) NOVOTNÝ, Václav: *Vendelín, krejčovský učenník v Brně. Obrázek z Moravy*. Praha, Jaroslav Pospíšil 1873. 148 s., 1 obr. Zábavy pro mládež, 97.
 - 22) NOVOTNÝ, Václav (ml.): *Památce buditelově*. Národní politika, 21. 9. 1928, s. 1–2.
 - 23) *Princ Mazlík. Žert a pravda k pobavení malé i velké mládeže*. Praha, Jaroslav Pospíšil 1874. 112 s. Zábavy pro mládež, 103.
 - 24) Státní okresní archiv České Budějovice, fond Václav Novotný (1828–1895), i. č. 9, kart. 2, Soukromá korespondence, dopisy nakladatele Pospíšila Novotnému z let 1873–1874, píše 24. 12. 1873: „Zde tedy odesílám ku překládání předmět, jež pojmenujeme Příhody prince Mazánka“ a po obdržení překladu v dopise ze 17. 4. 1874: „Ejhle Prince Mazlíka!“
 - 25) *Princ Mazlík*, c. d., s. 3.
 - 26) Tamtéž, s. 4.
 - 27) Tamtéž, s. 106.
 - 28) Tamtéž, s. 112.
 - 29) NOVOTNÝ, Václav: *Cestování o prázdninách (Poříčí Svratcavy)*. Část I. a II. Sepsal Václav Novotný, ředitel českých škol „Matice školské“ v Budějovicích. Praha, Fr. A. Urbánek 1876. Nová knihovna pro mládež. Sbírka spisův poučných a zábavných pro naši milou mládež. I. sv. 30, 82 s.; II. sv. 37, 89 s. O vydání zachovány dopisy nakladatele Urbánka Novotnému z let 1874–1876 ve Státním okresním archivu České Budějovice, fond Václav Novotný (1828–1895), i. č. 9, kart. 2, Soukromá korespondence.
 - 30) NOVOTNÝ, Václav: *Cestování o prázdninách (Poříčí Svratcavy)*. Část II., s. 62.
 - 31) Tamtéž, na nečíslované straně za obsahem Úsudek řed. p. Jana Lepaře v seš. 2 roč. XXII. (1876) Školy a Života o sešitě I. Novotného Cestování o prázdninách zní doslovně takto: následuje celostránková citace.
 - 32) NOVOTNÝ, Václav: *Návod k čítance první dle analyticko-synthetické metody*. Sepsal Václav Novotný. V Budějovicích, nákladem knihkupectví L. E. Hansena 1875. 47., příl.
 - 33) NOVOTNÝ, Václav: *Čítanka první pro obecné školy analyticko-synthetické metody* sestavil Václav Novotný. V Budějovicích, nákladem knihkupectví L. E. Hansena 1876. 70 s.
 - 34) LEPAŘ, Jan: *Úvaha o čítance první pro obecné školy od Václ. Novotného*. Škola a život. Časopis pedagogický. S přílohou Štěpnice, k užtku mládeži československé, XXI, 1875, seš. 6, s. 189–192.
 - 35) NOVOTNÝ, Václav: *Obrana proti této úvaze. Škola a život*. Časopis pedagogický. S přílohou Štěpnice, k užtku mládeži československé, XXI, 1875, seš. 6, s. 249.
 - 36) NOVOTNÝ, Václav: *Upomínky na mé působení v útulně brněnské*. Podává Vác. Novotný, ředitel čes. obec. školy v Budějovicích. Beseda učitelská. Týdenník pro učitele a přátele školství národního, 13, 1881, č. 13, s. 175–177; č. 14, s. 187–190; č. 15, s. 201–203; č. 17, s. 231–232; č. 18, s. 244–245; č. 19, s. 259–261.
 - 37) Muzeum Ivančice, Rodinný archiv Novotných, v obálce nadepsané „Korespondence s B. M. Kuldou. Pamětní lístky“, dopis Novotného Kuldovi z 28. 2. 1881 Č. Budějovice.
 - 38) Státní okresní archiv České Budějovice, fond Václav Novotný (1828–1895), i. č. 9, kart. 2, Soukromá korespondence.
 - 39) NOVOTNÝ, Václav: *Upomínky na mé působení v útulně brněnské*, c. d., s. 175.
 - 40) Státní okresní archiv České Budějovice, fond Václav Novotný (1828–1895), i. č. 11, kart. 2, Služební záležitosti, nabídka z 27. 5. 1855 zněla na nástup jako „Lehrer und Hausvater der Rettungsanstalt“ od 1. 7. 1855.
 - 41) NOVOTNÝ, Václav: *Upomínky na mé působení v útulně brněnské*, c. d., s. 189.
 - 42) Tamtéž, s. 261.
 - 43) Státní okresní archiv České Budějovice, fond Václav Novotný (1828–1895), i. č. 8, kart. 1, výpravná blahopřání v červených deskách se zlaceným písmem z let 1855–1858 k narozeninám a jmeninám obou manželů Novotných od chovanců,

- dalších učitelů a pěstounů i služebných, u jejichž vzniku byla bezpochyby přátelská péče Kuldova; Muzeum Ivančice, Rodinný archiv Novotných, v obálce nadepsané „Korespondence s B. M. Kuldou. Pamětní listky“ veršovaná blahopřání chovanců ke jmeninám obou manželů Novotných z let 1856-1858.
- 44) NOVOTNÝ, Václav: *Vánoční stromek*. Písně a básně ku slavnosti této. Sepsal Václav Novotný v Budějovicích. V Praze, nákladem Aloise Hynka /1883/. 32 a 4 s.
 - 45) KULDA, Beneš Method: *Štědrovečerní dar*. Písně a básně pro mládež se šesti původními nápěvy a s jedenadvaceti původními obrázky. V Praze, B. Stýblo 1895. K tomu Literární archiv Památníku národního písemnictví Praha, fond Beneš Method Kulda, dopis Novotného Kuldovi z 30. 7. 1894 Tábor.
 - 46) KRYŠPÍN, Vojtěch: *Obraz činnosti literární učitelstva československého za posledních 100 let*. Od r. 1780 do r. 1882. S doplňkem za léta 1883 a 1884. Příspěvek k historii české literatury a českého školství. Praha, M. Knapp 1885. – V. Novotný v chronologickém přehledu zmiňován na s. 18–20, 22, 23, slovníkové heslo na s. 197–198.
 - 47) ZAVADIL, Antonín Josef.: *Václav Novotný, ředitel českých škol budějovických*. Posel z Budče. Týdenník vychovatelský pro učitelstvo národních škol v Čechách, na Moravě, v Slezsku a na Slovensku, 24, 1893, č. 27–21. 6. 1893, s. 417–419, na titulní s. 417 fotoportrét V. Novotného.
 - 48) ZENKL, František Dušan: *Spisovatelé kraje táboorského*. Díl 1. Tábor, vl. n. 1902, – V. Novotný na s. 306–309.
 - 49) NOVOTNÝ, Václav (ml.): *Památce buditelově*. Národní politika, 21. 9. 1928, s. 1–2.
 - 50) NOVOTNÝ, Václav (st.): *Pochod, pro 4 mužské hlasy*, vydal Jaromír Fiala. Česká hudba, 32, 1928, č. 4, Hudebniny; Novotný, Václav (ml.): K stým narozeninám českého písničkáře. Tamtéž, Literární příloha, s. 23–24.
 - 51) *Věstník pěvecký a hudební*. Vydává Pěvecká obec československá, 32, 1928, č. 10, na s. 124 Česká hudba a na s. 125 Sborové novinky.
 - 52) PUCHERNA, Vojtěch Jaroslav: *Václav Novotný, první ředitel českých škol národních v Č. Budějovicích v letech 1873–1895*. Nákladem Národní jednoty pošum. v Č. Budějovicích 1932. 16 s. Zvl. otisk z Jihočeských Listů č. 74–77.
 - 53) ŠTĚDROŇ, Bohumil: *Jak učili naši kantoři. (Dokončení)*. Hudební rozhledy. Časopis pro hudební kulturu, 5, 1952, č. 16, o Novotném na s. 16.
 - 54) KOVÁŘ, Daniel: *První ředitel Matice školské*. Českobudějovické listy, 3. 7. 1995, s. 12.
 - 55) *Československý hudební slovník osob a institucí*. Sv. 2. Praha, Státní hudební nakladatelství 1965, heslo V. Novotného na s. 208; Český hudební slovník osob a institucí, elektronický zdroj. Brno, Ústav hudební vědy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, 2002, heslo Novotný Václav napsal Petr Macek, www.ceskyhudebnislovník.cz.
 - 56) ČEJKA, Jiří a kol.: *Ivančice. Dějiny města*. Vydalo město Ivančice 2002, hlavně kapitola X. Dějiny ivančického školství (Jiří Čejka), s. 571–624.
 - 57) Tamtéž, *Významné osobnosti a rodáci (Karel Fíger)*, V. Novotný st. na s. 645–646, V. Novotný ml. na s. 646–647.

CESTA ŘADOVÉHO IVANČICKÉHO VOJÁKA
FRONTAMI PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY

111

Ludvík Mucha

* *Zpracováno podle rukopisných pamětí (Můj životopis, Ivančice 1971) Ludvíka Muchy.*

Současná doba je v literatuře dobou memoárů. Paměti píší nebo si je dávají napsat různé významné osobnosti. Platí to i o válečných vzpomínkách. Ale i tady jsou jejich autory zpravidla lidé, kteří prošli válkou ve významnějších funkcích, jejichž jména byla už ve své době známa nebo kteří se ve válce nějak proslavili. Válkami však prošly i tisíce „bezejmenných“ vojáků, jejichž zážitky a životy sice neměnily historii, ale zapsaly se do paměti jich samých i jejich blízkých. Mnoho z nich si vedlo válečné deníky nebo alespoň později zapsalo své vzpomínky, které odrážejí bez okras život a náladu té doby. A k takovým patří i zápisky, fotografie i lístky poštovní Ludvíka Muchy, mého otce, který v rakouské uniformě prošel v letech 1914 až 1918 dnešními státy Rakouskem, Slovenskem, Maďarskem, Polskem, Ukrajinou, Slovinskem, Rumunskem a Itálií a stejnokroj československé domobrany v Itálii a pak armády ve vlasti nosil až do demobilizace svého ročníku v roce 1920.

Ludvík Bartoloměj Mucha se narodil na konci 19. století dne 24. srpna 1893 v Ivančicích (na Bačkoře) v zemědělské rodině jako šesté z devíti dětí Jana a Marie Muchových. Po ukončení měšťanské školy (1907) se vyučil u svého strýce Jana Matějů v Brně strojním zámečníkem a přitom navštěvoval ještě kurs pro živnosti strojírenské při 1. ročníku večerní průmyslové školy. Jako tovaryš se dal zapsat i do elektrotechnického odboru 2. ročníku této průmyslovky. Po nezbytném vandru v roce 1912, kdy se dostal s kamarády až do rakouského Mürrzuschlagu, pracoval na montážích elektráren v Oslavanech, Poříčí u Trutnova a slovinské Žirovnici u Bledu. Tam ho zastihla zpráva o sarajevském atentátu. V dubnu 1914, když mu bylo 21 let, nebyl sice odveden, ale po vypuknutí války byl už v říjnu povolán k „musterungu“ do Lublaně. Tam byl uznán za schopného vojenské služby, i když na pravé oko prakticky neviděl. Nastoupil pak 26. října 1914 v Brně k 8. pluku a po krátkém výcviku byl určen k oddílu těžkých houfnic. Poněvadž však mu švagr, který ho navštívil, řekl, že by tam z toho střelení ohluhl, požádal o zařazení k technickému oddílu a dostal se k 11. praporu ženistů (*Sappeurbataillon Nr. 11*). To však nebyla, jak se brzy ukázalo, šťastná volba. Koncem října odjel jeho oddíl na východ přes Vlárský průsmyk, Trenčín, Žilinu a Vrútky do Batizovců (tehdy Batizfalvy). Tam vojáky čekal výcvik v kopání zákopů a v různých dalších ženijních pracích. Asi po měsíci se přiblížila fronta a oddíl odjel „ke kádru“ do štyrského Radkesburgu (dnešní dvojmostí Bad Radkesburg-Radgona na řece Muře na rakousko-slovinských hranicích). Jednotku ubytovali v zámku nad městem, ale čekal ji další výcvik, mezi jiným i stavba mostů. Zde oddíl strávil Vánoce 1914.

Po Novém roce 1915 se vojáci vrátili do pole na ruské frontě. 4. února projeli polskou Osvětimí a jednou z jejich dalších zastávek byl Krakov, kde přenocovali a chytli první vojenské vši. Pochodovali pak dál na východ a u obce Jadowniki Mokre asi 20 km od Tarnowa zpevňovali v bahnitě půdě cestu pro děla a trén (tzv. rýglvég). Nato je čekaly zákopy a opravy drátěných překážek. Tady dostali první válečný „křest oh-

MOBILNÍ DĚLOSTŘELECKÁ BATERIE
(VŠECHNY FOTOGRAFIE K TOMUTO ČLÁNKU POCHÁZEJÍ Z ARCHIVU AUTORA)

něm“ – Rusové je pokropili kulometem. Pak byl oddíl přesunut vlakem na slovenskou stranu Karpat, znovu následoval pěší pochod a pak dvoudenní jízda vlakem do okolí Humenného. Zase pochod na frontu a natahování ostnatého drátu mezi stromy v lese v hlubokém sněhu. Mucha si při práci poranil ruce, měl je celé rozedřené, proto šel na marodku. Ta se však likvidovala, poněvadž Rusové zahájili ofenzívu. Přidal se tedy k proudu vojáků, kteří směřovali přes Lupkovský průsmyk do vnitrozemí. Cestou narazili na úzkokolejku pro dopravu dřeva. Tou se svezli do Humenného, kde stál na nádraží připravený k odjezdu sanitní vlak. Mucha se do něj s ostatními bez povolení nějak dostal a asi za dva dny dojel do Ostravy. V barákové nemocnici ho ošetřili, vykoukali a uložili do čisté postele. Byly Velikonoce 1915, napsal domů, přijela za ním maminka. Přihlášily se však další potíže – začaly ho bolet nohy a ležel jako lazar. Doléčili ho až v lazaretu umístěném v hornopolní škole. To trvalo do poloviny května 1915, načež ho poslali znovu ke kádru do Radkesburgu. Ale dlouho tu nepobyl, protože 2. setnina ve východní Haliči žádala o doplnění stavu. Z navrátilců tedy sestavili náhradní četu a za týden po příchodu z nemocnice Mucha už zase byl na cestě do pole. Jeli přes Marmarošskou Sihot (Sighetul-Marmatiei) do Jasiny a pak pochodovali přes Deljatin, Nadvornou, Stanislavov (dnešní Ivano-Frankivsk) a Kolomyju až za Černovice. Tam stavěli most přes řeku Prut. Bylo léto (1915), pracovali sice deset hodin denně, ale nebylo jim zle. Horší to bylo, když byli znovu nasazeni na zákopy budovat drátěné překážky. Přitom Mucha jen o vlasek unikl smrti, ale nakonec byl pouze lehce zraněn. Za dva týdny ho propustili z nemocnice, aby se vrátil ke svému oddílu. Tehdy kladli miny východně od Černovic. Mucha pak byl povýšen na svobodníka, což znamenalo ulehčení od manuální práce. Asi to byla zásluha dvou českých poručíků-velitelů, kteří ho měli rádi.

Tak nadešel podzim 1915, Mucha onemocněl angínou a šel na ošetrovnu, kde měl

DÍLNA V KOSTELE V ODERZU, JARO 1918. MUCHA STOJÍ U SOSTRUHU PRVNÍ NAPRAVO

pobýt pět až šest dnů. Útvar však dostal rozkaz k vystřídání, nemocné proto naložili do vlaku a odvezli do Nyíregyházy. Mucha tam zůstal měsíc, pak jej poslali nejprve do sběrného tábora a po týdnu k jeho praporu do Maďarska. Jak to na vojně bývá, prapor už na místě nebyl, a tak za ním vojáci jeli do Moravské Ostravy. Cestou si Mucha z Brna „odskočil“ do Ivančic a asi po čtyřech dnech v cestě pokračoval. Ale prapor nebyl už ani v Ostravě a týden trvalo, než ho vypátrali. Jel pak do polské Sandoměře a odtud byl poslán na zotavenou do Prešova. To bylo před vánoci 1915. Protože dostal vánoční dovolenou v délce 10 dnů, zajel zase domů a v Ivančicích strávil Vánoce. Znovu se vrátil do Sandoměře a tam dostal funkci velitele stráže vojenského skladiště.

Na jaře roku 1916 mu sestra Cecílie vymohla dovolenou na jarní zemědělské práce. Po třech týdnech se opět vrátil k náhradní setnině do Sandoměře a krátce nato získal na další potvrzení zase tři týdny volna. A pak ještě třítýdenní propustku na žně. V září 1916 přišla v rozkaze výzva, aby se hlásili řidiči, automechanici a montéři do Vídně do instrukčního kurzu pro motorové baterie. Mucha toho jako montér využil a vybral ještě šest kamarádů pocházejících z Čech a Moravy. S nimi byl tři měsíce na výcviku. Zase si mohl každou neděli zajet z Vídně do Ivančic. Veselá vojna však skončila na Štědrý den 1916, kdy byl jako elektrikář u dalekonosné baterie vypraven do pole. Jeho jednotka se jmenovala K.u. k. 15 cm Kanonenbatterie 8/2, 18 Feldkompagnie Fa Rg No 2 a její polní pošta měla číslo 640. V baterii byla dvě dalekonosná děla (15 cm), jeden vůz Daimler 100, dva vozy Sauer, čtyři pragovky, jeden vůz Gräf und Stift a jeden osobní automobil Laurin a Klement. K autoparku patřila také pojízdná dílna. Muchovým úkolem bylo udržovat elektrotechnické části motorových vozidel a připojovat na zdroj proudu soustruh, vrtačku a jiná zařízení (měli zde namontované dynamo 10 kW/220 V a benzinový agregát s obdobným dynamem). Když navagonýrovali, odjeli s vojenským vlakem na frontu přes Budapešť, Szolnok, Velký Varadín (Nagyvárad,

PŘED AUTODÍLNOU V HARJI R. 1917,
MUCHA JE DRUHÝ STOJÍCÍ ZPRAVA, PO JEHO LEVÉM BOKU JE FR. DRAGON.
DOLE: ROZSTŘÍLENÉ CONEGLIANO

Oradeu), Kluž, Tövis (Teius) a Sibiň k řece Olt. Zde několik dní zpevňovali most, aby mohli přejet řeku a on jim svítil dílenským vozem na práci. Potom vozy vyložili a pokračovali „po ose“ přes Brašov, Breteu a Ojtuzský průsmyk do Sósmezö (Poiania Sarata) na tehdejší uhersko-rumunské hranici. Rumunsko vyhlásilo v červnu 1916 Ústředním mocnostem válku po boku Dohody, ale po jeho přechodném úspěchu Rakusané překročili hranici a Muchův oddíl se ubytoval těsně za ní. Bylo to v rumunské pohraniční vesnici Harja, v níž po bojích zůstal jen dřevěný kostelík a dva nebo tři dřevěné domky, vše ostatní bylo zničeno. Vojáci si proto postavili velký stan, ale ten jim při neopatrné manipulaci s ohněm shořel, museli se tedy přestěhovat do opuštěného stavení. To

MUCHA SE SPOLUJEZDCEM FR. DRAGONEM ŘÍDÍ AUTOMOBIL A XII 423

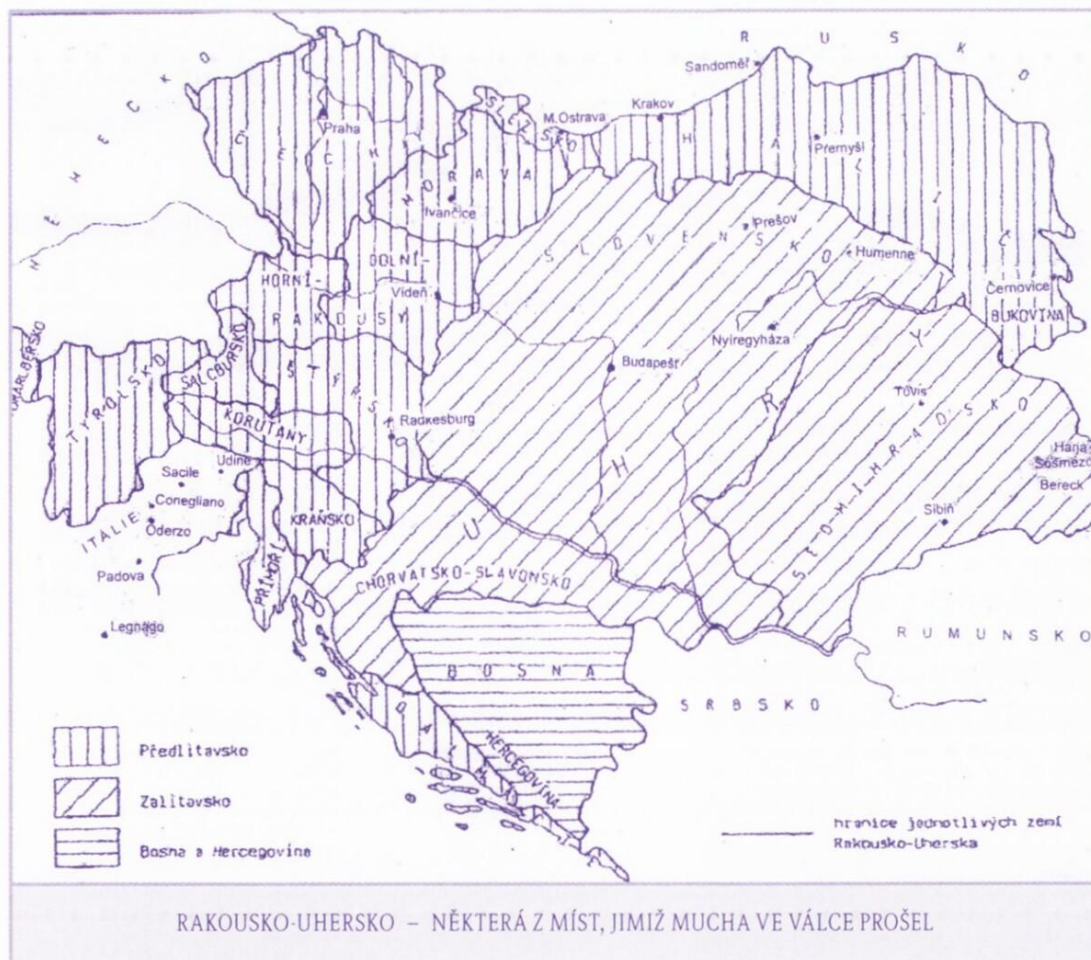

PŘÍPITEK NA RUMUNSKÉ FRONTĚ, HARJA 3. 3. 1918. MUCHA SEDÍ PRVNÍ VLEVO
LÍSTEK POZNÍ POŠTY ZE SANDOMĚŘE Z 5. 3. 1916

označili výraznou tabulí s nápisem Auto-Werkstätte No 87 (obr. 2). Harja jim pak byla domovem až do března 1918. V té době byl do dílny přidělen František Dragoun z Nákla u Olomouce, s nímž si Mucha dobře rozuměl a prožil zbytek války. Po smrti císaře Františka Josefa I. přijel nový monarcha Karel I. do Harji shlédnout frontu. Ale náhle začalo ostřelování a císařská suita kvapem zmizela. Noviny pak psaly, jak císař hovořil na bojišti s vojáky, a ti to samozřejmě náležitě komentovali.

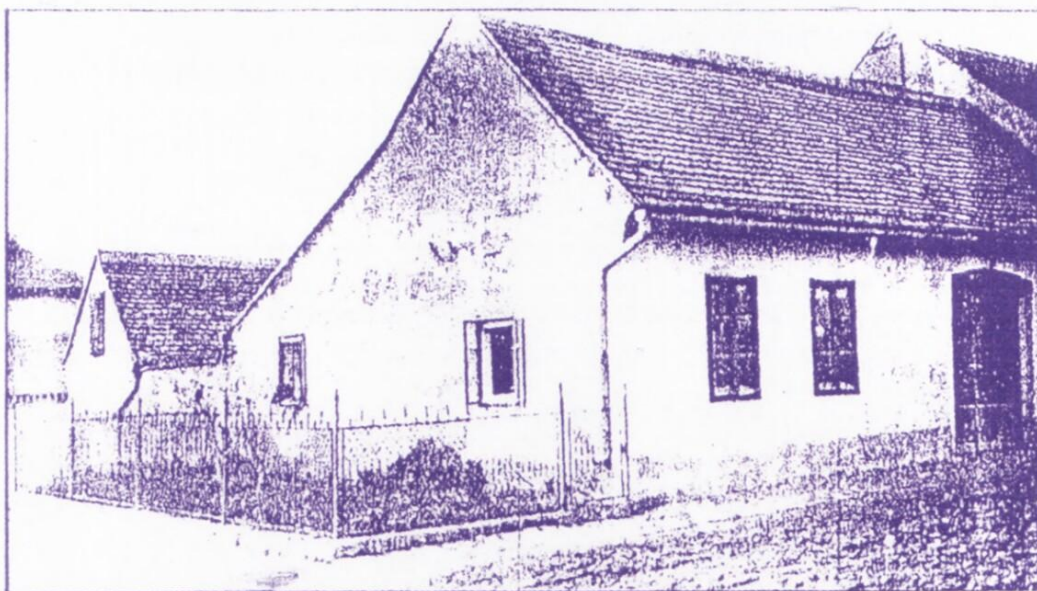
Na jaře 1917 onemocněl Mucha paratyfem B, 14 dnů ležel na marodce a pak v epidemiologické nemocnici v Nyíregyháze, kde se doléčil. Začátkem listopadu do-

stal dovolenou a s ostatními dovolenci šel pěšky přes Sósmezö a Ojtuzský průsmyk do železniční stanice Bereczk, odkud jel domů dva dny vlakem. Na vánoce 1917 byl už ovšem zase zpět v Harji a svátky oslavil vesele s kamarády – měli i vánoční stromeček.

Přišel Nový rok 1918, válka běžela dál a pořád nekončila. Došly zprávy o kapitulaci Ruska a o tamní revoluci. Když kapitulovalo i Rumunsko, Muchova jednotka to nejprve uvítala oficiálně a potom kamarádi mír sami bujaře zapili pod „vypůjčenou“ vojenskou tabulí; ta je dostatečně chránila před postihem. Rumunskou porážkou se však uvolnila tato část fronty, blahá doba klidu skončila a baterie dostala rozkaz k přesunu do Itálie. Na svátek svatého Josefa (19. března 1918) naložili vojáci v Bereczku vozidla a děla na vlak a odjeli přes Arad, Segedín, Kapošvár, Maribor, Klagenfurt, Villach, St. Michael, Tarvisio a Udine do Conegliana na okraji Pádské nížiny. Město bylo velmi poškozené boji, kostelní věž rozstřílená, domy opuštěné. Baterie zajela na náměstí pod stromy, poněvadž italská letadla krajinu ostřelovala. V domech byly velké sklepy plné vinných sudů, ale víno bylo buď vypité nebo vyteklo. K jídlu nic, tak chytali i kočky a pekli si je. Po čase následoval noční přesun do Oderza, ležícího 15 km na severovýchod. Za pracoviště určili vojákům odsvěcený kostel, z něhož udělali dílnu. Na řece Piavě zahájili Rakušané v červnu 1918 ofenzívu. Při ní byla zajata řada československých legionářů, kteří byli jako „velezrádci“ oběšeni na stromořadí silnice ke Coneglianu. Tři legionáři byli tehdy popraveni také v Oderzu.

Brzy dostala baterie rozkaz zaujmout postavení nedaleko hor Monte Belluna. Mucha převzal – při nedostatku řidičů – řízení dílenského vozu a Dragoun se stal jeho spolujezdcem. Děla byla dopravena do palebného postavení, autopark se však usadil v jednom opuštěném statku nedaleko Conegliana. Pak dostal Mucha kupodivu

MUCHŮV RODNÝ DŮM V IVANČICÍCH, HORNÍ HLINKY 165/III. PŘESTAVĚN V R. 1933

třítýdenní dovolenou. Přestože řada vojáků dezertovala a rozmnožila tak tzv. „zelené kádry“ ukrývající se v lesích, Mucha se vrátil. Rakouská ofenzíva na Piavě v červnu 1918 však neuspěla a už bylo znát, že monarchie je v koncích. Bylo málo jídla, vojáci měli hlad, malé přiděly snědli hned a pak čtyři dny do dalšího fasuňku měli jen kávu a polévku. Opět chytali a pekli si psy a kočky. Navíc je ohrožovala italská letadla *caproni*, která shazovala bomby. Byla to příprava na útočnou dohodovou operaci, jež vypukla 24. října 1918. Už 27. října požádalo Rakousko prezidenta Wilsona o příměří a 28. října bylo v rozkaze uvedeno, že jednotka se stáhne na staré rakouské hranice a že se bude vyjednávat. Další den auta vytáhla z pozic děla, autopark se připojil a před polednem se vyjelo – na oběd nebyl čas. Vojáci byli hladoví, ale to Muchovi zachránilo život. Jen vyrazili, přepadla je a z kulometů ostřelovala italská letka. Všechny osádky rychle seskákaly z vozů a ukryly se pod nimi, ale Mucha se opozdil a dostal zásah do zad. Velící důstojník nařídil, že ho mají nechat v průjezdu nedalekého domu, kamarád Dragoun se ho však ujal, sehnal nahonem někde ukořistěné auto a k němu řidiče – byl to Čech Wild z Prahy – a hledal nemocnici. Lazarety však už byly všechny na ústupu, teprve v Sacile Muchu přijali. Raněných tam bylo plno, leželi i na nosítkách, Mucha stále zvracel. Rozloučil se s Dragounem s prosbou, aby jeho hodinky a náprsní tašku odevzdal rodičům v Ivančicích. Válku však nakonec přežil a s Dragounem zůstal kamarádem po celý svůj další život. (I já jsem poznal Dragounovu rodinu a podivuhodnou shodou okolností jsem po osmdesáti letech učil v Praze Dragounovu pravnučku.) Lékař Muchu narychlo prohlédl a určil na druhý den k operaci. Ale za chvíli přišla zpráva, že se blíží Italové, ať všichni, pokud mohou, utečou, protože prý Italové všechny zajatce zastřelí (to byla tehdejší rakouská propaganda). Personál ve zmatku uprchl a ráno vnikli do nemocnice italští vojáci s lékařem. Ten zjistil, že projektil vnikl Muchovi do těla zády, zasáhl žaludek, ale zůstal v břiše. Nařídil hladovku a řekl, že přežít takový průstřel se podaří jednomu z tisíce raněných. K operaci nedošlo, Muchu převezli do Padovy, kde ještě prodělal zánět pohrudnice, ale i ten přežil a začal se zotavovat. V tamní nemocnici sv. Justýny byl přidělen k českému lékaři MUDr. Bažantovi z Chrudimi.

MUCHA PŘED AUTODÍLNOU V HARJI R. 1917

Seznámil se tam také s pacientem Aloisem Hoškem z Poruby, který se s ním bratrsky dělil o cigarety. Prošli spolu různými nemocnicemi, ale pak je život rozdělil a už se nikdy nesešli. I na něj rád vzpomínal. To však už válka skončila a v Praze začal fungovat československý stát.

V Padově nemocné přesunuli do nouzového lazaretu umístěného v nějaké škole a tam přišel začátkem roku 1919 československý důstojník s výzvou, aby se Češi přihlásili do československé domobrany, která se zřizovala z českých a slovenských zajatců. Všichni to udělali a po vyléčení byli odesláni do *Campo di concentramento prigionieri di guerra* u města Legnago. Byl to stanový tábor na břehu řeky Adiže, v němž byli sou-

středění rakousko-uherských zajatců, ale už rozdělení podle národností. Zde Mucha přežil únor 1919, nevedlo se mu špatně (mužstvu vařili i dobrou kávu), ale občas tam řádila úplavice a ta si vybírala své oběti. Pak následoval přesun do Busto Arsizio, a to už byl tábor československý (*Campo di concentramento cecoslovacco*). V táboře dostali všichni nové uniformy československé domobrany – v podstatě italské vojenské oblečení s červenobílými výložkami, pláštěm a čepicí (s dvojitém novým prádlem a vojenskými „proprietami“). Následovalo rozdělení do praporů. Mucha byl zařazen k 29. praporu, jehož velitelem byl nadporučík Mikunda, který měl za manželku Marii Sýkorovou z Ivančic a Ivančice dobře znal. Podobně jako legionáři si vojáci domobrany i s důstojníky tykali a oslovovali se bratře. Pak nastal normální vojenský život a výcvik. Protože Mucha ve staré armádě sloužil u motorizovaných jednotek, byl záhy odeslán k autopraporu v Gallarate. Tam opravovali nákladní fláty Biller a s nimi pak na zkušebních jízdách navštívili i taková místa, jako jsou oblasti jezer Lago Maggiore, Lago di Como, Lago Varese, město Milán aj. Mucha jezdil také do Busto Arsizio pro potraviny a vůbec pro zásobování. V té době ho však začalo pobolívat místo, kde dosud vězela italská kulka, a italský lékař mu doporučil operaci. Mucha však prohlásil, že se operovat dá až doma, a proto mu lékař dal doporučení k cestě „*con prima trasporto la patria*“. Mucha se tedy vrátil do Gallarate, odevzdal věci, za něž zodpovídal, a nastoupil ke strážní četě, která měla doprovázet náš nákladní vlak do Českých Budějovic. Na starosti měl jeden vagón tohoto transportu. Po přerušení cesty kvůli poruše vozu v Bolzanu dojel přes Innsbruck na hranice nového státu a 19. září 1919 přes Horní Dvořiště dorazil do Českých Budějovic. Tam předal vagón a sám dostal maršrútu k ženijnímu pluku do Olomouce. Přes Tábor, Jihlavu, Velké Meziříčí a Náměšť nad Oslavou dojel pak do Tetčic, odkud pěšky došel do Ivančic. Kolem druhé hodiny noční byl doma radostně uvítán rodiči a sourozenci. Za dva dny pokračoval do Olomouce, kde byl přeřazen do náhradní čety a dostal čtyři týdny dovolené. Z Olomouce se vrátil 29. října 1919 k autopraporu č. 1, který byl umístěn v Praze. Zde však dosud nebylo nic připraveno, a tak dostal znovu dovolenou, tentokrát na tři týdny. Po návratu zase u jednotky moc zaměstnání nebylo, a proto mohl prožít vánoční svátky opět v kruhu rodiny. Doma se také dozvěděl, že bratr Karel je živ, slouží v ruských legiích a brzy se vrátí.

Po Novém roce 1920 se vrátil a požádal o tzv. existenční dovolenou, aby si mohl zajistit zaměstnání. To udělal v Oslavanech, kde pracoval už před válkou, a za šest týdnů měl být vyreklamován. Ale vedoucí elektrárny ing. Brankovský na to zapomněl, a tak pro Muchu přišli četníci. Všechno se však vysvětlilo a Mucha v Praze pokračoval ve vojenském životě a poznávání kultury města. Počátkem března 1920 byl na své přání přeložen k nově utvořenému 2. náhradnímu autopraporu do Brna. Ale sotva tam dojel, onemocněl na španělskou chřipku, k níž se přidal oboustranný zápal plic s těžkým průběhem (nepoznal ani maminku, když ho v nemocnici navštívila). Nemoc však přežil a v Brně mu konečně před propuštěním z nemocnice vyoperovali i tu italskou kulku. (Dodnes ji máme mezi rodinnými památkami.) Zdravotní dovolenou koncem dubna už ani celou nevyužil, poněvadž začátkem května byl jeho ročník 1893 demobilizován. Vrátil se ještě do Prahy, aby odevzdal uniformu a dostal doklad o propuštění z armády, a tím pro něj vojenská služba a vlastně i válka po pěti letech a osmi měsících skončila. Byl opět v civilu... Ale vojákem ještě zůstal a teprve na jaře 1925 byl po čtyřtýdenním cvičení superarbitrován. Měl ve válce štěstí – jen málo stačilo a jeho jméno by bylo uvedeno mezi Vančáky na pomníku padlých. Jména jeho tří švagrů tam zapsána jsou.

Ludvík Mucha pracoval pak trvale v energetice v elektrárnách v Oslavanech (do roku 1925), v Ervěnicích (do roku 1939) a v transformovně Praha-Jih do roku 1958. V roce 1926 se oženil s Marií Procházkovou (*1898) z Ivančic a z tohoto manželství pocházejí dvě děti – Ludvík (*1927) a Marie (*1932). Dožil se 79 let a zemřel 26. října 1972 v Ivančicích, kde je i pohřben.

Doc. RNDr. Ludvík Mucha, CSc., je bývalý vysokoškolský učitel, působil na Přírodovědecké fakultě Karlovy univerzity v Praze. Již dlouho se zajímá o dějiny Ivančicka, kde jsou jeho rodové kořeny.

NÁLEZ SLOVANSKÉ SEKERY – DALŠÍ LOKALITA Z DOBY HRADIŠTNÍ VE ŠLAPANICÍCH?

Klára Sovová

V roce 1999 se do sbírek Muzea Brněnska (konkrétně do sbírky Muzea ve Šlapanicích) dostala velmi dobře dochovaná sekera pocházející z náhodného nálezu (učiněného již v průběhu osmdesátých let 20. století). Nálezce, pan Josef Kopecký, popsal detailně nálezovou situaci, a to včetně lokalizace místa nálezu v terénu. Sekeru objevil po dešti v utrženém břehu úvozové cesty v místní trati Puštor (ve starší literatuře Puštoř, na Puštoře) v místech, kde cesta vede mezi polem a zahrádkářskou kolonií. V době nálezu nebyla nálezová situace zdokumentována.

TERÉNNÍ SITUACE

Z geomorfologického hlediska leží sledovaná oblast ve Šlapanické pahorkatině, která tvoří okrsek SV části Pracké pahorkatiny (spadající pod celek Dyjsko-svrateckého úvalu). Šlapanická pahorkatina je tvořená neogenními usazeninami a výstupy brněnského plutonu, kulmu a jury a říční terasou Svitavy. Převládajícím pokryvem jsou neogenní jíly a spraš, půdní pokryv tvoří černozemě¹⁾ (Demek, Mackovčín a kol. 2006, s. 359, 440–441). V těsném sousedství lokality se nachází přírodní památka Andělka a Čertovka, což je strmý svah neckovitého údolí potoka Říčky. Jsou pro ni charakteristická teplomilná stepní společenstva na skalních útvarech a dubohabrové háje na kulmských slepencích (Mackovčín a kol. 2007, s. 301). Lokalita se rozkládá severně od obce na mírném, převážně východně orientovaném svahu. Je vzdálena vzdušnou čarou cca 200 metrů od nejbližší vodoteče – potoka Říčky. Nadmořská výška se pohybuje v rozmezí cca 250 m n.m až 270 m n. m. Souřadnice místa nálezu jsou 49°10'23.844"N a 16°43'5.559"E.²⁾ Zvlněný terén vytváří v místě nálezu mělkou proláklinu přibližně kruhového tvaru, kam se přirozeně splavuje dešťová voda z okolních polí. Lokalita je nepřetržitě využívána jako zemědělská půda, část lokality však byla již v minulosti zastavěna zahrádkářskou kolonií a v současnosti se k ní z druhé strany přibližuje i satelitní zástavba rodinných domků (obr. 1 a 2).³⁾

HISTORIE VÝZKUMŮ

Lokalita je v centru zájmu archeologů již dlouhá léta. První výzkumy zde v letech 1906/1907 (?) prováděl šlapanický zvěrolékař a nadšený archeolog Josef Stávek (Skutil 1937, s. 1, Černý 1907, s. 151–155, Procházka 1908, s. 123). Zřejmě několik sezon po sobě zkoumal na zmíněné lokalitě neolitické sídliště kultury s moravskou malovanou keramikou⁴⁾ (NZ AÚAV Brno č. 1118/47). Z trati Puštor pochází i Stávkův nález unikátního fasetovaného sekeromlatu kultury se šňůrovou keramikou⁵⁾ (NZ AÚAV Brno č.j. 2872/52), hrob kultury se zvoncovitými poháry (NZ AÚAV Brno č.j. 1022/50), nálezy střepevého materiálu jevišovické kultury (NZ AÚAV Brno č.j. 660/89) a depot kultury únětické (vše uloženo v Moravském zemském muzeu). V Moravském zemském muzeu v Brně se též nachází laténská keramika pocházející údajně z Puštoru (NZ AÚAV Brno č. j. 1747/88). Ve dvacátých letech tu byl při úpravě břehu cesty nalezen žárový hrob lužické fáze kultury lužických polelnicových polí (NZ AÚAV Brno č.j. 1388/46,

OBR. 1: STRŽENÝ BŘEH ÚVOZOVÉ CESTY – ILUSTRAČNÍ FOTOGRAFIE - PŘIBLIŽNÉ MÍSTO NÁLEZU PO ZHRUBA DVACETI LETECH: SNÍMEK BYL POŘÍZEN V LETOŠNÍM ROCE PO PŘÍVALOVÝCH DEŠTÍCH (VŠECHNY FOTOGRAFIE A KRESBY K ČLÁNKU ZHOTOVILA AUTORKA)

OBR. 2: TRAŤ PUŠTOR, POHLED OD JIHU

640/27) a později také sídliště a pohřebiště velatické fáze kultury středodunajských popelnicových polí (Říhovský 1977, 1978). V těsném sousedství Puštoru se nachází známá a v literatuře zmiňovaná polykulturní lokalita „Nad zámkem“ (též „Líchy“), prozkoumaná v sedmdesátých letech 20. stol. Archeologickým ústavem AV Brno (Belcredi a kol. 1989, Nekvasil 1977, 1978). Několik sezon trvající výzkum doložil osídlení kultury s moravskou malovanou keramikou, blíže nespecifikované osídlení eneolitické, dále objekty kultury únětické, věteřovské a horákovské. V devadesátých letech tu proběhly dva drobnější záchranné výzkumy při stavbě rodinných domků,⁶⁾ při nichž bylo zachyceno několik objektů horákovské kultury (Sovová 1998).

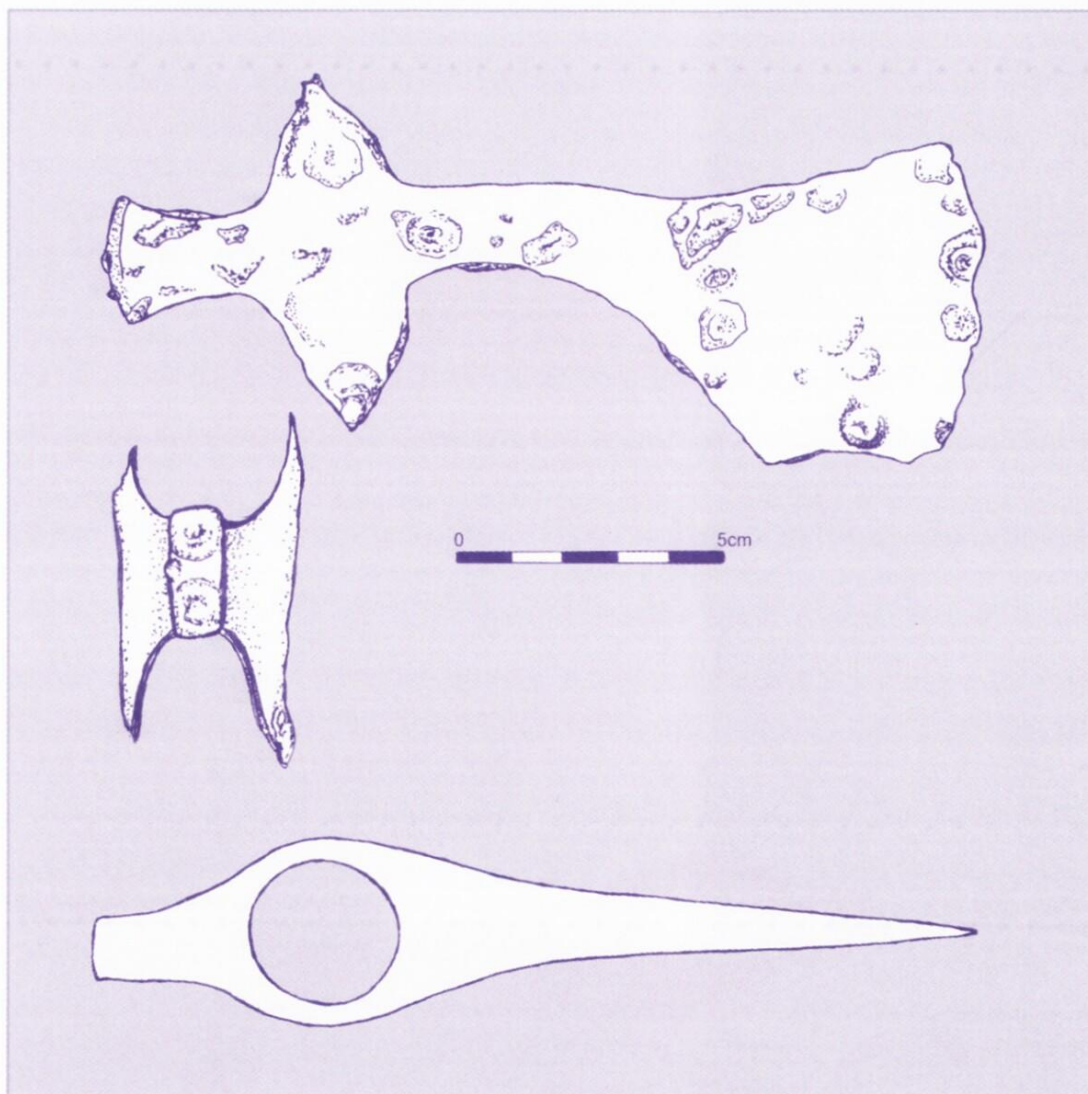
POPIS NÁLEZU

Jedná se o rozšířený typ sekery, tzv. moravskou bradatici. Sekera má vykrojený břit a obloukovité ostří, které se zvedá vysoko nad linii krčku. Štíhlý, poměrně dlouhý a esovitě profilovaný krček přechází v krátké silné ostny lemující násadní otvor téměř kruhového průřezu. Jedna dvojice ostnů je poškozená. Štíhlý, knoflíkovitý tyl se kosočtverečně rozšiřuje a je ukončen ploškou obdélníkového až mírně oválného tvaru. Sekera má celkově gracilnější stavbu těla. Délka sekerky je 16,5 cm. V násadním otvoru se dochovaly zbytky dřevěného topůrka.⁷⁾ (Viz obr. 3, 5 a 6). Sekera odpovídá typu I C podle Dostála (Dostál 1996), případně typu IVAa podle Bartoškové (Bartošková 1986), přičemž stavbou těla (štíhlý prohnutý krček, prodloužený kosočtverečný knoflíkovitý tyl a zvednuté obloukovité ostří) vykazuje nepochybné ovlivnění typem I A podle Dostála, případně IVAc podle dělení Bartoškové. Avšak hraniční velikost (16,5 cm), poměrně robustně utvářené krátké ostny a především úhel, který svírá osa násadního otvoru s hranou ostří, nedovoluje zařazení k tomuto typu. Jak vyplývá z popisu, sekera se odlišuje od běžné produkce, její nejbližší analogii můžeme hledat v sekeře z hrobu 552 z Mikulčic, inv. č. 241/57⁸⁾ (obr. 4), nebo sekeře s knoflíkovitě zduřelým týlem z depotu Gajary – Stolička, nakolik lze posoudit pouze dle publikované schematické kresby (Bartošková 1986, s. 18–19, obr. 7/2). Výskyt tohoto typu je kladen mezi roky 750–950 n.l. (Dostál 1966, s. 71). Shodně Bartošková uvádí první exempláře na přelomu 7. a 8. století, přičemž největší rozšíření předpokládá v období Velké Moravy (Bartošková 1986, s. 79).

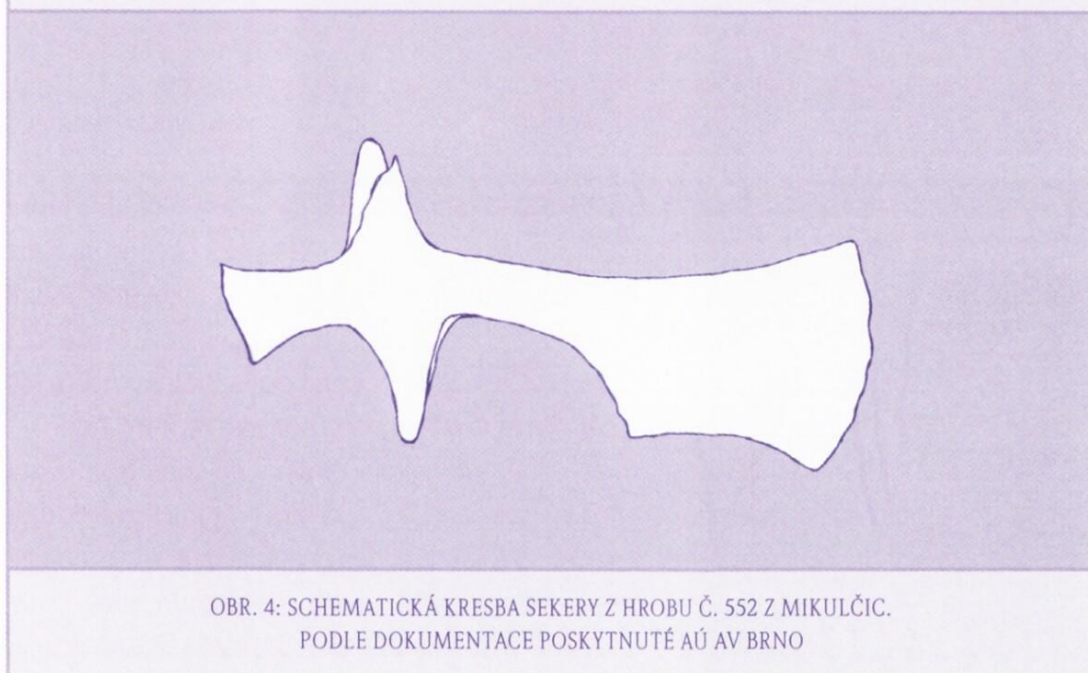
INTERPRETACE

Přesto, že lokalita byla v minulosti systematicky sledována, byly tu opakovaně prováděny výzkumy a pochází z ní řada zajímavých nálezů, není odsud znám žádný doklad slovanského osídlení. Zůstává tedy otázkou, zda máme nález sekery považovat pouze za ojedinělý nález (vzniklý například ztrátou sekery mimo prostor sídliště), nebo zda nález anticipuje objev nové, dosud nezaregistrované lokality z doby hradištní.

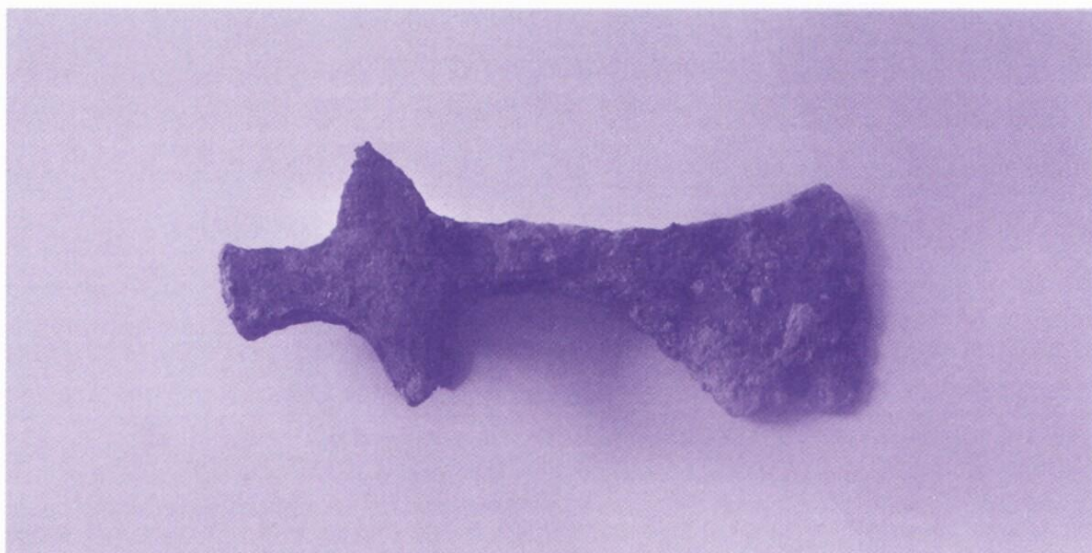
Nesmíme však zapomínat ani na možnost, že sekera se na místo nálezu dostala druhotně, prostřednictvím přirozeného či zprostředkovaného transferu artefaktu na místo svého nálezu. V zásadě existují dva způsoby, jakými mohlo k dislokaci artefaktu dojít. První z nich je přirozený transfer způsobený splachem půdy z nedalekých výše situovaných poloh tzv. „svahová eroze“ (Kuna 1994, s. 31) v kombinaci s pohybem artefaktu v půdě, způsobeným intenzivním obděláváním lokality. Pro hovoří i fakt, že na lokalitě dochází pravidelně po velkých deštích ke splachům ornice a k nálezu došlo v nižších polohách trati (na druhou stranu nejsou z těchto poloh známy dosud žádné doklady slovanského osídlení (viz obr. č. 7). Podle svědectví nálezce došlo za několik desítek let k navýšení úrovně dna úvozové cesty řádově o desítky centimetrů. Další pravděpodobnou možností, jak se artefakt mohl dostat na místo svého nálezu, je vytvoření pseudolokality rekultivací terénu, tzn. umělým přemístěním většího množství ornice (získané např. při skrývkách předcházejících stavebním činností), obsahující již archeologické nálezy z původní lokality. V této souvislosti je potřeba vzít v úvahu doposud známá, byť vzdálenější naleziště z katastru Šlapanic a jejich nejbližšího okolí, z nichž by sekera mohla teoreticky pocházet (i když samozřejmě nemůžeme vyloučit

OBR. 3: KRESBA SEKERY ZE ŠLAPANIC

OBR. 4: SCHEMATICKÁ KRESBA SEKERY Z HROBU Č. 552 Z MIKULČIC.
PODLE DOKUMENTACE POSKYTNUTÉ AÚ AV BRNO

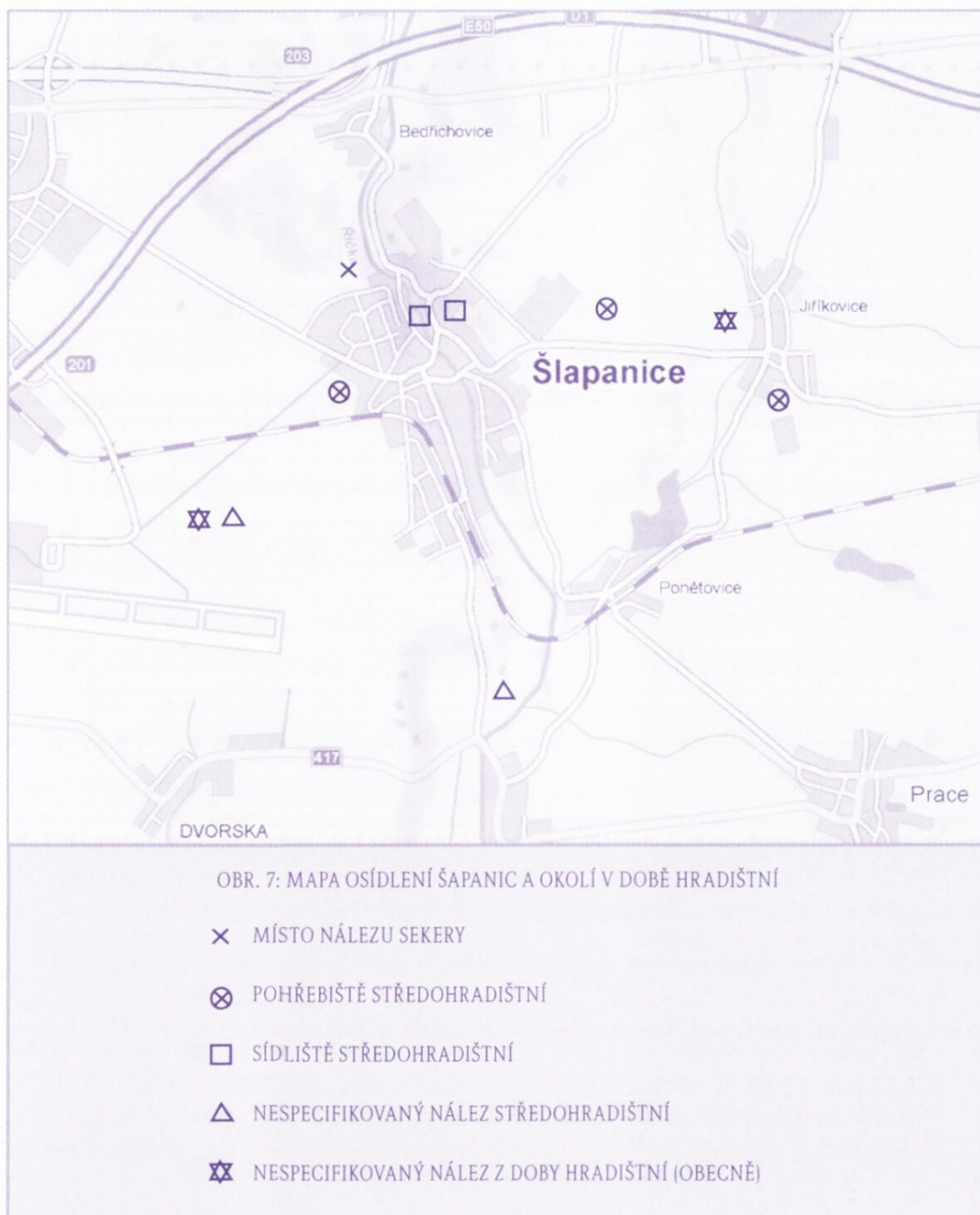
OBR. 5: FOTOGRAFIE SEKERY ZE ŠLAPANIC. STAV PŘED KONZERVOVÁNÍM

OBR. 6: BOČNÍ POHLED S PATRNÝMI ZBYTKY TOPŮRKA V NÁSDNÍM OTVORU. STAV PŘED ODEBRÁNÍM VZORKŮ

ani možnost, že pochází z dosud nezachycené lokality). Jedná se o devět lokalit, které chronologicky odpovídají horizontu výskytu sekery typu IC (viz obr. 7), pro úplnost byly do mapy zahrnuty i starší, v terénu dosud neověřené lokality, lokalizované pouze podle traťových názvů). Lokality se nacházejí ve vzdálenostech vzdušnou čarou cca 0,7 km až 3,22 km od místa nálezu sekery. Relativně velká vzdálenost ovšem v případě recentního přesunu zeminy za pomoci moderní mechanizace nehraje žádnou roli.

Ve snaze získat doplňující informace bylo provedeno dodatečné zaměření místa nálezu, fotodokumentace terénu a ověřovací povrchový průzkum. V rámci průzkumu byly realizovány tři následné sběry, přičemž byl jako metoda zvolen sběr ve čtvercové síti, která může nejlépe podat přehledný obraz rozmístění a hustoty povrchových nálezů (Kuna 1994, s. 57). Jednotlivé artefakty byly zaměřovány pomocí GPS navigace. Ve sledovaném segmentu se vyrýsovaly dvě oblasti s výraznějšími kumulacemi artefaktů. Sběry se podařilo získat soubor celkem 61 artefaktů. Nejpočetnější skupinu tvoří keramika (celkem 53 ks) – následuje struska (5 ks),⁹⁾ štípaná industrie (2 ks) a kamenná surovina (1 ks). Keramika je zastoupena jen velmi drobnými a nečitelnými zlomky,

z velké části atypickými. Část z nich je datovatelná do vrcholného středověku, část obecně do pravěku a několik jedinců do novověku.¹⁰⁾

Případů, jako je tento, se najde nejen ve sbírkách Muzea Brněnska celá řada. Většinou pocházejí ze starých nálezů a výzkumů nebo náhodných nálezů. Největším problémem je především nepřesná lokalizace místa nálezů nebo chybějící dokumentace. Potřeba revize takovýchto starých nálezů a lokalit je zřejmá. Jednorázový povrchový sběr, který jsme v zájmu získání nových informací uskutečnili, zatím nepřinesl žádnou zásadní informaci. Nicméně věříme, že plánovaný systematický průzkum této trati a dalších pečlivě vybraných poloh z katastru Šlapanic, doplněný výzkumem v archivu (především studium starých obecních kronik a tisku) a získání dalších sekundárních informací přinese relevantní fakta a přispěje ke zpřesnění mapy nejen slovanského osídlení Šlapanicka.

Mgr. Klára Sovová je archeoložka Muzea Brněnska.

Literatura:

- BARTOŠKOVÁ, A.: *Slovanské depoty železných předmětů v Československu*. Praha 1986, s. 17–19.
- BELCREDI a kol.: *Archeologické lokality a nálezy okresu Brno-venkov*, Brno 1989.
- ČERNÝ, Fr.: *Vývoj archeologického bádání na Moravě*, str. 151–155 *Pravěk* 3, 1907.
- DOSTÁL, B.: *Slovanská pohřebiště ze střední doby hradištní na Moravě*. Praha 1966, s. 69 – 71.
- DEMEK, J. – MACKOVČIN, P. a kol.: *Zeměpisný lexikon ČR, Hory a nížiny*, Brno 2006, s. 359, 440–441.
- KUNA, M.: *Archeologický průzkum povrchovými sběry*, in: *Zprávy ČAS* 23, Praha 1994.
- MACKOVČIN, P. a kol.: *Brněnsko, Chráněná území ČR*, svazek IX. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR a Ekocentrum Brno–Praha 2007, s. 301.
- NEKVASIL, J.: *Pokračování záchranného výzkumu horákovského sídliště ve Šlapanicích*, (okres Brno-venkov), 1977, (PV 1975), s. 38.
- NEKVASIL, J.: *Další záchranný výzkum ve Šlapanicích, okres Brno-venkov*, 1978, (PV 1976), s. 43.
- PROCHÁZKA, A.: *Kamenné nástroje se žlábkem z nálezů moravských*, *Pravěk* 1908, s. 123.
- ŘÍHOVSKÝ, J.: *Stopy velatického sídliště a pohřebiště ve Šlapanicích (okr. Brno-venkov)*, 1977, (PV 1975), s. 24–25.
- ŘÍHOVSKÝ, J.: *Druhý žárový hrob velatické kultury ve Šlapanicích (okres Brno-venkov)*, 1978, (PV 1976), s. 35.
- SKUTIL, J.: *Ze starožitnické činnosti zvěrolékaře Josefa Stávky*, *Šlapanský zpravodaj*, roč. IV, č. 1, 1937, s. 1–2.
- SOVOVÁ, K.: *Halštatské sídliště ve Šlapanicích, Jižní Morava*, roč. 34, 1998, s. 243–246.

Poznámky:

- 1) Sprašové podloží s pokryvem černozemě bylo zjištěno výzkumem prováděným v těsné blízkosti sledované lokality i přímo v trati Puštor v základech novostavby.
- 2) Hodnotu musíme brát jako orientační vzhledem k pravděpodobné chybě při dodatečné lokalizaci místa.
- 3) Ty již z velké části pokrývají sousední lokalitu v literatuře známou pod traťovými názvy „Pod zámek“ a „Líchy“.
- 4) Podle dostupných pramenů se sídliště zřejmě rozkládalo v místech dnešní zahrádkářské kolonie.
- 5) Občas se v literatuře sekáme s umístěním nálezu na k.ú. Bedřichovic. Jen stěží již dnes dohledáme skutečné místo nálezu, nicméně trať Puštor se nalézá na k.ú. Šlapanic. Hranice obou katastrů jsou však blízko sledované lokality, protože cesta, na níž byl nález učiněn vede ze Šlapanic do Bedřichovic.
- 6) Dva záchranné výzkumy provádělo v 90-tých letech 20. století Muzeum Brněnska.
- 7) Za pomoc při odebrání vzorků bych chtěla poděkovat Mgr. M. Hložkovi. Podle předběžných výsledků analýzy, kterou prováděl Mgr. Petr Kočar, se jedná o dřevo jehličnanu. V tuto chvíli není jasné, zda velikost odebraného vzorku bude dostačující i pro přesnější určení druhu dřeviny. V každém případě použití dřeva jehličnanu na topůrko je zcela nezvyklé a otevírá tak řadu možných hypotéz, z jakého důvodu bylo použito.
- 8) Za konzultaci bych chtěla poděkovat Mgr. Luňákovi a za laskavé poskytnutí dokumentace PhDr. L. Poláčkovi, CSc.
- 9) Struska stejného charakteru byla nalezena při výzkumu v trati Líchy, v povrchových vrstvách horákovského objektu. č. 2.
- 10) Z hlediska skladby nálezů šlo o dna 5 ks, okraje 9 ks, ucho 1 ks a střepy z výdutě 37 ks. Není však záměrem tohoto článku věnovat větší pozornost komplexnímu vyhodnocení sběrů, už z toho důvodu, že v systematických sběrech v tomto prostoru bude Muzeum Brněnska nadále pokračovat a výsledky dosavadních sběrů budou zahrnuty do vyhodnocení celé akce.

ALOIS KALVODA A DIVADLO

129

Martina Krajičková

Český krajinář Alois Kalvoda (1875–1934), žák Mařákovy školy, je znám jako osobnost s širokým spektrem zájmů a aktivit. Kromě vlastní malířské tvorby se intenzivně věnoval výuce krajinomalby, napsal knihu vzpomínek, řadu esejů a úvah o umění a umělcích, přednášel o umění v rámci nejrůznějších populárně-vzdělávacích kurzů a v rozhlase, byl též intenzivním účastníkem spolkového života českých umělců (Jednota umělců výtvarných, Sdružení výtvarných umělců moravských, Spolek výtvarných umělců Mánes), redaktorem umělecké revue *Dílo*, nadšeným členem Sokola, sběratelem keramiky, lidových výšivek i starých tisků a také zakladatelem hudebního muzea. Zvláště významnou roli hrálo pak v Kalvodově životě i umělecké tvorbě divadlo. V mládí byl nadšeným hercem-ochotníkem, později organizátorem a režisérem nejrůznějších amatérských produkcí, zakladatelem ochotnického divadelního sdružení, scénografem a dramatikem.

ŠLAPANICKÁ MARYŠA

Poprvé se setkal Kalvoda blíže s divadlem v rodných Šlapanicích. S velkým západem se podílel na celé řadě divadelních a estrádních vystoupení zdejších ochotníků. Poté, co začal studovat malířství na pražské Akademii, vytvořil pro potřeby šlapanických divadelníků kulisy, které využívali místní ochotníci dle svědectví pamětníků ještě mnoho let po Kalvodově smrti. Po příchodu do Prahy se Alois Kalvoda prostřednictvím svého bratra Antonína seznámil s Norbertem Mrštíkem, mladším bratrem Aloise a Viléma, známých dramatiků a spisovatelů. V té době se v pražském Národním divadle připravovala premiéra hry bratří Mrštíků *Maryša* a Norbert Mrštík se na doporučení autorů stal jakýmsi poradcem pro zachování nářečí v jazyce postav a pro dodržení regionálního koloritu dramatu. Právě díky přátelství s Norbertem Mrštíkem se Kalvodovi podařilo dojednat s autory ochotnické uvedení *Maryši* ve Šlapanicích, a to už krátce po pražské premiéře, která se konala v květnu 1894.

Šlapanická premiéra *Maryši* byla naplánována na podzim téhož roku, proto se ihned začalo s přípravami. Titulní role dramatu byla svěřena Růženě Bílkové-Velánové, dceři vážného z místního cukrovaru, Vávru měl ztělesnit účetní cukrovaru Josef Müller. Režie se ujala manželka místního lékaře Marie Navrátilová, zakládající členka šlapanického divadelního spolku *Kosmák*. O zbývající role se podělili sourozenci Kalvodovi, Alois hrál Lízala, jeho starší sestra Josefka Lízalku, Antonín Kalvoda představoval Francka.

Představení *Maryši* bylo jedním z hlavních bodů programu slavnosti, kterou uspořádali místní sokolové u příležitosti svěcení svého praporu. Divadelní představení se konalo v sobotu 1. září 1894 v hostinci u Schildrů (dnešní šlapanická Orlovna). Přestože byli na premiéru pozváni oba autoři, představení se nakonec zúčastnil pouze Norbert Mrštík, dobový tisk zaznamenal v hledišti také spisovatele a dramatika Františka Sokola-Tůmu. Představení se vydařilo. Místní i přespolní diváci byli *Maryšou* nadšeni a představení přineslo i slušný finanční výtěžek, z něhož byla část věnována spolku

Radhošť podporujícím moravské studenty. O týden později pak vyšla v Moravské Orlici poměrně rozsáhlá recenze představení, jejímž autorem byl Norbert Mrštík. Kritika vyzněla veskrze příznivě: „*Hrálo se s chutí a pochopením, jakého jsme na malém jevišti venkovském ani nečekali*“.¹⁾ Norbert Mrštík pochválil zejména výkon Kalvodovy sestry Josefky, vyzdvihl její přesné a věrné ztvárnění Maryšiny matky, zmínil však také Lízala „p. Kalvody mladšího, žáka malířské akademie, na němž by nemohl ničeho opravovat sebe přísnější kritik.“²⁾ Šlapanická inscenace Maryši byla prvním ochotnickým představením hry bratří Mrštíků a také prvním uvedením dramatu na Moravě, kam je situován děj hry.

Alois Kalvoda ani později na ochotnické divadlo nezanevřel, i když byl napříště častěji režisérem, iniciátorem a organizátorem než hercem. Pro svůj vinohradský ateliér v Mánesově ulici č.

32, který získal po zemřelém příteli Ludku Maroldovi, nechal zhotovit malé pódium a se studenty své krajinářské školy tu čas od času pořádal divadelní představení. Na repertoáru byly obvykle žertovné jednoaktovky vhodné pro amatérské nastudování a na představení byli zváni zejména Kalvodovi známí a přátelé z uměleckých kruhů. V Kalvodově pozůstalosti se dochoval program jednoho takového odpoledního nedělního představení z roku 1917: na programu byly dvě aktovky, ve své době ochotnickými divadelníky velmi oblíbené – *Delikátní posláni* od Eugene Scribe a *Medvěd námluvčím* od Viktora Krylova.

DIVADELNÍ SPOLEK ŠMILOVSKÝ

Další část Kalvodových ochotnických aktivit se odehrála na Klatovsku. V roce 1922 koupil Kalvoda v rámci pozemkové reformy zchátralý zámek v obci Běhařov nedaleko Klatov. Po nákladné rekonstrukci se stal Kalvodov, jak byl nyní zámek nazýván, malířovým novým domovem a místem, kde se konaly jeho letní krajinářské kurzy. V Běhařově trávil Kalvoda velkou část roku a brzy se také zapojil do života obce. Zasloužil se o zavedení obecního vodovodu, zřídil tu kino a v neposlední řadě byl iniciátorem vzniku místního ochotnického sdružení. Běhařovské ochotnické uskupení bylo oficiálně založeno 10. června 1929 na Kalvodově zámku. Na Kalvodův návrh bylo pojmenováno Divadelní spolek Šmilovský, na počest šumavského spisovatele a buditele Aloise Vojtěcha Šmilovského, který působil v polovině 19. století v nedalekých Klatovech. Alois Kalvoda byl na ustavující schůzi zvolen předsedou a svou práci pro spolek vykonával s velkým zaujetím. Spolu se svým žákem Bedřichem Anderlem namaloval oponu pro divadelní sál, který byl nově zřízen v přístavbě běhařovského

RŮŽENA BÍLKOVÁ-VELANOVÁ, PŘEDSTAVITELKA MARYŠI VE ŠLAPANICKÉM OCHOTNICKÉM NASTUDOVÁNÍ STEJNOJMENNÉHO DRAMATU

KALVODOVA OPONA PRO BĚHAŘOVSKÉ OCHOTNÍKY, STAV V DUBNU 2009

hostince. Ústředním motivem opony byla sedící dívka v chodském kroji, za ní byla zachycena krajina od Běhařova směrem na Klatovy. Kalvoda nechal pro běhařovské ochotníky na své náklady zhotovit v malírně pražského vinohradského divadla univerzální dekorace „náves, pokoj a salon“, spolufinancoval osvětlení jeviště, pomáhal s budováním spolkové knihovny, významný byl i jeho finanční podíl na fungování spolku. Spolek byl velmi aktivní, již během prvního půlroku své existence nastudoval čtyři hry a brzy si získal oblibu diváků v širokém okolí. Ke slušné kvalitě představení Šmilovského přispívala i skutečnost, že celá řada představení vznikala za účasti a spolupráce žáků Kalvodovy krajinářské školy, nadaných amatérských, ale mnohdy i profesionálních divadelníků. Hlavním iniciátorem prvních představení Šmilovského, režisérem a často také představitelem hlavních mužských rolí byl zkušený ochotnický herec J. Života, který se v létě roku 1929, tedy krátce po vzniku spolku, účastnil Kalvodova letního krajinářského kurzu. Řadu rolí ztvárnila v prvních letech existence spolku také jedna z Kalvodových nejnadanějších žaček, malířka Milena Šimková-Elgrová.

V repertoáru Šmilovského na přelomu 20. a 30. let 20. století najdeme oblíbené dobové konverzační veselohry jako např. Falešná kočička od J. Skružného nebo Co se škádlívá, rádo se má od Vl. Holého, ale také pohádku Honza v zakletém zámku od V. Plumlovské či drama Černé oči, proč pláčete? od M. Malocha. Stálou součástí programu byly tzv. akademie s žáky Kalvodova letního krajinářského kurzu, kde se hrálo na klavír, zpívalo, recitovalo a nakonec tančilo. V rámci podobného komponovaného večera sehrál spolek Šmilovský v roce 1930 s úspěchem Kalvodovu lyrickou jednoaktovou divadelní hru Hořec.

Soudě podle kroniky Divadelního spolku Šmilovský byl Kalvoda do značné míry hybnou silou činnosti běhařovského ochotnického sdružení v prvních letech jeho exi-

stence. Později byl jeho podíl na činnosti spolku menší, zřejmě i v souvislosti se zhoršujícím se malířovým zdravím. Jaké byly další osudy Šmilovského, není přesně známo, avšak existují doklady, že se před Kalvodovou oponou v Běhařově hrálo divadlo ještě v 50. letech 20. století. Divadelní sál běhařovského hostince, někdejší dějiště představení spolku Šmilovský, je už po několik desetiletí součástí soukromého domu. Dodnes v něm však visí opona, kterou pro běhařovské ochotníky před 80 lety namaloval Alois Kalvoda. Zachovala se v pozoruhodně dobrém stavu.

„...SMETANOVY OPERY JE NUTNO OPATŘIT PRAVDIVÝM PROSTŘEDÍM...”

Do okruhu Kalvodových přátel a známých patřilo mnoho významných osobností českého divadla, např. známá prvorepubliková divadelní a filmová herečka Růžena Nasková (její muž František Naske byl malíř a Kalvodův přítel), Jarmila Májová, nadějná žačka Kalvodovy krajinářské školy, která nakonec dala přednost herecké kariéře před malováním, dále herečka Marie Hübschmanová a mnozí další. V roce 1914 byl jedním z žáků Kalvodovy krajinářské školy režisér opery pražského Národního divadla Robert Polák. Polák se v rozhovoru s Kalvodou zmínil o nevýrazné, chudé výpravě současné inscenace Smetanovy Prodané nevěsty v Národním divadle a navrhl Kalvodovi, zda by se nechtěl pokusit navrhnout kulisy nové. Kalvodu jako milovníka hudby a obzvláště Smetany tento nápad nadchl a pustil se ihned do práce. Při tvorbě návrhů výpravy vycházel ze Smetanovy hudby a kladl velký důraz na autentické zachycení prostředí, v němž se děj opery odehrává. Chtěl vytvořit obraz typické české vesnice, který by podpořil národní charakter Smetanovy hudby. Kalvoda přistupoval ke scénografické tvorbě s neobyčejným zaujetím, vydal se do plenéru na Plzeňsko, aby se mu podařilo zachytit autentickou českou vesnici. Neomezil se jen na vypracování návrhů, ale spolu se svým žákem Martinem Benkou se podílel přímo na malbách dekorací. Ukázalo se však, že Kalvodovo výsostně malířské pojetí s důrazem na detail nevyhovovalo jevištní praxi a jeho návrhy zaznamenaly před realizací tak značných úprav, že se nakonec původním malířovým návrhům z celé výpravy podobal pouze obraz návsí v prvním jednání opery. Přestože diváci i divadlo byli spokojeni, o čemž svědčí i děkovný dopis šéfa opery Národního divadla Karla Kovařovice Kalvodovi,³⁾ sám malíř byl osudem svých návrhů zklamán a zdálo se, že na scénografickou práci napříště zanevře.

Během první světové války se však na něj obrátil režisér Polák s nabídkou scénografické práce pro Národní divadlo znovu. Jednalo se opět o Smetanovu operu, tentokrát to byla Hubička. Kalvoda byl po předchozí zkušenosti zprvu skeptický, Polák však naléhal a zdůrazňoval, že komornější dějová linka Hubičky umožní lepší využití Kalvodových propracovaných návrhů a nebude vyžadovat tolik kompromisů při praktické realizaci, jako tomu bylo u Prodané nevěsty. Hubička byla Kalvodova oblíbená opera, a tak se nakonec nechal přemluvit a opět se pustil do práce. Svoji vizi výtvarného pojetí Hubičky popsal malíř později takto: „*První jednání: chutné v barvě jak míšenské jablíčko a dřevem vonící; druhé jednání: šťavnatý vlhký les s tísní samoty; třetí jednání: slunko a jásot.*“⁴⁾ Stejně jako u Prodané nevěsty také u Hubičky přistupoval Kalvoda k tvorbě návrhů s velkou pečlivostí. Sám navštívil oblast Turnovska a Světlou, kde se děj opery odehrává, prostřednictvím přátel si také opatřil přesné nákresy typických lidových interiérů v této oblasti. Zabýval se takovými detaily jako je tradiční rozmístění nábytku ve světnici či šířka postele a způsob jejího stlaní. Tvrdil totiž, že: „*Smetanovy opery je nutno opatřit pravdivým prostředím... poctivé studium krajiny a prostředí je*

KALVODOVA KRAJINÁŘSKÁ ŠKOLA KOLEM R. 1914, UPROSTŘED SEDÍ ALOIS KALVODA, VPRAVO ROBERT POLÁK, REŽISÉR OPERY PRAŽSKÉHO NÁRODNÍHO DIVADLA

mi nevyhnutelno.⁵⁾ V roce 1916 byly v týdeníku *Český svět* uveřejněny reprodukce Kalvodových návrhů s textem, který vítal novou výpravu *Hubičky* jako milé překvapení připravené Národním divadlem divákům k obnovené premiéře opery.⁶⁾ Z dostupných pramenů však není zcela jasné, zda byla Kalvodova výprava ke Smetanově opeře *Hubička* nakonec skutečně realizována. V archivu Národního divadla o ní neexistují žádné doklady a v rozsáhlé stati Viktora Šumana o Kalvodovi, která vycházela v roce 1925 na pokračování v časopise *Dílo*, je zmínka o tom, že k realizaci nové výpravy v době války nakonec z finančních důvodů nedošlo.⁷⁾

Poslední operou Bedřicha Smetany, jejíž výpravou se Kalvoda zabýval, bylo *Tajemství*. Návrh scény si u něj objednalo v roce 1921 Národní divadlo moravsko-slezské v Ostravě. Ani tato Kalvodova práce se však nakonec na scéně nerealizovala. Zřejmě v důsledku špatné komunikace mezi malířem a vedením divadla vytvořil Kalvoda obrazy tak rozměrné, že je divadlo ve svých prostorách nemohlo využít.⁸⁾

Pro Kalvodovu scénografickou tvorbu je typické, že malíř pojímal návrhy spíše jako rozměrná plátna než jako kulisy a kladl značný důraz na provedení detailů a přesné dodržení barevnosti návrhů. To však bylo v jevištní praxi často problematické a způsobovalo to potíže při realizaci návrhů. Ty pak byly upravovány dle potřeb divadla, což zapříčinilo Kalvodovu nespokojenost s konečnou podobou výpravy. Většina Kalvodových scénografických návrhů pro Národní divadlo zůstala v rukou soukromých sběratelů, práce byly později vystaveny na výstavě *Umění výtvarné v divadle a ve filmu*, kterou roku 1921 pořádala v Praze JUV. V katalogu k výstavě pak Kalvoda s odstupem času poměrně realisticky a sebekriticky hodnotí tuto část své tvorby. Zdůrazňuje, že tvorba tohoto typu vyžaduje od malíře velkou pokoru a sebezapření „...*dělat obrazy, které by na jevišti „hrály“, může jen umělec, který divadelnímu jevišti je hotov obětovati mno-*

KALVODŮV NÁVRH SCÉNY PRO PRVNÍ JEDNÁNÍ SMETANOVY OPERY PRODANÁ NEVĚSTA

ho, ne-li vše...⁴⁰⁾ a poznamenává, že jeho návrhy jsou na výstavě vystaveny zřejmě jako „vzor divadelní nedisciplinovanosti“.¹⁰⁾

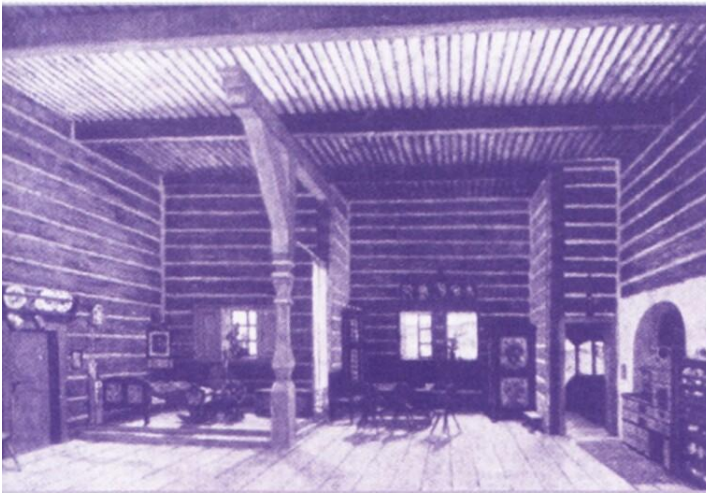
V souvislosti s Kalvodovou scénografickou tvorbou je třeba zmínit se ještě o jedné zajímavé epizodě. Je jí Kalvodova spolupráce s Leošem Janáčkem. V roce 1916 se Janáček obrátil na Kalvodu s žádostí o návrh výpravy pro první jednání opery *Její pastorkyňa* v pražském Národním divadle. Janáček chtěl opeře, jejíž výprava byla v Praze pojata poněkud akademicky, dodat autentický ráz oblasti Slovácka, a proto se obrátil na Kalvodu, který tento kraj dobře znal, neboť zde několikrát probíhal jeho letní kraji-nářský kurz. Kalvoda zajel do údolí Veličky a připravil pro Janáčka několik skic. Janáček byl Kalvodovými návrhy nadšen a naléhal na vedení Národního divadlo, aby začalo s Kalvodou jednat o novém výtvarném pojetí prvního jednání jeho opery. Vedení divadla však bylo ostře proti, a to jak šéf opery Karel Kovařovic, tak zejména ředitel Gustav Schmoranz. Kalvodovy návrhy se jim zdály v divadelní praxi naprosto nerealizovatelné: „Toho celého „mistra“ Kalvodu nám byl čert dlužen. Mlýn na svrchní vodu! Cožpak je to na jevišti možné?“¹¹⁾ poznamenal si ředitel Národního divadla Gustav Schmoranz k Janáčkovu dopisu, v němž skladatel prosí o angažování Kalvody. Schmoranz na Janáčkovu naléhání nakonec odpověděl, že postačí fotografie zmíněné lokality, podle nichž budou nové kulisy vytvořeny v malírně Národního divadla. Z Janáčkovy korespondence s Kalvodou vyplývá, že se skladatel zřejmě později (1917) snažil navrhnout Kalvodu ještě pro vídeňskou premiéru opery *Její pastorkyně*, ale ani zde neuspěl.¹²⁾

V pozdějších letech se Kalvoda scénografické práci věnoval pouze v souvislosti s uvedením vlastních divadelních her nebo při spolupráci s ochotníky.

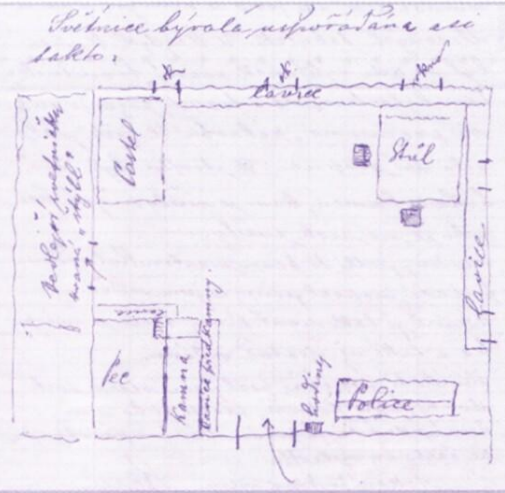
NA CHVÍLI BYLO TŘEBA ZAMĚNIT ŠTĚTEC ZA PERO“

Kalvoda byl zdatný publicista, kromě celé řady esejů o umění a umělcích napsal také autobiografii a pokusil se i o vlastní dramatickou tvorbu. Ve svých divadelních hrách řešil témata, která mu byla osobně blízká – postavení umělce ve společnosti, vztah mezi tvorbou a životními osudy tvůrce. V obou dramatech, která Kalvoda napsal, v *Marhovském* (1913) i v *Hořci* (1922), je hlavním hrdinou umělec, který se nachází na rozcestí tvůrčím i lidským.

Kalvodovou dramatickou prvotinou bylo tříaktové drama *Marhovský*. Děj hry: Ma-

KALVODŮV NÁVRH SCÉNY PRO PRVNÍ JEDNÁNÍ
SMETANOVY OPERY HUBIČKA

PLÁNEK TRADIČNÍHO ROZMÍSTĚNÍ NÁBYTKU
V LIDOVÉM INTERIÉRU V PODJEŠTĚDÍ, KTERÝ
PRO KALVODU NAKRESLIL MÍSTNÍ PAMĚTNÍK

líř Dušan Marhovský namaluje při pobytu na Slovácku abstraktně pojatý akt naprosto odlišný od jeho dosavadní tvorby. Prací je nadšen a těší se, že konečně dosáhne jako umělec průlomu, zlepší se jeho finanční situace a bude se moci oženit se svou dívkou. Před vystavením ukáže malíř plátno svým kolegům, kteří je tvrdě zkritizují a odmítanou. Marhovský podlehne duševnímu vypětí, které způsobila výměna názorů s kolegy, a přichází o rozum. Nezachrání jej ani oddaná a nesobecká láska jeho dívky Blaženy.

V rozhovoru, který u příležitosti uvedení hry vedl se svým přítelem, novinářem Aloisem V. Kožíškem, pro Moravskou Orlici, zdůraznil Kalvoda, že všechny postavy dramatu jsou smyšlené, zmínil se však, že inspirací pro postavu Marhovského mu byl tragický osud mnoha českých umělců.¹³⁾ Jmenovitě se nabízí např. Otakar Lebeda (1877–1901), Kalvodův nadaný spolužák z Mařákova ateliéru, který se jako čtyřiatřicetiletý zastřelil, údajně v zoufalství nad nezdary v tvorbě. Dalším podstatným motivem hry jsou úvahy nad možnostmi hodnocení uměleckého díla, tak aktuální pro české výtvarné umění v době vzniku hry, kdy se tradiční formy střetávaly s nově vznikajícími avantgardními směry. Scéna v druhém jednání hry zachycující disputaci Marhovského a jeho kolegů byla klíčovým momentem dramatu. V této rovině tématu autor zřejmě určitým způsobem reflektoval vyhraněný spor, k němuž došlo na přelomu let 1910 a 1911 na české výtvarné scéně a jehož byl Kalvoda aktivním účastníkem. Roztržka, která se rozhořela nejen na stránkách odborného tisku, proti sobě postavila zastánce tradiční, akademické malby reprezentované JUV a příznivce avantgardních směrů sdružené v Mánesu. Dalším motivem, který Kalvoda podle svých vlastních slov v Marhovském zpracoval, je osud ženy, která miluje umělce. Oddaná a nesobecká Blažena je pro Kalvodu prototypem obětující se ženy umělce, trpělivou družkou, jakou Kalvoda v době napsání dramatu postrádal, protože jeho manželství s podivínskou a nevyrovnanou Annou Fastrovou zaznamenávalo už v té době první problémy. Tato tematická rovina však Kalvodovi vynesla kritiku, neboť mnozí recenzenti zde nacházeli značnou podobnost s dramatem Viléma Mrštíka Anežka, které mělo premiéru téhož roku. Alois Kalvoda jakoukoli podobnost či inspiraci Mrštíkovým dílem zcela odmítl.

Krátce po dokončení dramatu zaslal Kalvoda text hry k posouzení dramaturgovi pražského Národního divadla Jaroslavu Kvapilovi a požádal ho o upřímný názor.

KALVODOVA SKICA K NÁVRHU SCÉNY PRO PRVNÍ JEDNÁNÍ JANÁČKOVY OPERY JEJÍ PASTORKYNĚ (1916),
ULOŽENO V ODDĚLENÍ DĚJIN HUDBY MORAVSKÉHO ZEMSKÉHO MUZEA

Kvapil ocenil úroveň jazyka hry i míru zvládnutí ambiciózního tématu amatérem, vytkl však Kalvodovi nedostatek dramatickosti a statickosti děje; od uvedení dramatu na scéně jej zrazoval a radil vydat Marhovského pouze knižně.¹⁴⁾ Kalvoda kritický názor přijal a jako výraz poděkování věnoval Kvapilovi jeden ze svých obrazů. Radou zkušeného divadelníka se však zjevně neřídil, protože už na podzim roku 1913 začala Marhovského studovat činohra brněnského Národního divadla. Kalvoda se na přípravě inscenace významným způsobem podílel, měl zásadní vliv na výběr obsazení (hlavní role Blaženy a Marhovského ztvárnili přední herci brněnské scény manželé Emma a Ladislav Pechovi), účastnil se všech zkoušek a pro větší autentičnost scény (děj se z větší části odehrává v malířském ateliéru) namaloval několik rozměrných obrazů, které byly součástí výpravy. Poprvé bylo drama uvedeno 29. listopadu 1913 v prostorách brněnského Národního divadla na ulici Veverí za účasti autora a mnoha jeho přátel a známých především z okruhu moravských umělců. Premiéra byla velmi úspěšná a autor byl během inscenace několikrát vyvoláván. Reakce kritiky už tak jednoznačná nebyla. Drama vzbudilo s ohledem na značnou popularitu autora velký zájem a bylo recenzováno prakticky ve všech regionálních periodikách. Velmi pochvalně byly všemi oceněny výkony manželů Pechových v hlavních rolích. Velké části recenzentů se však nelíbila hlavní postava. Marhovského vnímali jednoznačně jako labilní a patologickou osobnost a odmítali jej vidět jako prototyp umělce sužovaného nepříznivým osudem, jak jej prezentoval autor. Někteří recenzenti Kalvodův dramatický pokus zcela odmítli jako diletantský, většina však oceňovala úroveň hry s ohledem na skutečnost, že se jedná o prvotinu, a přiznávala Kalvodovi jisté nadání k dramatické tvorbě.

Později bylo drama několikrát uvedeno ochotníky, například ještě téhož roku v prosinci je inscenoval Spolek divadelních ochotníků v Hodoníně, a to opět s Kalvodo-

PLAKÁT K PREMIÉŘE KALVODOVY DIVADELNÍ HRY MARHOVSKÝ

I tentokrát zaslal autor text své hry Kvapilovi, který byl nyní šéfem vinohradského divadla, a ptal se jej na možnost uvedení hry v jeho divadle. Kvapil ve své odpovědi vyzdvihl „jemnost postřehů a stylovou ušlechtilost“ dramatu, namítl však, že na velké scéně by komorní jednoaktovka „ztratila mnoho ze svého intimního kouzla“¹⁵⁾ a nastudování hry ve vinohradském divadle odmítl. Uvedení v kamenném divadle se Hořec nedočkal ani později, byl však velmi oblíbeným textem mezi ochotníky a s úspěchem jej inscenovalo několik amatérských divadelních sdružení, např. v roce 1930 plzeňské Sdružení Ikaros, moderně literární spolek.¹⁶⁾ Jak už bylo zmíněno, 17. srpna 1930 sehrál Hořec běhařovský Divadelní spolek ochotníků Šmilovský. Režie a hlavní mužské role se ujal J. Života, Martu, hlavní ženskou roli, ztvárnila v tomto představení Marie Brožová-Lhotová, tehdy přední členka plzeňského městského divadla, později úspěšná filmová herečka. Hra byla v prostředí, které bylo autorovi již předem příznivě nakloněno, pochopitelně přijata s nadšením, „*autor byl hlučně a srdečně vyvoláván*

ALOIS KALVODA

DVĚ HRY

MARHOVSKÝ

HOŘEC

Se 4 obrazy Adolfa Kašpara.

V P R A Z E

1930

TITULNÍ LIST KNIŽNÍHO VYDÁNÍ
OBOU KALVODOVÝCH DRAMAT

a obdarován krásným vavřínovým věncem od svých dobrých žáků a srdečně též byl pozdravován od všeho obcenstva, které se toho krásného večera sešlo.“¹⁷⁾ Hořec byl posledním Kalvodovým dramatickým pokusem. V roce 1931 vydal ještě obě svá dramata knižně pod názvem Dvě hry v bibliofilském vydání s ilustracemi Adolfa Kašpara.

Souvislosti mezi Kalvodovou výtvarnou tvorbou a jeho dramaty jsou zjevné, a to nejen ve volbě tématu, ale také v jejich zpracování. Stejně jako na svých obrazech, také ve své dramatické tvorbě zůstává Kalvoda většinou spíše melancholickým lyrikem. Jeho dramata jsou tématem i zpracováním dávno překonána a i v době svého vzniku byla atraktivní především s ohledem na popularitu autora. I s odstupem času je však lze bezesporu vnímat jako zajímavý důkaz Kalvodovy

tvůrčí všestrannosti.

Mgr. Martina Krajičková je historička Muzea ve Šlapanicích.

Autorka děkuje za pomoc PhDr. Evě Drlíkové z Nadace Leoše Janáčka, Andree Kunešové z Archívu ND Praha, Mgr. Haně Fadingerové, historičce umění Muzea Brněnska, a pracovníkům Oddělení dějin hudby Moravského zemského muzea v Brně.

Poznámky:

- 1) *Moravská orlice*, r. XXXII, č. 204, 8. 9.1894.
- 2) Tamtéž.
- 3) Dopis K. Kovařovice A. Kalvodovi, 11. 5. 1915, Sběrka Muzea ve Šlapanicích.
- 4) KALVODA, A.: *Vzpomínka na moje obrazy ke Smetanovým operám*, in: *Umění scénické*, Praha 1921, s. 38–39.
- 5) Tamtéž, s. 39.
- 6) *Český svět*, ročník XII, 1916, č. 43.
- 7) ŠUMAN, V.: *Alois Kalvoda*, Dílo, ročník XVIII, 1925, s. 43–68.
- 8) Dopis Ředitelství Národního divadla moravsko-slezského A. Kalvodovi, 2. 11. 1921, Sběrka Muzea ve Šlapanicích.
- 9) KALVODA, A.: *Vzpomínka na moje obrazy ke Smetanovým operám*, in: *Umění scénické*, Praha 1921, s. 36.
- 10) Tamtéž, s. 40.
- 11) *Korespondence Leoše Janáčka*, svazek 7, Praha 1950, s. 31.
- 12) Dopis L. Janáčka A. Kalvodovi, 20.8.1917, Sběrka Muzea ve Šlapanicích.
- 13) *Moravská Orlice*, Před premiérou Kalvodova „Marhovského“, 27. 11. 1913.
- 14) Dopis J. Kvapila A. Kalvodovi, 18. 2. 1913, Sběrka Muzea ve Šlapanicích.
- 15) Dopis J. Kvapila A. Kalvodovi, 25. 3. 1924, Sběrka Muzea ve Šlapanicích.
- 16) Dopis ochotnického sdružení Ikaros A. Kalvodovi, 16. 11. 1930, Sběrka Muzea ve Šlapanicích.

- 17) *Kronika Divadelního spolku Šmilovský, Činnost Šmilovského za rok 1930*, OÚ Běhařov.

Prameny a použitá literatura

- ČADÍK, J.: *Alois Kalvoda*, Výbor prací z české krajiny, Praha 1924.
- DRLÍKOVÁ, E.: „*Toho Kalvodu nám byl čert...*“, rukopis dosud nepublikované stati o vztahu L. Janáčka a A. Kalvody, 2010.
- Fond Alois Kalvoda, Sbírka Muzea ve Šlapanicích.
- HÝSEK, M.: *Kalvodův „Marhovský“*, Rakovnicko, ročník I, 1914.
- HÝSEK, M.: *A. Kalvoda Marhovský*, Moravsko-slezská revue, č. 10, 20. 12. 1913.
- KALVODA, A.: *Dvě hry*, Praha 1930.
- KALVODA, A.: *Vzpomínky*, Praha 1932.
- KLOBAS, O.: *Alois Kalvoda*, 1997.
- Kronika Divadelního spolku Šmilovský*, archiv OÚ Běhařov.
- Lidové noviny*, ročník XXI, 30.11.1913.
- Moravské listy*, ročník I, č. 111, 2. 12. 1913.
- Moravská Orlice*, ročník XXXII, č. 201, 5. 9. 1894.
- Moravská Orlice*, ročník XXXII, č. 204, 8. 9. 1894.
- Moravská Orlice*, ročník LI, č. 271, 27. 11. 1913.
- Moravská Orlice*, ročník LI, č. 276, 1. 12. 1913.
- Moravská Orlice*, ročník LI, č. 278, 3. 12. 1913.
- Moravský venkov*, ročník V, č. 139, 2.12.1913.
- REKTORYS, A.: *Korespondence Leoše Janáčka s Karlem Kovařovicem a ředitelstvím Národního divadla*, Praha 1950.
- Scénické umění výtvarné*, Praha 1921.
- ŠUMAN, V.: *Alois Kalvoda*. Dílo, ročník XVIII, 1925, s. 43–68.
- Venkov*, 25. 5. 1930.

PODHORÁCKÉ MUZEUM

sídlí v areálu ženského cisterciáckého kláštera Porta coeli. V muzeu lze zhlédnout kromě sezonních výstav paleontologickou a mineralogickou expozici, měšťanský obytný interiér z přelomu 18. a 19. století a expozici o dějinách a současnosti kláštera. V křížové chodbě kláštera je nově instalováno lapidárium kamenných fragmentů.

KONTAKT:

Podhorácké muzeum
Porta coeli 1001
666 02 Předklášteří
 tel.: 549 412 293
 fax: 549 213 935
 e-mail:
predklasteri@muzeumbrnenska.cz

**MUZEUM
V IVANČICÍCH**

je jedním z nejstarších moravských muzeí – bylo založeno v roce 1894. Muzeum vyniká bohatostí a rozmanitostí sbírek. Výstavy se konají v galerii Památníku Alfonse Muchy.

KONTAKT:

Muzeum v Ivančicích
Široká 1
664 91 Ivančice
 tel./fax: 546 451 404,
 546 451 489
 e-mail:
ivancice@muzeumbrnenska.cz

Muzeum Brněnska

AKTUÁLNÍ INFORMACE O VÝSTAVÁCH,
 EXPOZICÍCH A DALŠÍCH AKCÍCH

WWW.MUZEUMBRNENSKA.CZ
muzeum@muzeumbrnenska.cz

**PAMÁTNÍK PÍSEMNICTVÍ
NA MORAVĚ**

byl otevřen v roce 2005 v prostorách benediktinského kláštera v Rajhradě. Kromě krátkodobých výstav nabízí návštěvníkům expozici představující nejvýznamnější osobnosti literatury na Moravě od jejích počátků až po současnost. Prohlídku kláštera a Památníku korunuje návštěva historické knihovny.

KONTAKT:

Památník písebnictví na Moravě
Klášter 1
664 61 Rajhrad
 tel.: 547 229 136, fax: 547 229 895,
 tel. pokladna: 547 229 126
 e-mail:
rajhrad@muzeumbrnenska.cz

**MUZEUM
VE ŠLAPANICÍCH**

sídlí ve starobylé budově někdejší scholasterie. Ve svých sbírkách uchovává rozmanité doklady hmotné kultury minulých generací z oblasti na východ od Brna. Ve výstavní činnosti se muzeum zaměřuje na doprovodné programy pro děti a úzce spolupracuje se školami.

KONTAKT:

Muzeum ve Šlapanicích
Masarykovo nám. 18
664 51 Šlapanice
 tel./fax: 544 228 029
 e-mail:
slapanice@muzeumbrnenska.cz

**PAMÁTNÍK
MOHYLA MÍRU**

byl postaven na počest obětí Napoleonovy vítězné bitvy u Slavkova, je dominantou i přirozeným středem chráněné památkové zóny Slavkovské bojiště. V renovovaném muzejním objektu sousedícím s památníkem mohou návštěvníci zhlédnout stálou multimediální expozici „Bitva tří císařů. Slavkov / Austerlitz 1805“ a expozici nazvanou „Fenomén Austerlitz“.

KONTAKT:

Památník Mohyla míru
K Mohyle míru 200
664 58 Prace
 tel./fax: 544 244 724
 e-mail:
mohyla-miru@muzeumbrnenska.cz

BRNĚNSKÁ DIVADELNÍ LÉTA
FRANTIŠKA KOŽÍKA

141

Vojen Drlík

Sté výročí narození Františka Kožíka v roce 2009 zvýšilo zájem o spisovatele, který se přes všechny své životní peripetie propracoval až k titulu Národní umělec a současně zůstal přijatelný i v dobách nového popřevratového režimu. Kožík žije v povědomí čtenářů především jako romanopisec, případně spisovatel dovedně zpracovávající osudy slavných osobností ve formě přístupné širšímu čtenářskému okruhu, v některých případech se blíží tzv. literatuře faktu. Jen okrajově se přitom mluví o jeho dramatické, nebo libretistické předválečné tvorbě. Ze zorného pole rozhlasové historie naopak nikdy nevymizely jeho zásluhy o specifické rozhlasové útvary, jimž se věnoval v období předválečném, kdy žil v Brně. Kožík se vždy k svému brněnskému období hlásil, kladl však důraz na práci v rozhlasu, případně na své ryze literární pokusy. Jeho činnost pro hudební divadlo, v té době z hlediska úspěšnosti jistě dominantní, zůstává jakoby skryta ve stínu společensky prestižnějších částí jeho tvorby. Zmínky najdeme jen ve speciální literatuře věnované dějinám brněnského divadla či konkrétně brněnské operety, bližší pohled na tuto část jeho tvorby, všestranně úspěšnou (společensky i finančně) chybí. Jedná se přitom o významnou etapu v dějinách brněnského divadla i v Kožíkově tvorbě vůbec. I s ohledem na to, že to byla etapa relativně krátká, zato velmi intenzivní a uzavřená.

Do brněnských divadelních dějin vešel František Kožík díky svým několika libretistickým příspěvkům. Jeho pokusy činoherní, ba snad kabaretní, měly mnohem menší životnost a zapadly zcela v zapomnění. O přímém účinkování na jevišti ani nemluvě.

Divadlo přitahovalo Kožíka od mládí. Je známa jeho spoluúčast na představení *V duchu Dionýsiově*, které vzniklo v dramatickém kroužku starobrněnského reálného gymnázia (12. a 13. 3. 1926). Byl spoluautorem i představitelem *Dionysia* a zde vzniklo autorské společenství se Stanislavem Ježkem.¹⁾ Na takových studentských pokusech není nic mimořádného. Patří ke středoškolskému životu a ve většině případů bývají bez následků. Mnohem významnější a zajímavější jsou Kožíkovy divadelnické peripetie spojené s Akademickou scénou, studentským kolektivem usilujícím o generační divadlo, posléze i o druhou českou scénu v Brně. Na rozdíl od Gamzova Českého studia, jež nebylo vázáno na Brno a mělo ambice být regulérním divadelním tělesem, Akademická scéna měla vysloveně studentský ráz. Inspirovala se pražskou Vestpocketkou a pokusila se ji přenést do Brna (1928). Když provedení V&W zakázali, napsali si hlavní iniciátoři a protagonisté Bohumír Balajka a Karel Melichar narychlo text vlastní *Rej pěj revue*, jež nalezla laskavý ohlas a nastartovala nevelkou řádku dalších titulů, mezi jiným i ono-
ho, na němž se podílel student práv František Kožík spolu se Stanislavem Ježkem: *Film Star revue* (1929). Jejich pokus se zdaleka nesetkal s úspěchem srovnatelným s jevištními pokusy Balajky, Melichara a Rýpara, to však autory neodradilo. Posléze se na půdě spolku *Právník* setkáváme s F. Kožíkem při dalším importu z Osvobozeného divadla, se dvěma - již legálními premiérami her Voskovce a Wericha (*Gorila ex machina*, 5. 3. 1929; *Líčení se odročuje*, 6.–8. 9. 1929), v nichž se dokonce mladé pražské hvěz-

ZEMSKÉ DIVADLO V BRNĚ

Brno 1939

Jindřich Loukota:

Mé štěstí má zlaté vlasy

Nová opereta o třech jednáních. • Napsal Bohumír Polach. • Dirigent: Rudolf Kvasilov. Režie: Karel Smalík. • Choreografie: Ivo Váňa-Paola. • Vypáka: Václav Skrabal.

I. jednání.

Na dvoře páně je to takto:

1. Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

Konec světa.

II. jednání.

Bývalá se na tady:

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

Bývalá se na tady.

III. jednání.

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

Už mluví milos...

ZEMSKÉ DIVADLO v BRNĚ

Jaromír Weinberger:

Apropó, co dělá Andula..?

Revue opereta ve 3 odděleních a 30 obrazech. — Napsali BOHUMÍR POLACH a JIŘÍ ŽALMAN. Režie: OLDŘICH NOVÝ. Instrumentoval a diriguje: VILÉM TAUSKÝ.

DIVADELNÍ CEDULE K PŮVODNÍ PREMIÉRE
OPERETY MÉ ŠTĚSTÍ MÁ ZLATÉ VLASY. JAKO
AUTOŘI JSOU UVEDENI POUZE JINDŘICH
LOUKOTA A BOHUMÍR POLACH

BRNĚNSKÝ PLAKÁTEK K PREMIÉRE OPERETY
APROPÓ, CO DĚLÁ ANDULA?

ODPOLEDNE Začátek o 3. h. Konec o 6. h. Po první V neděli 17. prosince Po druhé! VEČER Začátek o 7 1/2 h. Konec o 10 1/2 h.

MIMO

Na růžích ustláno

Revue opereta ve 3 odděleních a 12 obrazech. — Napsali BOHUMÍR POLACH a JIŘÍ ŽALMAN. Hudební skladba: JAROMÍR WEINBERGER.

Režie: Oldřich Nový.

Textová a scénická správa: Oldřich Nový. Instrumentace: VILÉM TAUSKÝ.

Dirigent: Vilém Tauský.

Dějství I. — Obraz 1.

Madame, naše srdce chorvili

Devět pánů a kytičky

Jeden p

dy poprvé představily brněnskému publiku. Jistě není bez zajímavosti, že řada členů Akademické scény se významně zapsala do kulturních dějin: Chalupa, Křapa, Kožík se uplatnili v rozhlasu, Melichar, Lukas, Rossmann zůstali věrni divadlu, Rýpar se stal žurnalistou, Stanislav Goldbach patřil ve své době k uznávaným skladatelům.²⁾ František Kožík, tehdy studující práv, vynikal jednou obdivuhodnou vlastností: byl neobyčejně pilný. Vedle právnické fakulty ještě navštěvoval brněnskou konzervatoř a posléze i filosofickou fakultu. Byl tedy pro divadlo vyzbrojen i prakticky a skutečně několikrát uplatnil i své herecké nadání.³⁾

Autorské schopnosti společně s hereckým řemeslem se pak staly tím nejlepším doporučením pro práci v rozhlasu. Dá se říci, že během jednoho desetiletí – zhruba třicátých let – se František Kožík plně etabloval v domácím kulturním světě. Největší vnější úspěch měly jeho práce libretisty, resp. spoluautora operetních libret, včetně jejich následného využití v rozhlasovém vysílání, ve filmu a na gramofonových deskách. Nezanedbatelná byla i jeho role básníka a prozaika, jehož hvězda ovšem zazářila nejsilněji až v době, kdy přesídlil do Prahy.

Umělecky je brněnské období v Kožíkově kariéře vyznačeno celkem jednoznačně – na jedné straně několika komerčně mimořádně úspěšnými operetními librety, na druhé straně nepopíratelným uměleckým úspěchem rozhlasového pásma Christobal Colón.⁴⁾

Sám Kožík svůj vstup na operetní půdu několikrát vylíčil jako nápad tehdejšího divadelního ředitele Václava Jiříkovského, který chtěl údajně čelit vlivu zahraniční velké operety. I když je na tomto tvrzení jistě něco pravdy, bližší pohled na repertoárovou politiku tehdejšího Národního resp. Zemského divadla v Brně nám poskytne i jiná vysvětlení.

Skutečnost, že brněnské Národní divadlo uvádí operetu, nebyla ani v době první republiky zcela samozřejmá. Lehký žánr byl – odhlédnuto od názoru diváků – v místních odborných kruzích považován nejprve za nepřijatelný, později za nutné zlo, s nímž se je třeba smířit. K umírněnému postoji nevedl pouze ohled na finanční situaci, ale velkou měrou k němu přispělo divadlo samo. Přesněji řečeno sám malý operetní soubor, který si pod vedením Oldřicha Nového získal během dvacátých let určitý respekt. Stabilitou souboru neotřásl ani několikrát změny ve vedení divadla. Na ředitelském místě se od zásadní úpravy organizace divadelního života po vzniku republiky do roku 1931, tedy do příchodu Václava Jiříkovského, vystřídali Václav Štech, František Neumann, Václav Zítek. Žádný z nich, snad s výjimkou V. Štecha, do operetního repertoáru asi příliš nezasahoval. Až do přelomu dvacátých a třicátých let je na něm znát dominující vliv Oldřicha Nového, který ve stále větší míře dával přednost specifickému trendu zábavného hudebního divadla, jak jej svými díly představovali zejména moravskobudějovický rodák Ralph Benatzky, někdejší brněnský dirigent Robert Stolz nebo jmenovec slavných Straussů Oskar Straus, ze starších pak olomoucký rodák Leo Fall.

Situace se změnila s příchodem nového ředitele Václava Jiříkovského, zkušeného divadelního praktika (v Brně se mihl již na konci války). V době hospodářské krize a razantního nástupu pražských operetních autorů typu Jára Beneše nebo Jaroslava Jankovce a patrně i pod dojmem úspěchu domácí revue Z Brna do Brna z konce let dvacátých, dal Jiříkovský prostor novému směru. Lze říci, že protichůdnému vůči tomu, o čem do té doby usiloval Oldřich Nový. Zatímco šéf operety směřoval ke komorní hudební komedii, ředitel prosazoval extenzivní cestu ve stylu velké podívané s efektní výpravou,

PLAKÁT K PRAŽSKÉMU NASTUDOVÁNÍ NA RŮ-
ŽÍCH USTLÁNO SLIBOVAL MOŽNÁ I NĚCO
JINÉHO, NEŽ CO AUTOŘI ZAMÝŠLELI

PLAKÁT K PRAŽSKÉMU NASTUDOVÁNÍ OPERETY
APROPÓ, CO DĚLÁ ANDULA? PO SOCIÁLNÍ
TEMATICE TU NENÍ ANI STOPY

LIBRETO:

**POLÁCH-
ŽALMAN**

TITULNÍ STRANA KOŽÍKOVA DIVADELNÍHO ALBA LIBRETO: POLÁCH – ŽALMAN S FOTOGRAFIEMI,
KRITIKAMI A DOKUMENTY K JEHO BRNĚNSKÉ OPERETNÍ ÉŘE

sborem, baletními výstupy, zkrátka inscenace revuálního charakteru a s aktuální tematikou blízkou středostavovskému myšlení a dobové ideologii, v té době ve specifické podobě šířené z nedalekého Zlína. Jiříkovský nastoupil jako ředitel na počátku sezóny 1931–32 a patrně musel převzít mnoho z toho, co už přichystal jeho předchůdce Zítek. V následující sezóně 1932–33 však už mohl repertoár zásadně ovlivnit podle svých představ. Obecně zdůrazňoval slovanskou tendenci a kladl důraz na atraktivnost repertoáru vyhovujícího očekávání širokých diváckých vrstev. Pro původní repertoár mu však v Brně chyběli jak zkušený libretisté, tak renomovaný skladatel, jehož jméno a melodie by dílu zaručily potřebný počet repríz. Navázání úzké spolupráce s tehdy velmi populárním skladatelem Jaromírem Weinbergem, a to jak v opeře, tak v operetě, bylo v plném souladu s touto koncepcí a dávalo reálnou naději na úspěch.⁵⁾

Jeho snahy velmi plasticky ilustrují tři krátce po sobě jdoucí inscenace. 19. listopadu 1932 měla premiéru operní novinka Lidé z Poker Flatu, v té době doma i za hranicemi všeobecně uznávaného autora opery Švanda dudák, v očích mnoha skutečného dědice Smetanova odkazu, Jaromíra Weinbergera. Získání J. Weinbergra pro Brno bylo tedy rozhodně Jiříkovského velkým manažerským úspěchem, bez ohledu na výsledek umělecký. Opera Lidé z Poker Flatu se dočkala úspěchu spíše společenského. O několik měsíců později, 21. května 1933 se na brněnské jeviště dostala tehdy v Praze veleúspěšná opereta Jára Beneše U sv. Antoníčka. Libreto vyšlo z dílny u nás v té době bezkonkurenční autorské čtveřice Tobis – Špillar – Mírovský – Rohan, která se stala téměř monopolním dodavatelem pražských operetních skladatelů.

Opereta U sv. Antoníčka je dnes nehratelné dílo. Důvodem není jen zcela chatrná zápletky, někdy až neuvěřitelně naivní a primitivní humor, ale i zcela utilitární, dalo by se říci bulvární exploatace řady dobových témat. Slováký lidový svéráz, brannost, film, žurnalistika jsou v jevištní podobě promítnuty do dobře prezentovatelných jednoduchých znaků, jako je uniforma, lidový kroj a poslední dobová móda. V kombinaci s hudbou Jára Beneše, který dokázal napsat skutečný šlágr, to byl obrovský kasovní úspěch. Určitě přispěl ke všeobecnému přesvědčení, že i hudebně zábavné divadlo je zralé pro témata ze současnosti a z domácího prostředí.

Na konci téže sezóny, v polovině srpna, 15. 8. 1933, tedy v divadelně okrajovém čase, vyžadujícím přitažlivý, „lehký“ program, přišla brněnská činohra s komedií Františka Klinky a Bohumíra Polácha Dobrý voják Švejk po dvě stě padesáti letech. Komédie by zůstala pouhou položkou divadelních análů a repertoárového soupisu nebýt skutečnosti, že je u ní připsáno – texty písní František Kožík, hudba František Lukas.⁶⁾ Zde se poprvé na prknech oficiálního brněnského divadla scházejí jména jediných autorů, kteří v následujících letech čestně změřili síly s dvojnásobnou pražskou přesilou Tobis – Špillar – Mírovský – Rohan. Je to dvojice Bohumír Polách - František Kožík (to pro činohru, Bohumír Polách – Jiří Žalman pro operetu.) A skutečně, o dva měsíce později, 27. října 1933, se ve stejné sestavě objevují jména Lukas – Polách – Žalman na divadelních plakátech znovu, poprvé v operetním oboru. Jsou uvedeni jako autoři zbrusu „nové senační detektivní operety o 3 dějstvích a 9 obrazech“ Modré miliony.⁷⁾ Školní mládeži bylo toto dílo nepřístupno, ostatní v něm mohli vidět všechna tehdy a v některých případech i později známá jména, jako Oldřich Nový, Emmerich Gabzdyl, Máša Cvejičová, Karel Smažík atd. Ale to všechno byla jen přehra. Těsně před vánocemi, 17. prosince 1933, přišla pravá divadelní senzace. Jmenovala se Na růžích ustláno. Vedle libretistických nováček byl pod ní podepsán mezinárodně uznávaný skladatel Ja-

ZEMSKÉ DIVADLO V BRNĚ

REŽISÉR FRANT. PAUL

UVÁDÍ ZA SPOLUPRÁCE KAPELNÍKA R. KVASNICE

CHOREOGRAFA IVO VÁNI PSOTY

A V DEKORACÍCH V. SKRUŠNÉHO

VÝPRAVNOU OPERETU

CÍSAŘ PÁN NA TŘEŠNÍCH

Premiéra 30. srpna 1936

HUDBA: JAROMÍR WEINBERGER

SLOVA:

BOHUMÍR POLÁCH a JIŘÍ ŽALMAN

DIVADELNÍ CEDULE OPERETNÍHO PŘÍSPĚVKU K NAPOLEONSKÉ TÉMATICE –
CÍSAŘ PÁN NA TŘEŠNÍCH

romír Weinberger.⁸⁾ Na počátku sezóny, v září, konečně došlo i v Brně na jeho Švandu Dudáka a o tři měsíce později se představil v novince jako skladatel operetní. Na různých ustláno byla původní brněnská revuální opereta o 3 dějstvích a 12 obrazech. Režíroval a upravoval opět Oldřich Nový. Jaromír Weinberger dodal jen hudební náčrt, instrumentaci provedl divadelní kapelník Vilém Tauský.⁹⁾

Divadlo při přípravě novinky nešetřilo na nákladech. Ve výpravě byly stovky růží, dokonce biletáři rozprašovali růžový parfém, návštěvníci soutěžili o ceny. Více než růžový byl i příběh. Potíže nezaměstnaného s podivnou filosofií přežití a zchudlých, leč

charakterních boháčů, včetně emancipované slečny, která je mj. čerstvou doktorkou, ovšem bez pacientů a řidičkou, leč bez řidičského průkazu, nakonec zázračně vyřeší dnešními slovy řečeno podnikatelský záměr. K cestě z krize vede, jak by se tehdy řeklo, „amerikánsky“ vedené zahradnictví. Po Baťově vzoru zásobuje za nízké ceny celý svět. Bezejmenné, jen číslem označené zaměstnance stravuje v závodní jídelně a nechává přespát v kolektivních ubytovnách. Opět příklad prvoplánové exploatace dobových témat a receptů.

Zrození posléze úspěšného titulu nebylo patrně zcela jednoduché. Zachoval se dopis Jaromíra Weinbergra adresovaných právě Františku Kožíkovi: *„Přijal jsem libreto od p. Jiříkovského ne proto, že mi zaručovalo premiéru v Brně. Přijal jsem je, protože se mi líbilo. Dneska jsem dostal klavírní výtah a knihu. Dovolte, abych vám řekl, že ty texty jsou pramizerné a že je musíte úplně přepracovat, mají-li s mou hudbou mítí úspěch. Deklamace je nemožná, obsahem jsou ty verše žalostné. S srdečným pozdravem Weinberger“*.¹⁰⁾

V autorské dvojici obstarával B. Polách dramatickou zápletku a F. Kožík zpracovával texty písní. Zda na Weinbergrovu výzvu došlo k jejich přepracování, nelze dnes říci. Zpěvní texty však ani v dochované textové knize nevynikají kvalitou. Platí to jak o řemeslném zpracování, tak o jejich myšlenkovém obsahu. Je až s podivem, jak mohlo dílo až nápadně postrádající humor najít ve své době tak vřelý ohlas. Např. ústřední Píseň o růžích:

*Růží rudý lán
Něžný oceán
Všude kol sebe mám, růží sladký dech
Cítím v záhonech
Zvou mne k barevným hrám.
Rudou záplavou
Nad mou hlavou
Hvězdy nachové
V růžích plavou.
Růží rudý lán
Růží oceán
Všude kol sebe má*

Mimochodem německý překlad pro brněnské německé divadlo (byl to jeden z mála českých titulů v tomto divadle vůbec) pořídila budoucí manželka Oldřicha Nového Alena Wienerová-Mahlerová.¹¹⁾ Úspěšného díla se chopil i film, a tak se v roce 1935 opereta objevila i na filmovém plátně, ovšem v obsazení, jež vycházelo z inscenace v pražské Velké operetě.¹²⁾ Většina recenzentů si na tomto díle cenila námětu ze současnosti – téma nezaměstnanosti a jejího překonání. Jen značka N.G. správně postřehla, že se jedná o pseudořešení, navíc zcela poplatné dobové ideologii. Libreto totiž skutečně věrně odráží dobové propagandistické slogany a dnes může sloužit i jako dokonalá ilustrace toho, že každá doba si vytváří a používá specifický slovník nezávisle na ideové pozici mluvčích. Několik typických příkladů z dialogů:

„...Moje vůdcovství neprozrazujte... tady se nikdo neptá, co jste, ale jak pracujete... i vy dostanete své číslo... tu jsou všichni složkou velkého stroje, od zalévače až po šéfa a každý je pouze číslem...“ Nebo: *„považ, jsem ubytována společně s ostatními*

STÁTNÍ DIVADLO V BRNĚ

zpěvohra

nositel Řádu práce a čestného titulu
„Kolektiv XV. sjezdu KSČ“

Jindřich Loukota

Bohumír Polách – Jiří Žalman

MÉ ŠTĚSTÍ MÁ ZLATÉ VLASY

Ševcovská opereta o 3 dějstvích

Režie Stanislav Fišer, zasloužilý pracovník kultury. Dirigent Jiří Karásek
Choreograf Vladimíra Kartousová. Sbormistr Dagmar Komárková
Scéna Antonín Vorel, zasloužilý pracovník kultury. Kostýmy Alois Vobejda
Pohybová spolupráce doc. Marie Mrázková

Hrají, zpívají a tančí: Ladislav Jurečka, Milan Pokorný, Milan Horský, František Zachárník,
Jiří Horký, Marcel Vážanský, Jindřich Světnica, Jiří Brož j. h., Jiří Jurka, Arnošt Škoda,
Veronika Butorová, Olga Haasová, Hana Holířová, Ludmila Kolářová, Dana Matějková,
Eva Veškrnová, Jan Straširipka, Květoslava Ondráková a Rudolf Sobotka

Sbor a balet zpěvohry

Orchestr zpěvohry

Premiéry 17. a 18. února 1984 v divadle Reduta

Tisk, koláž výtisku, v. p., Brno, provedl 52. Brno, Břichovské 22/24 - 6125-64

PLAKÁT K DRUHÉMU POVÁLEČNÉMU NASTUDOVÁNÍ OPERETY MÉ ŠTĚSTÍ MÁ ZLATÉ VLASY BRNĚNSKÝM OPERETNÍM SOUBOREM (1984). FRANTIŠEK KOŽÍK PŘIZNAL SVÉ SPOLUAUTORSTVÍ STARÝM PSEUDONYMEM JIŘÍ ŽALMAN

zasévačkami... naše dělnická kolonie je vzorná, účelná, hygienická“. O tom, jak se autoři snažili využít dobového paradigmatu, svědčí i Píseň proletáře, snad nejmarkantnější příklad toho, jak je aktuální téma zpracováno do líbivé podoby (nechci-li přímo použít termín kýč) na úrovni běžného dobového šlágru:

*Na růžích ustláno
Těžko je mi tu v žití,
Máš-li se bít s osudem svým sám,
Vždyť na růžích ustláno znamená šťasten býti
Proto na růžích ustláno nemám
Jednou snad v životě i mne potká to štěstí
Že růže budou kvést pro mne též
Někde snad v životě i na mne čeká chvíle
Kdy k mým své ruce bílé přivineš*

V reklamní strategii hrál velkou roli argument, že – na rozdíl od zahraničních titulů – nejsou hrdiny postavy se šlechtickými přídomky, ale obyčejní lidé. Pravda to byla samozřejmě jen částečná, obyčejný člověk žil i v operetách jiných autorů. Kritické hlasy se zaměřily zejména na ideové slabiny díla. Typická je kritická reakce na pražskou stou reprízu: „*zde tedy, uprostřed papírových růží, růžových úsměvů, růžově oblečených žen a dívek, za doprovodu líbivé hudby a kašírovaného veselí miláčků obecnstva, uprostřed lechtavé erotiky a barvotiskového, kulisového vkusu jest dovoleno snít tísněnému maloměšťákovi o radostném zakončení krize. Zde je to ještě sen, který venku, ve skutečnosti, se mění v méně milostný stav, neboť operetní podnikavec, který tak hravě zaměnil špatnou situaci nezaměstnanosti za radostnou práci existuje. Strhuje z mezd, snižuje platy, dělá z lidí čísla, jmenuje je spolupracovníky a rovněž říká: Vlastním přičiněním, obětí všech, se zbavíme kritického stavu. Jenže venku je to bez hudby, bez tanců, bez růží. Venku je na trní ustláno...*“¹³⁾

Laskavější byla brněnská kritika ústy Graciana Černušáka v Lidových novinách. Černušák jako hudební kritik spíše něco odpustil libretistům, ke skladatelům byl nekompromisní.¹⁴⁾

Jakkoli dnes působí řešení sociálních problémů, které nabídli Polách s Kožíkem ve své nejúspěšnější operetě, naivně, je třeba v zájmu spravedlnosti připomenout, že podobný recept použili Voskovec a Werich v roce 1934 ve filmu Hej, rup! A dokonce ještě v roce 1947 E. Y. Harburg a F. Saidy v muzikálu, který se pak u nás úspěšně hrál pod titulem Divotvorný hrnec. V době, kdy přišel do kin film Hej, rup! , vlekla hospodářská krize se všemi společensky devastujícími následky podněcovala, jak dobře víme, k nejrůznějším návrhům řešení. (Ostatně i tento název se objevil dříve v Brně – Hej rup, mládí vpřed! byl titul činohry, která měla premiéru na Silvestra roku 1933.)

Přes tyto námítky působila opereta Na růžích ustláno v dobovém operetním kontextu nově a aktuálně. Kožíkova prvotina v této oblasti – Modré miliony – má ještě všechny znaky běžného módního kusu napsaného pro bulvární divadlo a je svým způsobem ohlasem řady jevištních děl s kriminální zápletkou, jež tehdy prošla brněnským jevištěm. Sám Kožík podal jejich podrobný výčet. Jako mnohokrát později opět projevil schopnost absorbovat a úspěšně rozvinout dobové podněty a témata.¹⁵⁾

Milostná historie se dvěma páry (v uzancích operetního schématu) je usazena do detektivního žánru, hudba má funkci spíše scénickou. Je to víc činohra se zpěvy, nežli zpěvohra nebo hudební komedie, i když má včetně reminiscencí ve třetím dějství dvanáct hudebních čísel pravidelně rozdělených do tří jednání a mezi ústřední postavy. Co je pozoruhodné, autor se pokoušel o humor, který pak v následujících dílech celkem vymizel. Komické dialogy dokonce způsobují rozvleklost dramatických akcí, podobně jako některé postavy, jejichž funkce měla pravděpodobně být výsostně komická po vzoru filmových grotesek a výstupů komediálních dvojic. (Takové dvojici svěřili autoři ústřední roli v jednom ze svých dalších děl – v hudební komedii Usmívejte se.) Výrazné krácení v dochované inspicientské knize svědčí o tom, že divadelní praxe dala mladému autorovi názorné poučení. Škrty v komických dialozích mu jistě ukázaly, že mnoho jakkoli dobře míněných slov v dramatickém tvaru škodí. Není pochyb o tom, že se z jevištního provedení poučil. Zpěvní texty nevynikají mimořádnou kvalitou, ale mají pravidelnou formu a netrpí formálními nedostatky ve veršování, jako v následujících jevištních opusech, i když to nejsou žádné básnické perly:

Zvláštní vydání

DIVADELNÍHO LISTU

Napoleon v Brně

vždy v neděli a svátek v divadle Na hradbách

Válečná kontribuce!

My, císař francouzský, král italský

požadujeme do 3 dnů od obcí:

Brno, Slavkov, Rousínov, Pozoříce, Tvarožná, Líšeň, Podolí, Bedřichovice, Velatice, Sívce, Koválovice, Slapanice, Jiřkovice, Ponětovice, Kobelnice, Pratce, Sokolnice, Telnice, Zatčany, Třebomyslice, Rychmanov, Hostěhrádky, Křenovice, Vážany, Holubice, Velešovice, Slávkovice, Slatina, Tuřany, Ujezd, Sarratice

3000 koní

4000 hovězího dobytka

6000 ovcí

200 centů slaniny

300 centů uzeného

3000 lahví vína a líšeňské třešně

Ale hlavně

300 panen

Martin Žezulka,
bývalý soldát, t. z. policajt v Lišni

Napoleon

Mužům vstup do tábora přísně zakázán

Důsledky tohoto zákazu uvidíte ve výpravné, velkolepé operetě
Císař pán na třešních v divadle Na hradbách při nedělních představeních

CÍSAŘ PÁN NA TŘEŠNÍCH, REKLAMNÍ LETÁČEK

*my oba touhou pláme po senzaci
jsme za senzací jako draci
to jsme jen my
a zase my
co najdem dobrodružství i pod zemí
každý zlosyn hrůzou z nás oněmí*

Domnívám se, že je to dáno okolnostmi, jak hudební číslo vznikalo. Zdá se, že Kožíkovi vyhovovalo nejprve vytvořit text a ten předat skladateli. Při práci s předem hotovým hudebním materiálem měl asi větší potíže. Pro tuto domněnku svědčí fakt, že texty

bývají zručněji napsané, pracuje-li Kožík s místním skladatelem. Operetní prvotině vcelku přáli diváci i kritika. Její vůdčí osobností byl tehdy v Brně Gracián Černušák, který od dvacátých let obhospodařoval hudební rubriku Lidových novin. Černušák měl k operetě velmi kritický vztah a jednu dobu o ní dokonce odmítal vůbec psát, ve třicátých letech se však už s její existencí smířil a snažil se více než vlastní dílo hodnotit jeho provedení s jaksí samozřejmým předpokladem, že jde o pokleslou formu zábavy, nutné divadelní zlo. Tak také vyznívají vlastně všechny kritiky na produkci firmy Polách – Žalman, jež později napsal. Pokud jde o *Modré miliony*, kupodivu asi zprvu nevěděl, o které autory se jedná, jak o tom svědčí jeho krátký referát.¹⁶⁾

Vcelku je opereta *Na růžích ustláno* i textově mnohem střídmější než *Modré miliony* a její zápleтка je přehlednější. Lze se domnívat, že je to vlivem dalšího autora – Bohumíra Polácha. Pod *Modrými miliony* je totiž podepsán pouze František Kožík a to i v cenzurním výtisku, který bychom mohli považovat za nejvěrohodnější. Na *růžích ustláno* je už dílem autorské dvojice Polách – Žalman (Kožík), která se dokázala oprostít od literární mnohomluvnosti. Dialogy jsou zredukovány na únosnou míru, zápleтка je jednoduchá a přehledná, jednající postavy jsou jednoznačné, snadno zapamatovatelné a v dramatickém vztahu odpovídají operetním uzancím.

V roce 1934 pracovala dvojice Polách – Žalman ještě na jednom „detektivním“ tématu. Podle námětu B. Polácha vyrobila brněnská společnost Terra v režii Vladimíra Majera filmovou komedii s kriminální zápletkou *Rozpustilá noc*. Do filmové historie se tento snímek zapsal jako první zvukový film, v němž byl obsazen (a jednou i zpíval) Oldřich Nový, většina historiků už nezaznamenala podíl dalších brněnských umělců – jako jeden z autorů hudby je uváděn František Lukáš (František Lukas), nám již známý autor hudby hudební komedie *Modré miliony*, námět vyšel z pera B. Polácha a – jak jinak – Jiří Žalman je uveden jako autor resp., spoluautor některých zpěvních textů.¹⁷⁾

Ještě před premiérou *Rozpustilé noci* (5. dubna 1935) se dostala do kin zfilmovaná verze operety *Na růžích ustláno* další produkční společnosti spjaté s Brnem – Lloyd film. V režii Miroslava Cikána si na rozdíl od *Rozpustilé noci* zahráli výhradně pražští herci – Ladislav Pešek, Jindřich Plachta, Maria Tauberová, Lída Baarová ad. Podobně pro značku Ultraphon nahráli melodie z této operety výhradně sólisté pražské Velké operety.¹⁸⁾ Ke kuriozitám patří brněnské rozhlasové provedení v esperantu, tedy v programu, který sloužil brněnskému rozhlasu jako specifický druh zahraničního vysílání.¹⁹⁾ Nechyběl ani přímý přenos z divadla. Dnešní marketingový odborník by ve využití tohoto titulu asi postrádal jen merchandising, jenž byl využit jen okrajově – speciální nabídkou růží z Böhмова zahradnictví.

Dvěma premiérami krátce po sobě filmová kariéra Jiřího Žalmana ve třicátých letech skončila. Pokračoval v ní František Kožík. Pod svým občanským jménem, stejně jako v divadle, se hlásil k autorství „seriózních“ prací. Pro společnost Excelsior napsal s B. Poláchem a Evou st. Vrchlickou podle Karoliny Světlé scénář k filmu *Kříž u potoka* (1937), v roce následujícím se vrátil k brněnské společnosti Terra další adaptací české klasiky – *Lucerny Aloise Jiráska* (1938). Scénář vznikl opět ve spolupráci: ke dvojici B. Polách a F. Kožík přibyl zkušený Václav Wasserman. Posledním filmem tohoto období, který ač měl premiéru v roce 1941, jistě vznikl ještě za Kožíkova brněnského pobytu, je opět adaptace: *Paličova dcera Lucerna filmu*, ovšem už bez Poláchova autorského podílu. Pro mladého autora z provincie to na atraktivním poli filmového plátna jistě nebyla špatná bilance.²⁰⁾

6. října roku 1934 představila úspěšná autorská trojice své další operetní dílo pod názvem *Apropó, co dělá Andula?*, vystavěné na osvědčeném schématu a s použitím dalších dobových idiomů – zejména trampingu a obecně fenoménu volného času s jeho následným komerčním využitím.²¹⁾ V revuálně rozvolněném ději se opět „řeší“ sociální problém. Tentokrát je hlavní postavou mladá žena, prodavačka v obchůdku na periferii, která s pomocí chápavého podnikatele úspěšně uvede v život „podnikatelský záměr“. Autoři se v mnohém poučili – postavy obyčejných lidí jsou přesněji odpozorované, a komu nevadí tezovitý optimismus, ten by mohl toto dílko možná absolvovat i dnes. Ostatně brněnské divadlo se o to dokonce před lety pokusilo. Kožík v roli autora písňových textů udělal velký pokrok. Dodal písničkám větší obsažnost a zlepšil se i po stránce řemeslné techniky, i když stále by mu bylo možné leccos vyčítat. Tady je ukázka z úvodní písně *Život by byl dlouhý bez nějaký touhy*:

*Když celej tejden chodíš do práce,
V neděli chceš mít trochu legrace
Chce se nám zahrát jednou na veliké pány
Třeba že nemáš v kapse ani fuk
Přece si řekneš klidně je to fuk
I chudej člověk sen si malovat smí*

Nedáme-li se odradit absolutním rýmem fuk fuk, musíme textu přiznat, že ve zkratce naznačuje základní náladu celé komedie. Název písně však kritičtější analýzu nesnese: život by byl dlouhý bez nějaký touhy. Vzato doslova, s touhou si život zkrátíme a to jistě není zrovna něco, oč by člověk stál. Tendence koncipovat písňové texty v obecné rovině, jaksi náladově, přetrvává i v *Andule*. Autor sice zdokonaluje své rytmičné a veršové řemeslo, ale stále nedokáže povýšit text na svébytný dramatický útvar – souvislost s příběhem je velice volná a dokonce i slovník je relativně chudý:

*V dálce za horami
Když jsme spolu sami
Lásku naši ukryje stan
Všechno krásné zdá se
Všechno usmívá se,
Zpěv je slyšet ze všech stran
Každý tam má svoji milou
Svou panenku rozmilou,
Když jsme pohromadě na weekendu
Tancujeme při jazzbandu – ratata bum.*

I „*Andula*“ se dočkala nadšeného přijetí a putovala z Brna na jeviště pražské Velké operety i do spřáteleného jihoslovanského zahraničí. Divadelní reklama mluvila ještě o zájmu filmařů, ale ke zfilmování nedošlo.²²⁾

Přijetí u odborné veřejnosti nebylo bez výhrad. Zvláště pražské provedení se setkalo i s naprosto odmítavou kritikou, vedenou převážně z levých pozic, výhrady vyjádřil jinak celkem tolerantní G. Černušák v *Lidových novinách*.²³⁾ Kožík s Poláchem se v té době stali renomovanými divadelními autory a proto není divu, že se uplatnili

i v dalších dramatických žánrech. Do divadelního provozu vstoupili činohrou a s jejich jmény se setkáváme v následujících letech i v této oblasti. Na rozdíl od svého partnera Bohumíra Polácha však autor Kožík důsledně pěstoval dvě divadelní identity. Jakoby se podle známé Mam'zelle Nitouche řídil heslem „pro divadlo pan Floridor, pro dívčí ústav Celestin“, tedy pro operetu Jiří Žalman, pro činohru František Kožík. V dubnu roku 1935 hraje brněnská činohra Kožíkův překlad hry *Ďábel v těle*, o měsíc později se dostává ke slovu Jiří Žalman s novou operetou *Usmívejte se* (5. 5. 1935).²⁴⁾ Autorská libretní dvojice se v tomto případě spojila se skladatelem Vilémem Tauským, který spolupracoval na předchozích operetních produkcích jako instrumentátor Weinbergovy hudby. Tauský a Kožík v té době už měli za sebou úspěšné rozhlasové pásmo *Christobal Colón*, jež jim vyneslo uznání jak doma, tak v zahraničí (12. 4. 1934). Libretisté se pokusili napsat hudební komedii blízkou stylu *Osvobozených*, s hlavní pánskou dvojicí – v Brně ztělesněnou Oldřichem Novým a Karlem Kosinou, největšími miláčky publika (dlužno poznamenat, že v předcházející *Andule* nahradil Nového pozdější první tenorista souboru Juraj Hančevič). Programový optimismus všech operet Polácha – Žalmana je tentokrát vyjádřen už v názvu. Tvarově se opereta blíží hudební komedii. Děj má ke vzoru *Osvobozených* ovšem daleko. Hrdiny jsou dva varietní umělci, dvojčata, sekundují jejich sestra, začínající skladatel a hollywoodská Hvězda. Po sérii nedorozumění se páry najdou a je vše v pořádku. Obvyklé podnikatelské finále – (zahradnictví v „Na růžích ustláno“, lázně v „Apropó, co dělá Andula“) je tentokrát transformováno do Ústavu dobré nálady. Pokud jde o zpěvní texty, jejich kvalita se nijak podstatně nezměnila:

*Když padá hvězdná zář
Na temnou města tvář
Člověk loučí se s námahou
Každý spěchá za zábavou
A každý dobře zná
Kam vejít rychle má atd. (S úsměvem)*

Tezovitý optimismus je nejmarkantnější ve zkratce písňového textu:

*Ať si osud do nás mlátí
My se chceme smáti
To sílu vrátí – cha cha cha
Rvát se chceme s celým světem
My všechno smetem
S nadšením
Při čem lidé hlavu ztrácí
Pro legraci je
Když nářkům dáš hned adié
A když poznáš, žeš o něco přece okraden
Tak stvoříš si alespoň sen
Snadno všechno patné zdoláme
Úsměv, to jen lék, jež nezkame*

Přesto si získalo právě toto dílo dobrou pověst i v sekundární literatuře (A. Závodský).

Snad má na tom svůj podíl až neobvykle příznivé Černušákovy hodnocení v Lidových novinách.²⁵⁾ Vedle úspěšných operet dokazovali oba spoluautoři své umělecké ambice pravidelnými příspěvky do brněnského činoherního repertoáru. Sahaly od původních textů přes překlady až po režii. Přibližně měsíc před premiérou hudební komedie *Usmívejte se měla* v činohře československou premiéru hra *Ďábel na zemi* Bena van Eysselsteina, v Kožíkově překladu. Na počátku sezóny 1935/36 – 28. srpna 1935 – uvedl tentýž soubor Poláchovu a Kožíkovu hru *Pět procent života*, melodramatický příběh dívky, které se nepodaří překonat sociální překrady. Hra získala ocenění v soutěži vypsané k 50. výročí brněnského divadla. Soutěž se sice honosila bohatou účastí autorů, ale jak se nakonec ukázalo, nepřinesla výraznou uměleckou kvalitu. Porota po prodloužení původně stanoveného termínu a váhání nakonec neudělila žádnou první cenu, ale faktické prvenství připadlo Poláchovi s Kožíkem. Divadelní nastudování oceněné hry jen potvrdilo rozpaky poroty. Hra nepřekročila brněnské hranice běžného divadelního provozu a zapadla.²⁶⁾

Kožíkovo zaujetí sportem se jakoby přeneslo i do jeho literární činnosti, a to nejen tematicky. Neostýchal se účastnit různých literárních soutěží, z nichž jen málokdy vyšel s prázdnou. Maximálního zhodnocení své soutěživosti se dočkal o tři roky později, když se právě díky literární soutěži katapultoval románem *Poslední z pierotů* mezi nejčtenější české autory.

Největší z pierotů neměl své vzory jen v té době populárním životopisném románu zahraničních autorů, jako byli Bruno Frank, André Maurois, Lion Feuchtwanger ad. Je zajímavé, že krátce předtím uveřejnili životopisné romány i Kožíkovi kolegové, jako on členové Moravského kola spisovatelů. Marek Elpl svého *Marca Pola* (1937), Vojtěch Martínek *Zrádce národa* (1936) a Jaroslav Humberger *Mikuláše Dačického z Heslova* (1934) a Prokopa Diviše (1937). Ani v tomto případě nebyl Kožík na špici vývoje, ale dokázal optimalizovaně rezonovat s tehdejšími čtenářskými požadavky a zájmy.

Krátce po premiéře činoherní prvotiny se autorská dvojice vrátila k hudebnímu divadlu, a to nejprve dvěma překlady hudebních komedií. První byla relativní novinka z pera Reinera Simonse *Ty jsi já a já jsem ty* (12. 10. 1935), druhou v prosinci (15. 12. 1935) překlad Granichstaedtenovy operety *Domeček z karet*, kterou B. Polách dokonce režíroval. Následovalo další samostatné operetní dílo pod titulem *Přijde jaro, přijde*. Hudební revue měla premiéru 8. března roku 1936, hudbou ji opatřil pražský autor Jaroslav Jankovec.²⁷⁾ Zápletka se nevzdálila od vyzkoušeného schematu, ačkoli využila aktuálního tématu insolvence a bankrotu. Nabízené řešení bylo ještě bezzubější než v předcházejících příbězích. Obchodně neúspěšní a úspěšně zamilovaní podnikatelé se bez problémů živí někde na periferii u kolotočů tak dlouho, dokud je nový majitel jejich podniků nepřijde požádat, aby se znovu ujali svého lehkomyšlně ztraceného majetku. Patrně nepomohla ani řada hudebních čísel známého skladatele – na gramofonové desky se dostala jen ústřední písnička *Přijde jaro, přijde*. Není divu, že se o tomto titulu dozvíme z dobového tisku jen pramálo, ostatně éra velkých podívaných pomalu končila. Na počtech repríz je patrné, že ani masivní reklamní kampaně, spojené s obdarováváním návštěvníků, diváckými soutěžemi, děkovnými pochvalnými dopisy a zprávami o úspěších v zahraničí nedokázaly přilákat větší a větší počet diváků. Počet repríz klesal bez ohledu na to, zda divák dostal perníkové srdce (*U sv. Antoníčka*), růži (*Na růžích ustláno*), nebo portrét umělce s jeho podpisem (*Usmívejte se*). Nepomohla ani aktualizovaná témata. Přes všechnu reklamu se nepodařilo překonat úspěch *Na rů-*

žích ustláno, který v Brně soutěžil s návštěvností pražské operety U sv. Antoníčka.

V roce 1936 přibyl ještě společný překlad Eisemanovy hudební komedie Já nic – já muzikant (17. 8. 1936) opět v Poláchově režii a konečně Kožíkův samostatný překlad činohry Žena bez muže autora André Josseta (20. 10. 1936).

Současně (30. srpna 1936) brněnské divadlo uvedlo operetní novinku obsahově vytěženou z pobytu Napoleona a francouzských vojsk u Brna na začátku 19. století, kterou bychom mohli považovat za jakési předznamenání Kožíkova zájmu o umělecky zpracovanou biografii historických osobností v následujících letech. Vznikla opět ve spolupráci se skladatelem Jaromírem Weinbergem a dostala titul Císař pán na třesních.²⁸⁾ Znalci historie jistě zbystří pozornost, protože slavkovská bitva se jak známo odehrála v prosinci, zatímco naši autoři ji situovali do teplotně mnohem příznivějšího ročního období – do doby rozkvetlých třesní. Nebyla v tom nějaká svévole, ale praktická divadelní kalkulace: vytěžit zábavnou komedii s pozadím krvavé bitvy a za nevlídného prosincového počasí je téměř nemožné. Divadelním potřebám mnohem více vyhovuje atmosféra jarního slunce, v jehož záři se mohou uplatnit především dámské kostýmy. Zatímco do té doby oba autoři neopouštěli ve svých textech městské prostředí, tentokrát se obrátili k venkovu, byť to byla již tehdy s Brnem pevně spojená Líšeň. Přiřadili se tak dobovému trendu. Domácí opereta objevila atraktivnost tzv. lidového svérázu, s jehož pomocí mj. obohatila výpravu o nový líbivý prvek – lidové kroje. Jeden z prvních náznaků najdeme v Brně v pověstné revui Z Brna do Brna s Valentinem Šindlerem a jeho hanáčtinou. Pak následovaly tituly jako U sv. Antoníčka, Hanácká krev, Na sv. Kopečku atd., kde se tu a tam objevilo nářečí a něco jako jadrný lidový humor. Operetně tak dostaly příležitost často opomíjené typy komického starého a komické staré. Císař pán na třesních patří do tohoto proudu, i když je celkem nepokrytě i propagací tehdejšího spojení s Francií – tedy reakcí na atmosféru doby. Děj se odehrává u Líšně a nakonec na slavkovském zámku, bitva zuří někde v povzdálí, dramaticky se řeší milostné problémy, do nichž je zapleten dokonce i sám císař a pohledná líšeňská děvčata spolu s několika příslušnicemi francouzské armády nejasného původu. Nechybí ani ruský zvěd, ale je to bratr Slovan a čestný člověk, takže po odhalení ujde vojenskému soudu – jsme v roce 1937, krátce poté, co ČSR de iure uznala SSSR.

Úvodní sbor francouzských vojáků nezastírá, že jde i o současnou situaci – Jdou vojáků miliony:

*Bataliony. Eskadrony
Pevně v šiku táhnou směle
Neleknou se nepřítelé
A vítězství dobudou*

V kontrapunktu k tomu je popěvek s napsaný v duchu písničkové produkce doby:

*V mariánském údolí
Roste tam sedmero kvítí
Koho srdce zabolí
Musí tam na ně jít
V mariánském údolí
Rozkvetlo poupátko
Kdo tam zajde
Ten si najde*

Hezoučké děvčátko.

Oproti sevřenější komedii *Usmívejte se* vrátili se autoři podobně jako v *Přijde jaro*, přijde k revuálnímu principu – děj vlastně nemá jasnou zápletku – jsou tu obligátní potíže s vdavkami, špionážní téma, okouzlení Napoleonem atd. Tomu odpovídá i používání jazykových prostředků. Zatímco první obrazy v próze imitují něco jako lidový jazyk, ve zpěvních textech se o to autor vůbec nepokouší:

Ježišmarjá, oči má jak knoflík od bačkory, jestli se na mně bude takhle dlouho dívat, tak za sebe neručím

Nedívej se do očí

Neboť nikdy nevíš, co může se ti státí

Hlava se ti zatočí

Náhle srdce je pryč, kdo ti ho vrátí atd.

Císař pán na třešních už nezaznamenal úspěch předcházejících opusů, ostatně doba sama rychle napoleonské a francouzské iluze antikvovala.²⁹⁾

Éra úzké autorské spolupráce s brněnským divadlem skončila ke konci roku 1937. Další divadelní kontakty se Kožík pokusil institucionalizovat oživením činnosti Dramatického svazu, dokonce v roce 1939 vytvořil společně s Habřinou a Liškutínem dramaturgickou trojici („dramaturgické kolegium“), která své služby velmi vehementně nabízela brněnskému Zemskému divadlu, resp. jeho činohernímu souboru.³⁰⁾ Po úmrtí Jiřího Mahena měl na vzpomínkovém večeru (Beseda s Jiřím Mahenem), pořádaném v Redutě, Kožík úvodní slovo.³¹⁾ Pozoruhodná je v této souvislosti i jeho dramatizace Čapkovy *První party*, která vznikla se svolením autora a byla premiérována v olomouckém divadle 28. ledna 1939!³²⁾ A v roce 1940 se v Praze i v Brně hrála jeho kontroverzně přijatá hra Shakespeare.³³⁾

Divadlo Kožík neopustil ani v následujících letech, ovšem těžiště jeho práce se od úspěchu *Posledního z pierotů* jednoznačně přesunulo na pole umělecké prózy. Co způsobilo přerušení autorských kontaktů s brněnským divadlem není jasné, protože jeho autorský partner Bohumír Polách nerušeně v práci pokračoval a operetou *Mé štěstí má zlaté vlasy* dosáhl jednoho z největších úspěchů (1939). Jednou z příčin mohly být i zjevné Kožíkovy dramaturgické ambice, které zůstaly nenaplněny. V tomto světle lze interpretovat i problematiku Kožíkova odchodu z Brna vůbec. Autor jej několikrát popsal jako výsledek ohrožení ze strany německé státní tajné policie, ale zdá se, že to není zcela přesné. Osobní spis F. Kožíka uložený v brněnském rozhlase podává svědectví o opakovaných žádostech o přeložení do Prahy, v neposlední řadě zdůvodňovaných pražským angažmá jeho manželky Zdeňky Švabíkové. Na odchod se však Kožík připravoval nejméně od roku 1938. Svědčí o tom zajímavý referát o brněnském divadle z roku 1939³⁴⁾ a pak úvaha nazvaná *Kdyby byl žil Jiří Mahen v Praze*, jež je jakýmsi definitivním účtováním s brněnskými poměry.³⁵⁾ Jeho odchod do Prahy nebyl tichým zmizením, ale dostalo se mu i publicity. Příkladem za všechny je článek František Kožík odchází z Brna, přímo oficiální loučení a jakési závěrečné vysvědčení jeho činnosti.³⁶⁾

Posledním velkým úspěchem dvojice Polách – Kožík – jistě i díky skladateli – se stala opereta, která sice měla premiéru až za tzv. Protektorátu, ale svým charakterem patří do prvorepublikové série. Při prvním provedení (4. listopadu 1939 v Redutě), byl jako autor „ševcovské“ operety *Mé štěstí má zlaté vlasy* uveden pouze Bohumír Polách.

Jeho partner, tehdy už úspěšný romanopisec, se vzdal i svého tradičního operetního pseudonymu a zůstal v úplné anonymitě. Poněkud kuriózní schovávaná je o to paradoxnější, oč větší úspěch opereta sklídila. Byl to sice opět příběh podle osvědčeného receptu s plebejskou variantou baťovské ideologie a oblíbenou družstevní ideou, ale s několika dobře vykreslenými lidovými postavami a nápaditými melodiemi. Zasloužil se o ně brněnský písničkář Jindřich Loukota, požehnaný muzikant bez profesionálního školení. Jeho písničky se snadno pamatovaly a nové operetě zaručily natolik zdravou existenci, že se ji podařilo dokonce oživit ještě ve druhé polovině 20. století, ve zcela jiných poměrech. To se k ní už František Kožík přihlásil.³⁷⁾

Rozchod s brněnským divadlem ale nebyl rozchodem s divadlem vůbec, dokonce ani ne rozchodem s operetou nebo hudební komedií. Za všechny je třeba připomenout jeho Komedianta, který vznikl pro divadlo Oldřicha Nového, anebo Město šťastných lásek, hold milované Telči, které rovněž dostalo hudebně dramatickou podobu, o librettech oper a dalších hrách ani nemluvě. Ani rozchod s Bohumírem Poláchem nebyl úplný. Partnerství pokračovalo ve sféře populární hudby. Textařskou dvojici Polách – Žalman najdeme ve spojení se jmény dodnes známých skladatelů, jako byli J. Loukota, A. Devátý, A. Tichý, Zd. Blažek, B. Nikodém, F. Zita ad.

Kožíkův vstup do operetní produkce ve třicátých letech je však z hlediska divadelní historie nejvýznamnější i přes všechny námitky, jež tu byly vysloveny. Byl to v první polovině dvacátého století významný pokus, jak dát hudebnímu divadlu nový impuls s využitím kvalitních uměleckých sil a za přispění prostředků z veřejného rozpočtu. Oporou byl renomovaný skladatel, i když, jak se brzy ukázalo, nepatřil k první garnituře. Libretisté neměli snadnou úlohu. Měli svá témata najít v současnosti a zároveň vyhovět řadě komerčně motivovaných požadavků: líbivosti, atraktivnosti a tzv. lidovosti. Že se přitom řídili osvědčenými schématy, na něž bylo operetní publikum zvyklé, nemůže překvapit. Je třeba jim přiznat, že se dokázali učit divadelnímu řemeslu „za pochodu“ – od premiéry k premiéře docilují větší vyváženosti, jsou méně popisní a Kožík obratněji zvládá požadavky na písňový text. Ani jeden z autorů však nepřekročil svůj stín – libreta často nedokážou zamaskovat tezovitost, písňové texty jsou obecné, jen málo spojené s dějem, postrádají vnitřní napětí, vtipný nápad, a humoru je v nich pramálo. Navíc – což je u autora, který v té době vydal několik básnických sbírek překvapivé – trpí technickými, řemeslnými nedostatky. Ve srovnání se soudobou pražskou produkcí je jejich předností exponování dobových sociálních problémů, v konkurenci však neobstojí, pokud jde o vypointování jednotlivých situací, slovní humor v dialogích a především dovednou hru s jazykem, kterou v té době neovládají jen Voskovec Werich, ale řada dalších autorů. Právě takové vlastnosti, mnohdy s náznakem sebeironie, vydělovaly písničkové zboží z běžné šlágrové produkce a pomáhaly k posunu do roviny „šlágrů sezóny“, dnes bychom řekli skutečných hitů. Této mety Kožíkovy zpěvní texty nedosáhly. Divadelní reklama zdůrazňovala v operetách B. Polácha a J. Žalmana aktuální sociální téma. Ve skutečnosti autoři nepokročili dále, než jen k využití nového, svým způsobem módního prostředí. Skutečný sociální konflikt jim zůstal vzdálen, jeho divadelní řešení, které předkládají, prozrazuje starou operetu a myšlenkovou bezradnost. Jinými slovy, explozivní sociální problematika druhé poloviny třicátých let byla nad síly autorů a nad možnosti žánru.

Několik málo let, jež Kožík věnoval intenzivní a pravidelné spolupráci s brněnským divadlem, se pak už v jeho tvorbě v takovém míře neopakovalo. V letech

1932–1939 napsal pro divadlo řadu původních dramát, operních libret a překladů.³⁸⁾ V několika případech dosáhl i všeobecného úspěchu. Brněnské operety převzala mnohá další česká divadla včetně prestižní pražské Velké operety, dokonce pronikly i do zahraničí, což se v té době podařilo, pokud vím, jen operetám Jára Beneše. Současně jako jedni z mála Brňanů uspěli Polách a Kožík i na Barrandově a na gramofonových deskách. Svou popularitou Jiří Žalman až do vydání románu o Debureauovi zdaleka předčil Františka Kožíka a bezpochyby byl i společensky a finančně mnohem úspěšnější. Dalo by se říci, že Kožíkův úspěch byla Žalmanova smrt. Více se do divadla nevrátil.

PhDr. Vojen Drlík je vedoucím Památníku písemnictví na Moravě.

Poznámky:

- 1) POSPĚCHOVÁ, Hana: *Akademická scéna v zrcadle novinových ohlasů a archivního materiálu*. SPFFBU Q3, 2000, str. 93–114.
Stanislav Ježek (?), první Kožíkův autorský spolupracovník. O jeho dalších osudech mi není nic známo.
Karel Melichar (Skoumal) (1906 Brno–1988 Praha), divadelník. Režisér, divadelní ředitel a překladatel patřil řadu let neodmyslitelně k českému operetnímu divadlu. Bohumír Balajka (?), jeden ze zakladatelů Akademické scény a její herecký protagonista. Podle sdělení H. Pospěchové (Kraflové) se po studiích žádné umělecké činnosti nevěnoval.
Vladimír Rýpar (1903 Vizovice–1969 Praha), novinář a publicista. Podílel se jako studující práv na vzniku Akademické scény. Studia nedokončil a věnoval se pak žurnalistické práci nejprve v Brně a pak v Praze.
Dalibor Chalupa (1900 Boskovice–1983 Praha), rozhlasový režisér. Původně povoláním učitel, od r. 1930 programový pracovník brněnského rozhlasu, od r. 1945 rozhlasu v Praze. Člen řady moravských uměleckých sdružení – Akademické scény, Literární skupiny, Kola moravských spisovatelů. Autor básnických sbírek, rozhlasových her a pásem.
Zdeněk Rossmann (1905 Ostrava – 1984 Praha), architekt, knižní grafik. Významný jevištní výtvarník meziválečného období, zabýval se knižní grafikou, typografií. Učitel na střední uměleckoprůmyslové škole v Brně.
Stanislav Goldbach (1896 Střelice u Brna–1950 Brno). Brněnský hudební skladatel, žák J. B. Foerstra a V. d'Indiho. Bývalý důstojník československých legií se za tzv. protektorátu politicky zkompromitoval, což přispělo k jeho vymazání z kulturního povědomí.
Josef Křapa (1899 Vlčnov–1956 Brno), původním povoláním zámečník navštěvoval dramatickou školu brněnského herce Rudolfa Waltra. Stal se členem Intimního divadla, Akademické scény, nakonec zaměstnancem brněnského rozhlasu, kde se z inspicienta vypracoval až do pozice režiséra.
- 3) Kožíkova herecká činnost není dosud plně zmapována. Kritika např. chválila jeho výkon v inscenaci Líčení se odročuje, kterou připravilo Dramatické oddělení spolku Právník. Prozatím se podařilo zjistit pohostinskou roli Mládence ve hře Ignáta Hermana U snědeného krámu (prem. 1932) v Zemském divadle v Brně. (Za tuto informaci děkuji Mgr. Jitce Novákové, archiv Národního divadla Brno.)
- 4) František Kožík: Cristobal Colón, rozhlasová kompozice. Původní hudba: Vilém Tauský. Premiéra ve vysílání brněnského rozhlasu: 12. 4. 1934. Ocenění v soutěži o nejlepší rozhlasovou hru v sezóně 1933/34, v roce 1935 zařazena do cyklu Nejlepší rozhlasové hry světa. Knižní vydání Brno 1934.
I v tomto případě lze dohledat významné vzory, které Kožík, dobře informovaný o rozhlasu v zahraničí, s největší pravděpodobností znal. Nejznámější je Lindberguv let na slova B. Brechta a hudbu K. Weila a P. Hindemitha, který měl premiéru v rámci Německého festivalu komorní hudby v Baden Badenu 25. 7. 1929. Toto dílo bylo označováno jako kantáta (Brecht mluvil o Lehrstücku), zatímco Columbus Wernera Egka z r. 1932 je považován za rozhlasovou operu.
- 5) Jiří Weinberger (1896 Praha–1967 St. Petersburg, USA), hudební skladatel. Věnoval se převážně tzv. vážné hudbě a ve své době byl považován za jednoho

- z nejvýznamnějších českých skladatelů. Jeho nejznámějším dílem je opera Švanda dudák (v roce 1931 ji uvedla i Metropolitní opera v New Yorku.). Před okupací ČSR emigroval do USA, kde se usadil natrvalo.
- 6) František Lukas (1905 Brno–?), dirigent a skladatel. V brněnském divadle působil jako korepetitor, dirigent a skladatel scénických hudeb a operet, resp. hudebních komedií. Odešel za O. Novým do jeho Nového divadla, působil v Karlových Varech a na dalších místech.
 - 7) František Lukas – Bohumír Polách – Jiří Žalman: *Modré miliony*. Premiéra 27.10.1933, divadlo na Veverí. Dirigent František Lukas, režie Oldřich Nový, choreografie Máša Cvejičová, výprava Václav Skrušný.
 - 8) Jaromír Weinberger – Bohumír Polách – Jiří Žalman: *Na růžích ustláno*. Premiéra 17. 12. 1933, divadlo Na hradbách (dnes Mahenovo divadlo). Dirigent Vilém Tauský, režie Oldřich Nový, choreografie Máša Cvejičová, Karel Smažík, výprava Václav Skrušný. Strojopis. Archiv Národního divadla v Brně.
 - 9) Vilém Tauský (1910 Přerov–2004 Anglie), hudební skladatel, dirigent. Po absolutoriu brněnské konzervatoře působil v brněnském divadle jako korepetitor, dirigent, aranžér a skladatel. Před okupací uprchl nejprve do Francie, kde vstoupil do čs. zahraničního vojska, s nímž odešel do Anglie. Po válce se v Anglii usadil a působil jako operní a symfonický dirigent.
 - 10) Libreto: Polách – Žalman. Album divadelních programů, fotografií, výstřižků a citací z korespondence Fr. Kožíka. (Za laskavé zapůjčení děkuji A. Kožíkové.) K objektivitě alba přispívá i to, že Fr. Kožík zařadil ohlasy pozitivní i negativní. Bohužel u novinových výstřižků v mnoha případech chybí přesné datum a titul příslušné tiskoviny.
 - 11) Alena Mahlerová – Nová, roz. Wienerová (1902 Brno–1967 Praha), fotografka, překladatelka (většinou pod pseudonymem Valentová). Autorka řady fotografických portrétů brněnských herců.
 - 12) *Na růžích ustláno*. Hudební komedie, 1934. Premiéra 25. 1. 1935. Produkce Lloyd. Režie: Miroslav Cikán. Námět: Jiří Žalman, Jaromír Weinberger, předloha Bohumír Polách, hudba Jaromír Weinberger. Hrají: Jindřich Plachta, Antonie Nedošínská, Maria Tauberová, Lída Baarová, Jiří Plachý, Ladislav Pešek ad. Za technickou pozoruhodnost lze považovat barevně provedený závěr filmu.
 - 13) Viz Libreto: Polách – Žalman. Referát podepsaný značkou N.G.
 - 14) ČERNUŠÁK, Gracián: *Na růžích ustláno*. Lidové noviny, 19. 12. 1933: „...Na růžích ustláno se jmenuje původní opereta, kterou uvedlo v neděli brněnské Zemské divadlo. Původnější je v tomto případě rozhodně libreto, jehož autory jsou B. Polách a J. Žalman, kteří se nedávno tak slibně uvedli *Modrými miliony*...děj se tu rozvíjí s takovou svěžestí a s tak plyným včleněním bohatých prvků revuálních a tanečních, že se vzájemně udrží až do poslední chvíle ...Jar. Weinberger napsal k tomu plynou hudbu, na které je zřejmě vidět, že si s ní nedal valné práce...“
 - 15) „... Po serii kriminalistických her „Je Mary Duganová vinna?, Pavouk v pavučině“, Hlava ve smyčce“ a jiných toho druhu poklesla obliba detektivních her... Závěr předešlé sezony zaznamenal však už nový vpád detektivky...Pražská činohra hraje „Deset minut alibi“, pobídnuť úspěchem, rychle dosazuje „Plášť, klobouk a rukavička“... Detektivního ražení je libreto Lukasovy operety „Modré miliony“... pohybující se ovšem hodně ve veselé grotesce a zakládající na záhadě i erotickou zápletku... „Modré miliony“ jsou jednou z mála operet, pokoušejících se o opravdový jevištní děj. Volba padla na detektivku a zkušenost ukáže, půjde-li část operetní tvorby tímto směrem.“ fk.: Detektivka má hausse. Divadelní list 1933/34, str. 82–83.
 - 16) Gracián Černušák: *Modré miliony*. Lidové noviny, 2. 11. 1933 „...člověk jde zpravidla na takovou novinku nikoliv bez obav a zachraňuje se po druhém jednání, ale tentokrát to lze dobře snést. Libretisté B. Polách a J. Žalman – patrně pseudonymy – mají pro tento obor zřejmě dobrou vlohu...“
 - 17) *Rozpustilá noc*, filmová komedie, 1934. Premiéra 5. 4. 1935. Produkce Terra. Režie: Vladimír Majer. Námět: Bohumír Polách, hudba František Lukáš (Lukas). U dvou hudebních čísel je jako spoluautor textu uveden Jiří Žalman: Máš-li vermut, tak se nermuť (spoluautor Saša Razov), Jen trochu málo odvahy (spoluautor Bohumír Polách).
 - 18) Na gramofonové desky zn. Ultraphon a Telefunken byla podle katalogů Ultraphon do r. 1941 natočena hudební čísla z operet.

- Na růžích ustláno: TA 235 Muž je pánem světa (zp. Jára Pospíšil, Hugo Kraus), TA 235 Na růžích ustláno (zp. Jára Pospíšil)
- Apropó, co dělá Andula?: A 11060 Česká písnička (zp. Jára Pospíšil a Hugo Kraus), A 11060, Z 11045 Apropó! Napravo – nalevo (zp. Jára Pospíšil, Mária Tauberová)
- Přijde jaro, přijde: Z 11233 Přijde jaro, přijde (zp. Oldřich Kovář, Karel Vacek)
- 19) Vysílání v esperantu – Verda stacio – věnovala brněnská rozhlasová stanice velkou pozornost. Programově se mu nejvíce věnoval Dalibor Chalupa s J. V. Šamlou, mezi interprety najdeme i K. Högra.
- 20) Ostatní filmy, na nichž spolupracoval F. Kožík během svého brněnského působení: Kříž u potoka. Produkce Excelsior. Prem. 1. 10. 1937'. Scénář Bohumír Polách, Frant. Kožík, Eva st. Vrchlická. Režie Miroslav Jareš. Lucerna. Produkce Terra. Prem. 9. 9. 1938. Scénář Bohumír Polách, Václav Wasserman, František Kožík. Režie Karel Lamač. Paličova dcera. Produkce Lucernafilm. Prem. 21. 3. 1941. Scénář František Kožík, Vladimír Borský, Otakar Růžička. Režie Vladimír Borský.
- 21) Jaromír Weinberger – Bohumír Polách – Jiří Žalman: Apropó, co dělá Andula? Premiéra 6. 10. 1934, Zemské divadlo v Brně, divadlo Na hradbách. Dirigent Vilém Tauský, režie Oldřich Nový, choreografie Ivo Váňa Psota, výprava Josef Skrušný. Strojopis. Archiv Národního divadla v Brně.
- 22) „... zájem populární filmové hvězdy Anny Ondrákové, která ohlásila k některému z nejbližších představení svoji návštěvu, neboť hodlá v chystaném zfilmování vytvořit postavu Anduly...“ Divadelní list, roč.10 (1934), č. 15, str. 326. Brněnské filmové společnosti a jejich osudy ještě čekají na své zpracování.
- 23) Gracián Černušák: Apropó, co dělá Andula? Lidové noviny, ???: „Brněnská opereta má novinku, jejíž název má přímo ideální operetní barvu. Apropó, co dělá Andula. O autorství se dělí firma dobře známá Polách a Žalman jako libretisté a Jar. Weinberger jako dodavatel hodně kvapně nahozené a naprosto nevybíravé hudební skizzy, podle které vlastně teprve V Tauský zhotovil jakýsi dovádivý kostým svou vyspělou a vtipnou instrumentační pohotovostí...“
- 24) Vilém Tauský – Bohumír Polách – Jiří Žalman: Usmívejte se!. Premiéra 5. 5. 1935, Zemské divadlo v Brně, divadlo Na hradbách (dnes Mahenovo divadlo). Dirigent Vilém Tauský, režie Oldřich Nový, choreografie Máša Cvejičová, scéna Václav Skrušný, kostýmy Lisa Kozlíková. Strojopis. Archiv Národního divadla v Brně. O tom, jak si Vilém Tauský svého jevištního díla cenil, svědčí i skutečnost, že krátce před svou smrtí požádal autora této stati o zprostředkování kopie klavírního výtahu, který považoval za ztracený.
- 25) ČERNUŠÁK, Gracián: *Usmívejte se!* Lidové noviny, 7. 5. 1935: „*Brněnská opereta má novou atrakci. Jmenuje se Usmívejte se...Spojení prvků věčného lidového kusu tendenčního s aparátem operetním a revuálním uskutečňuje se u nich také tentokrát obratně. Vil. Tauský napsal k tomu hudbu dobře znějící s docela pěkným ústředním šlágrelem...*“
- 26) František Kožík – Bohumír Polách: Pět procent života. Premiéra 28. 8. 1935, Zemské divadlo v Brně, divadlo na Veveří. Režie a výprava Antonín Klimeš. Vyhlášení soutěže oznámil Divadelní list (roč.10, 1934. str.63): Ředitelství Zemského divadla v Brně vypisuje dle usnesení zemského výboru moravskoslezského jako součást jubilejních oslav 50letého trvání českého divadla brněnského, soutěž na dvě ceny po 5000 Kč za hodnotná nová, původní dramatická díla, a to: 1. z původní dramatické dílo české, 2. za původní dramatická díla moravských autorů...
- 27) Jaroslav Jankovec – Bohumír Polách – Jiří Žalman: Přijde jaro, přijde. Premiéra 8.3.1936, Zemské divadlo v Brně, divadlo Na hradbách (dnes Mahenovo divadlo). Dirigent Vilém Tauský, režie Karel Smažík, choreografie Máša Cvejičová, výprava Václav Skrušný. Strojopis. Památník národního písemnictví. Pozůstalost F. Kožíka. Gracián Černušák, Lidové noviny, 10. 3. 1936: „...osvědčená libretistická dvojice Polách a Žalman si vzala tentokrát titul a motto ze zlidovělé písně *Přijde jaro, přijde, ale věru se valně nenamáhala organickým vypracováním dějového pásma...*“
- 28) Jaromír Weinberger – Bohumír Polách – Jiří Žalman: Císař pán na třešních. Premiéra 30. 8. 1936, Zemské divadlo v Brně, divadlo Na hradbách (dnes Mahenovo divadlo). Dirigent Rudolf Kvasnica, režie František Paul, choreografie Ivo Váňa Psota, výprava Václav Skrušný. Strojopis. Archiv Národního divadla v Brně.

- 29) ČERNUŠÁK, Gracián: *Císař pán na třešních*. Lidové noviny, 1. 9. 1936: „...Osvědčená firma Polách – Žalman – Weinberger (kde zůstala slibovaná vážná opera, dokonce prý na shakespeareovskou látku?), název co nejpůsobivější: *Císař pán na třešních*. V libretu je tak celkem všechno, co má obecnost rádo: Lidovost – Líšeň, historie – Napoleon a bitva u Slavkova, sensace – dvojí špionáž... Hudba naprosto nevybírává....“
- 30) Dramaturgické kolegium v Brně... Dramatický svaz v Brně vyřešil dočasně bolestnou skutečnost, že Zemské divadlo nemá svého dramaturga a volbou tříčlenného dramaturgického kolegia, které bude spolu s vedením činohry pracovat na repertoáru...“ Kolo 1939, str. 47.
- 31) Zpráva o večeru na paměť Jiřího Mahena v brněnské Redutě 2.6.1939. Beseda s Jiřím Mahenem. Za spolupráce Moravského kola spisovatelů. F. Kožík měl úvodní slovo. viz: Kolo, 1939, str. 101.
- 32) Karel Čapek – František Kožík: První parta. České divadlo v Olomouci. Prem. 28. 1. 1939. Režie Oskar Linhart, výprava Josef Gabriel. (Za informaci děkuji dr. Jiřímu Štefanidesovi.)
- 33) František Kožík: Shakespeare. Divadlo na Vinohradech, 12. 3. 1940. Režie B. Stejskal, výprava František Troster, hudba Miroslav Ponc. V hl. roli Miloš Nedbal. Zemské divadlo v Brně, 20. 3. 1940, divadlo na Veveří. Režie Josef Bezdíček, výprava Václav Roštlapil.
- 34) František Kožík: Divadlo v proměnách času. Kolo 1939, str. 58–60.
- 35) František Kožík: Kdyby byl žil Jiří Mahen v Praze, Kolo 1939, str. 86–90
- 36) R. H. (Rajmund Habřina): František Kožík odchází z Brna. Kolo 1941, str. 52–53. Po cestě z rodného Slovácka přes Kroměříž přišel František Kožík jako septimán do Brna a již s ním srostl... Byl složkou kulturního brněnského života jako součástka hodinového stroje. Kdyby tu nebyla, něco by chybělo. A přece po odchodu Bezdíčkově, Vlasty Fabianové a Karla Högera odchází i on v jejich šlépějích do Prahy. Nelze-li však jinak, tedy ne sbohem, neboť naše oči půjdou stále s Tebou.
- 37) Jindřich Loukota – Bohumír Polách (František Kožík): *Mé štěstí má zlaté vlasy*. Premiéra 4. 11. 1939, Zemské divadlo v Brně, Reduta. Režie Karel Smažík, dirigent Rudolf Kvasnica, choreografie Ivo Váňa-Psota, výprava Václav Krušný. Strojopis. Archiv Národního divadla v Brně.
- 38) Kožíkovy práce pro moravská divadla až do jeho odchodu do Prahy:
Film *Star revue*, Ježek, Kožík:
01.08.1933 Dobrý voják Švejk po 250 letech
Klika, P. – K., Fr. Lukas:
27. 10. 1933 *Modré miliony*. (1. opereta) P. – Ž., Lukas
17. 12. 1933 *Na růžích ustláno*. P. – Ž., Weinberger
06. 10. 1934 *Apropó, co dělá Andula?* P. – Ž., Weinberger
02. 04. 1935 *Ďábel na zemi*. překl. Kožík
05. 05. 1935 *Usmívejte se!* P. – Ž., Tauský
28. 08. 1935 *Pět procent života*. (1. činohra) P. – K.
12. 10. 1935 *Ty jsi já a já jsem ty*. překl. P. – Ž.
15. 12. 1935 *Domeček z karet*. překl. P. – Ž.
08. 03. 1936 *Přijde jaro, přijde*. P. – Ž., Jankovec
17. 08. 1936 *Já nic, já muzikant*. překl. P. – Ž.
14. 09. 1936 *Císař pán na třešních*. P. – Ž., Weinberger
20. 10. 1936 *Žena bez muže*. překl. Kožík
02. 09. 1937 *Neznámý vojn žije*. Kožík, Polách
04. 11. 1939 *Mé štěstí má zlaté vlasy*. Polách (Kožík), Loukota
20. 03. 1940 *Shakespeare*. Kožík
Olomouc:
28.01.1939 První parta. F. Kožík, dramatizace podle K. Čapka
Tisk:
1937 *Láska a box* – Polách – Žalman
Však my se dočkáme – Loukota, Polách, Kožík, údajně 1935

SBÍRKOVÁ KNIHOVNA PAMÁTNÍKU PÍSEMNICTVÍ NA MORAVĚ

Petra Křivová

Nedílnou součástí sbírkového fondu Památníku písemnictví je i řada sbírkových knih. První přírůstky se datují do roku 2006, v současné době má sbírka 305 inventárních čísel. Budování sbírky se zaměřuje na získávání rukopisů, starých tisků, bibliofilí, raritních knih a autorsky signovaných výtisků, dále literatury 20. stol., i současných děl a literatury nářeční a německé. To vše má dokumentovat knižní produkci a kulturu na Moravě dnes i v dobách minulých a práce moravských autorů i v zahraničí.

Knihy jsou získávány především dary a nákupy, mezi dárce patří často umělci, kteří prezentovali svoji tvorbu na některé z výstav Památníku písemnictví. Svá díla věnovali básník, dramaturg a režisér Jan Antonín Pitínský, jehož činnost byla prezentována na výstavě J. A. Pitínský, Ochotnický kroužek a divadlo; básník Jiří Kuběna věnoval své práce u příležitosti souborné výstavy nazvané Šestatřicátníci; díla malíře a ilustrátora Josefa Kremláčka se váží k Ilustrovaným pohádkovým bytostem, Václav Pajurek, člen české surrealistické skupiny Stir up, daroval řadu bibliofilí po akci Moravští surrealisté ještě žijí. K dalším příznivcům sbírek Památníku patří paní Miluše Kleinová, manželka středoškolského profesora a badatele Františka Kleina, spisovatelka Hana Pražáková, dcera českého prozaika, básníka a dramatika Františka Křeliny, moravský básník Ivo Odehnal, básník a prozaik Josef Pavlík, pedagog a básník Vít Slíva, ze současných mladých autorů Richard Skolek, vítěz 1. ročníku soutěže Skrytá paměť Moravy.

Inventární řada knih je označena písmenem B. Knihy se dále dělí do čtyř skupin – signované, bibliofilie, raritní a vzácné tisky a knihy z pozůstalostí.

Do signovaných se zařazují knihy s podpisy a věnováním autorů či dárců. Ve sbírce najdeme podpisy Petra Bezruče, Jana Skácela, Jaroslava Seiferta, Josefa Švoreckého, Milana Uhdeho či Václava Pajurka, své věnování Památníku připojili do darovaných knih Hana Pražáková, Jiří Kuběna, Ivo Odehnal, Jan Antonín Pitínský.

Další skupinu tvoří bibliofilie, knihy, které vycházejí v malém nákladu, často v číslovaných výtiscích, jsou charakteristické svoji typografií a vyzdobeny mnohdy originálními grafikami. Obsahově se může jednat o soubor textů, ale i o vydání např. jedné básně nebo úryvku z románu. Jedná se i o příležitostné tisky k nejrůznějším významným událostem. Ve sbírkách Památníku najdeme bibliofilie např. Petra Bezruče – báseň Červený květ z roku 1936 s linorytem Jaroslava Dobrovolského, báseň Druhý břeh z roku 1937 s linorytem Petra Dillingra nebo báseň Stučkonoska modrá z roku 1957 opatřenou dřevorytem a grafickou úpravou Karla Svolinského, bibliofilie Jana Skácela Poslední žízeň s ilustracemi a grafickou úpravou od Emanuela Ranného nebo dílo Moravská pětka bibliofilská Bedřicha Beneše Buchlovana z roku 1934 v úpravě a s dřevorytem Dolfy Bartošíka. Kromě moravských bibliofilí jsou ve sbírkách Památníku i bibliofilie zahraniční. např. do češtiny přeložený Co den, to nová láska, neboli erotický paroxysmus portugalského umělce spolupracujícího s výtvarnou skupinou Stir up.

Třetí skupinou jsou raritní a vzácné tisky. Sem patří knihy, které nejsou ani bibliofilii ani signované, ale kvůli osobě autora, původu či výzdobě je možné je zařadit do sbírkového fondu. Sem patří např. i zahraniční vydání Bezručových děl *Lieder eines*

Života podzim nade mnou se schýlil,
kdy suchý k zemi naklonil se klas;
já v noci slyším - či že bych se mylil? -
té, které znival nad kolébkou hlas.

Průsvitné pásy vzpomínek se vinou
a klesavšími k mlhavému dnu
se silhouety dávných tvářů šinou,
co utkvěly v popelu mojíh snů.

Nárazy vesla o hladinu tlukou,
mha vystupuje k horizontu z dun,
a Charonovou řízen temnou rukou
s druhého břehu pluje pro mne člun.

Petr Bezruč

kdo na moje místo?

BÁSEŇ PETRA BEZRUČE DRUHÝ BŘEH
S LINORYTEM PETRA DILLINGERA

TITULNÍ LIST BIBLIOFILIE
S PODPISEM PETRA BEZRUČE

VĚNOVÁNÍ A PODPIS JAKUBA DEMLA
V KNIZE VERŠE ČESKÉ

Pan M. Bohumír Zoubkovi

Kam se jen dáme,
namočíme jdem,
všude je, všude
Boží zem --

Jakub Demla

Vánoce 1993

Copyright by Marie Rost Jandová, Tisov

MORAVSKÁ OSTRAVA
1970

JAN SKÁCEL
KDO SE VEJDE NA HOUSLE

TITULNÍ LIST KNIHY S PODPISEM JANA SKÁCELA

Jan Skácel

Píseň
o velkomoravské
náušnici
IVO ODEHNALA

Panna Lučka písevníkna na Moravě
s obláskem a nátkou
s nátkou IVO ODEHNALA
srpen 2008

TITULNÍ LIST KNIHY
S PODPISEM IVO ODEHNALA

EDICE POESIE HOST
VELKÁ ŘADA 04

*Richard Skolek
s milým Pavlem*

Hronice 2006

VĚNOVÁNÍ PAMÁTNÍKU A PODPIS
VÍTA SLÍVY V KNIZE BOUDNÍ MUZIKA

TITULNÍ LIST KNIHY
POSTYLLA EWANGELISTSKÁ,
TISK Z POČ. 17. STOL.
(FOTO JINDRA PAVELKOVÁ)

Richard Skolek
Hubený nás nedostanou

Gym. obchodní

huby a řed

Richard Skolek

VĚNOVÁNÍ RICHARDA SKOLKA V JEHO
PRVOTINĚ HUBENÝ NÁS NEDOSTANOU

**Ewangelistická/ aneb Wyklad o-
wí na Ewangelia Písečná a Swáteční/ kteráž se každoročně
w Křesťanstwě čítá/ a w hromadných Církevních
lidu Božímu předkládá/ sebrání a na třetí sepsání glau**

Práce nřby

Kněze Martinu Philadelphu Zámřského/ Kazatele slova

Božího zvykem Církvi při Kofele Swatého
Glas w němž Oppawce

Díl první od Neděle Adventní až do památky Swate Trojice.
Káraní XLV. Tisk také v Dříně w sobě zděné.

Lucz XI. cap.

Blahoslavení kteří slouží slovo Boží a cirkvi Boží
Matian VIII. cap.

Ado a Doba goš slovo Boží slouží
W Dřoblaněch

Či M. DC. H.

schlesischen Bergmanns z Lipska nebo Písně Petra Bezruče, vydané roku 1910 a 1911 v Chicagu. Do této skupiny byly zařazeny i tisk z počátku 17. stol. Postylla Ewangelist-ská, aneb Weykladowé na Ewangelia Nedělnj a Swátečnj luteránského kněze působícího ve Starém Jičíně a Opavě Martina Philadelpha Zámrského a tisk z roku 1859 Štěpná zahrada německého kazatele Martina Cochema.

Ve čtvrté a poslední řadě knih z pozůstalostí zatím žádné přírůstky nejsou.

Po zapsání daru či nákupu do přírůstkové knihy a získání do majetku muzea je každá kniha předána ke zpracování. Knihovnice provedou katalogizaci do systému CLAVIUS, přiřadí jí knihovnické přírůstkové číslo, které se poté zanesse jako inventární číslo do muzejní evidence. Kniha je dále opatřena štítkem, oskenována (v případě bibliofilů celá, u ostatních pouze titulní list a další listy důležité pro daný exemplář, např. list s věnováním). Následuje zpracování do systému muzejní evidence DEMUS a umístění do depozitáře.

Nezbývá než doufat, že díky přízni dárců a pilné sbírkotvorné činnosti kurátorů se budou řady sbírkových knih stále rozšiřovat a Památník se bude chlubit reprezentativní kolekcí moravik, které budou hojně využívány při realizaci dalších výstav a též ceněny i odbornou veřejností.

Bc. Petra Kríková je knihovnice v Památníku písemnictví na Moravě v Rajhradě.

PRVNÍ UČEBNICE ČTENÍ V PAMÁTNÍKU PÍSEMNICTVÍ NA MORAVĚ

Romana Macháčková

Slabikář nebo abecedář nazývala se tabulka, později knížka, ze které se učili žáčkové začátečníci čísti. Na slabikáři ve způsobě tabulky (lístek nalepený na dřevěné destičce) býval nad abecedou obrázek kohoutka, proto slul slabikář také „kohoutek“.

Ottův slovník naučný

Slabikář jako první kniha čtení díky svým básničkám, říkadlům a obrázkům otevírá oči a srdce malých čtenářů. Pomáhá jim tak vydat se na dlouhou a krásnou cestu lemovanou písmeny, slabikami a slovy, které společně tvoří příběhy umožňující nahlédnout čtenáři do dějů a tajů, které by bez schopnosti čtení často sám neměl možnost poznat. Každý z nás si na svou učebnici z první třídy základní školy pamatuje. Proto pro ty starší trocha nostalgie a zároveň ukázka, že ne vždy byla první pomůcka pro výuku čtení barevná a veselá. Že však Komenského škola hrou platí, chtěl Památník budoucím prvňáčkům ukázat v dětském koutku, který vytvořil Ivan Zálešák z Památníku písemnictví na Moravě. Tento dětský koutek, prostor ke hře s písmeny doplnil v roce 2009 výstavu Máma má mísu. Encyklopedicky pojatá výstava se stručně zabývala vývojem slabikářů s důrazem na moravské autory a na učebnice vydané na Moravě.

POČÁTKY VÝVOJE SLABIKÁŘE

Slabikář, učebnice elementárního čtení, prošel na své cestě jednotlivými staletími dlouhým vývojem plným hledání. Na základě didaktických snah jednotlivých autorů bylo pro výuku čtení využíváno řady metod – slabikovací, syntetické metody hláskovací, normálních slov, normálních slabik, genetické, globální, analyticko-syntetické zvukové. Každá z metod má své přednosti i nedostatky, proto se tvůrci slabikářů v průběhu staletí k některým metodám vraceli a docházelo také k jejich propojování.

Přibližně od počátku 15. století se čtení v českých zemích vyučovalo metodou slabikovací. Tento způsob byl převzat od Římanů a v českých zemích přetrval téměř čtyři století. „*Učení čtení v těchto dobách (asi do počátku století XV.) dalo se v podstatě týměž způsobem, jaký byl převzat od Římanů (a těmi zase od Řeků), to jest, učilo se metodou slabikovací. Nejdříve se žáci učili abecedě nazpaměť, a to často tak mechanicky, že znali sice abecedu, ale neznali jednotlivých písmen. Když poznali jména všech písmen, přistoupilo se k slabikování. Neboť jména písmen (na př. t, r, a) nedávají dohromady zvuk slabiky (tra). Bylo třeba tedy probírat všechny přicházející kombinace písmen, jejichž jména, nikoli však zvukovou platnost, žáci znali. Dálo se to podle podobných schemat, jaká níže poznáme ve slabikářích. Při tom důmyslnější žáčkové sami od sebe poznali vtip celé věci, zvukovou platnost jednotlivých písmen, a naučili se slabikovati brzy. Méně vtipní, kteří sami od sebe nenašli klíč záhady, nýbrž skutečně se učili vyslovovati všechny slabiky, mořili se slabikováním předlouho. Učitelé pak v mezích možnosti a podle svého temperamentu pomáhali žákům buď lakadly nebo ranami a láním. Lepší z nich hleděli asi omezovati slabikování bezduché a pomáhali žákům poznávati zvukovou platnost jednotlivých hlásek.*“¹⁾

S velmi zajímavou didaktickou pomůckou přišel mistr Jan Hus. Aby byla abeceda jednodušeji zapamatovatelná, sestavil několik vět náboženského poučení, v nichž za sebou jdoucí slova svými prvními písmeny dávají českou abecedu.

V roce 1535 vyšla poprvé kniha Isagogicon Beneše Optáta, která po dlouhou dobu jako jediná poskytovala návod k výuce čtení a psaní. Optát sám vyučoval dospělé a svých zkušeností využil i při tvorbě učebnice. Písmena neprobíral v abecedním pořádku, jak bylo dosud zvykem, ale začal samohláskami, později přidával souhlásky, ovšem v jejich vlastním zvuku, a teprve následně slabiky.

Teprve roku 1547 vychází v Prostějově u Jana Günthera Slabikář Česky a jiných náboženství počátkové, kterýmžto věcem dítky křesťanské hned z mladosti učeny býti mají. Je to vůbec první známá kniha nesoucí ve svém názvu slovo „slabikář“. V době vzniku Slabikáře českého byl Prostějov významným sídlem českých bratří a na kněžskou dráhu se zde připravoval v letech 1540–1547 Jan Blahoslav, jemuž je autorství slabikáře připisováno. Slabikář Česky je tištěn černobíle na ručním papíře a má šestnáct stran. Objevují se v něm pouze dva obrázky. Obsahuje abecedy v různých typografických úpravách, po nich jednotlivé slabiky. Následuje již zmiňovaná pomocná abeceda Jana Husa, Modlitba Páně, Andělské pozdravení, Urovnání apoštolské, Píseň Marie, Píseň Symeona, Desatero přikázání, Suma zákona v evangeliu, Dokonalost zákona, O křtu, O večeři Páně, O moci klíčů, Požehnání stolu, Děkování po stole, Modlitba ranní, Modlitba večerní, Modlitba v duchu svatém, Prostředník Kristus a Počátek čtení podle sepsání svatého Jana.

Didaktické snahy v rámci Jednoty bratrské završil Jan Amos Komenský. Chtěl, aby

Slabikář Če- ský /a jiní Křesťanského Ná- boženství počátkové: kterýmžto věcem Dítky Křesťanské hned z mladosti učeny býti mají.

Vždyť serád Žáčku n' h/
Wzgedes wzhůru jako Řjdlj.
Vměnjm oslawen budeš/
Potom w slawu Boha wegdes.
I Wytisstěny w Starém Městě
Pražském/ u Matěje Pardubského.

se čtení a psaní učilo v obecné škole, ale přípravu pro čtení doporučoval už ve školách mateřských. Ve svém díle *Orbis Pictus* vytváří obrázkovou abecedu. Pokládá tak základ tzv. návodným obrázkům, jejichž využití se plně rozvíjí především na sklonku 19. a 20. století.

K elementárním učebnicím latinských škol patří především *Elementarius libellus in lingua Latina et Boiémica pro novellis scholasticis* (Knížka začátkův v jazyku latinském a českém pro nové žáčky.) vytištěná v roce 1557 v Starém městě pražském u Jana Kantora Hada pro řád Mistra Matouše Kolína z Chotěřiny a také Kolínovo vydání *Donati Methodus* z roku 1564 s českým překladem a slabikářem. Kolín se evidentně opírá o Slabikář Český a navazuje také na Husa.

Ze 17. století české slabikáře neznáme. Slabikáře z první poloviny 18. století byly pojmenovávány po nejstarším Slabikáři Českém. Jsou to: Slabikář Český a jiní křesťanského náboženství začátkové: kterýmžto věcem dítky hned z mládí učiti se mají z roku 1724 vytištěný u Jana Václava Svobody ve Znojmě, Slabikář Český a jiní křesťanského náboženství počátkové, kterýmžto věcem dítky křesťanské hned z mladosti učiti se mají z roku 1727 vydaný v Olomouci.

Pro 18. století je příznačné, že slabikáře byly „věnovány“ světcům: Syllabikář český pod titulem S. Jana Nepomuckýho, vydaný roku 1725 v Brně u Jakuba Maxmiliána Svobody, slabikáře vydané v Praze u Ignáce Průšy roku 1762: Slabikář pod titulem Sv. Jana Nepomuckého a Český slabikář pod titulem svaté Anny, matky P. Marie. K užitečnému cvičení mládeže, vytištěno pro taková místa, kde až dosaváde žádné pravidelné školy zřízené nejsou. Titulní listy těchto slabikářů mají jistou pravidelnost – uprostřed je obrázek, nad ním titul a pod obrázkem ostatní obvyklé údaje; někdy je na něm také tendenční verš nebo poznámka o určení slabikáře. Obrázky s obsahem a metodou výuky neměly většinou žádnou souvislost. Co se týče písma, často bývaly voleny ozdobné tvary, pro začínající čtenáře velmi obtížné a nevhodné. Na poslední straně většiny slabikářů býval obrázek kohoutka.

SLABIKÁŘE PO TEREZIÁNSKÉ REFORMĚ

Roku 1774 povolala Marie Terezie do Vídně zaháňského opata Johanna Ignáze Felbigera, který si s sebou přivedl spolupracovníky ze Zahaně. Vypracoval teoretické dílo, které se stalo na několik desetiletí základem školství rakouského i českého: Všeobecný školní řád pro německé školy normální, hlavní a triviální ve všech c. k. dědičných zemích z roku 1774, Kniha metodní pro učitele českých škol v c. k. zemích (německé vydání z roku 1777), Požadavky na školní učitele a učitele škol triviálních, jichž plnění mají ustanovení školní dozorcí a podle nichž mají posuzovati způsobilost těch, kdo vyučují mládež z roku 1777, Jádro Knihy metodní, obzvláště pro sedlské učitele v c.k. zemích, které německy vyšlo v roce 1784 a česky roku 1789 a učebnice Slabikář, obsahující v sobě způsob, jak se dítky mají učiti písmeny znáti, slabikovati a čísti z roku 1775.

Podle předpisu Řádu školního a vyučovacího byly ve všech rakouských zemích ustanoveny tzv. školské komise. Vrchním školním dozorcem byl na Moravě a ve Slezsku Ignáz Mehoffer, který ovšem podobně jako řada dalších vykládal Felbigerovy spisy s tendencí germanizační a snažil se především o rozšíření a zdokonalení škol německých i v Čechách. Roku 1780 byla na Moravě jedna škola normální (německá), 15 škol hlavních (německých) a 736 škol triviálních. Například německá škola normální v Brně

v prvních třech letech své existence vycvičila 344 učitelů v metodě normální.

Školská komise v Brně získala roku 1775 dovolení, aby si vybrala způsobilé knihtiskaře na Moravě, který by tiskl knihy německé, českoněmecké a české. Sklad normálních českých knih v Brně zůstal v Brně do roku 1850, kdy byl zrušen a přenesen do Vídně.

Felbigerova kniha metodní byla nahrazena díly *Kniha metodní nebo podrobný výklad nařízení, obsažených v Politickém zřízení německých škol, týkajících se vyučování a učitelstva* (německy vyšla roku 1814, do češtiny přeložena nebyla) Antony Hye a *Kniha metodní Josefa Peitla* (česky vydaná roku 1824).

Od reformy Felbigerovy až do poloviny 19. století vyšly čtyři slabikáře sestavené podle metody slabikovací: *Slabikář*, obsahující v sobě způsob, jak se děti mají učit písmeny znáti, slabikovati a čísti z roku 1777. Jeho obsah začíná přehledem abeced, následují modlitby, výbor z katechismu a povídky (které byly často pro děti naprosto nevhodné). *Slabikář pro sedlské školy v c.k. zemích z let 1813–1825* uvádí jednotlivé abecedy. Lze v něm najít řadu článků zaměřených na život selské rodiny, neobsahoval ani modlitby, ani poučky z katechismu a četla se v něm pouhá slova, která byla sestavována podle obsahové příbuznosti. *Slabikář pro městské školy v c.k. zemích* vycházel v letech 1819–1852 a mimo jiné obsahoval stať věnovanou lidským zaměstnáním a také článek o dětských hrách. *Abeceda se probírala postupně. Slabikář pro školy venkovské v c.k. zemích* vydaný v Brně v roce 1833 obsahoval čtení o Bohu a modlitby.

Protože bylo nařízeno, aby se překlad do češtiny shodoval s německou předlohou počtem stran i počtem řádků, nebylo možné dbát jednotlivých zvláštností a také potřeb českého jazyka. Vídeňské kruhy zásadně odmítaly každou odchylku. Přesto však vznikala díla, jako např. spis *Der Hauslehrer* od Amada Schindlera, ve kterém propagoval metodu hláskovací. Vedle něj stojí dílo Josefa Nováka *Praktisches ABC oder Nahmenbüchlein, das ist Anleitung, auf die leichteste und angenehmste Art lesen zu lernen. Sammt Erläuterung des Nahmenbüchleins* z roku 1791. Josef Novák se v některých částech shoduje s postupy Schindlera. Děti podle jeho metody čtou nejdříve samohlásky a dvojhlásky, ale už při první souhlásce „s“ čtou nejen slabiky a slova, ale také věty. Novák vynikl ve své době vytvořením lístkového slabikáře. Jednotlivé lístky, které dával dětem, byly úplně stejné jako nástěnné tabule. Když se děti naučily číst metodou hláskovací, nevyhýbal se Novák metodě slabikovací.

Roku 1814 vychází *Rádce pro školní čekanice, pomocníky a učitele v c.k. zemích* vytištěný v Brně u Jana Gastla. V celém díle ovšem nebyla ani zmínka po reformě Novákově. Propagována je opět jen metoda slabikovací. V roce 1848 byl v Brně ustanoven spolek německých učitelů, který měl za úkol povznést školství. Chtěli odstranit metodu slabikovací a složili *slabikář podle metody hláskovací*. Vrchní školní dozorce však učitelům zakázal tuto knihu používat. Když zákaz neúčinkoval, nařídil učitelům náboženství, aby *slabikář konfiskovali*. V té době se v Čechách mohlo užívat i *slabikářů ze soukromých nakladatelství*. Byly to: *Nejkratší navedení ke čtení* z roku 1834 od Františka Studeného; *Počátky ve čtení* vzniklé z porady učitelské v Budči roku 1848 od Josefa Bačkory; *Malý čtenář – cvičení se ve čtení, myšlení a mluvení* z roku 1848 od Vincence Dominika Bíby a *Malý čtenář čili čítanka pro malé dívky Jana Svobody* z roku 1840. Posledně zmiňovaný *slabikář* je opět v černobílém provedení, bez obrázků, jen občas se objevuje nějaký znak. Obsahuje však již básničku, trénují se jména a názvy věcí, je využíváno zvýrazňování písmen. Česká abeceda Karla Vinařického z roku 1839,

na jejímž začátku se objevuje připomenutí domácím pánům učitelům a metodický pokyn pro učitele. Pro její obsah je charakteristické střídání typu písem, obsahuje jeden obrázek a básně. Není možné pominout ani učebnici Slabikář a čítanka pro menší dítky Cypriána Lelka poprvé vydaný roku 1844 a používaný až do roku 1873, kdy se do českých škol v Pruském Slezsku zavedly knihy jen německé. Vedle slabikáře Vinařického byl ve své době považován za obsahově nejlepší český slabikář. Lelek předstihl svou dobu a do své knihy zařadil písně – národní, náboženské a také povídky. Roku 1878 vyšel slabikář Jana Šťastného, Jana Lepaře a Josefa Sokola – Čítanka pro školy obecné a měšťanské. Díl I., vůbec první slabikář tištěný pro školy moravské a slezské v pražském knihoskladu. O něco později vyšla v soukromém nakladatelství Josefa Klicpery První čítanka podle psacího čtení.

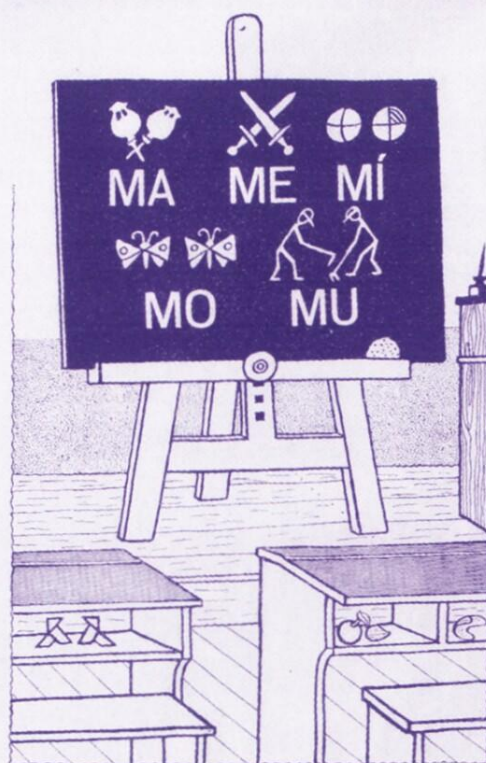
Po vydání spisu Karla Taubenka Metoda normálnoslovná v roce 1887 vyšly u nás tři slabikáře normálnoslovné: Čítanka první pro obecné školy Václava Novotného z roku 1876; Čítanka pro první třídu obecných škol dle metody analyticko-syntetické. Spolu se cvičením v německé řeči. Karla Hradeckého z roku 1878; Kniha maličkých. První čítanka Gustava Adolfa Lindnera z roku 1880.

REPUBLIKOVÉ SLABIKÁŘE

Po roce 1918 se v Československu užívalo na školách dvacet šest různých slabikářů. Nebyly jen v jazyce českém, ale i slovenském, rusínském, německém, rumunském a maďarském; ty byly sestavovány podle odlišných národních tradic a na základě různých výukových zásad a principů. České slabikáře vynikaly vhodnými příklady ze života a především výběrem literárních textů – básní, jazykolamů, příběhů, pohádek ad.

Roku 1898 se dostává na školní lavice poprvé slabikář vytvořený Adolfem Frumarem a Janem Jursou s kresbami Mikoláše Alše, který chtěl, aby kniha vzbuzovala lásku k vlasti, domovu a rodičům. Slabikář vycházel až do roku 1915 a s obměnami a doplňky jako varianta A do roku 1931. Malíř dostal za úkol nakreslit návodné obrázky. A tak se na prvním listě díky jeho kresbě žák seznamuje se správným držením pera při psaní, na čtyřech dalších stranách najde tematické obrázky pro rozvoj slovní zásoby. K úsporné ilustraci se Aleš dostává až v kapitole Čtení poučné a zábavné, kde žáček najde příběhy (Vlaštovičky, Ptáčkova nehoda, Slepíčka a kohoutek, Bouřka, Drak, Otcovský dům), modlitby, básně (Rodiče, Dědoušek, Hodný synek, Pes, Koně), ve kterých vystupují především děti a zvířátka. V tomto oddíle je i známá básnička Cesta do školy. Jursa s Frumarem využívají k tvorbě slabikáře syntetické metody hláskovací. Děti se už neučily názvům písmen jako u metody slabikovací, ale jen jejich „zvukům“ – hláskám. Současně se čtením písmene se zdůrazňuje i jeho zápis psacím písmem, které je ve slabikáři zařazeno hned na začátku. S písmem tiskacím se žák setkává teprve na straně 67. Roku 1913 zadali autoři stejný slabikář k ilustrování Adolfu Kašparovi a tato podoba vycházela jako varianta B až do roku 1930. Celobarevné návodné obrázky a jejich volnější pojetí působí veseleji. V tomto vydání se zdůrazňuje syntéza písmene a hlásky jeho ozvučením, vyslovením. Objevují se tu také státní symboly (portrét T. G. Masaryka, státní hymna, vlajka), tedy snaha o výchovu k vlastenectví. V textech jsou témata vztahující se k počasí, přírodě.

V roce 1913 vychází další ze slabikářů pod názvem Poupata autora Josefa Kožíška, ve kterém využívá metody genetické. Pro lepší pochopení této metody vypracoval

12

EMA A MÁ MA.
EMO!
EMA MÁ MÁ MU.
MÁ MA MÁ E MU.
MÁ MO!
I MY MÁ ME MÁ MU.

13

KUBÁLEK, J.: U NÁS: SLABIKÁŘ PRO MĚSTA. PRAHA: ČESKÁ GRAFICKÁ UNIE, 1921 (MZK SIG. PK-II-0000.791)

Kožíšek Rozpravy o čtení elementárním. V kapitole Náповědné obrázky ve slabikářích zmiňuje: „...Někde je obrázek prostou výzdobou, která s obsahem knížky má velmi málo společného, jinde je ilustrací děje nebo situace, tady je náhradou psaného slova jakožto grafický výraz pojmový, onde slouží za pomůcku k poznání litery, hlásky nebo slabiky.“²⁾ Kožíškova Poupata a také jeho Studánka čítanka malých začínají obrázkem lidových říkadel, který měly děti při prohlížení popisovat. Kožíšek využívá ve svých učebnicích velkých tiskacích písmen, pro děti tvarově mnohem jednodušších než písmo psací. Jednotlivá slova rozděluje do slabik a teprve později vytváří celá slova. Tematické obrázky zobrazují všední životní situace – nákupy, hru, učení, práci na poli ad. V textech nejčastěji vystupují děti. Písmo psací je zařazeno až po úplném seznámení se s malou i velkou formou písma tiskacího. Mezi autory textů patří kromě Josefa Kožíška Jarmila Kožíšková (Sirotek), Josef Krušina (Moucha, Jeníčkova nehoda), Oldřich Novotný (Třešeň), J. V. Sládek (Lesní studánka), Pavel Sula (Skřivani, Sirotek, Zrno, Nová čepice) ad. Objevují se tu však i národní říkadla a překlady z polštiny, z angličtiny, ruštiny nebo francouzštiny. Čítanku Poupata ilustroval tehdy mladý a neznámý malíř a grafik Alois Mudruňka. S jeho kresbami vycházel slabikář až do roku 1929. Ve třicátých letech byla Poupata opatřena obrázky Marie Fischerové-Kvěchové. V této podobě vycházel do roku 1948. Další učebnici Josefa Kožíška Studánku čítanku malých ilustroval malíř a grafik Richard Lauda. První vydání je z roku 1924.

Další autor učebnic pro nejmenší, Josef Kubálek, zdůrazňoval podobně jako Josef Kožíšek význam obrázku při výuce čtení a psaní. Josef Kubálek vydal v roce 1915 slabikář pod názvem Doma také s ilustracemi Aloise Mudruňky. První podoba slabikáře

POUPATA ČÍTANKA MALÝCH

SESTAVIL JOS. KOŽÍŠEK

S ČETNÝMI, VĚTŠINOU BAREVNÝMI OBRÁZKY
ČTVRTÉ VYDÁNÍ NEZMĚNĚNÉ

Schváleno výnosem ministerstva školství a národní osvěty ze dne 5. května 1927, čj. 53.252/27-1.

Cena Kč 11.—.

STÁTNÍ NAKLADATELSTVÍ V PRAZE.

1927.

KOŽÍŠEK, J.: POUPATA: ČÍTANKA MALÝCH. PRAHA: STÁTNÍ NAKLADATELSTVÍ, 1927
(MZK SIG. PK-II-0002.833)

s barevnými obrázky byla v roce 1921 nahrazena provedením černobílým pod názvem U nás. Koncem dvacátých let Kubálek slabikář přepracoval znovu na dvě varianty – „pro školy městské“ a „pro školy venkovské“. Obě varianty ilustroval Artuš Scheiner. Ve svých slabikářích využívá Kubálek metody normálních slabik, kterou navázal na pokusy z 80. let 19. století. Klade důraz i na nápovědné obrázky. Zdůrazňuje vizuální a ne pouze zvukovou podobnost písmene s náslovnou, tj. většinou první hláskou ve slově. Využívá mnemotechnických pomůcek, např. první písmena velké tiskací abecedy jsou

schémata obrázků dětí Ivana – I, Oty – O, Aničky – A, Emy – E, Lapa – L, Macka – M. Podobně využívá tento postup „názornosti“ také pro slabiky, například do obrázku lopaty je vepsána slabika LO atd. Na rozdíl od Kožíška zařazuje Kubálek psací písmo za první začátky čtení. Texty ve slabikáři jsou mj. z pera Františka Bartoše (Říkadlo, Prsty, Zvuky zvonů), K. J. Erbeny (Říkadla, Jak se Ema houpala), Josefa Kožíška (Polámal se mraveneček, Probuzení), Jana Petráka (Pohádka o čápích a vlaštovkách), J. V. Sládka (Anička-okáč, Ulekaná Nána, Hrdina, Hvězdičky, Sluníčko, Konec hádky), ale také texty podle L. N. Tolstého, I. S. Turgeneva nebo říkadla a příběhy národní z ruského a amerického slabikáře.

V roce 1929 se u nás rozvinula tzv. globální metoda, při níž je kladen důraz na paměť žáků. Denně se žák naučí 4–6 nových slov. Jedním z představitelů této metody byl Václav Příhoda, který se s globální metodou setkal při svém pobytu ve Spojených státech. Tvrdil, že při této metodě se velmi brzy vědomě či podvědomě analyzují jednotlivá slova. Tato metoda velmi dbá na opakování slov. V letech 1929–1948 vycházela První kniha Václava Příhody, Fraňa Musila a Vilmy Musilové. Roku 1951 byla však globální metoda zakázána.

Začala se používat metoda analyticko-syntetická zvuková, která u nás ve výuce čtení převládá i v současné době. Poprvé ji využil F. Merta ve slabikáři Úl již v době první republiky. Poprvé v úplnosti byla využita ve Slabikáři vytvořeném pod vedením Jarmily Hřebejkové v letech 1953–54. Spolupracovali na něm Irena Fabianová, Anna Šimanová a K. F. Sedláček. Kromě národních říkadel a pohádek zařadili do učebnice texty Františka Hrubína, Oty Ježka, J. V. Sládka, J. V. Svobody nebo K. D. Ušinského. Jarmila Hřebejková se spolu s Irenou Fabiánovou a Evou Veberovou podílela i na Slabikáři ABC ilustrovaném Otou Janečkem vycházejícím v letech 1975–90. Slabikář nese stopy doby, ve které byl používán - nechybí prvomájový průvod, přátelství se Sovětským svazem, avšak většinu textu tvoří básničky, písničky, hádanky, příběhy, v nichž vystupují děti a zvířátka a také pohádky, např. Krejčí Paleček, Kohoutek a slepička ad. Důraz je kladen na písmo tiskací, psací se vyskytuje velmi ojediněle. Na pokyn ministerstva školství se přestal v roce 1989 slabikář používat.

SLABIKÁŘE PO ROCE 1989

Po roce 1989 bylo vydáno slabikářů více a každá škola má možnost vybrat si z široké nabídky učebnici nejlépe vyhovující jejímu zaměření a požadavkům. Součástí výstavy Máma má mísu byla pouze malá část z nich.

Kožíškovo průpravné čtení spojil s metodou globální ve svém slabikáři Máma, táta, já a Eda. Česká abeceda z roku 1990 Jiří Gruša. Jedná se o slabikář moderní, vytvořený pro děti žijící se svými rodiči v zahraničí. Sám Gruša o své učebnici říká: „*Výuka čtení rozvíjí intelekt dítěte. Vznikla řada metod, jak nejlépe naučit číst. Všechny metody tvrdí, že postupují od nejjednoduššího ke složitějšímu, ale nevytvořila se dosud žádná jednotná teorie nesporného slabikáře.*“³⁾

Roku 1992 vyšel v nakladatelství ALTER poprvé Slabikář autorů Jiřího Žáčka a Heleny Zmatlíkové, hojně se objevující na školních lavicích dnešních prvňáčků. Slabikář, který obsahuje slabiky a slova pro nácvik uvědomělého čtení, dětské básně, říkadla a krátké příběhy s častou frekvencí přímé řeči a aktuálně reagujícími na současný svět obklopující malého školáka, byl v roce 1993 oceněn Zlatou stuhou a v témže roce získal také Cenu Comeniana. V roce 2004 byl aktualizován. Písmo psací věrně doplňuje

a kopíruje probíranou látku.

Pod metodickým vedením Hany Mikulenkové vydal roku 1993 tři učebnice pro nácvik počátečního čtení – Český slabikář 1, Český slabikář 2, Otíkova čítanka Pavel Šrut. Na Jarmilu Hřebejkovou navazuje Radka Wildová svým Slabikářem pro 1. ročník ZŠ.

V roce 2004 vydává olomoucké nakladatelství PRODOS Slabikář Hany Mikulenkové, Radka Malého a Matěje Formana oceněný jako nejkrásnější dětská kniha na 14. Podzimním veletrhu v Havlíčkově Brodě. Jeho předností je, že se žák učí číst na pozadí příběhu. Ke každému písmenu najde dítě jednak tematický obrázek (obrázky jsou barevné i černobílé) a zároveň básničku. Jednotlivá písmena jsou na začátku stránky vyobrazena ve všech svých podobách – velké tiskací spolu s obrázkem v barevném provedení, velké tiskací s obrázkem černobílé, velké tiskací, malé tiskací a také obě varianty písma psacího. Psací písmo je vždy odlišeno barevně – psáno modře – jakoby inkoustem. Děti se učí správnému čtení prostřednictvím „chytáků“, vět s nevhodně volenými slovy. Texty jsou různorodé, tematicky dětem blízké. Zřetelně z nich vysvítá důraz kladený na Moravu a moravanství. Abecedu žáci najdou na konci knihy.

Uvedme, že slabikáře vycházejí zpracované také pro potřeby handicapovaných žáků, ať už jsou to slabikáře pro děti s vadami zraku v Braillově písmu nebo pro děti sluchově postižené. Velkým pomocníkem při výuce je i výpočetní technika, jíž neunikly ani slabikáře, vycházející na CD ROM či DVD nosičích.

Výstava prvních učebnic čtení v Památníku písemnictví na Moravě samozřejmě nemohla zmínit a ukázat všechny slabikáře, z nichž se děti a mnohdy i dospělí učili číst. Snahou bylo přiblížit jejich proměnu po stránce obsahové, grafické a zároveň z pohledu metodiky výuky čtení.

Romana Macháček působí jako literární historička v Památníku písemnictví na Moravě v Rajhradě.

Poznámky:

- KUBÁLEK, J. – HENDRICH, J. – ŠIMEK, F.: *Naše slabikáře od nestarší doby do konce století XVIII.* Praha: Školní nakladatelství v Praze, 1929, s. 6.
 KOŽÍŠEK, J.: *Rozpravy o čtení elementárním.* Praha, 1913, s. 5–6.
 GRUŠA, J.: *Máma, táta, já a Eda. Česká abeceda.* Vídeň, 1990.

Použitá literatura:

- KUBÁLEK, J. – HENDRICH, J. – ŠIMEK, F.: *Naše slabikáře od nestarší doby do konce století XVIII.* Praha: Školní nakladatelství v Praze, 1929.
 KOŽÍŠEK, J.: *Rozpravy o čtení elementárním.* Praha, 1913.
 KUBÁLEK, J.: *Vývoj elementárního čtení a psaní na Moravě a ve Slezsku v XIX. století.* Olomouc: Krajský pedagogický ústav, 1967.
 PODLAHOVÁ, L.: *1+100 osobností pedagogiky a školství v českých zemích.* Olomouc: Univerzita Palackého, 2001.
 ŠTVERÁK, V. – MRZENA J.: *Felbiger a Kindermann – reformátoři lidového školství.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986.
 SCHEINER, A. – SCHREIBER, H. – SCHREIBEROVÁ, J.: *Okouzlené oči: lístky z českých slabikářů.* Praha: Obecní dům, 2003.

Muzeum Brněnska

SBORNÍK 2010

V roce 2010 vydalo Muzeum Brněnska.

Redakce Jaromír Hanák

Grafická úprava a sazba Studio HOUF

Tisk Arch Brno

Náklad 300 výtisků

ISBN 978-80-904-397-1-9

Jihomoravský kraj

22. 11. 2010

In diesem Hause
wurde am 11ten Mai 1777

VINZENZ EDUARD MILDE

ERBISCHOF VON WIEN

9788090439719

MZK – UK Brno

2610451000